
E LIBRIS
IOHANNIS EVANS
D.C.L., LL.D
SOC.REG.S
I DESIRE TO DESERVE

SAMLINGAR

FÖR

NORDENS FORNÄLSKARE,

TREDJE TOMEN,

MED 60 PLANCHER,

AF

N. H. SJÖBORG.

STOCKHOLM.

TRYCKT HOS *J. HÖRBERG*, 1830.

Uppmuntran och Understöd

hafva äfven vid utgifvandet af denna

Tredje Tom

icke uteblifvit.

Då för mig intet hopp visat sig att till bestridande af ett så betydligt förlag få bistånd af Allmänne Medel, äfven icke ensamt af någon Vettenskaps-älskares förmögenhet, icke heller genom vanlig prenumeration; hafva de motverkande omständigheter, som företedde sig, vid första anblicken förekommit oöfvervinnelige. Men den enda utväg med alla sina svårigheter har nitet för Vettenskapen funnit, Ett Högst Vördadt Beskydd *gjort möjlig, och tålamodet rättvisat.*

Af dem, som från början understödt detta nit, hafva flere genom döden afgått, en del från landet aflägsnat sig, och några af andre orsaker blifvit från detta slag af Välgörande gemenskap söndrade. Däremot hafva nye Befordrare af vår Fornverlds Minnen icke alldeles saknats. Desse äro, utom de flere, hvilka redan i Andra Tomen äro anförde: Hans Exellence, f. d. StatsRådet, General-Majoren, Riddaren och Kommendören af Kongl. Maj:ts Orden, Herr Grefve Georg Adlersparre: *Öfverste-Kammarjunkaren, Öfversten, Ceremoni-mästaren vid Kongl. Maj:ts Orden, Kommendören af Kongl. Nordstjerne och Wasa Orden, samt Riddaren af Kongl. Svärds Orden, Herr Baron* Alexander Rudbeck: *Kammarherren, RegeringsRådet, f. d. Envoyé Extraordinaire, Led. af Rik. Allm. Ärend. Beredning, En af de Aderton i Svenska Akademien, samt Kommendören af Kongl. Nordstjerne Orden, Herr* Carl Gustaf von Brinkman: *Öfversten och Riddaren af Kongl. Svärds Orden, Herr* Carl Axel Pereswetoff Morath: *Öfverste-Löjtnanten, Ordonnance-Officeraren hos Hans Maj:t Konungen samt Riddaren af Kongl. Svärds Orden, Herr* Adolf Fredrik Tigerstedt: *Byggmästaren, agréerad i Kongl. Akademien för de fria Konsterne, Herr Professor* P. Estenberg: *Herr Assessoren och Registratoren* Nils Hallbäck: *och Revisoren, Herr* H. J. Selling.

INNEHÅLL.

Rättelser:

Pag. 100, rad. 3 nedifrån: *Af våre Handlingar är den äldste oförfalskade,* (Uteglömdt och tillägges): *på Svenska skrifven, enligt Fants Sv. Hist. Styck. 1, p. 22.*

— 156, rad. 6 nedifrån läs: *Fig. 153.*

— 187 — 9 — — *ofullständigt.*

— 189 — 5 — — *mängd.*

— 190 — 19 uppifrån — *År.*

Låt ögat vandra öfver jorden,
Hvem herrskar där? Förgängelsen.
Du sjelf är endast skapad vorden
Att sucka och att hylla den.
— — — — — — — — — —
Blott det är Lif, *som namn af död du gifver*
— — — — — — — — — —
Tre gångor född *den höge Anden blifver.*

STAGNELIUS.

Öfversickt af Plancherna i denna och de tvänne föregående Tomer [1]).

Tomen I.

Vignetten, som endast i de 200 förste Exemplaren finnes, visar en märkvärdig Runsten vid Dagsnäs i Wästergöthland, ritad af aflidne Öfversten och Riddaren, Baron Gustaf von Knorring. Inskriften igenfinnes sidan 28.

Pl. 1 gifver ej anvisning på visse befintlige Fornlämningar, utan tjänar endast till att göra min Nomenklatur begriplig, hvarigenom hvarje fornlämning, och hvarje del däraf, får en bestämd benämning. Se i början af Tomen: *Innehåll*, andra sidan, *öfversickt af Figurerna.*

Pl. 2, Fig. 1. Tempelkummel vid Skegrie i Skåne, pag. 89. — Fig. 2, planen däraf. — *Fig.* 3, Dubbelt tempelkummel ej långt därifrån, pag. 89.

Pl. 3, Fig. 4. Ett dylikt vid Thorebo i Bohuslän, p. 89. — Fig. 5, visar ena gråttan särskildt. — Fig. 6, en förstörd Kummelgråtta vid Uppåkra i Skåne, p. 90.

Pl. 4, Fig. 7. Skyddspelare vid Holm i Bohuslän, p. 85. — Fig. 8, Tempelkummel vid Alingsås, p. 90. — Fig. 9, samma a vue d'oiseau.

Pl. 5, Fig. 10. Kummelgråtta vid Östra Värlinge i Skåne, p. 91. — Fig. 11, en dylik därinvid. — Fig. 12, Tempelkummel vid Köpinge i Skåne, p. 91. — Fig. 13, planen däraf.

Pl. 6, Fig. 14. Ett dylikt vid Tegneby i Bohuslän, p. 91. — Fig. 15, Altarkummel vid Hofterrup i Skåne, p. 94. — Fig. 16, Offeraltare vid Arlösa i Halland, p. 94. — Fig. 17, 3:ne Offeraltare vid Gislöf i Skåne, p. 95. — Fig. 18, Grafkummel eller de märkliga halfkorsgrafvarne vid Karleby Långa i Wästergötland, p. 96. Jämför Tom. 2, Pl. 10, p. 139. — Fig. 19, en Gård, tillhörande Karleby Långa.

Pl. 7, Fig. 20, inre utseendet af den förstörda Grafven vid Axvalla i Wästergötland, p. 98. — Fig. 21, en särskildt sten däraf. — Fig. 22, samma Korsgraf a vue d'oiseau. — Fig. 23, en Halfkorsgraf vid Gladsax i Skåne, äfven nämnas flera af samma slag på denna trackt, p. 99. — Fig. 24, en dylik vid Dala i Wästergötland, p. 100.

Pl. 8, Fig. 25. Grafkummel vid Dagstorp i Skåne, p. 100. — Fig. 26, Kummelgråtta vid Åkarp, och Fig. 27, vid Cimbris i Skåne, samt Fig. 28, vid Tegneby i Bohuslän. — Fig. 29, planen därtill. — Fig. 30, en dylik därvid, p. 101.

Pl. 9 och 10. Utländske Monumenter att jämföra med våra. — Fig. 31, en underbar stensättning i Ängland, kallad Stone Henge, p. 102. — Fig. 32, A, Altarbord i Bretagne

---

1) Denna öfversickt införes här på fleras begäran. Antingen man gifver sig tid läsa boken eller ej, genomögnar man dock vanligen Plancherne och önskar sig då om dem en kårt efterrättelse.

Tomen II.

Pl. 4, Fig. 8, 9. Runskrift på en Järnstolpe från Gottland, fordom i Öfverintendenten Thams Museum på Dagsnäs, p. 21. — Fig. 10, Fotangel vid Köping, p. 151. — Fig. 11, Tingshög med en Domstensbana på Bolmsö, p. 133, jämför Tom. 1, p. 63.

Pl. 5, Fig. 12. Sällsam Skyddshäll på Gottland vid Stenkumla. — Fig. 13, 14, en annan vid Garde, p. 128, jämför Tom. 1; p. 59. — Fig. 15, 16. Munkstylsinskrift på en Stekölspanna fordom i Öfv.-Int. Thams Museum, Tom. 2, p. 22.

Pl. 6, Fig. 17. Stora Lumbers hög i Wästergötland, p. 144, jämför p. 134. — Fig. 18, Kåpparurna från Wärnamotrakten i Småland, p. 123. — Fig. 19, Lilla Lumbers hög i Wästergötland, p. 144.

Pl. 7, Fig. 20, 21, 22, 24. Stycken af Kåppar, troligen hörande till Urnor af samma slag som Fig. 18 och Fig. 51. — Fig. 23, tyckes hafva varit fästad på kläder till prydnad, de äro funne i Småland, p. 124. — Fig. 25, en trekantig Stensättning i Fryeleds Socken i Småland med en sällsam, i öfra ändan bred, och i den nedra smalare rest Sten, p. 151. — Fig. 26, Mysinge hög på Öland, p. 145.

Pl. 8, Fig. 27. Griftrör vid Nöbbeled i Småland, p. 150. — Fig. 28, Konung Gorms Ätthög vid Ingelstad i Skåne, p. 143. — Fig. 29, förmodadt stycke af en Kåpparurna, funnet i Wittlanda socken i Småland, p. 124.

Pl. 9, Fig. 30, 31, 32. Thor Totts ätthög med Oscars och Thors Runstenar vid Strö i Onsjö härad i Skåne, p. 61. — Fig. 33, 34, en Rörkulle med en bålbränningsplats vid Sjöbo i Småland, p. 151. — Fig. 35, en skyddshäll vid Näsbyholm i Småland, p. 128.

Pl. 10. Karta öfver de i Norden äldste fornlämningar omkring Olle- och Mösseberg i Wästergötland, p. 139, — *a, b, c, d, g,* Halfkorsgrafvar, — *e,* Konung Ragvald Knaphöfdes ätthög, p. 149, —*f,* Ruiner efter den af S:t Sigfrid bygda Agnestads Kyrka, p. 142. — *k,* Landsvägen emellan Gästgifvaregårdarne. — Fig. 36, 37, en liten Gudabild af kåppar jämte en sällsam Flintknif, fundne på Ikornavallen vid Gudhem i Wästergötland, p. 103.

Pl. 11, 12, 13. Nederländska Dopfat af mässing med svårlästa inskrifter, hvilka finnas på många ställen i Sverige och Danmark, äfven här och där i Norrige, p. 73, etc. Af Fig. 40, 43, äfvensom af Tom 1, Fig. 117, får man se ganska goda exemplar i Museum Historicum i Lund. — Fig. 42 finnes i Linneröd i Skåne. — Fig. 38, 39, 41 visa flera slags inskrifter på samma slags fat. — Fig. 44, oval Tingsbana vid Färlöf i Skåne, p. 138. — Fig. 45, foten till en Kåpparurna, och Fig. 46, prydnad af Järn från Wästmanland, p. 124.

Pl. 14, Fig. 47. Stycke af en Kåpparurna, p. 124. — Fig. 48, gammalt Sigill från Asarum i Bleking, p. 189. — Fig. 49, Sola fordna Tingscirkel i Norrige, p. 139. — Fig. 50, S:t Johannes Gilles Sigill i Trelleborg, p. 188. — Fig. 51, en hel Kåpparurna, funnen vid Skultuna i Wästmanland, p. 124.

Pl. 15, Fig. 52, 53, 54, delar förmodligen af Kåpparurnor, fundne i en ätthög vid Karlevi på Öland, p. 124. Af dessa tyckas Fig. 52 och 54 varit Låck af samma slag, som det på Fig. 18, och Fig. 53 tyckes hafva tillhört en Urna af dylikt arbete som Fig. 51. — Fig. 55 finnes vid högen med Grafaltaret nära Näsbyholm i Småland (se Pl. 17, Fig. 70) och utgör dess blothall, p. 145. — Fig. 56, Domstensbana med fotkulor vid Karlevi på Öland, p. 136.

Pl. 16, Fig. 57, 59. Sigiller i Museum Hist. i Lund, p. 189. — Fig. 58, Domstensbana i Anga socken på Gottland, p. 135. — Fig. 60, 61, Mynt uti Museum Hist. i Lund, p. 185. — Fig. 62, Altarplats vid Dödevi på Öland, p. 125. — Fig. 63, 65, Sigiller i Museum i Lund, p. 189. — Fig. 64, Stensättning vid Glömminge på Öland, p. 150.

Pl. 17, Fig. 66, 67. Mynt, slagne i Lund, p. 185. — Fig. 68, en sällsam Kulle, till bestraffning för landstrykande spelmän, kallad Bäsing vid Larf i Wästergötland, p. 133. — Fig. 69, S:t Brita och Lille Hans eller Johannes Anteportam Latinam i Glömminge

Pl. 39, 40, Fig. 126. Brunnskarets inskrift på norra sidan, p. 184. — Fig. 127, Egyptisk Mumie i Historiska Museum i Lund, p. 193. — Fig. 198, Pelare i Kraftskyrkan, p. 177. — Fig. 129, 130, Pilspets af ben i Historiska Museum, p. 196.

Pl. 41, Fig. 131. Bilder på Fäcktsalspelaren af S:t Laurentius, Jungfru Maria och Konung Knut den helige, och däröfver S:t Sigfrids slägtingars hufvud. — Fig. 132, Peristilen vid fordna väcktargången på östra sidan af Lunds Domkyrka. — Fig. 133, ingången till Krafts Kyrkogård.

Pl. 42, Fig. 134, 135. Lunds Domkyrka af Martin, p. 162. — Fig. 136, inskrift på Klåckan i södra Tornet i Lund, p. 32.

Pl. 43, 44, Fig. 137. Stridsyxa af kåppar, p. 194. — Fig. 138, 139, 140, Spjutspetsar eller Huggjärn af kåppar, p. 194. — Fig. 141—144, Stenhamrar, p. 194. — Fig. 145, Nåltång af kåppar, p. 194. — Fig. 146, Kåpparspiral, p. 194. — Fig. 147, ett annat slags Spjutspets af kåppar, allt i Lunds Historiska Museum, p. 194.

Pl. 45, 46, Fig. 148, 149. Dryckeshorn med inskrift i samma Museum, p. 190. — Fig. 150—153, gamla Brödralags Sigiller, p. 188, 189.

Pl. 47, 48, Fig. 154, 158. Skönabäckshornet med dess runskrift, p. 189. — Fig. 155, Svärdsklinga af kåppar, p. 194. — Fig. 156, 157, ett Smycke af silfver, funnet i Skåne, p. 187. — Fig. 159, 160, Mynt slagne i Lund, p. 186. — Fig. 161, Kåpparkil, p. 194. — Fig. 162, Spjutspets af kåppar, p. 194. — Fig. 163, formen af en stor Stridslur af en elefant-tand, p. 190.

Pl. 49, Fig. 164, 165. Kilar af sten och 166 af kåppar, p. 194. — Fig. 167, Pergaments-inskrift, funnen i ett crucifix i Bleking, p. 190.

Pl. 50, Fig. 168. Gudinna af elfenben från Siberien, p. 193. — Fig. 169, 176, Mynt slagne i Lund, p. 186. — Fig. 177—181, gamla Brakteater af silfver, p. 187. — Fig. 182, 183, 184, Lapptrumman sedd från olika sidor, och Fig. 185, en Trumpinne därtill, p. 191, allt i Historiska Museum i Lund.

Pl. 51, 52, är ett slags plankarta öfver antiqviteterna nära staden Lund. Man ser af staden Domkyrkan och däröfver Lundegård, äldsta Akademi-huset, Akademi-trägården och Paradis-lyckan, p. 196. — Fig. 186, Oscars runsten vid Wallkärra, p. 200. — Fig. 187, inskrift på Nöbbelöfs Klåcka, p. 200. — Fig. 188, 189, Runsten på Lundegård, hämtad från Kloster-Ruinerna på Helnabacken, p. 200.

Pl. 53, 54, Fig. 190. Helgeands-hus Sigill i Malmö, p. 118. — Fig. 191, S:t Petri Kyrkas Sigill i Malmö, p. 119. — Fig. 192, Konung Harald Heins Grafsten i Dalby, p. 202. — Fig. 193, Munkskrift på Dopfunten i Dalby, p. 202. — Fig. 194, Munkstyl på en Monstrans, p. 67. — Fig. 195, 196, 198, 199, Mynt slagne i Lund, p. 186, 187. — Fig. 197, en Fröken Bjelke tillhörig, i Norrige funnen Halskädja af guld, p. 122.

Pl. 55, Fig. 200, 201, Marie Gilles Sigill i Sölfvitsborg och i Ronneby, p. 119. — Fig. 202, Tingsplats på Öland vid Föra, p. 136. — Fig. 203, Malmö Knutslags äldsta Sigill, p. 119. — Fig. 204, Blekings äldsta Sigill, p. 119. — Fig. 205, Altarplats i Köpingetall på Öland, p. 125.

Pl. 56 visar utländska Antiqviteter, som med våra kunna jämföras: Fig. 206, 208, 210, 216, 218, i Tyskland fundne Kåppar-bilder af Oden under namn af Tyr, p. 85, etc. — Fig. 207, en Ätthög i Danmark vid Fredriksborg med bälte, fotkädja och fredsbana, p. 147. — Fig. 209, ett sällsamt Tingsställe vid Slagelse i Danmark, p. 139. — Fig. 211, 212, 213, 217, inskrifter med Runor på de Tyska Gudabilder, p. 86. — Fig. 214, Harald Hildetans hög i Danmark med fotkädja och grafaltare, p. 146. — Fig. 215, Offerhögar vid Birke nära Roskildt, p. 124.

Pl. 57, 58, Fig. 219. Walplatsen vid Raflunda i Skåne, p. 128. — Fig. 220, Runskrift i Wisby, p. 24. — Fig. 221, förmodad Freyas bild, funnen på Öland, p. 94. — Fig. 222, inskrift på en Runkalender, p. 30. — Fig. 223, ett slags siffror, som nyttjades

på Runkalendrar, p. 30. — Fig. 224, inskrift på en Klåcka i Fuglie i Skåne, p. 32. — Fig. 225, en dylik i Trelleborg, p. 32. — Fig. 226, Altarplats, kallad stenstäf på Öland, p. 125. — Fig. 127, Runsten vid Hogren på Gottland, p. 56.

Pl. 59, 60. Runstenar, som tillförne icke varit uppgifne och i tryckta handlingar beskrifne: — Fig. 228, 229, vid Sjonhem på Gottland, p. 57. — Fig. 230, vid Skånela i Uppland, p. 58. — Fig. 231, vid Gårby på Öland, p. 58. — Fig. 232, vid Ingelstads qvarn i Småland, p. 59. — Fig. 233, vid Bönestad i Södermanland, p. 60. — Fig. 234, vid Näs i Uppland, p. 60. — Fig. 235, Runsten bortförd till Oxford i Ängland, stod fordom vid Ed i Uppland, p. 60.

Tomen III.

Vignetten föreställer Forngöternas 12 Öfvergudar, samlade i anledning af Balders sista öde och förestående död, samt de Gudinnor, hvilka jag kunnat gifva ett visst utseende, eller vissa attributer för att igenkännas. Förklaringen kan, vid den därunder anvista sida, i texten igenfinnas, där till Gudstjensten och de Nordiske Myther hörande fornlämningar afhandlas. — Plancherna till Tredje Tomen uppräknas nu i följd med de öfrige, men denna Toms föregående *Innehåll* gifver anvisning på de ställen, hvarest ytterligare förklaring meddelas.

Pl. 1 och 2, Fig. 1. Munkskrift i Ystads Klosterkyrka, som uppgifver förteckning på en mängd i Christenheten varande Kloster vid år 1267.

Pl. 3, Fig. 2. Axel Brades och Marianas grafsten af år 1487, i nämde Kyrka i Ystad.

Pl. 4, Fig. 3. Axel Brades och Anna Broks grafsten på samma ställe af år 1524.

Pl. 5, Fig. 4. Grafsten i Bosjöklosters Kyrka i Skåne öfver Tage Henriksson och hans hustru Katrina af år 1493.

Pl. 6, Fig. 5. Norrske Konungen Olof den heliges bild i trä, uthuggen i S:t Olofs Kyrka i Skåne.

Pl. 7, Fig. 6. Junfru Marias moder, S:t Anna, dylikt bildhuggeri på samma ställe.

Pl. 8, Fig. 7, 8. Stenar vid Krageholm i Skåne. — Fig. 9, Freyrs häst af kåppar, funnen på Öland.

Pl. 9 och 10, Fig. 10. Danska Adeliga Vapen uti Gårdstånga Kyrka i Skåne. — Fig. 11, 12, 13, 14, 15, 16, Stenar vid Hunnestad i Skåne. — Fig. 17, 18, 19, Odens bild på en sten, altarplatsen, uti hvilken den finnes, och en dylik stencirkel därvid i Wästergötland. — Fig. 20, en nu mera förstörd sten, tillhörig nästföljande märkeliga fornlämning.

Pl. 11, 12, Fig. 21. Kiviks-Monumentet i Skåne, ett stenrör med en stenkista, och däruti ristade bilder och figurer.

Pl. 13, Fig. 22. En annan Freyrs häst, funnen på Öland. — Fig. 23, 24, Stenar tillhörande Hilfelings ritning af Kiviks-Monumentet.

Pl. 14 och 15, Fig. 25—32. Figurer ristade på hällebärg i Bohuslän. — Fig. 33, på en Runsten i Uppland. — Fig. 34, på ett hällebärg i Bleking jämte många andra dylika.

Pl. 16 och 17, Fig. 35. Är ifrån Uppland och föreställer bilden af ett forntidens skepp. — Fig. 36, bilder på en Runsten i Norrige, — Fig. 37, på en Runsten i Wästergötland. — Fig. 38, på en sten i Norrige. — Fig. 39, 40, 42, 44, på en gammal graf i Husaby i Wästergötland. — Fig. 41, på Vapenhusdörren i Färnebo i Gästrikland. — Fig. 43, på en sten i Uppland.

Pl. 18, Fig. 45, 46, 47. Ruinerne vid Månstorp i Skåne.

Pl. 19, Fig. 48. En Gymnastisk lek bland allmogen på Gottland och annorstädes, tjänlig att förklara några bilder (se Fig. 49, 50) på det rycktbara Christian V:s Gullhorn, som fordom förvarades i Köpenhamn. — Fig. 51, sällsamt stenrör på Öland.

Pl. 20, Fig. 52. Flertydig stensättning vid sjön i Skårby socken i Skåne. — Fig. 53, Ätthög med fotkädja vid Helenelund nära Malmö. — Fig. 54, en sällsam Kullerstensplan midt uti högen med en stenkista. — Fig. 55, en Hästsko, det enda, som fanns i stenkistan. — Fig. 56, Magle-sten vid Ljungby i Skåne, en gammal skyddshäll, i sednare tider berycktad för Munksagan om trollens dans därunder Julaften och om deras Horn och Pipa. — Fig. 57, Figuren af en drake på Kyrkan i fordna staden Wää i Skåne, hvarom är en gammal saga.

Pl. 21, 22; Fig. 58. Grundvalar efter fordna byggnader i Gårdby socken på Öland, enligt hvars dialekt de kallas Tomtingar, det är tomter. — Fig. 59, Stenrör med en Källa uti, emellan Köping och Borgholm på Öland. — Fig. 60, Kummelgrätta på Öland vid Mysingebro i Resmo socken. — Fig. 61, en dylik därvid. — Fig. 62, ett stenrör på Öland.

Pl. 23, Fig. 63. Den ryktbare Kämpen Starkotters Grafställe vid Wegeholm i Skåne. — Fig. 64, Altarplats i en fotangelform på Öland. — Fig. 65, Glasurna, funnen på Öland. — Fig. 66, oval stensättning vid Näsja Kyrka i Östergötland.

Pl. 24, Fig. 67. Hög med ätthäll, och därpå å båda sidor inristade vapen, i Småland vid Svaneholm. — Fig. 68, dubbel stensättning vid Hinsekind i Wärnamo socken i Småland. — Fig. 69, Ätthög och därpå ett stenrör i samma socken.

Pl. 25, Fig. 70, en liten Kanon med gammal munkskrift, funnen vid Hörningsholm i Södermanland. — Fig. 71, Offeraltare vid Lofta i Småland. — Fig. 72, Altarplats på samma ställe. — Fig. 73, Stenskepp på Öland.

Pl. 26, 27, 28, 29. Utländske Antiqviteter att jämföra med de Skandinaviske: Fig. 74, inskrift på ett Stenkors på Öen Man i Ångland. — Fig. 75, Stenkorset. — Fig. 76, Inskrift på en sten i Sottland. — Fig. 77, en sällsam Flintkil, och Fig. 78, en Norrsk Stridsyxa i National-Museum i Köpenhamn. — Fig. 79, 80, 81, 82, Runskrifter i Ångland. — Fig. 83 till och med 91 visa formerne af några af de jordfynd, som förvaras på National-Museum i Köpenhamn: Fig. 83, en Stridslur af mässing: Fig. 84, ett litet Kors af ben med hål uti, funnet i jorden jämte Pärlor: Fig. 85, en Urna af gulld: Fig. 86, en Sten med hål uti: Fig. 87, en Bardisan: Fig. 88, en utmärkt vacker Stridshammare af sten: Fig. 89, en Sten, som tyckes varit en slungsten, eller ock ett skeppsblock: Fig. 90, en stor strålformig Sten med hål uti, förmodligen nyttjad till ankare: Fig. 91, en Hellebard. — Fig. 92, Konung Gustaf II Adolphs Obelisk vid Elbströmen. — Fig. 93, en stensättning i Pomern.

Pl. 30, Fig. 94. Nedra delen af Adelsö. — Fig. 95, belägenheten af Björkö emellan Adelsö, Munsö och Ekerö. — Fig. 96, Björkö i större skala.

Pl. 31. Södra delen af Adelsö i större skala.

Pl. 32, 33, Fig. 97. Utsickt af Adelsö Kyrka och Kongshögarne från söder. — Fig. 98, Adelsö Kyrka. — Fig. 99, Kongshögarne. — Fig. 100, en gammal andacktsvård, se den samma i större skala Fig. 103. — Fig. 101, Ätthög. — Fig. 102, qvarlefvor af en Tingshög. — Fig. 104, en Urna, funnen i en ätthög på Björkö. — Fig. 105, en Koppar-ring, funnen i svarta jorden på Björkö. — Fig. 106, Ruinerne af Hofgårds slott. — Fig. 107, en stor jordfast Sten med en Runskrift. Jämför Fig. 115.

Pl. 34, Fig. 108. Sten med Runor, som legat i Borgskans på Björkö, har förmodligen varit ett altarbord. — Fig. 109, stensättning vid Korshamn på Björkö, må hända det ställe, där korset restes, då Ansgarius först predikade Christendommen. — Fig. 110—114, högar och stensättningar på Björkö, af hvilka den högste kallas Ormhögen.

Pl. 35, Fig. 115. Inskriften på Skyddshällen vid Hofgården på Björkö. — Fig. 116, Skyddspelare vid Bärby på Adelsö.

Pl. 36, Fig. 117. Den så kallade Ingas Graf på Björkö. — Fig. 118, 119, 120, Urnor, 121, en Kamm af ben i dess foder, 122, Kammen särskildt, 124, 125, 126, 127,

små

små Silfver-öglor, Häften eller Spännen, allt funnet i ätthögar på Björkö. — Fig. 123, en Runsten på gålfvet vid Sakersti-dörren i Adelsö Kyrka.

Pl. 37. Fornlämningar på Wisingsö. — Fig. 128, en Runsten förvarad i Skolhuset. — Fig. 129, Ruin af Wisingsborgs slott. — Fig. 130, en Tafla i Sakerstian, där man afritat en liksten öfver någon som tillhört Braheska Familien. — Fig. 131, Inskriften på en annan dylik Tafla.

Pl. 38, Fig. 132. En annan Runsten i Skolhuset på Wisingsö. — Fig. 133, Wisingsö Karta.

Pl. 39, Fig. 134, 135, 136. Wisingsborgs fordna slott och fästning med plaaritning öfver våningarne, enligt de spår Ruinen ännu tyckes utvisa.

Pl. 40. Minnesmärken på Ön Hven: Fig. 137, N:o 1, Platsen där Tycho Brahes fordna slott Uranienburg stått, omgifven af till en del ännu synliga vallar, N:o 2, ett underjordiskt Rum, N:o 3, en sednare Trädplantering, — Fig. 138, Källaren i större skala, — Fig. 139, en stensättning, som tyckes utmärka ett där fordom varande Kapell med förgård.

Pl. 41, Fig. 140. Karta öfver Ön Hven.

Pl. 42 och 43, Fig. 141. Fordna Uranienburg på Ön Hven med trägårds- och fästningsanläggningen, däremot visar Fig. 144 Slottet särskildt, och Fig. 143 Planen af dess nedre våning. — Fig. 142, Planen af det fordom nära därvid belägna Stelleburg.

Pl. 44, Fig. 145. Planen af Lunds Domkyrka.

Pl. 45, Fig. 146. Dalby Kyrka. — Fig. 147, Planen däraf.

Pl. 46, Fig. 148. Inre utseendet af Lunds Domkyrka. — Fig. 149, Klosterkyrkan i Lund. — Fig. 150, Planen däraf.

Pl. 47, Fig. 151. Patén tillhörande Jällontofta Kyrka i Småland och Wästbo Härad.

Pl. 48, Fig. 152. Grafsten med Munkstil i Munktorps Kyrka i Wästmanland. — Fig. 153, en gammal skyddsbild af ben, eller af något stort djurs tand, förmodligen Freyr på sin häst. Den är funnen i jorden i Sverige och finnes i min samling. — Fig. 154 och 155, Munkstyl på en Klåcka i Walbo i Gästrikland nära Gäfle.

Pl. 49 och 50. Fornlämningar på Bolmsö i Småland. — Fig. 156, Slagfällt på Skeda Gärde. — Fig. 157, Gårdstads Kulle vid Häringe, där man jämte några märken efter fordna byggnader ser den så kallade Håkan Rings sten, hvilken visas särskildt Fig. 158. — Fig. 159, Hasslerör med stenkista vid Hof. — Fig. 160, Griftrör med ätthäll på samma gårds ägor.

Pl. 51 och 52, Fig. 161. Stenkors på fältet, kalladt Korsbetet, vid Wisby, Fig. 162, dess andra sida. — Fig. 163, Griftrör med stenkista vid Ed i Småland. — Fig. 164, 165, Stensättningar på Mossleds gärde i Wernamo socken i Småland. — Fig. 166, Sten med figurer, funnen i en gråtta i Pukaberget vid Lofta i Småland.

Pl. 53. Tings- och Offerstället, kalladt Smålands Stenar i Wästbo Härad, Willstads socken vid Wickenberg i Småland. — Fig. 168 och 169, en Stridshammare af sten med runor, och en rund sten med hål uti, båda förvarade uti Laboratorium Chemicum i Upsala. — Fig. 170, reste stenar vid Runstenen på Sickinge gärde i Småland, Sunnerbo Härad och Ljungby socken. Runskriften får man se Fig. 194.

Pl. 54, Fig. 171. Stenrör jämte reste Stenar, af hvilka en visar ristning af en människobild samt några siffror. — Fig. 172 och 173, Runristning på en sten i Södermanland, Trosa socken uti Berga gärde.

Pl. 55 och 56. Fem Helsinge Runstenar: Fig. 174, i Tuna. — Fig. 175, vid Malstad nära Hudviksvall. — Fig. 176, i Högs socken. — Fig. 177, vid Sunnanå i Rogstads socken. — Fig. 178, vid Norralla. — Fig. 179, en Runsten i Skalunda Kyrka i Wästergötland. — Fig. 180, Runskrift på Rydaholms Kyrkotorn i Småland. — Fig. 181, Runsten vid Husaby i Wästergötland.

Pl. 57. Sednare upptäckte Runstenar: Fig. 182 i Småland, Furuby socken vid Kårestad, Fig. 183 vid Winköl i Västergötland, Fig. 184 i Enköping vid Kyrkodörren, Fig. 185 vid Tyrestad i Uppland, Åsunda Härad, Tillinge socken, Fig. 186 vid Hjälestad i Uppland, Åsunda Härad, Näs socken.

Pl. 58. Runstenar i Småland: Fig. 187 vid Uppgrenna, Fig. 188 vid Hvetlanda, Fig. 189 vid Aringsås Kyrkogårdsport, Fig. 190 på Nömmögärde i Björkö socken.

Pl. 59, Fig. 191. Runsten i Wagnhärads socken i Södermanland, Fig. 192 på Tofta kyrkogård på Gottland, Fig. 193 i Västergötland och Larf i foten af kyrkomuren.

Pl. 60, Fig. 194. Runsten på Sickinge gärde i Småland, Ljungby socken (jämför Fig. 170). — Fig. 195, vid Ed i Småland, Östbo Härad och Wåxtorps socken. — Fig. 196 och 197, stycken af Runstenar i Småland, Sunnerbo Härad, Hvitaryds socken på Erickstads gärde. — Fig. 198, Runskrift på en sten, inlagd i en gärdesgård vid en gränd nära Södergatan i Lund.

NÅGRE SVENSKE ÖAR,

RYCKTBARE

AF

FORNÅLDRENS MINNESMÄRKEN.

BJÖRKÖ och ADELSÖ.

Dessa öar ligga nära vid hvarannan i Mälaren, utgöra tillsamman en socken, och kunna äfven i antiqvariskt afseende anses såsom förenade och utgörande ett helt. De äro belägne öfver 3 mil i väster ifrån Stockholm och höra till Uppland och Svartsjölän, eller som det äfven kallas, Färentuna Härad. Björkö stöter på nordvästra sidan närmast intill Adelsö, eller Alnsö, det är Adelns ö, och har på andra sidan Munsö och Ekerö. Björkö är vid ½ mil lång, och är den nedre tredjedelen bevuxen med tall, gran och enbuskar. Belägenheten är ej långt ifrån segelleden till Strängnäs och Wästerås i Södra Björkfjärden, som af Björkö fått namn, äfven som Norra Björkfjärden, hvilken formerar en stor sjö öfver Alnsö och Munsö och går i en vik ända förbi Ekolsund. I öster ifrån denna är den långa och smala segelled till Stäke, Rosersberg, Sigtuna, Skokloster och Upsala. I väster är en vik, som går till Enköping. Vid Stäke låg på en halfö det fordna slottet Almare-Stäk, hvilket i sin egenskap af Ärke-Biskopps-säte kallades Biskopps-Stäket, och vid viken, som går till Enköping, på en liten, men hög holme, har Slottet Gröneborg legat, hvilket omkring år 1250 ägdes af Ifvar Blå, känd i synnerhet för det han med en mäcktig arm lyftade Birger Jarls son Waldemar på thronen. Ruinerna af Björkö-Borg, Almare-Stäk och Gröneborgs Slott utgöra således i Mälaren något nära vinklar uti en likbent triangel, hvars bas är emellan Björkö och Almare-Stäk och ser man ännu ehuru mycket förstörde dock säkra märken efter, där dessa Slott legat. Längre i väster vid Strängnäs har man ganska märkeliga Ruiner efterRänningeborg på

Fogdön, där Ingiald Illråda blef innebränd. Björkö med dess närmaste omgifning ser man här Pl. 30, Fig. 95. På Björkö visar N:o 1 Ruinen efter fordna borgen, eller stadens befästa slott, där Konungens Härhöfvitsman eller Ståthållare hade sitt residens, — 2 stället, där staden legat, — 3 nu varande Björkö by, — 4 den midt i skogen belägna så kallade Ingas graf, — 5 Gåsholmen och Gåseskär, — 6 Midsommarsholmen. På Adelsö visar N:o 7 Ruinen efter en skans på halfön Elfholmen, — 8 Lindby, — 9 Gredby, — 10 Adelsö kyrka, — 11 Ruinen af fordna Konunga-Residenset Hofgårds slott. På Munsö visar 12 Björn Järnsidas hög med flere där omkring varande mindre högar. På Svartsjölandet visar 13 Alby och 14 Bromma. Denna lilla Karta är gjord efter den af N. G. Werming 1816 utgifna öfver Rudera af Almare-Stäks-, Björkö- och Gröneborgs slott. Fig. 96 är efter Hermelinska Samlingarne ritad af Kapiten J. Forsell, och i något större skala satt af Öfverste-Löjtnant G. J. Dahlström, som känner noga denna tracktens märkvärdigheter och har benäget lämnat mig flere upplysningar. Den är äfven jämförd med den i Svec. Ant. et Hod. och rättad så väl efter Kartorna i Kongl. Landtmäteri-Kontoret, som i synnerhet efter en ganska noggrann uti Kongl. Sjömätnings-Kontoret, uti hvilket benäget biträde mig blifvit lämnadt af Öfverste-Löjtnanten Hellström. Här visar N:o 1 Borgskans och 2 det dervid varande bärg, hvars höjd tillbjuder en utsickt af 3 mils omkrets. Af detta slott eller Ruin, som nu kallas Borgskans, ser man ännu murverk och däromkring vallar, som ännu innantill hafva 3 a 4 alnars höjd. Messenius, som skref år 1611 sin *Sveopentaprotopolis* om de 5 gamle städer, säger att desse vallar då voro 10 alnar höga. Öppningarna visa, att där varit 3 portar, af hvilka den norra ännu kallas Kongsporten. Hela skansen är 308 alnar lång, och har den åt sjösidan varit otillgänglig i anseende till bärgets stora brantthet. Det var här inne uti skansen åt bärgssidan, som jag år 1821, fann en sten med 2:ne Runrader. Den visas Pl. 34, Fig. 108. Runorna vittna om en vårdslös och okunnig ristares hand. På Runorna *Ar* och *Naud* äro stafvens hjelplinier förkårtade än åfvan än nedan till, på *Ur* är hjelplinien nedflyttad till omkring midt, må stafven i likhet med det här vararande Naud, af orden är än det tillsamman, som bort vara åtskilt, än det åtskildt, som borde vara tillsamman, och inskriftens få ord åtskiljas än med en, än med 3 och än med 4 punkter. Jag läser *Singi* (eller singin) *Oadkar vekuondina afan* (eller afai) *Uno.* Jag tyder, Odinkar söng vecko-anden (eller själmässan hvarje vecka) öfver Unno. Sjelfva formen visar, att stenen ej kunnat vara upprest såsom en Runsten, utan snarare att den varit altarbord i någon kyrka eller kapell. Christna Läraren Unno kom till Björkö omkring år 930, blef där några få år, och dog äfven i Sverige. Odinkar den äldre kom omkring år 960 och predikade äfven i Björkö Christendommen. Således har Odinkar kunnat hålla själmässa öfver Unno. Denna sten har sedermera blifvit flyttad till Björkö by och där begagnad till trappsten, men slutligen blef Brukspatronen Alexander Seton däraf ägare, som bortslog stenens

nedra del, för att så mycket bättre kunna i papper aftrycka Runorna, hvarefter han aflämnat stenen till Kongl. Antiqvitets-Arkivet. Norra eller Kongsporten på Borgskans har sitt namn däraf, att den ledde till bryggan och vidare öfver sjön till Adelsö och det därvarande Konunga-Residens Hofgården. Hamnen har varit nära Borgskans på öns nordvästra sida, där man vid stranden sett stenläggningar och ekepålar i vattnet, och säger traditionen, att en brygga gått tvärs öfver sjön från Björkö till Adelsö. Efter Christendommens antagande förmådde väl de andeliga folket att göra broar för själens salighet, men icke är troligt, att någon kunde ingifva de vid handels- och vikingsfärder vande öboar att företaga ett så betänkligt och onödigt arbete, som en bro till Adelsön, då man äfven på den minsta båt snart och beqvämt kunde komma dit, och däremellan säkert varit en beständig fart. Nära gamla skeppsbryggan har man äfven funnit grundvalar efter byggnader, spisar och eldstäder, förmodligen handlandes hus och magasiner. Hadorph, som skref på 1680-talet, såg både dessa märken efter hus, hvarom ännu talas, och dessa pålar i sjön, på hvilka han säger att den sköna Kongsbryggan hvilat, och tillägger han, att någre af desse ekepålar blifvit uppryckte och sålde till en snickare i Stockholm. Ofelbart kan således antagas, att här varit en skeppsbrygga jämte en stor, säker och beqvämlig hamn för en betydlig så väl köpmans- som krigsflotta. Hamnen var stor och god; ty äfven om vattuhöjden då ej varit högre än den nu är, som den likväl på goda skäl anses hafva varit åtminstone i Mälaren, så var också denna tidens skepp skärgårdsfartyg. Den var säker, ty ön gaf sjelf skyggd i öster och söder, hvaremot Alnsö och Munsö förmildrade västan och nordanstormar; traditionen säger äfven, att till säkerhet för oförmodadt fientligt anfall voro dels vårdkasar, denna tidens telegrafer, uppreste i en linie från Björkö till Mälarens utlopp i saltsjön, nämligen vid Blockhussund, på Wårbyberg, hvaraf därvid varande gården Wård fått namn, på Kongshatt och på Brunkebärg, dels voro flere ännu märkbara försänkningar, stenrör och med konst inrättade skär gjorde, hvilka för främmande försvårade inloppet 2). Slutligen var hamnen äfven för handel beqväm, då hus och magasiner voro nära intill bryggan. Adam af Bremen säger att Danske, Norrske, Slaviske och Schytiske skepp samlades vid Björkö, och lär vid denna tid det myckna bernsten blifvit hitfördt, som finnes på Björkö och äfven i sjön, så att man skulle tro, att något därmed lastadt skepp förolyckats emellan Björkö och Hofgården, emedan nordanstormar ofta på stränderna uppkasta bernsten, dock sällan mycket på en gång, dels oarbetadt i större eller mindre stycken, dels arbetadt till pärlor, kors och allehanda små flersidiga prydnader.

Den fordna mäcktiga staden har legat på den nu så kallade *Svarta Jorden*, som består af stark och ganska bördig svartmylla af en mörkare färg, än de närliggande åkrar, i synnerhet efter rägn, och innehåller omkring 12

2) Adamus Bremensis L. I. C. 50. Salvius om Uppland, p. 211.

tunneland, också kallas ännu den del däraf, som är närmast sundet emellan Björkö och Alnsö, *By-stan*, det är den vid Björkö by fordom belägne staden. Då man tid efter annan gräft 1½ aln djupt i Svarta Jorden, har man jämte kisel och kalkjord funnit tydliga lämningar efter en mängd förbrände trähus, människor och djur, således en massa bestående af animaliskt och limacktigt ämne, samt af sönderfallne kol, människors och djurs ben m. m. så att hela denna svarta jorden i grunden ej är annat än qvarlefvor af en tätt bebyggd och betydlig, men förbränd stad. Då denna jord är utmärkt bördig, oacktadt den från urminnes tider ej fått gödning, har den väckt Kongl. Landtbruks-Akademiens uppmärksamhet, och har Professor J. Berzelius chemiskt undersökt Bystads-jorden och funnit den bestå af förändradt benbrosk, sand med bensmulor, hartz, lerjord, kolsyrad talkjord, fosforsyrad kalk och järn, samt dessutom olösligt fint fördeladt mineral. Se Landtbr. Akad. Annaler 1813, p. 234. Under detta lager upptäcker man stenläggningar efter gator, hvilka merendels löpa åt hamnen och sundet. I denna Svarta jorden, eller som hela detta fällt i en annan bemärkelse äfven kallas, Björkö Storgärde, hafva ifrån längre tid tillbaka funnits och finnas ännu åtskillige märkvärdigheter. Utom hvad i äldre tider kan vara upptäckt, berättar Hadorph i företalet till Björköa-rätten, att han på Björkö funnit en portnagel af järn med ett hufvud vid hvar ända, han visar den aftagen Litt. B, och fanns denna i sjelfva portöppningen af skansen, ännu en dylik visas Litt. D, vidare ser man där Litt. H en skeppsnagel, en ring eller järnögla med sin krampa att läsa porten med; Litt. E, en malmkrampa med hål uti; Litt. A, ett råstadt knifsblad, (kanske snarare en pilspets); Litt. G, bernsten trenne stycken, fundne vid stranden, hvaraf det ena är stort som en tummända; Litt. I, K och L, en slung- eller kaststen, sådan som man ser här Pl. 28, Fig. 86, men Hadorph kallar den tvålsten och visar den Litt. C, och slutligen visar han Litt. F ett stycke af en ekpåle, funnen i hamnen, hvilket allt blifvit lämnadt till Kongl. Antiqvitets-Arkivet, hvarest äfven flere sednare fynd från Björkö förvaras. Hadorph nämner äfven, att i hans tid var svarta jorden så full af kolsmulor, att den svärtade ifrån sig på människors och hästars fötter och på åkerredskapen. Doctor Blad, som i sina Samlingar har åtskilligt hithörande, nämner i Vitt.-Akad. Handl. Del. 10, p. 216 &c. att i svarta jorden funnits 2:ne Medaljer af medel-bronz, en öfver Kejsar Leo VI, som blef Kejsare år 886, och hans broder Alexander, och en öfver Zoë och Constantinus Porphyrogeneta, som blef Kejsare år 912, jämte en mängd konstigt skurne pärlor af bärnsten, af orientalisk carniol och andre ädla stenar. Många fynd hafva äfven sedan kommit i dagen, såsom mynt, arbeten af guld, silfver, kåppar och kristall, brynstenar, flintor af flere former, proberstenar, stycken af svärd, spjut och pilar m. m., men i synnerhet en mängd dels arbetadt, dels oarbetadt bernsten. Det är icke så länge sedan man ännu allmänt bar på kroppen arbeten af bernsten, dels till prydnad och dels likasom en Talisman till hälsans bevarande, och igenfinner

man detta bruk ännu till en del bland allmogen. Äfven har i Svarta jorden funnits råstade knifsblad af järn, gamla kammar, små arbeten, liknande låck på askar eller urnor m. m. Silfret som finnes är stundom oarbetadt i små stänger, men af det arbetade är det mästa större och mindre ringar, och enligt traditionen skall man vid ett tillfälle funnit så många ringar, att däraf stöptes en stor silfverkanna. Äfven finnas i och nära vid Svarta jorden märken efter begrafningsplatser, således skall en bonde Anders Andersson funnit ett benrangel med ett svärd vid hvar sida, och ett annat med hår ännu på hufvudskålen, hvilket visar, antingen att liket varit balsameradt, eller att jordmånen varit särdeles gynnande för likets bibehållande. Strax vid Svarta jorden har man äfven under ett platt stenrör funnit ett benragel, som på hufvudskålen hade likasom en skål af kåppar, förmodligen en qvarlefva af hjelmen, som han fått med sig i grafven.

Utom hvad jag sjelf på stället sett och hört af bönderna, har jag fått uppgifter af flere åsyna vittnen, såsom af Kapitenen Baron C. F. Palmqvist, som i många år bott, och af Öfverste-Löjtnanten Hellström, som är född i socknen, äfven som af Doctor Blad och sednast af Brukspatron Alex. Seton i Stockholm, hvilka gjordt sig en utmärkt möda med dessa undersökningar, och kunna en mängd resande intyga detsamma. Seton har i Svarta jorden funnit den kåpparring, som här visas Pl. 32 och 33, Fig. 105, ett litet silfvermynt slaget i Danzig, som visar 2:ne kors i skölden, ett annat silfvermynt med ögla, så att det likasom ett ordenstecken kunde hängas på kläderna, flere kufiske mynt, samt en nål af kåppar, liknande en synål, men 3½ tum lång, kanhända en notnål. För öfrigt har man om jorden på Björkö och i synnerhet om Svarta jorden den tron, att om något tages däraf och föres på annat ställe, skola därigenom alla råttor fördrifvas, och skall på Björkö ingen råtta finnas. Fråga torde däraf kunna uppstå, om verkligen dessa djur, hvilkas natur det är att bo under välbehållne hus, hafva den instinkt att sky vid förnimmandet af äfven längesedan i en stor och allmän eld förstörde djur och byggnader. I öster strax vid fordna staden ser man tydligen en stor del af dess vallar eller den tidens fästningsverk Fig. 96, N:o 3. På denna långa vall, som i alla fall är belägen på en höjd, ser man 3:ne öppningar eller genombrytningar, likasom för portar, och har gator eller vägar, hvarefter ännu märken synas, gått härigenom rätt ut till östra sjökanten. En dylik vall vid N:o 8, på Dahlbergska Kartan utmärkt, visar stadens fordna utsträckning mot söder, hvarest förmodligen den sämre delen af staden varit, och den betydligaste i norr, omkring slottet och hamnen. Vallens ändamål tyckes hafva varit att försvåra anfallet i händelse fienden landsteg vid någon östlig hamn och nalkades på den sidan, där ej slottet och flottan var till försvar. Men att denna anstalt var vid betydliga anfall otillräcklig, visade erfarenheten. Vid vallen bland högarne synes äfven en gräfd damm. Öster om vallen vid N:o 4, ser man ännu, på åtskillige små lätt sluttande bärgsryggar eller åsar, omkring 1000 dels ganska stora, dels min-

dre ätthögar, det är den största mängd af dylika ålderdoms-minnesmärken, som man funnit på ett ställe i massa, ej allenast i Sverige, utan så mycket man vet någorstädes i verlden. Utom dessa äro en ganska stor mängd förstörde och i sednare tider planerade till åkrar, så att ortens äldste inbyggare med mycken sannolikhet uppgifva, att ätthögarnas antal varit minst öfver 2000. Utom dessa vid vallen, äro en annan del af dem ännu i behåll söder om slottet eller Borgskans vid N:o 5. Traditionen anför, att Anscharius eller Ansgarius, som icke vågade börja med att för hedningarne i den mäcktiga staden förkunna en ny Gudalära, landsteg vid Korshamn, uppreste där ett kors, hvaraf hamnen ännu i dag har namn, och predikade till en början endast för dem, som ville komma ut till honom. Nära Korshamnen upptäckte jag år 1821 stenläggningen Fig. 109, Pl. 34. Platsen emellan stenarne är vid 100 alnar lång och bredden vid 40. Hvem vet om icke det var här Christendommen i Sverige först predikades och korset upprestes? Jag finner det ganska troligt. Stället är beläget ungefärligen vid N:o 6. Om detta var det första försök, som utan all fara och äfven med någon framgång aflupit, så lär Ansgarius däraf fått mera mod att begifva sig till staden, och till sjelfva Konungasätet på Adelsö. Efter Adamus Bremensis har det blifvit en allmänt antagen vana att kalla denne hedervärde Nordens Apostel Ansgarius, men Rimbertus, som bäst visste huru hans lärare och företrädare skref sitt namn, kallar honom Anscharius. Men hvad Christendommen vidkommer, kunde den, för de handlande och rike, vid utländingar vande och sjelfve sjöfarande samt vida bereste Björköboar, ej vara någon alldeles okänd sak. Emedlertid var deras gamla hedniska Helgedom Offerlunden i grannskapet, nämligen vid N:o 7, den var bevuxen med björk, och var där vid år 1611, då Messenius skref om Björkö, ännu en björklund med ett större antal höga träd, men nu finnes endast ett och annat litet träd jämte buskar, såsom en qvarlefva af fordna offerlunden, men för öfrigt finnes ingen björk på ön 3). Bland högarne öster om staden äro några, som utmärka sig framför de öfrige, såsom *Ormknösen*, hvilken är belägen ungefärligen midt

3) Denna Offerlund är äfven utmärkt på Dahlbergska kartan. Man har trott, att Björkö af denna björklund fått namn och att hela ön fordom varit bevuxen med Björkskog, men det är ej troligt och nu finnes knappt något enda större björkträd på hela ön. Björner, Rhyzelius, Hadorph, Salvius och Tuneld med flere tro, att *bjark*, *bjärk*, *birk* betyder handel, *birka* handla, och Dalin i sin Sv. Hist. D. 1, p. 107 säger, att *bjarg*, *borg*, *birka* betyder handelsstad. Något dylikt ord i denna bemärkelse finnes likväl ej i våra gamla lagar, ej på våra Runstenar, ej i våra provins-dialekter, icke heller i det aflägsna Islands fordna eller närvarande mundart, och vet jag ej hvarifrån man tagit denna betydelse, om ej ifrån benämningen af de *Birkarla*, som omtalas uti Magnus Smeks Historia. De voro i Norrland och Lappland kringvandrande köpmän, såsom våra Skål-Wästgötar, och genom sin handel kommo de i anseende af Lapplands oafhängige Herrar och Beherrskare. Uti Riksdrotset Knut Johanssons Bref af år 1325, kallas de *Birkarla* och *Birkarlaboar*, men där nämnes intet om deras handel. Uti Gustaf I:s tid omtalas de såsom riktande sig af handel och fiske,

midt emellan N:o 4 och 8, eller sydost ifrån vallens nedra ända N:o 3, och är den aftecknad Pl. 34, Fig. 112, jämte de därvid varande minnesmärken. Här äro 3 högar af jämt aftagande storlek. Fig. 112, sjelfva Ormhögen är vid 90 steg i omkrets och vid 10 alnars lodrät höjd. Fig. 111, har nästan en lika stor omkrets, men mindre höjd, och Fig. 110, är i alla afseende minst. Emellan de två förstnämde är Fig. 114, en liten oordentlig och illa medfaren höjd eller ättkulle i något oval form. En grof och klumpig sten 2 alnar hög ligger vid norra ändan af ovalen och några mindre däromkring, likasom att formera ett tingsställe, men skattsökare hafva uppgräft kullen, äfven gräft under den stora stenen och förstört hela monumentets rätta utseende. Om dessa 3 minnets vårdtorn varit offerhögar, så har fordna namnet varit Orn-knösen, ty *orna* är uppvärma, Fig. 114 har då varit en liten tingshög vid offerstället och Fig. 113 en fyrkantig Blothall, (se Tom. 2, p. 127). Men alla dessa fornlämningar kunna äfven varit grifter, ehuru Fig. 114 på stället i sitt rubbade skick tyckes likna, om ej en Blothall, åtminstone ett Tingsställe. Således är icke heller otroligt, att Fig. 118 fått namn af någon

---

och gjordes de under Konungen skattskyldige. Från dem härstammade äfventyraren Nils Örn, som i Kon. Carl XI:s tid företog utländska resor och kallade sig Prins af Lappland. Mera härom finnes uti den under mitt Præs. utgifna Akad. afhandling, De Nicolao Örn. Det är likväl ej afgjordt, att dessa nomadiske Kram-Furstar haft namn af sitt yrke. Scheffer uti sin Lapponia uppgifver en annan anledning därtill och omtalar 3:ne utvandringar, som skett från Finland till Lappland, hvarföre äfven Lapp säges vara ett finskt ord, som betyder utvandring. Birkarlaboarnas namn och ursprung härledes således ifrån Byn Birkarla i Tavastland, hvarifrån en betydlig koloni, under sin anförare Mattias Kurk, nedsatt sig i Lappland och gjordt landet sig skattskylldigt. En socken af liknande namn finnes äfven i Åbolän, nämligen *Birckola*. Uti Danska och Skånska Handlingar, där ordet *Birk* är ganska allmänt, torde vi få rätta grunden till benämningen af Birka eller Björkö. De Skånska Herregårdar voro befäste borgar, och *Birk* voro sådane Adels-Fästen, som hade egen Gårds- och Doms-Rätt; hvarföre i Malmö Recess § 8, Skånska Adlen förbehålles sina Birke- och Gårds-Rätter. (Jämför mina Samlingar till Skånes Historia p. 30, 165), Birkerätt, Birkefogdar, Birkebönder, Birkedommare och Birkefred äro vanliga ord i Danska Lagfarenheten. Flere fordna och nuvarande städer hafva, till försvar, prydnad och Befälhafvares säte, fått särskildt befäste borgar och slott. Således ser man af Veylles gloss. Jurid. att i Danmark, Birk och Köping hade samma Rätt och rättigheter, och att Birketing kommit att betyda det samma, som Stads-Rätt. Staden Björkö har på samma sätt haft sitt särskildta Slott, Borg eller Birk, och i Sverige har Björkö-Rätten blifvit ansedd såsom en allmän Stads-lag, äfven och i synnerhet för Stockholm. Dalin, D. 2, p. 222, har råkat på en bättre härledning, än den han tillförene uppgifvit, då han säger, att Birke-Rätt är det samma, som Borg-Rätt, hvarjemte han anför, att då Björneborg 1365 fick Birkerätt, åberopas Björkö Lagbok såsom gällande för alla städer. *Björkö* eller Birkö betyder således *Borgön, Slottsön*, eller en ö, på hvilken var ett med vissa rättigheter försedt slott och fäste jämte staden. Af en sådan Birk, en sådan Stad med Borg, hafve vi ordet Borgmästare. Men af hvad anledning staden än fått namn, försäkrar oss Hadorph, att öen skall så kallas intill verldenes ända.

kämpe, som hetat Orm eller något dylikt. Flere af högarne på Björkö hafva blifvit uppgräfne, dels af Antiqvarier, dels af penninge-sökare. Man vet icke att någon skatt däruti blifvit funnen, men hvad uti dem från längre tider tillbaka funnits och ännu finnes är det vanliga, som man nästan allestädes i gamla grifter blir varse, nämligen kol, ben, hela eller krossade lerurnor, stycken af strids-vapen och allehanda till rustning hörande tyg, samt kammar, pärlor och andra små smycken. Dock har i några alls-intet blifvit upptäckt. För flere år sedan inlämnades en hel urna härifrån till Ant. Arkivet. Sednast har Brukspatron Alex. Seton med kostnad och möda gjordt många gräfningar och undersökningar uti flere af högarne på Björkö, och har han uti flere af dem ej gjort något fynd, men i andre högar, äfven som i svarta jorden, har han funnit åtskilligt, hvilket han skänkt till Kongl. Antiqvitets Arkivet. Denne Skottländare håller äfven på att göra sitt namn utmärkt såsom nitisk Fornälskare och befordrare af Svenska urkunders framdragande, då han nu påkåstar utgifvandet af en mängd gamla ännu otryckte permebref ech medeltidens documenter. I Bystads-jorden har han funnit 2:ne af de vanliga små skål-lika kåppar-arbeten, uti båda voro inuti märken efter där en torn sutit och haft sin ledgång, samt på motsvaranda sidan en liten ställning med ett hål uti att däruti fästa tornen. Hafva dessa varit låck till små Urnor, så har den inre inrättningen tjent till att fasthålla *låcket* vid Urnan medelst någon därvarande ögla, fjäder eller annan motsvarande inrättning, — och har vår kunnige och erfarne Häfdsökare Major Ennes uppgifvit en i Småland funnen Kåpparurna, däruti nålen ännu var i behåll, som var instucken för att hålla låcket till Urnan, hvarom frambättre. Om på detta Björkö-fynd den fordom därvarande torn haft en bukt nedåt, så hade en dylik nål här kunnat göra samma tjänst. Har åter detta fynd varit ämnadt till prydnad på kläder, en på hvar sida om bröstet, så hafva de väl varit ganska fula och dåliga smycken, dock har den nämde torn kunnat tjäna att fästa dem i kläderna med. Egentliga spännen hafva de likväl alldeles icke kunnat vara; så vida på dem ej finnes något slags hake med motsvarande hål eller ögla att spänna dem uti. Fynd af silfver af denna beskaffenhet, men helt olika dessa kåppararbeten, har dock Seton råkat på i högarne. I svarta jorden har han vidare funnit flere pärlor med hål uti af olika ämnen, och har han af Baron Palmqvist fått en dylik, som här funnits, nästan stor som en valnöt, af kristall. Flera af de många ätthögarne vid vallen har han undersökt; uti en ganska stor hög fann han vid 2:ne alnars djup en kam af ben med sitt foder, båda af ben väl arbetade, se kammen Pl. 36, Fig. 122, hvilken Fig. 121 visar insatt i sitt foder, prydd med små cirklar och med små kåppar-naglar. Den kan jämföras med en icke mindre prydlig kam, hvilken är funnen i Norrige och visas uti Nordiska Fornl. XCIV, men stället i Norrige, hvem som gjort fyndet, eller hvarifrån teckningen är tagen, uppgifves ej. Björkö-kammen är något längre än den här visar sig, nämligen ifrån ena ändan till andra 4½ tum. Nära derunder fanns en kupig sköld af

järn, hvaromkring klingan af ett svärd var böjd i en cirkel. Vidare fanns där en lerurna af 7 tums diamer i form af Fig. 119, en stridsyxa, en spjutspets, en dolk eller knif, en brynsten och många skeppsnaglar eller grofva spik med dubbla hufvud, bettet till ett stort betsel, allt af järn, samt åtskillige stycken och beslag dels af kåppar, dels af järn. Här har således någon ganska betydlig krigare blifvit jordad. Högens nedersta diameter var vid 25 alnar. I en annan hög med ätthäll och fotkädja fann Seton 3:ne lerurnor med ben och kol, formen af de 2:ne liknade, enligt Setons teckning, Fig. 118 och 120, men den tredje var såsom om öfra delen af Fig. 119, vore borttagen. I en annan fanns en ganska sällsam antiqvitet, nämligen en rund, i bottnen kullrig Urna eller Offerskål af kåppar utan fötter af 2 tumms höjd och vid 6 tumms diameter. Må hända någon offerpräst fått denna med sig i grafven. I högarne emellan vallen och östra stranden fann han äfven några små silfverspännen att därmed häfta kläder eller annat tillsamman, hvilka alla voro med ögla eller hål uti, men de tillhörande stycken med hakar funnos ej. Det ena spännet var kupigt och visar Fig. 124 dess öfra del, men inunder visade sig ett dylikt arbete som Fig. 125, ett annat spänne liknade Fig. 127 och ett tredje Fig. 126, och är i lilla ändan på sidan ett hål tvärt igenom. Storleken är sådan den här visas. Vidare fann han ett järn, som tycktes varit ett fäste på en värja, en stegbögel, *stycken* af betsel och små runda stenar, lika pärlor med hål uti. En sådan liten Offerskål, som den förutnämnda, hvilken förmodligen tillhört offerstället i Gullbrandsdalen i Norrige, är funnen vid Hundorp, där den bekante Dale Guldbrand bott. Denne kåpparskål var något aflång och därpå voro någre ingräfde prydnader, samt påfästade 12 stycken bilder, föreställande människohufvud och djur (förmodligen Zodiaken), se Bings Beskr. over Norrige, p. 277. Ett hit hörande fynd har jag, just under det jag skrifver detta, fått se hos Öfver-Post-Direktören Baron W. Carpelan, denna skål tyckes vara af en malmart, som är uppblandad med en god del silfver, emedan den har en ovanlig klang. Dess höjd är vid 1¾ tum, och diametren upputi vid 7¼ tum. Den är både inuti och utanpå full af prydnader i österländsk smak, af hvilka en del likna små Chinesiska lusthus eller tempel, alla i en rad, en del små linier hafva någon likhet af de af våre alfabet-samlare uppgifne Etiopiske bokstäfver, en del liknar ett visst slags Latinsk Munkstyl, och någre likna vår Runa ᚴ *g* eller *k*, som äfven har likhet med den Etiopiska sammandragningen af *h* och *e*, utom en mängd andre små linier, men ett och det samma ofta repeteradt med ett visst slags symmetri. Likväl är detta hvarken runor eller munkstyl, icke eller Grekiska, icke heller något hos oss kändt österländskt språk, utan tyckes det endast vara små prydnader i en för oss okänd och aflägse smak. Midt uti skålen är en uppstående del, flat åfvan på, likasom stämplen till ett sigill, och på denna plan af den upphöjda delen ser man tvänne trianglar, som ligga på och öfverskära hvarannan på det sätt, att den ena har basen uppåt med motsatta vinklen

nedåt, den andre tvärtom, och visar äfven detta urgamla helgedomstecken, att den varit en offerskål, eller åtminstone nyttjad till heligt bruk. Skålen är funnen af en bonde, hvarefter den kommit till en af våre borgare i Stockholm, där den af sin nu varande ägare frälstes undan smältdeglen. Således lär den vara funnen i vårt grannskap, och förmodligen har den haft sin plats i någon af de många i Uppland förstörde ätthögar. Den har förmodligen blifvit hitförd af någon af de Svenske så kallade Wäringar, som fordom tjänte vid Kejserliga lifvakten i Constantinopel, och som därifrån hemkommit, och slutligen har skålen tjänt till en urna för att åtfölja hans aska i griften. Således kan denna skål vara omkring 800 år gammal i Sverige, utom hvad den förut varit vid Bosforens stränder eller i någon annan verldsdel. Den tyckes således vara mycket äldre och mera berest, än den, som funnits på Björkö. — Åter i en annan hög på Björkö, ej långt ifrån den, där offerskålen fanns, har Seton funnit en urna af lera, liknande en thekanna, Fig. 104. En mängd af högarne på Björkö hafva fotkädjor och några äfven ätthällar (jämför Tom I, Pl. 1, Litt. M). Vid och emellan dessa högar både vid Vallen och vid Borgen får man se en och annan rest Bautasten samt några stensättningar, nämligen trekanter, fyrkanter, cirklar och ovaler, eller Kullerstensskepp, hvilka sednare man i synnerhet får se söder om borgen, och i dem hvila förmodligen skeppsanförare. Dylika får man se på slagfälltet, Tom I, Pl. 17, Fig. 52. Så väl i trekanterna som i fotangels och skeppsformerna funnos aska och brände ben, så att äfven desse säkert äro grifter, och bestyrkes därigenom min tanke, att dessa stensättningar och hela denna ovanliga mängd af högar äro minnesmärken af ett ganska stort fältslag, som efter en fientlig landstigning stått straxt utom staden, och få vi se om icke Historien äfven gifver någon styrka åt denna förmodan. Man har hittils ansett dessa och flere dylika högar för ett slags Hednisk Kyrkogård eller Allmän begrafningsplats. Grifter omgåfvo i sednare tider Kyrkorna, men man har väl alldrig någon tid sett dem omgifva en hel Stad. Våra urgamla städer, såsom Sigtuna, Skara och Lund äro icke omgifna af en sådan mängd högar, och det omtalas ej att de någonsin varit det. Det är endast af brist på tillräcklig forskning man kunnat falla på den åfvannämnde tanke. Utom på Valplatser, fingo de döda i allmänhet hvarken ätthögar eller reste stenar; ty sådan var uttryckligen Odens lag, Yngl. Saga C. 8. Således kunna högar och Bautastenar i massor ingalunda utvisa allmänna Begrafningsplatser. Oden befaller tydligen, huru allmänna begrafningssättet skulle vara, liket skulle brännas och askan kastas i sjön, eller nedgräfvas i jorden. Kunde någre skatter medfölja i jorden, var det så mycket bättre. Endast hög börd och utmärkte krigsbedrifter gåfvo rättighet till ätthög och Bautastenar, och man har väl alldrig sett någon hel stad eller by vara full af furstar, höfdingar, store män och hjeltar. Städerna hade ej så godt om jord, och de visste att använda den bättre än till ätthögar. En annan sak blir, då fråga är om Konungar; ty deras högar voro vid offer-

stället, då de således äfven efter döden vistades inom deras egentligaste och vigtigaste område; ty de voro Religionens och offrens högste föreståndare. Det är således klart, att allmänhetens, äfven som Stadsboarnas, vanliga och gemensamma begrafningsplatser varit af den beskaffenhet, att de efter sekler ej lemnat något spår efter sig och däruti ej varit olika de fleste nu varande förgängelsens hvilorum. På landsbygden däremot hade hvarje utmärkt eller Stor-ättad Possessionat sin falmiljegraf eller ätthög, ingalunda på någon allmän begrafningsplats, utan på sina enskildta ägor, och däraf hafva vi orden högboren och ätteboren, det är, född ägare af jorden och af ätthögen, sedan välboren, efter orden frisk och välskapad tillkommen. Således var högsta idealet af jordisk lycka att vara på ofvannämde sätt Ätteboren och därjämte *dygdariki*, dygderik, pålitlig och rättskaffens, samt *bardagamadr*, krigshjelte, utmärkt i bardalekar. Jordägarens underhafvande fingo förmodligen efter döden plats för sin aska i jorden omkring sin Herres hög, äfven som hofmännens omkring sin Konung, med den skilnad, att de öfver sin aska inga högar fingo. Dock om någon af dem i krig utmärkt sig, lär han fått, om icke en ättkulle, åtminstone en stenvård, ofta vid vägar, i synnerhet där flere sammanstötte. Enligt Odens lag, kan man äfven förmoda, att de som bodde vid sjöar eller floder, såsom oftast var händelsen, stundom låtit vattnet emottaga de ringares aska. Denna sed att begrafvas i egen arfvejord är urgammal i verldshistorien. Den blef antagen af Israëliterna, så snart de fått ett eget land att bebo, således se vi, att Josua, Joseph och Arons son Eleazar blefvo i sin arfvejord begrafne, Jos. 24: 30, 32, 33. Den bibehöll sig äfven hos oss i det längsta, således lät den bekante Thor Tott, Höfding i Skåne omkring 1160-talet, äfven som Erik Rosenkrantz i Jutland, ehuru båda Christne, begrafva sig i ätthögar på sina fädernegods. Se mina Skånska *Saml.*, p. 336 &c. Äfven som Konungarne i lifstiden omgåfvos af sin hofstat, sina kämpar och skalder, så ser man äfven deras resliga högar vara omgifne af flere mindre. Sådane äro i Uppland Njords hög i Norsunda socken, Björns hög vid Håga i Bondkyrka socken och Björn Järnsidas hög på Munsö, äfven som i Wästmanland Braut Annunders hög i Balunda socken, och i Södermanland Ingiald Illrådas hög på Fogdön i Mälaren vid Strängnäs. De hafva således vid de ställen de hvila haft Kongsgårdar. De närmast Kyrkan i gamla Upsala, och således nära fordna afguda-Templet och offerstället belägna högar tillhöra åtskillige Regenter af Ynglinga-ätten och må hända några af deras förnäme Herrar, men de öfrige grupper af högar, som där varit och ännu till en del förefinnas, anvisa det i Historien beryck-tade Fyrisvalls valplatser. Af de flere slagfällt, som finnas tecknade i första Tomen, Pl. 11 och följande, får man se åtskillige, som bestå af högar, (ehuru icke i sådan mängd), med inblandning af stensättningar lika som på Björkö.

I den nu varande Björkö by äro 10 åboar eller, som de där kallas, grannar, husen äro väl byggde och försedde med goda trägårdar. Äfven

nära byn äro några högar och reste stenar, och är det ögonskenligt, att det stora slagfältet fordom gått häröfver och förenat sig med högarne söder om Borgen. I södra eller nedra delen af öen är midt i skogen den så kallade Drottning *Ingas graf*, den består af ett stort stenrör och därupputi växer en stor tall, se Pl. 36, Fig. 117. I denna tall och på flere trän däromkring hafva flere resande ristat sine namn. Detta griftrör har omkring 15 alnar i diameter och vid 3 alnars lodrät höjd, och har det mycken likhet med ett dylikt på Rösås gärde i Östra Härad och Näfvelsjö socken i Småland, men trädet är där en Björk. Enligt tradition, sednast meddelad af en Gubbe på stället Hans Ersson, som för flere år sedan dog vid 80 års ålder, har en bonde i Kon. Carl XII:s tid i detta griftrör funnit en kista af kåppar och däruti ett benrangel med ett bälte af guld om lifvet. Af kistan lät bonden göra sig flere kåpparkärl, men gördelen tog hans Dotter och prydde sig därmed, då hon gick i Kyrkan, som är belägen på Adelsön, hvarest en af Kon. Carl XII:s bussar Bergenfeldt, som då bodde i eller vid Kyrkobyn Hofgården, fick se samma bälte och köpte det, och lär denna officerare varit son af Kongl. Räntmästaren Peder Bergenfeldt, som dog på Bona gård 1650 och är begrafven i Munsö Kyrka. Fyndet var ett af de märkvärdigaste. Om detta bälte ännu funnes i behåll, torde man kunna fått någon anledning afgöra, om en Drottning Inga, eller en Konung Inge eller Ingo här hvilat. Dalin talar mycket om en Inge Ring Olofsson af Ynglinga-ätten, som var Konung i det lilla Björkö-Riket. Johannes Magnus uti sin Hist. C. XI, omtalar en svensk Inge Olofssons utrikes bedrifter, och Blad uti sitt förutnämde inträdestal nämner en Inge Olofsson på Björkö, och gör troligt, att han fått sitt gifte från Ängland, däremot är det en oricktig uppgift, då han säger, att denna Ingas, eller såsom han kallar den Ingos graf äfven hålles för att hafva varit och kallas ett Dommare-säte, men om denna Inge mera fram bättre. Det vore må hända ej så aflägse från sanningen, att förmoda, att det är denne Inge, eller för att komma traditionen närmare, hans Gemål, hvars Grift-monument detta stenrör föreställer. Annars hade Björkö-Konungarne, af hvilke en och annan äfven varit Öfver-Konung, sina griftställen uti de 3 Kongshögarne vid Adelsö Kyrka. På Björkö kan vidare anmärkas Gisseludd, hvarest förmodligen en Vårdkase varit; ty *Gisli* betyder på Nordiska Fornspråket en stråle, äfven underpant, och Vårdkasen var en eld, som gaf försäkring om att ej blifva öfverrumplad. Köpmansskär, äfven som Köpmansviken, är ännu ett minne af den fordom berömliga Björköhandlen och lär köpmän här haft sina bodar. *Sal* betyder säljande, hvaraf vi hafva afsalu, vara till Salu, och har däraf Salviken sitt namn. Kugghamn och Kugghamns-udde har namn af *Kuggi*, som betyder ett kårt fartyg, och Katzviken har sitt namn af Tyska ordet *Katze*, en jagt, skuta eller farkost utan mastkorg med rund bakdel, allt vittnar om ställets fordna rycktbara handel och sjöfart.

Adelsö (se Pl. 31), företer flere ålderdomsminnen, men vi vilja här endast fästa uppmärksamheten vid de märkvärdigaste, de som äro belägna närmast intill och hafva gemenskap med Björkö. De betydligaste äro vid Kyrkan. N:o 1 visar ruinen af fordna slottet och Konunga-borgen Hofgården, där icke allenast Fylkis-Konungarne, utan äfven Öfver-Konungar stundom hade sitt säte. Ruinen är belägen på en höjd omkring 400 steg i omkrets och vid 12 a 15 alnars lodrät höjd, hvarifrån man har en ganska vacker utsickt. Grundvalen af slottet är vid 100 alnar lång i öster och väster och vid 40 alnar bred. För det närvarande är endast en liten del af ena massiva muren qvar, se Pl. 32, 33, Fig. 106. På åtskillige ställen synas små hvalf, som gått under jorden. Man ser äfven några vallar, hvilka likasom i trappsteg sluta sig mot sjön. Salvius, som skref om Uppland år 1741, hade fått den uppgift, att 50 år sednare ännu något var qvar af den fordna slottsträdgården. År 1751 syntes af ruinen stora murar och en hvälfd port, hvilket man ser på en karta af detta år. Vid Slottet har varit en källare hvartill nedgången ännu synes åt landsidan. Så länge Björkö Stad florerade, var Hofgården residens för Fylkis-Konungarne i Björkö-riket, af hvilka v. Dalin tror sig hafva fått reda på 14 stycken, alle enligt hans uppgift, af gamla Ynglinga-ätten, härstammade från Håkan Ring, som skall hafva varit son af *Olof Trätälja*, och om det kunde antagas, skulle det anses såsom en af orsakerna, hvarföre Björkö kom i så utmärkt anseende, att det ännu regerades af den urgamla Gudaslägten, men detta lämnas till våra Svenska Häfdatecknares ytterligare forskning. Säkert är, att bland Öfver-Konungarne under hedniska tiden åtminstone Björn på Håga hade sin Hufvudstad på Björkö, innehade och bodde på dess slott, eller rättare på Hofgården på Alnsö, som var rätta Konunga-sätet. Äfven i Christna tiden, sedan staden blef förstörd, uppehöllo sig på Hofgården, utom andre, följande Sveriges Regenter, som därifrån daterat och utfärdadt bref och handlingar, såsom Magnus Ladulås 1279 idibus Majis, och Feria 2 post Adscens. Domini, äfven 1281 den 13 Juli, samt 1282 d. 4 Oct. och stadgan om rusttjensten 1285, Kon. Birger 1297 Nonis Oct. Riksföreståndaren Torkel Knutsson samma år Nonis Sept. och åter Birger 1304 den 5 Kal. Aug. Ännu var slottet i godt behåll omkring år 1420, ty Kon. Erik af Pomern räknar i sin jordebok Adelsö, eller som det då kallades, Alnsö slott och län till Kongsgårdarne. Man vet ej när slottet slutligen blifvit ödelagdt, men byn vid Kyrkan bibehåller ännu namnet Hofgården. Då vanligen Hoffolket och de förnämare vistas nära omkring Konungen, var ganska naturligt att flere stora Herrar bott nära Hofgården, och är icke otroligt, att ön däraf blifvit kallad Adelnsö eller Alnsö; ty *Adalbol* är ett ärft herresäte. Detta bestyrkes äfven af ruinerna af de gamla skansar, som på ön finnas. De flera körsbärslundar och trägårdar torde äfven vara en qvarlefva af deras anläggningar. Från ruinen af Konungarnas Borg Hofgården eller Adelsö slott gå vi nu till deras grifter. Kongshögarne äro här, likasom vid gamla Uppsala, 3:ne stycken vid Kyrkan, men dessa

äro så vida fullkomligare, att de hafva sina fotkädjor, se Fig. 99. Den största af dem har omkring 170 stegs omkrets och minst 15 alnars lodrät höjd. Alla 3 högarne hafva öfverst uppe genom gräfningar blifvit vanstälde. Af de högar, som varit närmast omkring dessa 3 Kunglige, är en betydlig ännu i behåll, Fig. 101. Däruti är funnet under ett stenhvalf ett svärd af kåppar och ett spjut af järn, hvilka finnas uti Doctor Blads samlingar. Fig. 102 visar den så kallade Tingshögen; den är nu till större delen planerad, har dock en upphöjning, som i kanten håller omkring en alen, äfven ser man en fotkädja af kullersten, som håller 45 steg i omkrets samt lemningar efter en stencirkel, som varit midt uti. Denne benämning öfverensstämmande med gamle bönders traditioner, har jag fått af Baron Palmqvist, som bodde i grannskapet och i längre tid noga undersökt ortens märkvärdigheter. Om någon skulle tro, att detta varit planen till en väderqvarn, ehuru det lågländta stället därtill alldeles icke passar, utan snarare de höjder, som finnas i grannskapet; så skulle det väl ändå kunna vara möjligt, och då har denne tingshög haft samma öde, som den märklige Lybergshög vid Lund, att hafva blifvit förlågad och vanhelgad för en väderqvarns skull. Fig. 100, 103, visar ett ställe, som varit något slags andacktsvård. Här ser man en stensättning med likasom ett förhus i norr af omkring 10 a 12 alnars fyrkant, en mellanplats af vid 22 alnars längd och däruti en stencirkel samt en jordfast sten liknande ett alltare, men ganska ojämn och skråflig och på öfra delen något hålig. I söder ser man vidare en halfcirkel. Om här varit något gamalt Kapell, så har förhuset varit vapenhus, stencirklen predikostället, den stora stenen altaret och halfcirklen sakerstian. Men följande skäl kunde vara däremot: det inskränkta rummet, altarstenens rotfasthet och skråflighet, samt utsträckningen i norr och söder; ty Kyrkor byggas, af urgamla och goda orsaker, i öster och väster, med altaret, choret och helgedommen i öster. För öfrigt måste man ärkänna, att våra äldsta landtkyrkor befinnas ganska små och därjemte mörka, dock merendels mera runda än aflånga. Har åter platsen varit ett hedniskt offerställe, eller om här stått den vid Ansgarii andra hitkomst dyrkade Kon. Eriks Tempel, som tyckes i hast blifvit inrättadt och varit af föga varacktighet, i alla fall obetydligt och produkten af en hastig folkyra; så har jordfaste stenen varit Offeraltare, cirklen Blothall och halfcirklen i söder likasom Disarsalen eller rummet för ett eller flere afguda-beläten. Uti Adelsö Kyrka är allt hvad gammalt är förändradt, den har således ingen märkvärdighet, utom en Runsten på golfvet vid Sakersti-dörren, Pl. 36, Fig. 123. Inskriften är ännu tydlig och läses med lätthet: *Askil*, eller Eskil, *lit rita stin dausi ifti Ungi fadur sin Gubi Gudain*: det är, Eskil lät rita denne sten efter Unge, sin fader, en god gubbe. Det är sällsamt att på en runsten finna ordet Gubbe, hvilket i alla fall ej är gammalt. Ihre härleder ordet från *gumme* som skall betyda en man, men snarare kommer det af *gumi*, som betyder höfding, förmodligen eme-

emedan föreståndersk apet förutsätter en lång erfarenhet. En annan runskrift mera svår att reda är på en jordfast mosslupen och klumpformig sten, Fig. 107, liknande en skyddshäll, belägen närmare slottsruinen. Man ser dess inskrift Pl. 35, Fig. 115, där jag läser: *Radu runar rit lit rista to ir bruti* (burti) *Irod* (Herod) *Kunungi, Tolir auk Kyla litu ris* — — — — *i thaun hjon eftir a üg* (hig) *i- mirki, Hakon bad rista Krai i* —: Jag tyder: Den rådige runristaren lät rista till den bortovarande Konungen Heröd; Toller och Kyle låto äfven rista — — — — — de voro tjänare som efterlefde den som höll baneret, Håkan föranstaltade om teckningen af kretsarne. I företalet till Sagobrottet säger J. F. Peringsköld, att denne sten är ristad till minne af Östgöta Kon. Häröd, (som föll i Bråvalla slaget), på föranstaltande af Kon. Håkan Ring på Alnsö vid Björkö, hvilken furste, enligt hans uppgift var Sigurd Rings syskonbarn och medregent. — — — Pl. 32, 33, visar läget af dessa fornlämningar, Fig. 98 är Kyrkan, sedd från nårra sidan, och Fig. 99 är Kongshögarne. De gårdar; som tillhöra byen Hofgården, ligga strödde omkring Kyrkan, och Klåckare-bostället är i söder midt före andacktsvården Fig. 100. Emellan Ätthögen Fig. 101, och Tingshögen Fig. 112 går vägen från Stenby gård till Kyrkan. I sydost från Kyrkan, men längre bårt, än här kan visas, är Slottsruinen, Fig. 106, nära stranden. Närmarst sjön var Slottsträgården, och ser man ännu märken efter, där den haft sin plats. *Här har* äfven varit en liten hamn, betäckt af 9 små skär, hvilka formera likasom en bågig förskansning ett stycke från landet. Emellan Slottet och Kongshögarne är runhällen, Fig. 107. Utsickten söder ifrån Kyrkan ser man Fig. 97, och är teckningen af aflidne Hofgravören J. P. Cummelin. Ej långt ifrån Kyrkan på en höjd nära vägen, omkring 50 alnar högre än vattenytan, ser man i jorden ett lager bestående af snäckor. Ett stycke väster ifrån Kyrkan finnas en mängd mindre högar eller ättkullar. På Kartan, Fig. 31, visar N:o 1 Slottsruinen, 2 Runhällen, 3 Kongshögarne, 4 Tingshögen och 5 Andacktsvården. Stenby sätesgård, belägen ett litet stycke norr ifrån Kyrkan, ägdes år 1821, då jag besåg ön, af Kapitenen Baron C. F. Palmqvist, som hade den godhet att ledsaga mig till desse berycktade och ganska märkeliga ställen på Björkö och Adelsö, samt allestädes biträda med upplysande uppgifter, och hade han äfven någon samling af Bernsten och stycken af stridsvapen m. m., som funnits på Björkö. På Stenby norra gärde är Skansbärget, ett högt hällebärg, öfverst bebyggdt med en ej alldeles fyrkantig skans, den ena sidan är helt och hållet otillgänglig, i anseende till bärgets afskräckande och nästan lodräta branthet, men de öfrige äro befäste med en 4 alnar hög mur af gråsten, som har en mellanvall (courtine), 2 alnar hög, på norra sidan, där ingången varit. Murarne hafva en omkrets af 300 alnar. Vid åskådandet häraf blir det väl begripligt, huru man i ett dylikt fäste kunnat försvara sig, men ej huru, då krutet ej var uppfunnet, det kunnat lyckligen aflöpa att anfalla utifrån och bestiga en sådan bärgskans, som na-

turen så hufvudsakligen och konsten så kraftfullt försvarat. Också har mången man fått bita i gräset, hvilket intygas af ett slagfällt på den mäst tillgängliga eller södra sidan, hvarest finnas flera ättkullar, hvar och en omgifven med en fotkädja, samt fyrkantige, trekantige och ovale stensättningar. Fiscerström om Mälaren p. 123, och Sviog. Munita p. 177, nämna en annan Stenby skans, äfven på ett högt stenbärg på Tosterön, det är Aspön vid Strängnäs, men hvarken Tuneld eller Salvius hafva något därom. På Adelsö i samma norra gärde sydväst ifrån Skansbärget finnes ett stenbärg, som lär varit begagnadt till offerhög, hvarföre man kunde gifva det namn af Offerbärget. På dess öfversta del är ett muradt hål, 1¼ alen djupt och 1½ alen i diameter, och finnes däruti en alldeles svart jord blandad med benskärfvor. Ett litet stycke nedanföre ser man några med stenar af en alns höjd formerade cirklar, äfven med en del stenar inuti. På dessa cirklar lär fordom stora stenskifvor legat, så att de formeradt offeraltare, och den murade hålan lär varit att samla rägn uti till skirvatten (Tom. I, p. 58, 120), eller om det varit en sådan brunn, som vid gamla Upsala, att före bålbränningen dränka mindre offerdjur uti, eller på hufvudet nedkasta människor uti, så lär man i alla fall här brukat att slutligen i brunnen nedkasta askan jämte de qvarblifne brände ben, hvaraf denna svarta jord jämte beskärfvor uppkommit. Offerlunden lär varit vid Lundkulla. Söder ifrån Stenby på ett näs är den så kallade Täcka Udden, hvarest man ser en gammal grift i skeppsform, och öster ifrån Stenby är Kimudd, hvarest finnas flera gamla grifter i en rad, först närmast sjön fyrkantige, sedan runda och sist en i skeppsform ovanligt smal, omkring 20 alnar lång och endast 2 alnar bred. Alla de Antiqviteter, som funnits på Stenby ägor, äro i godt behåll, ehuru Baron Palmqvist där till odling uppbrutit jord till 56 tunnelands rymd. En af de märkligaste hithörande större ätthögar befinnes på Stenby nårra gärde, nårr ifrån offerbärget, och har den i behåll både ätthäll och fotkädja (jämför Tom. I, Pl. 1, Litt. M.), därvid äro en mängd ättkullar och stensättningar. En skans af samma slag som vid Skansbärget vid Stenby, men mindre, finnes på ett högt stenbärg vid Mällby, en dylik är vid Hallstad och, såsom man ser på Kartan, finnes äfven en ruin efter en fyrkantig skans på Ellholmen. Af dylika skansar, hvilka på många ställen uti våre Provinser omkring Mälaren finnas, får man se några märkeliga i Wästmanland, såsom Gullboborg i Sörvalla socken, Rejbyborg i Tillbergs socken och Näsborg i Björkstads socken, (hvilka Brukspatron Alex. Seton låtit afrita och i koppar sticka), utom många andre och, såsom man uppgifvit, till ett antal af omkring 30 endast i Wästmanland. Nordväst ifrån Adelsö kyrka vid Bärby får man se en i sitt slag ganska sällsam Skyddspelare (jämför T. I, p. 60, 85) omgifven af en trekantig stensättning, resta stenen är äfven trekantig, eller rättare såsom ett prisma tresidig, hvarje sida ¾ a 1½ alen bred, höjden är 3 alnar 11 tumm och den flata öfra delen 13 a 17 tumm i bredd. Ingen tvifvel är, att detta varit ett andacktsställe, och att dessa till ett förenade tre sidor ej varit utan

sin betydelse. Stenen är aftagen Fig. 116, den är hos oss, af allt hvad jag sett och sport, den enda i sitt slag, i anseende till de trekantige formerne. Ej långt härifrån är Hundskogen eller rättare Hunnskogen, som förmenas hafva sitt namn af Hunnerna. Minnesmärken af en Asiatisk med våre Nordgöter olika och fientlig, kringstrykande folkstamm finna vi ej allenast på flere ställen i våra sagor, utan äfven uti orters benämningar nästan i alla våra Provinser: således hafva vi i Södermanland Hunnhammar, i Östergötland Hunnsjön, i Wästergötland Hunnebärg, i Småland och Skåne Hunnestadsgård, dessutom i Småland Hunnehallar i Hvetlanda socken och Hunnsberg i Lidhults socken, i Bleking Hunnemåla i Hoby socken och Hunnemara i Asarums socken, och i Halland Hunnestads socken, där fordna fästet Hunnehall legat, i samma Provins är Hunnekälla, äfven Hunnelyng, en stor slätt i Enslöfs socken, utom flere andra hithörande i åtskillige landsorter. Lagerbring Del. 1, p. 322 förmodar, att en del Hunner kommit till Sverige i femte seklet, då Hunnernas Konung Atilla gjorde inbrått uti Europas södra orter, och att de gått ut ifrån Sverige i sjunde århundradet, hvarvid han anför Wisby Diarium af år 687, hvaruti nämnes, att en hungersnöd gjorde, att Longobarderne vandrade ut ifrån Jutland och Hunnerna ifrån Sverige. Emedan detta kringströfvande folkslag hatades och föracktades, fingo de ofta, i anledning af uttalets likhet, namn af hundar och således äfven af racka, och deras anförare kallades stundom Kong Racka. Söder ifrån Adelsö kyrka, på gärdet vid Mällby, tyckes hafva stått ett slag med dylika Hunner, här äro flere smärre högar, af hvilka en stor del hafva fotkädjor, den störste af dem kallas *Kong Rackas graf*, uti hvilken man funnit urnor af järn, därvid äro flere 3- och 4-kantige stensättningar. Dessa Mällby-monumenter kunde gifva anledning till den förmodan, att våra i Sverige ofta förekommande ättkullar, stundom bestående endast af sten och grus, uti hvilka ej sällan finnas urnor af metaller, äro Minnesmärken efter förfädernas strider med Hunnerna. Märkeligt är, att i Skåne är äfven ett Mällby (Melby eller Mellby) och därvid en Hundskog samt en Konung Rackas graf, där en utländsk höfding skall ligga begrafven, se Tom I, p. 105. Af dessa (må hända Hunniske) gruskullar torde åfvannämde byar hafva namn; ty *melr* betyder stenblandadt grus och *meldr* allt hvad förkrossadt är. För öfrigt finnas på Adelsö ännu i behåll omkring 2000 rörkullar, ej många stora ätthögar utom Kongshögarne, men flere stensättningar af alla former. I synnerhet finnas högar vid Stenby, Hofgården, Lundkulla, Dalby, Bärby, Mällby och på Hundskogen. Äfven kan anmärkas, att ungefärligen midt på ön vid Qvinby är ett ställe, som kallas Sammtinget, ehuru där nu ej är något otvifvelacktigt tecken till Tingsställe, och tyckes Tingshögen vid Kongshögarne varit begagnad till Herredagar, eller till Konungens enskildta Husting (Borgrätt), och Samtinget vid Qvinby till allmän samling för allmogen. Däraf lär byn fordom rätteligen hetat Qviby, ty *qvi* är en instängd plats eller en krets af människor. Af de ställen, som ligga på öfra delen af Adelsö, är Tofta, som for-

dom varit ett säteri, hvilket, utom af andra, ägdes af Konung Carl Knutsson och af Sten Sture den äldre, men är nu förvandladt till bondhemman, dock synas ännu märken efter, där fordna Herregården stått.

Af lilla Kartan, Pl. 30, Fig. 95, ser man, att bredvid Adelsö ligger Munsö, som äfven endast visar den nedra och för oss märkvärdiga delen, i anseende till Kon. Björn Järnsidas hög nära sjön vid Husby på en stor sandås, denna ätthög är ansenlig och omgifven af en mängd smärre högar, se N:o 12, där stället ungefärligen visas, men noggrannhet har icke varit möjlig på en så liten Karta. Uti Witt. Akad. Hand., Del. 10, p. 222, anför Doctor Blad, att i denna Björn Järnsidas hög funnits ett Sclavonskt mynt af det slag, som kallades grieffen, hvilka gåfvos åt Varegerne i såld på 800-talet, samt en camée, infattad i silfver, föreställande cupido Thesbius med ett koger i vänstra handen och med vänstra foten trampande på en cantharus. Därvid synes en grätta och två bärg, förmodligen Helicon och Cytheron. Allt vittnar om Boeotien. Stenen är en brandgul steatites, arbetet är ej ibland de bästa, men fyndet kan räknas till de flere, som vittna om våra Nordgöters bekantskap med, och resor till Grekiska Kejsaredömmet. På denna *Björnhögen* är i sednare tider ett lusthus uppbygdt. I Peringskölds och Göranssons tid omgafs öfra delen af denna Konunga-grift af en krona, bestående af planterade träd, och öfverst låg en oval sten, på hvilken några runor i sednare tider voro ristade. Enligt traditionen skall den nära Munsö kyrka belägna Bona gård i de äldsta tider varit boställe för Offerprästen på Björkö, sedan har så väl Bona som Husby någon tid varit Ärkebiskoppsgårdar, men slutligen hafva de blifvit enskildtas tillhörigheter. På Munsö har funnits ett arbete af kåppar af ett lillfingers tjocklek vridet och böjdt i cirkelform, så att det kunnat tjäna till ett bälte. I båda ändarne voro hål, så att det kunde sammanbindas. Därjämte funnos länkar eller kädjor af kåppar, häftade uti smärre kåpparplåtar och tyckes detta varit någon Riddareprydnad, antingen för ryttaren sjelf, eller för hans häst. Göransson anför i sin Bautil N:o 281, 282, tvänne stenar på Munsö, en vid Munkudden med denna inskrift: ᚢᚴᛁ: ᚬᚴ: ᚦᚬᚱᚴᛁᛚ: ᚦᛅᚢ: ᛚᛁ——ᛅᛏ: ᚠᚬᚱᚴᚢᚾ: ᛋᚢᚾ: ᛋᛁᚾ: *Uki ok Thorkil thau li* (tu risa stain) *at Forgun* (Gorgun) *sun sin*, det är: Åke och Thorkil de låto resa stenen åt Görgen sin son. Den andre vid Bona har så stympad och obetydlig inskrift, att däraf ingen full mening blir. Bautil N:o 1138 visar bilden af ett forntida skepp, hvilket äfven föreställes här Pl. 16, 17, Fig. 35, och detta prof af gammal teckning lär äfven höra till Munsö, emedan det i Bautil står näst efter Björn Järnsidas hög, men Göransson nämner ej hvar det finnes. Namnet Munsö plägar härledas af Munkarna i Stockholm och deras härvarande ägendommar. O. Rudbeck den yngre tror det komma af *minnur*, dommare, men denna bemärkelse är oricktig, *minnr* är mindre, däremot lär namnet hafva afseende på öns vackra belägenhet, ty *munr* är behag. Peringsköld förmodar ej

utan anledning, att Munsö kyrka var den första Svenska Christna Kyrka, som Kon. Björn på Hågas Ståthållare Hergeir på sin kåstnad låtit bygga. Åtminstone är den ibland våra alldra äldsta Kyrkor.

Sådana äro Antiqviteterna på Björkö och sådane på dess närmaste omgifningar. Vi skola nu tillse, om det verkligen varit på denna ö, som den fordna mäcktiga Staden varit belägen, hvilken för sin handel vunnit ett så vidsträckt ryckte, och äfven, i anseende till första dagningen af Evangelii ljus öfver Fädernesländet, intager ett så utmärkt rum i våra Häfder.

Lagerbring, Dalin, Wilde och Langebek uppgifva, att den märkvärdiga stad Björkö, eller Birka, där Christendommen först predikades i Sverige, varit antingen Forn-Sigtuna, eller åtminstone en strax därvid varande förstad, nederlagsplats och hamn. Götlin uti en akademisk afhandling De Situ Bircæ vill visa oss, att Stockholm blifvit byggd på ruinerna af det fordna Birka. Messenius anför äfven huru man gissat på Stockholm, och han äfven som Hadorph nämner huru man, för att få en passande plats för Birka, gissat på Stäke i Uppland, på Borgholm på Öland, och till och med på Jönköping. Båda voro dock öfvertygade, att denna stad legat på Björkö vid Adelsön, och det är nästan omöjligt att, såsom Hadorph, hafva forskat på ort och ställe, och ej vara af samma tanke. Därpå tviflade icke heller Puffendorff, Peringsköld och den språkkunnige fornkännaren Ihre. Likväl är *det icke* alldeles så, som Messenius säger, att hvarje pilt i Sverige vet hvar fordna staden Björkö legat.

Den förste författare, som nämner Björkö (Byrka, Birca, Civitas Birchensis, Insula Birichio), är Rimbertus, eller Rembertus, som omkring 870-talet skref Ansgarii Lefverne. Sedan omtalas stället af Adamus Bremensis, som omkring 1060-talet skref sin Kyrko-Historia. Dessa författare uppgifva, att staden var Konungasäte, var utmärkt förmögen och folkrik, samt en ryktbar handelsplats, och därjämte hade tingsställe, där Riksmöten höllos, vidare att hamnen var särdeles fördelacktig, men inloppet ganska farligt för okände. Vi hafva sett, att Björkö och Adelsö hafva minnesmärken, som fullkomligen motsvara dessa uppgifter. Hadorph säger, att en Arabisk författare ifrån Nubien äfven på flere ställen i sitt Geographiska arbete omtalar Björkö. Om man i andre länder trodde, att Björkö var Sveriges Hufvudstad, kunde det vara mindre underligt, då dess vidsträckta handel gjorde, att det flerestädes var den enda stad af betydenhet man här kände. Äfven vet man med visshet, att till och med efter stadens förstöring flere Sveriges Konungar bott på Konungasätet vid Björkö, Adelsö slott, eller Hofgården, och därifrån utgifvit stadgar och författningar. Björkö och dess område har således tid efter annan varit en älskad vistelseort äfven för Öfverkonungarne, ja till och med en Hufvudstad, men ej för hela Riket, utan dels för visse af Samkonungarne, dels för de Fylkis-Regenter och Under-Konungar, som åtskillige tidskiften tyckas innehaft ett Feodal-Rike, förmodligen bestående af flere kring Björkö liggande stränder och öar i Mälaren. Sigtuna har (utom, om man

så behagar, vid Odens tid) icke heller någonsin varit hela Rikets Hufvudstad, ehuru där, äfven som vid Björkö, varit Kongsgård, och så vida Konungasäte. Så väl före, som under och efter Olof Sköt-Konungs regering var Upsala, och ej Sigtuna, Sveriges egentliga Hufvudort. De mynt, hvarpå man trott sig läsa Olof och Anund, såsom residerande i Sigtuna, äro troligen Ängelska, och hafva förmodligen en betydelse, som inträffar med en för oss alldeles främmande lokal. Men om också Olof Sköt-Konung såsom Christen afskydde hedniska offerstället Upsala och uppehöll sig i Sigtuna, ehuru han åtminstone vid den tid han lät döpa sig, hade sitt säte i Wästergötland; — om också en och annan af hans efterträdare vid flere tillfällen befunnos i Sigtuna; så veta vi äfven, att Öfverregenterna ofta uppehållit sig på Adelsö, på Håga, på Håtuna, på Wisingsö, &c. och Konungarna af Stenkilska ätten vistades företrädesvis i Wästergötland på Skaraborg, Husaby, Levene, Axevall, Götala &c. men därföre voro icke alla dessa ställen hufvudstäder. För öfrigt är det anmärkningsvärdt, att Björkö och Adelsön kunnat uppvisa många och märkliga fornlämningar, då däremot inga minnesmärken finnas vid Signilsberg, där man förmodar, att Forn-Sigtuna legat med sitt diktade bihang Birka, såsom Handelsplats, Förstad eller Konungasäte. Adamus Brem. uppgifver, att Birka låg midt uti Sverige, ej långt ifrån Upsala, men närmare Birka var Sigtuna, som dock beskrifves såsom en alldeles särskild och på *ett* helt annat ställe belägen stor Stad. Björkö och Sigtuna, hvaremellan man kan resa till en del landvägen, men äfven helt och hållet sjöledes, äro belägne öfver 3 mil från hvarannan, hvilket visserligen kunde anses för en nära belägenhet, särdeles på en tid, då endast få Städer funnos. Äfven hade de det gemensamt, att de kunde af sjöfarande åtkommas uti en och samma insjö Mälaren, ej särdes långt ifrån dess utlopp i saltsjön, och sedan man kommit in igenom detta sund, var det ungefärligen lika nära att komma till det ena som det andra stället, och om man tänker sig denna ställning, blir det lätt att förstå Adamus, och då behöfs icke den orimlighet, att göra Björkö till en förstad till Sigtuna. Således säger han, att man kunde på 5 dagar segla från Skåne till Sigtuna, eller till Birka. Rimbertus nämner icke en gång Sigtuna, hvilket ställes rätta och urgamla namn Ansgarius visserligen, framför alla Svenska orters benämningar, känt och omtalat, om detta varit det Birka, hvarest han 2 gångor uppehållit sig och hvarje gång omkring och äfven öfver ett år, och där, utom andra lärare, författaren Rimbertus sjelf någon tid vistats. Att vissa delar af större städer hafva särskildte namn hörer till sednare inrättningar, men Sigtuna förändrade icke namn, äfven då det helt och hållet ombyggdes och flyttades på annat ställe. Att en stor, urgammal och med sitt rätta namn berycktad Stad skulle kallas Birka, emedan en Kongsgård låg nära därvid, är ingalunda trovärdigt, och om något slags förstad vid Sigtuna skulle fått benämning af dess handelsrörelse, hade den blifvit kallad *Kaupung*, *Kauptun* eller Köping, och ej Birka, hvilket ord alldrig betydt handel. Adamus Bremensis säger, att både Sigtuna och

Birka lågo nära Upsala, hvilket äfven passar med Björkö. Om Birka säger han äfven, att det låg ej långt ifrån Upsala, för Sigtuna åter bestämmer han nogare afståndet till en dagsresa, men hans dagsresor äro nog kårta 4). Emellan Björkö och Upsala kan man fara både endast sjöledes och äfven en stor del till lands, och är afståndet öfver 6 mil, hvilket ej är långt emellan städer, men emellan Sigtuna och Upsala kan icke räknas mera än 3¼ mil, hvilket är en allt förliten dagsresa, till och med för en gående. Jag har sjelf i min ungdom i Tyskland gått 6 mil om dagen, flere dagar å rad. Skulle nu Björkö vid Adelsön endast varit en förstad till Sigtuna, så kunde man med mera skäl säga, att Malmö fordom endast varit en förstad till Lund; ty däremellan är endast hälften så långt. Vår Bremiske Författare beräknar äfven en hel månads resa landvägen ifrån Skåne till Sigtuna, då han helt uttryckligen skiljer detta ställe ifrån Birka och säger Cap. 236, att man skulle taga vägen genom Skara, Telge och Birka till Sigtuna. Han tillägger vidare, att Biskop Adalvard, sedan Birka var förstörd, gjorde en resa ifrån Sigtuna till platsen, där staden Birka legat. Uti ett slags bihang (Subscriptiones) till S. Rimberti lefverne ser man, att Ärkebiskoppen Adalbert i Bremen förordnat en Johannes till Biskop i Birka, men Adalvard den yngre till Biskopp i Sigtuna 5). Den flitige Häfdsökaren Ericus Olai, som var Domprost i Upsala och skref sin Sv. Hist. omkring år 1480, intygar p. 38, att i Konung. Stenkils tid eller omkring 1060-talet voro 3:ne stora och rycktbara städer i Sverige, nämligen *Sigtuna*, *Skara* och *Björkö*. Härvid kan anmärkas, att Skara kunde ej sjöledes besökas, men att Björkö var för sjöfarande den stad, som närmast kunde åtkommas, och var dessutom i synnerhet för sin handel utmärkt, och således mäst känd. Äfven Saxo Grammaticus säger p. 190, att Björkö var *oppidum veteri fama inclytum*. Sigtuna ligger 3 mil längre upp. Det gamla Hufvudsätet Upsala är beläget än högre upp i en vik af Mälaren, och var endast märkeligt för sina hedniska qvarlefvor, och dessa interesserade ej utländingar, hvilka sålunda fått begrepp om Björkö såsom den märkligaste stad och om Sverige såsom ett Rike bestående af öar 6). Då Björkö var det första ställe i Sverige, där Christna läran predikades, så var det naturligt, att det flere gångor nämnes af de andeliga, som skrefvo något om Nordens Kyrkohistoria, däremot omtalas det ej af Isländarne; ty de kände ingen krigsbragd, som där tilldragit sig, eller vi-

4) Adami Brem. Hist. Eccl. L. 1, C. 50, och De Situ Daniæ C. 233, 236. — Adamus, som ej kände Södermanland, tillägger att Östergötland sträckte sig ända upp till Birka, därefter nämner han Wästergötland och Skara, Wärmland med Skridfinnarne, och slutligen Helsingland. Vidare säger han, att söder därifrån ligger Sigtuna: *Civitas magna Sictona*, se C. 231, 232.

5) Langebek Script. Rer. Dan. T. 3, p. 250, Botins Sv. Hist. p. 299.

6) Rimbertus säger därföre om Sverige, eller Björkö-riket: *omnis patria illa in insulis est constituta.* Han tillägger äfven, att i Sverige längst i norr är Verldens Ände: *finis mundi in aqvilonis partibus in Sveonum conjacet regionibus*, se C. 22 vid slutet.

ste de endast, att den skett i Sverige, men hade icke fått reda på stadens namn, och de voro med denna stad hvarken i någon handels- eller religions-förbindelse. Både Rimbertus och Adamus intyga, att Ting eller Riksdagar och allmänna sammankomster till rådplägning blifvit hållne vid Birka. Något dylikt samlingsställe vid Sigtuna finna vi intet spår till, och är där hvarken någon stensatt Tingsplats, eller någon Tingshög. På Adelsön äro däremot, lika som vid gamla Upsala, där allhärjar-Ting höllos, 3:ne äfven så ansenliga, om ej större Kongshögar jämte en Tingshög, och äfven som Upplands-Lagen blifvit följd vid domsluten på Upsala högar, så lär Björkö-Rätten i sitt äldsta skick tjänt till efterrättelse vid Tingen på Hofgårds Slottshögar, åtminstone i de mål, som angått stadens angelägenheter.

Björkös Historia går icke så långt tillbaka, att den kan börjas med stadens anläggning, man vet blott, att flere af Europas handlande folkslag flitigt besökte dess hamn. Vi hafva för öfrigt inga uppgifter, som med någon visshet upplysa detta ställes äldsta märkvärdigheter, eller gifva en säker anvisning att förklara alla där befintliga fornlämningar. Något kan dock ej utan all trovärdighet anföras. Medan Björkö Stad var i flor, voro 2:ne befäste slott, ett på Björkö, Borgskans, och ett på Adelsö, Hofgården. På det sednare residerade stundom Konungarne äfven efter stadens förstöring. I det förra bodde Stadens Höfding eller Öfver-Ståthållare, som tillika var Konungens Jarl, Råd och Premier-Minister. I staden bodde Handlande, Näringsidkare och Stridsmän. På Adelsön bodde Rikets Herrar eller den tidens Adel, och på Munsön hade enligt traditionen Öfverste-Offerprästen sitt Boställe. Detta Björkö-Riket var stundom ett Feodal- eller Fylkis-Konungarike, stundom innehades det af Sveriges Öfver-Konungar, eller någon af Sam-Konungarne af Sigurdska Ätten. Om eller när någon Hunnisk hord inkom uti, eller aftågade från detta Rike, kan ej säkert bestämmas.

Sagan af Sorle den Starke, som finnes i Björners Samling, är väl ingalunda en af de pålitligaste. Man har dock ingen anledning att hålla allt, och äfven det rimliga, för en dickt. Den är därföre af Lagerbring och flere i vissa delar följd och åberopad. Denna Saga uppgifver, att då en Kon. Erling regerade i Uppländerna i Norrige, hade HALFDAN *Branufostra* eller Branes forsterson, hvars fader var en Kon. Ring i Danmark, gift med Konung *Wilhelms* dotter i Reidgotaland, skaffat sig ett Rike i Sverige, förmodligen Björkö-Riket, hvilket tillförene innehafts af Erlings broder AGNAR. Denne nu mera Svenske Halfdans söner voro HOGNE och SIGMUND, hvilkas ena syster var gift med en Hertig *Kasto* i Ängland. *Harald Waldemarsson* var Erlings granne och bundsförvandt i Norrige, hvars dotter prinsessan *Stenvora* förgäfves kastade goda och uppmärksamma blickar på *Sorle den Starke*, Erlings son. Denne Norrske Prins Sorle for i vikingsfärd och mötte vid Öresund Halfdans flotta från Sverige, den han råkade i strid med, då Sorle slutligen segrar och Halfdan föll. Erling återvände till Norrige, men då han väntade

hämd

hämd af Halfdans söner Hogne och Sigmund, ville han helldre förekomma än förekommas, eller åtminstone försöka en förlikning, hvarföre han utrustade en här af 18,000 man, med hvilka han på 60 skepp for till Hufvudstaden i ett Rike uti det kalla Sverige, hvarest vid staden befanns en befäst borg. Hogne var i Ängland hos sin svåger, men Sigmund satt hemma i Björkö-Riket, då Jarlssonen *Thore Järnsköld*, som varit med Halfdan, kom och berättade förloppet af det olyckliga slaget i Öresund. Sigmund drack nu arföl efter fadren, höll sedan ting och Herredag, då det blef beslutadt, att genast bud skulle skickas till Ängland. Emedlertid kom Sorle med sin Norrska flotta, uppsatte sina härbodar midt för staden och sände till Borgen att tillbjuda förlikning, men den blef ej antagen. Sorle uppställde då sin slagtordning på en slät vall, (se Pl. 30, Fig. 96, N:o 4), nära staden. Sigmund stupade, då Thore Järnsköld fortsatte striden, men nödsakades draga sig tillbaka till staden och söka sin räddning i borgen, dit Sorle flyttade sitt läger. Thore försvarade borgen manneligen, och hans vapen voro Wallslungor, sjudande vatten och beck samt glödgade stenar. I det samma kom den i slaget stupade Konungen Sigmunds svåger, Hertig Kasto från Ängland med en flotta och hjelptroppar. Därefter kom äfven Sigismunds broder Hogne, som seglat från Ängland till Norrige, där han slagit, ej allenast Kon. Erling, utan äfven Harald och återtagit sin faders förlorade skepp. Nu blef slaget, som redan stått i flere dagar, mera häftigt och blodigt, och flyttades åter ut på fälltet, där Sorle omsider ej hade mera än 300 man qvar. Äntligen kom det till ett tappert och märkligt envige emellan Hogne och Sorle, som slutades så, att de af acktning för hvarandra ingingo fosterbrödralag, hvarefter man gjorde gästabud och drack förlikning i borgen, och det blef afgjordt, att *Hogne* skulle få Sorles vackra syster *Ingeborg*. Hogne lät nu på valplatsen uppkasta högar öfver de döda, hvarefter han seglade till Norrige att hämta Prinsessan, och då han firade sin förmälning i Sverige, gjorde han med det samma bröllop åt sin Syster *Marsibill* och *Sorle* samt åt *Thore Järnsköld* och Waldemar Haraldssons syster *Stenvora*. Dessa nygifte efterträdde nu sina på ärans bana stupade fäder, så att Hogne blef Regent i det Svenska Riket och Sorle i det Norrska, i hvilket land Waldemar äfven efterträdt sin fader. Lagerbring uti sin Sv. Hist. D. 1, p. 334 vill hänföra denna händelse till Gästrikland. Men Gefle och Gefleborg, som hafva ingen hög ålder, voro ej då till, och det fordna Gaddaborg var icke heller så gammalt, och låg dessutom ½ mil inuti landet. I alla fall kunde intet ställe så långt uppe vara ansedt såsom en Hufvudstad i Sverige, hvilken ej utan med en så betydlig härsmakt kunde anfallas. Lundblad har uti en Akademisk afhandling, utgifven i Lund 1802, *De Birca et Sigtuna una eademque civitate*, hänfört denna berättelse till 6:te seklet och tror, att Sigtuna var det ställe, som Sorle anföll, men vid Sigtuna finnas ej de nämde högar öfver de slagne. Däremot öfverensstämmer allt med lokalen vid Björkö.

Stället var af utländningar ansedt för Hufvudstad, hade vid staden hamn och en befäst borg, jämte tingsställe. Den jämna vall utan för staden, där Sorle den Starke uppställde sin här, och där således vallplatsen blef, utgjordes af de långa åsar, på hvilka ett ovanligt stort antal högar jämte stensättningar ännu finnas, hvarigenom man får en passande anledning till deras uppkastande. Då uppgiften innehåller, att af Norrska hären öfver 17,000 man eller nära allesamman stupat, så lär, då Svenskar och Ängelsmän tilläggas, antalet af de slagne varit emot 30,000 man, så att man häraf tillräckligen kunde förklara, huru de många högar tillkommit.

Det är troligt, att Kon. Björn Järnsida, som lär lefvat i slutet af 700-talet, ofta uppehöll sig uti Björkö-Riket och därföre fått sin ätthög på Munsö. Uti Sigurdska Slägtens Historia efter Björn Järnsidas regering finnes något mörker och oreda, därföre äro, uti det lilla man vet, uppgifterna olika, så väl i anseende till slägtleder som till thronföljden. Flera Prinsar hafva på en tid varit rådande, och stundom vet man ej hvilka af dem varit Upsala Konungar, det är Öfver-Drottar, eller Lyd-Konungar och Fylkis-Regenter. En och annan af desse hafva säkert residerat på Björkö. Flere af dem hafva emottagit Riket i brödraskifte, fått benämning af Sam-Konungar och varit hvarandras Medregenter, då båda kunnat anses såsom Öfver-Konungar.

Lagerbring och Fant, hvilka till alla delar följt det gamla Langfedgatal, som finnes i Langebeks första Tom, hafva ifrån och med Björn Järnsida till och med Erik Segersäll endast 9 Öfver-Konungar:

Björn Järnsida, Ragnar Lodbroks son.

Erik II och *Refil*, Björn Järnsidas söner, Sam-Konungar vid år 800.

Erik III *Refilsson*, under hvars regering Norrmännens härjningar togo sin början, och Hamburg anlades 813.

Emund och Björn på Håga, Erik Refilssons söner, då Ansgarius predikade Christendommen i Björkö omkring år 830.

Erik IV *Emundsson Wäderhatt* dog efter många bragder och härfärder 855. Hans Son var:

Björn Eriksson, som dog vid år 900, under hans tid blef den Norrske Gånge Rolf Hertig i Normandie.

Erik IV *Björnsson Segersäll* blef Konung i början af 930-talet, dog 994.

Rosenhane uti sin Konungalängd har för samma period icke mindre än 15 Öfver-Konungar:

Björn Järnsida och efter honom hans söner,

Erik II *Björnsson* och *Refil Björnsson*,

Erik III *Refilsson* och *Björn* II *Wigarfs Kong*, Eriks son,

Björn III *på Håga Björnsson*, son af Björn II,

Erik IV *Björnsson*, son af Björn II, broder till Björn på Håga,

Emund I *Eriksson*, son af Erik IV,

Erik V *Wäderhatt*, son af Emund, dog 883,

Olof I *på Björkö*, son af Björn på Håga, hade sonen Ring,

Björn IV, Erik Wäderhatts son,

Ring, son af Olof på Björkö, dog 937. Dessa ofvannämde nämnas såsom ömsom hvarandras Medregenter.

Olof II, Björn IV:s son, dog 964, och *Emund* II *Slemme*, Rings son.

Erik VI *Segersäll*, Björn IV:s son, dog 994.

Dalin, som följt Peringskölds ättartal, och åberopar Wilde och Adamus Brem. m. fl. uppgifver under denna tid 11 Upsala-Konungar, och efter hans kronologi kom Ansgarius första gången till Birka i Ejsten Belis tid år 829, och andra gången under Björn Järnsidas regering år 860. Hans Konungalängd är denna:

Björn Järnsida och hans son *Erik Björnsson*, hvars broder Refil anses endast för Sjö-Konung,

Björn Eriksson och *Erik Refilsson*, de föregåendes söner.

Björn på Håga, dog 925, och *Erik Björnsson*, båda Björn Erikssons söner, vidare *Emund Eriksson*, hvars son *Erik Emundsson Wäderhatt* dog 943. Alle desse på olika tider 2 och 2 Sam-Konungar.

Björn IV *Eriksson*, son af Erik Wäderhatt. Björns söner voro *Erik Björnsson Segersäll* och *Olof Björnsson*. Fadren och sönerne en tid Sam-Konungar, men efter 980 Erik Segersäll ensam regerande.

Dalin har dessutom en särskildt uppgift af 14 Konungar på Björkö, som i hans tanka är det samma som Sigtuna, eller någon dess tillhörig del. Desse uppgifvas vara af den gamla Ynglinga- eller Gudaslägten, härstammande ifrån Ingiald Olofsson i Wermland, Olof Trätäljas yngre son, gift med Ifvar Widfadmes yngsta Dotter. Desse Björkö-Konungar äro:

Håkan Ring, Ingjald Olofssons son, fick Björkö-Riket af Harad Hildetand,

Olof, *Björn* och *Amund*, Håkan Rings söner,

Inge Ring Olofsson,

Erik, *Edmund*, *Björn* och *Olof Ringsson*, Inge Rings söner. Olof Ringsson hade 3 söner:

Sigurd, *Knut* och *Inge Olofsson*. Denne Inge Olofsson beskrifver Dalin såsom ganska märklig och rycktbar tilläggande, att han skulle kunna såsom Emund Wäderhatts medregent räknas bland Öfver-Konungarne. Utom i Björkö-Riket var han äfven regerande i Wästergötland, försvarade denna provins emot de Norrske inkräcktare, och var efter Edmunds död och under sonens minderårighet Riksföreståndare. Lik Norrmännen, företog han en vikingsfärd till Frankrike och intog Bretagne 932, han dog år 950. Se Dalins Sv. Hist. D. 1, p. 546—550, hvarest äfven anföres ett i sitt slag märkvärdigt synings-bref, skrifvet med runor, som tillägnas denne Konung, däruti han kallar sig *jag Inge*, *de raske Wästgötars Konung*, och säger, att han, efter förrättad syn, *med 12 Drottar sina på Gille* (den vördnadsvärde) *Thorgudens dag* afdömt en rågångs-tvist, hvarföre han böd vid *hin gode Thorgu-*

den, att ingen skulle göra sig med brynjan sin annan rätt, än han skipat. Blad tillägger i Witt. Acad. Handlingar, p. 222, att detta bref var skrifvit på Björkö, därtill är likväl intet spår i afskriften hos Dalin, som icke heller nämner, hvar detta bref i hans tid var till finnandes, utan endast att det var öfversatt af Witekindi år 1636.

Emund Ingelsson Slemme, Ingel Ofssons son, den siste af Ynglinga-Ätten på Adelsö eller i Björkö-Riket.

Langebek uti Script. Rer. Dan. T. 1, p. 447, har denna slägtledning, hvarvid han följt det gamla Langfedgatal, Hervarar Saga C. 20, Snorre Sturluson, ja äfven vår Wilde:

Ragnar Lodbrok dog 794: hans son Björn Järnsida, död före 815: *Erik* I, Björn Järnsidas son, regerade endast en liten tid: *Refil,* Eriks bror, Sjö-Konung, dog snart: *Björn,* ovisst om han var son af Erik eller Refil: *Erik* II, Refils son, regerade vid 817, dog vid 826: Den sistnämde Björn hade 2 söner, hvaraf 2:ne slägtgrenar:

Erik III, Upsaliensis, förmodas vara den, som blifvit dyrkad såsom Gud.

Anund eller Emund, Sam-Konung, lefde 840, utdrifven, återkom med Dansk hjelp 850.

Erik IV, Upsaliensis, vid år 860.

Björn vid år 880.

Olof emellan åren 932—964.

Styrbjörn, hvars broder var

Erik Segersäll, som dog 994, och hvars son var *Olof Sköt-Konung.*

Björn på Håga, stamfader för Konungarna på Björkö, tog emot Ansgarius, då han kom första gången till Björkö 829.

Olof på Björkö regerade där, då Ansgarius kom andra gången 858.

Ring på Björkö regerade vid år 935, då Ärkebiskopp Unni kom, (härvid anmärker Langebek, att kanhända emellan Olof och Ring bort införas en *Anund* och en *Björn*).

Erik och Emund på Björkö efter år 936.

Af Öfver-Konungarne utesluta således Lagerbring och Fant ur Dalins längd 1:o Björn Eriksson, hvilken icke heller ansess för fader åt Björn på Håga, 2:o Erik Björnsson, Björn Erikssons son, 3:o Olof Björnsson, Erik Segersälls bror, och ur Rosenhanes längd, jämte de 2:ne förstnämde, 4:o Olof I på Björkö, 5:o Ring Olofsson, 6:o Olof II Björnsson och 7:o Emund Slemme: summa 7 Konungar utstrukne ur Riks-Historien.

Att förena, utreda och afgöra dommen öfver desse uppgifter är ett af de svåra problem för våre Häfdetecknare, och blir i alla fall jämförelsen emellan olikheterna ej utan nytta. Emedlertid är af Rimberti och Adami vittnesbörd säkert, att en Konung Björn regerade på Björkö, då Ansgarius första gången besökte detta ställe, en Konung Olof, då han andra gången där predikade, och en Konung Ring, då Ärkebiskopp Unni ditkom. Man är nu allmänt öfverens, att den förre var Björn på Håga. Men den sednare lär varit Rosenhanes och Langebeks Olof på Björkö, son af Björn på Håga, och hvilken Olof lär vara den samme, som Dalins Olof,

Håkan Rings son, fader till den mäcktige Inge Ring på Adelsö. Denne Inge Ring blir således den samme som Langebeks Ring på Björkö, och torde det vara den Ring, i händelse han därjämte verkeligen haft namnet Inge, eller måhända därjämte någon af hans hus, som hetat Inga (det ännu i behåll varande namn Ingar), hvilken hvilar i det förut nämda stenrör i skogen i södra delen af Björkö, som kallas Ingas graf. Det är åtminstone det troligaste man kan genom gissning vägleda sig till. Hvad Dalins stamfader för Björkö-Konungarne, Håkan Ring vidkommer, om hvilken äfven vår gamla Rimkrönika, Företalet till Sagobrottet och Saxo Gramm. tala, så visar Lagerbring, att en sådan person alldrig varit till, utan att den Håkan Ring, hvarom Saxo talar, ej är någon annan än Svenske Öfver-Konungen Sigurd Ring, som af Kon. Harald Hildetand här i riket insattes. En antaglig tidräkning kunde väl äga rum vid Dalins uppgifter om en Håkan Ring vid Harald Hildetands tid, som kunde varit stamfader för Björkö-Konungarne, men att de verkligen ifrån honom härstamma, och att han varit af Ynglinga-ätten, äro uppgifter, hvilka sakna bevis. Efter Lagerbrings tidräkning infaller Harald Hildetands regering 100 år förr än efter Dalins, och inträffa desse Häfdetecknares Kronologier ej med hvarannan förr än vid Erik Segersälls tid. Likväl tyckes det, att Björkö varit en märklig och berycktad stad, samt haft *Konungasäte* före Björn på Hågas tid; ty annars hade väl de Christne Lärare företrädesvis ej kommit dit. Äfven är visst, att en Fylkis-Konung Håkan Ring omtalas både på Björkö och Adelsö, och dessutom på Bolmsö i Småland, där han äfven tross hafva regerat, eller åtminstone haft någon Kongsgård, och säger traditionen, att hans minne bevaras uti den så kallade Håkan Rings sten på Bolmsö och Gårstads kulle vid Häringe säteri, se här Pl. 49 och 50, Fig. 157—158, stenen med bilden af ett riksäpple, hvarom mera då Bolmsö omtalas. Namnet Ring tillkommer egentligen endast Konungar och höga Ämbetsmän; ty det kommer af ordet *hringa*, omgifva med en krets, och har afseende på rättigheten att på ting, riksdagar och herremöten, såsom ordförande eller dommare, stå eller sitta midt uti ringen eller stencirklen på Drottsätet eller medlersta stenen. Vid jämförelsen emellan de anförde olika uppgifter af Björkö-Konungarne, tyckes Dalins Håkan Ring inträffa med Langebeks Björn på Håga.

Af hvad redan nämdt är, kan man någorlunda tänka sig in uti den äldsta tid, då detta Fylkis-rike innefattat åtminstone Björkö, Adelsö och Munsö, om ej mera, — då Björkö var en florerande stad med Slottet Borgskans, omgifven på ena sidan af en Segellfylld hamn och på de öfrige af en ansenlig vall. Något afguda-Tempel lär där icke varit, såsom vid gamla Upsala och i Norrige Baldurshage, Laders offerhus med flere; ty de Christne lärare, som här uppehöllo sig länge nog för att tillräckligen lära känna ställningen, nämna ej något annat Tempel, än det sednare för den provisionnele guden Erik, hvilket lär legat på Adelsö och lär varit helt obetydligt. Stora offerplatsen, för hvilken, enligt traditionen, Öfversteprästen på Munsö var

föreståndare, har troligen legat, där nu varande Kyrkan är byggd, nära Kongshögarne och Konungasätet Hofgården. Må hända hafva äfven offer blifvit förrättade på Ormhögarne, eller på något altare vid offerlunden på Björkö, och på offerbärget på Stenby norra gärde på Adelsö, ej långt ifrån Skansbärget, på hvilket någon af Magnaterne på Adelsö lär haft sitt säte. Björklunden på Björkö och förmodligen någon offerlund vid Lundkulla på Adelsö lära äfven hört till Hedniska gudstjensten. — Suhm, uti dess Historia om Danmark, T. 1, p. 371 &c. har följt de äldre Danske Häfdetecknare och omtalar Björkö redan under Ynglingarnas regeringstid i Sverige, och tyckes där då varit den förnämsta badinrättning i riket. Då Ejsten var Upsala-Konung (efter Lagerbrings beräkning omkring år 500) regerade i norra Skåne och södra Halland en tapper och mäcktig Furste, en Konung Snio Sigvaldsson, som hade fattat kärlek till en Prinsessa i Östergötland. Snio (Snö) var benägen för hemliga kärleks tillställningar, detta tålte ej Östgöta-Konungen. Snio skickar sina legater till Prinsessan i allsköns tysthet, för att få ett möte med henne, men desse Kärleks-ministrar föllo i Fadrens händer och blefvo hängde, hvarefter Prinsessan blef bortskickad och gift med den, åtminstone såsom regent, oduglige Ejsten i Upsala. Snio anföll nu med krig Prinsessans Fader, härarne nalkades hvarannan, och nu framträdde 2:ne berycktade Östgöta-Kämpar, Eskil och Alkil, talade till Skånska Hären och yttrade, att en sådan sak kunde bäst på det sätt afgöras, att 2:ne Skåningar stego fram och kämpade med dem. Detta blef aftaldt, Skånska Kämparne segrade, och Snio ansågs hafva vunnit sin sak, men Prinsessan befanns redan vara bortgift. Snio skickar då en skicklig underhandlare, förklädd såsom tiggare, till Upsala, han går in i Slottet och sätter sig vid dörren. Då Drottningen gick förbi, sade han med låg röst: *Snio älskar Dig.* Hon låttsade ej höra det, gick bort, men passerade snart samma ställe och sade tyst: *den som älskar mig älskar jag igen.* Dagen efter satt tiggaren där åter, och sade, då hon gick förbi: *ett beqvämt ställe önskas.* Då hon fick tillfälle svarade hon: *snart skall jag vara vid Björkö.* En annan dag sade han: *när blir tiden?* hon svarade: *vid vintrens begynnelse,* hvarefter tiggaren icke mera syntes. Vid bestämd tid föregaf hon sig vilja resa till badet i Björkö och tog emedlertid många Ejstens skatter med sig. Vid Björkö mötte Snio Sivaldsson henne med flera skepp och seglade med henne till Skåne, men Upsala Öfver-Drott var vid denna tid allt för svag att kunna hämnas, ehuru han förklarade krig. — På 700-talet lär Sorle den Starkes slag hafva stått med Björköboarne, hvarefter de många högar uppkommit, som omgifvit staden. Om det vore mera än trovärdigt, att Sorles äfventyr hörer hit, så skulle man såsom de äldste Björkö Regenter kunna antaga *Agnar,* broder med den Norrske Erling, *Halfdan Branufostra,* son af en Dansk Konung Ring. Halfdans söner åter voro *Sigmund,* som stupade på det stora slagfältet, och *Hogne,* som blef gift med Ingeborg, den Norrske Kon. Erlings dotter och syster till Sorle den Starke. Rhyzelius uti Sviog. Munit. p. 19 har af Messenius hämtat den uppgift, att

Björkö förökat sitt anseende därigenom, att de rikaste Köpmän ditflyttat ifrån Wineta i Pomern, då denna stad omkring år 800 blef förstörd af Göter och Wänder, men Tuneld och Hübner säga, att staden öfversköljdes af vatten. Wineta låg på Usedom och var en af de betydligaste och rikaste handelsstäder i Östersjön, men kom på obestånd genom stridigheter emellan de i staden boende Göter och Slaver, därefter lade en öfversvämning staden på sjöbottnen, och af dessa anledningar flyttade en mängd af dess invånare, dels till Björkö och dels till Wisby. Efter denna tillväxt på folkmängden i Björkö uppgifves, att staden, utan synnerlig förlust för stadsmanna-yrken, kunde vid år 829 föra 14000 Krigare i fällt, och vid år 852 utrusta 12000 man 7). Härvid kan förmodas, att Adelsö med flere öar lämnat bidrag. I alla fall var Björkö-Riket då mäcktigare, än åtskillige Furstendömmen nu äro i Tyskland.

Under detta blomstrande tillstånd var det, som staden hade den lyckan att blifva det första ställe i Sverige, där Christendommen fick inträde. Genom Wikingars och Norrmänns bedrifter blefvo Christna Krigsfångar hitförde; man fick således ett begrepp om, hvad Christendom ville säga, och Europas Christne ansågo Nordens omvändelse för det bästa botemedel mot Norrmännens härjningar, men politiken vågade ej påtruga och hann ej tillbjuda en frid-älskande Gudalära förr, än den sjelfkrafdt begärtes i Sverige, förmodligen af Konungen i Björkö; ty dit kom den af Kejsar Ludovicus Pius vid år 829 sände munken Ansgarius från Nedersachsen 8). Rimbertus, (som på alla ställen kallar Stad *vicus*, och ett befäst Slott eller Borg *civitas*), berättar, att Ansgarius och Abotten Witmarus medförde skatter, skänker och 40 andeliga böcker, hvilka i Sverige skulle utdelas, men Wikingar borttogo allt på sjön, så att han med svårighet måste färdas landvägen genom Sveriges flere provinser, och kom till Byrka, där Konung Bern (Björn på Håga) emottog honom ganska väl och gaf honom låf att predika, hvarefter han bland andre döpte Konungens älskade Rådsherre och Ståthållare på Björkö Slott Hergeir, som på sitt arfvegods byggde den första Kyrka (enligt traditionen Munsö Kyrka). Efter halftannat års vistande i Sverige återvände desse Apostlar till Kejsaren och medförde bref från den Svenske Konungen, skrifvit på deras sätt (förmodligen med runor). Sedan nu Ansgarius blifvit den förste Ärkebiskopp i det för Norden inrättade Hamburgs stift, vigde han Gautbert, som då fick namn af Simon, till Biskopp i Sverige, där han äfven väl emottogs, utvidgade Christendommen och byggde en Kyrka (förmodligen Adelsö Kyrka). Af någon okänd orsak, hvaruti Konungen ingen del hade, må hända genom predikanternas egen oförsicktighet, anställtes ett upplopp och förföljelse emot de Christne. Gautbert bortkördes, hans systerson Nitard dödas och Sverige blef då nära 7 år utan lärare, under hvilken tid Hergeir ofta fick förebråelser af hedningarne för sitt christna nit, men enligt Rimbertus

7) Messenii Scond. Illust. T. 1, p. 63. Puffendorf Inledn. till Sv. Hist. C. 19.
8) Rimbertus skrifver *Anscharius*, men Adam Brem. *Ansgarius*.

skall han genom underverk bibehållit den nya läran i acktning. Då ett ting vid Björkö var samladt, efter vanligheten under öppen himmel, drog det upp till rägn. Man kom då öfverens, att dens Gud skulle anses för den mäcktige och dyrkvärde, som skyddade sina tillbedjare för rägnet. Hergeir tog då en pilt till sig och anropade Christus, och på dem föll icke en droppe, då de som bådo till Thor, Oden m. m. blefvo lugnvåta. En annan gång botade han genom en bön i sin Kyrka, dit han lät bära sig, en bensjukdom, hvarmed han blifvit behäftad. Rimbertus tillägger, att vid samma tid hade en från Sverige fördrifven Fylkis-Konung Anund tagit sin tillflyckt till Danmark, där han begärt och fått hjelp, sjelf hade han 11 skepp, i Danmark fick han 21, och med denna flåtta fann han det vara mäst lönande att öfverrumpla det rika Björkö; ty han visste, att Konungen sjelf var där ej närvarande, och att höfdingarne och en stor del af manskapet voro kringspridde på Öarne och kunde ej i hast samlas. Anfallet skedde, Hergeir och stadsboarne togo sin tillflyckt till Borgen, hvars fästningsverk nu ej var i god ordning, hvarföre de underhandlade, då Anund begärte och fick 100 marker silfver i brandskatt, men Danskarne voro ej nöjde därmed, utan sade sig veta, att hvarje af deras Köpmän ägde en vida större summa, hvarföre de ville plundra staden. De Hedniske stadsboar anropade då förgäfves sina gudar, men då Hergier som föreställde dem dårskapen däraf, bad till den enda Sanne Guden, fick Anund i sinnet att föreställa sina stridsmän, att i Björkö dyrkades en mängd mäcktiga och beskyddande Gudar, bland hvilka Christus var den betydligaste, och att, för att utforska gudarnas vilja om hvad som borde göras, vore säkrast att kasta lått, det skedde och låtten utföll så, att de genast skulle begifva sig därifrån till en af de Slaviske städer. Denna expedition företogs och gaf en betydlig vinst, hvarefter Anund för någon tid satte sig ned i Björkö och återgaf de 100 marker silfver. Ansgarius skickade därefter till Björkö läraren Ardgar, som var en Anachoreta, ett slags Eremit, som lefde oupphörligt under öppen himmel i skogar och öknar, och fick han uppdrag att i synnerhet hålla sig till Hergeir, den Ansgarius kallade sin Son. Hos honom blef också Ardgar hjerligt välkommen, äfven som hos hela den lilla Björkö-Församlingen, bland hvilka en rik och gudfrucktig hustru Fridborg var utmärkt. Hon gömde länge något (förmodligen consacreradt) vin och befallte sin dotter Ketila att gifva henne det, då hon en gång komme att ligga på sotsängen. Detta behöfdes nu ej; ty Ardgar fick tillfälle att gifva både Hergeir och Fridborg nattvarden förr än de båda i frid afsomnade, hvilket just vid den tid inträffade. Såsom hvarken i Björkö eller trackten däromkring funnos kringgående tiggare eller andra fattige 9); så företog Ketila, enligt modrens yttersta vilja, en resa till Dor-

9) Dessa hafva i synnerhet tillkommit och allt mera ökats genom munkar, hierarki, despotism och stående armeer.

Dorstadt (staden Wyck i Holland), hvarest flere medellösa Kyrkor och Präster funnos, hvarföre hon medförde en stor säck, full af silfver och gulld, för att göra goda verk och gärningar. Rimbertus trodde det ryckte, att hvar gång säcken blef tömd och lades afsides, blef den af sig sjelf åter full *ad pios usus* för den goda Ketila 10). Efter Hergeirs död återreste Ardgar och fortsatte sin Eremitlefnad, hvarefter Ansgarius företog (vid år 858) andra gången en resa till Sverige och medförde ifrån Kon. Oricus, det är Erik 11), i Danmark ett bref till en Svensk Kon. Olof, som han fann i Björkö omgifven af en mängd hedningar, hvilka genom en storpratare hade blifvit förförde att dyrka en nyligen afliden Kon. Erik, åt hvilken de byggdt ett Tempel, och åt hvilken de offrade. Hvem denne Kon. Olof på Björkö var, hafva vi förut sett, men Messenius gissar, att det var Olof Trätälja. Ärkebiskoppen, som ville öfverlägga med Konungen rörande omvändelse-verket, böd Olof till sig på ett godt kalas och gaf honom vackra skänker, hvilket rekommendationssätt är urgammalt, men sällan så ursäcktligt, som vid detta tillfälle. Konungen sade sig väl vilja befordra saken, men tillade, att då allmänna ärender hufvudsakligen berodde på folkets vilja, vore nödigt att, sedan man genom låttkastning frågat Gudarne, sammankalla ting (riksdag) och höra folket. Ansgarius fastade och fick under bönen en tröstefull och innerlig aning om, att allt skulle gå väl. Först sammankallades en herredag (förmodligen på tingshögen på Adelsö), då under öppen himmel låttningen förrättades, hvilken utföll till Christendommens fördel. Sedan hölls allmänt ting i Björkö, eller var det må hända på Samtinget på Adelsö; ty med Björkö menas stundom Björkö-Riket.

Emedlertid yppades då en stark opposition, som med mycket buller talade för fädernas gamla tro, men en gammal vördig man uppstod, föreställde dem, att såsom de Christnas Gud vid flere tillfällen visat sig vara den mäcktigaste, och då i alla fall flere landsmän reste till Dorstadt för att få höra Christendommen predikas; så vore det mycket bättre att hafva en lärare hemma, än att utsätta egne medborgare för faran att falla i främmande Vikingars händer under en lång sjöresa. Detta hade god verkan. Ett annat ting i en annan del af Riket bekräftade det samma, hvarefter afgjordes, att Kyrkor skulle få byggas, präster förordnas och hvem som ville obehindradt antaga Christendommen. Den förut fördrifne Biskopp Gautberts systerson, Erimbert, blef nu lärare, han fick en plats i staden till Kyrkans uppbyggande, och Ansgarius

10) Ägarinnan till denne önskvärda säck kallas af Rimbertus Catbla, det är samma fruntimmers namn, som på våra Runstenar kallas *Katr*, *Katila*, eller *Katilaug*, och är det motsvarande mansnamnet Ketill, af *Katr*, glad, lustig. Pater Rimbertus tyckes med hennes säck velat gifva oss en pendant till oljekrukan, som omtalas uti 2 Kon.-Bok. 4 C.

11) Adam. Brem. kallar honom Horicus, i Danska Historien kallas han Erik I, eller den äldre, och blef han efter sin fader Godfrid Konung i Jutland vid år 850.

köpte en gård till hans boställe, hvarefter Ärkebiskoppen återreste. Fadren Adam från Bremen anmärker, att Profeten Hesekiels spådom om Gog och Magog då gick i verkställighet 12). Därefter omtalas ett utrikes fälttåg, som denne Kon. Olof på Björkö företog. Ett aflägse folk, Chori (Curländarne), säger Rimbertus, förut skattskylldigt under Sverige (allt sedan Ivar Widfadmes tid), undandrog sig detta öfvervällde, Danskarne ville då begagna tillfället och taga det i besittning, men Curländarne, som hade 5 städer med väl befäste borgar, slogo dem och togo en stor del af deras skepp samt ett rikt byte af gulld och silfver. Nu kom Olof med en stor Svensk här från Björkö och anföll Curländska staden Seeburg, som försvarades af 7000 krigare, men staden intogs och förstördes i grund. Olof öfvergaf nu skeppen och tågade längre in i landet till ett ställe med fästning eller kastell, som kallas Apulia, och funnos där 15,000 man till platsens försvarande. Olof belägrade staden i 8 dagar förgäfves och mycket folk förlorades. Nu blefvo Björköboarne villrådiga och frågade genom lättning sine hedniske gudar till råds, men de fingo hvarken svar eller hjelp. En köpman från Björkö, som af Ansgarius lärt att hålla sig till Christus, gjorde nu hedningarne en nödig föreställning, man låttade på nytt, då svaret blef, att man endast af de Christnas Gud kunde erhålla hjelp. Härefter fingo de ett ovanligt mod, och stårmade åter till staden, som genast kapitulerade, underkastade sig Svenska väldet och gåfvo sina besegrare en half mark silfver af hvarje mantal i staden och dessutom allt det gulld och alla vapen, som de tagit ifrån Danskarne. De yngre Svenskar ville plundra, men Olof och befälet hindrade det, man gaf stadens invånare handslag och frid, tog gisslan af dem, for hem med stora skatter, tackade de Christnas Gud, dyrkade honom med fasta och allmåsor, och afhörde med nöje Erimberts predikan 13). Ytterligare berättar Rimbertus, att Erimbert fick en efterträdare uti Christna läraren Ansfrid, som var Dansk och blef i Björkö i 3 år, hvarefter han dog. Sedan skickade Ansgarius sin egen medhjelpare, Ragembert, men han blef af sjöröfvare under vägen plundrad och dödad. Nu vigde Ansgarius en annan Dansk man Rimbert till Biskopp i Sverige och gaf honom penningar, så väl till andra behof, som för att därmed skaffa sig vänner. Ansgarius hade år 850 fått

---

12) Uti C. 38, v. 2, talas om *Gog i landet Magog*, och v. 6, *Gomer*, *Thogarmas slägte från aflägse Norden*, v. 16, *på det folket må lära känna mig, då jag på dig Gog för deras ögon bevisar, att jag är helig.* Detta torde hafva styrkt Kansli-Råd Peringsköld uti sin besynnerliga förklaring öfver Runskriften på Bälstads stenar i Waltuna socken i Uppland, dem han tror vara reste till minne af Magog, se Ättartalet och Bibl. Slägtr. Noachs sonsöner genom Japhet, Magog och Gomer samt dennes söner Thogarma och Aschenaz anses vanligen för stamfäder för de Nordiske folkslag, Göter, Schyter, Sarmater med flere.

13) Man har gissat att Seeburg skulle vara samma ställe, som af andra författare kallas Seleburgum och Castrum Selonum i Semgallen vid Duna-flodens strand. Apulia förmenas vara antingen Pila ellr Pilten vid floden Windau. Vid denna tid var det då Björkö, enligt hvad förut nämdt är p. 39, kunde utrusta omkring 12,000 man.

det Nordiska Ärkebiskoppssätet förlagdt till Bremen, och han dog 865, hvarefter vår författare Rimbertus ifrån Flandren blef Ärkebiskopp i Bremen. Han kom äfven till Björkö och i hans lefverne säges till och med, att han omvändt och döpt en Svensk Konung, men namnet uppgifves ej. Han dog 888. Utom hans kårta vistande i Björkö hade, så mycket man vet, under hela 70 åren ingen Christen lärare där uppehållit sig, då åter en Bremisk Ärkebiskopp Unno eller Unni ditkom och åter upplifvade Christendommen, hvaraf åtminstone någon qvarlefva ännu bibehållit sig. Unni dog äfven där år 936, och hans hufvud blef fördt till S:t Petri Kyrka i Bremen, men den öfriga kroppen blef begrafven i Björkö. Adam. Brem. säger sig hafva fått veta af Danska Konungen Sven (Estridsson), att då Unni kom, regerade i Sverige (Björkö) en Konung Ring med sina söner Erik och Emund, och att Rings företrädare voro Anund, Björn och Olof. Här få vi igen 6 af Dalins och Langebeks Björkö-Konungar. Slutligen förordnas till Biskopp i Sverige en Dansk Adelsman, Odinkar (Hvid) den äldre, och enligt Adam. Br. regerade då i Björkö en Konung Emund Eriksson, Langebeks Emund på Björkö, förmodligen Dalins Emund Ingesson Slemme, som tross hafva varit med vid uppgående af gränslinien emellan Sverige och dess södra Provinser, hvilka tilldeltes Danmark, hvaraf han fått sitt obehagliga binamn. Oacktadt alla desse hedervärda lärares bemödande, lär dock det nytända Christna ljuset i *Björkö* emellanåt ej varit olikt en i döendet flämtande låga, som dock icke skulle alldeles utslockna, och om man uppgifvit, att en enda af Konungarne låtit sig döpa, så tyckes detta mera vara en välmenande förmodan än en otvifvelacktig sanning. Hvad Messenius och efter honom Rhyzelius anföra, att redan år 836 ett Kloster af Benedictiner-orden blifvit inrättadt i Björkö stad finner jag icke heller troligt, men kan dock vara möjligt. I gamla Konungasätet Upsala, där det rycktbara hedniska Templet var, afskyddes den nya dyrkan, men det var Ängelska lärare förbehållet att göra Christendommen känd i flere delar af Sverige, och sedan sjelfva den lysande Öfverdrotten i Upsala, Olof Sköt-Konung, blifvit döpt i Wästergötland, kom den goda ton öfvertygelsen till hjelp att bekämpa gamle fördommar och utsprida Christi lära.

Sedan Messenius, Hadorph och Örnhjelm förmodat, att Björkö blef i grund förstördt, då Norriges Kon. Olof Haraldsson, eller den helige, härjade i Mälaren vid år 1008, har man allmänt anfördt detta, stundom såsom en alldeles afgjord sak, men snarare finner jag skäl att taga för afgjordt, att detta ströftåg ingalunda hade någon gemenskap med stadens undergång. Till en början var det alldeles otroligt, att Olof Haraldsson, som säkert känt rycktet om Björkös fordna mackt och anseende, skulle våga sig dit med den obetydliga krigshär han medförde på sina fartyg. Sedermera gifver Sturluson i detta Helgons Historia C. 6 ej minsta anledning till den tron, att Björkö då förbrändes, tvärtom berättar han endast, att Konungen kom in i Mälaren med Wikingsfartyg, hvilka medförde ganska litet krigsfolk, härjade på

båda sidor vid stränderna och tog vägen allt upp till Forn-Sigtuna, där han lade sig i hamn. Detta fick Olof Sköt-Konung ej förr, än en god tid efteråt veta, då han samlade Svenska hären och med en järnkädja tillspärrade Mälarens utlopp. Då bröt Olof Haraldsson upp ifrån Sigtuna, där han hade sina skeppsbryggor, och kom genom sin rådighet lyckligen ut igen ifrån Mälaren. Detta visar, att hans kosa ej varit ställd till Björkö, utan efter ankomsten i Mälaren har han styrt först åt väster emot Lofön, sedan åt Nordväst förbi Svartsjölandet, och därefter i norr upp i viken igenom sundet vid Stäket till Sigtuna, där han uppehöll sig till återresan. Man ser äfven häraf, att Odens gamla hufvudstad var blifven ett ganska obetydligt ställe, dit ett ströftåg med trygghet kunde vågas, äfven af en liten styrka, och att staden icke heller var Olof Sköt-Konungs vanliga residens, ehuru han någon gång kunde vistas där, äfven som i andra Rikets städer och Borgar. Sturluson nämner här icke en gång, att Forn-Sigtuna då brändes och i grund förstördes; dock är det ganska troligt, att den Norrske Olof, då han fick veta, att en Svensk hämnare var i antågande, förstört den plats, som var i hans händer, förr än han, förmodligen icke tomhänd, såg sig nödsakad lämna Mälaren. Sigtuna blef likväl snart präcktigt återbyggd, men om Björkö är däremot vid detta tillfälle alldeles icke fråga. Härtill kommer den redan nämda upplysande omständighet, att Rimberts lefverne underskrefs af en *Johannes Episcopus Bircasensis*, en Adelbardus *Episcopus Sictunensis och af* en Adalvardus Episcopus Scarensis 14), men tiden finner man däraf, att bland de underskrifvande äfven var Egino *Episcopus Dalboiensis*; ty Egino blef Biskopp i Dalby i Skåne år 1060, och förenade för alltid därmed Lunds stift 1062, således måste underskrifterna hafva skett omkring år 1061, hvaraf är klart, att Björkö då ännu varit i godt behåll och ingalunda slutat sin tillvarelse med det Norrska ströftåg 1008, så att Ericus Olai haft goda skäl att nämna (Nya) Sigtuna, Skara och Björkö såsom de största städer i Sverige på 1060-talet. Därjämte intyga alla dessa bevis oemotsägligen, att Sigtuna och Björkö varit 2:ne särskildte och på olika ställen belägne städer, af hvilka vi redan sett, att Björkö på sin tid varit den betydligaste. Om man nu tager i betracktande hvad vår Bremiske Adam berättar om Svenska Biskoppar, så måste stadens undergång kunna utsättas till vid år 1066 strax efter Konung Stenkils död; ty han säger, att sedan Björkö var förstörd, gjorde Biskopp Adalvard en resa ifrån Sigtuna till Birka och beság stället, där staden legat. Vid samma tillfälle sökte han vinna upplysning om Biskopp Unnis grafplats, men fick ingen reda därpå och kunde ej finna den. Adalvard den yngre,

---

14) Jämför Lagerbring D. 2, p. 52, och Langebek Script. Rer. D. Tom. 3, p. 250. Emedlertid kan anmärkas, att denne Adalvardus var utan all tvifvel den förste, som kunnat kalla sig Biskopp i Sigtuna, och blef han snart af hedningarne därifrån bortkörd, då han reste till Skara och därifrån till Bremen. I Björkö hade däremot redan förut både Ärkebiskoppar, Biskoppar och andre Lärare predikat Evangelium till det mästa med god framgång.

som var Biskopp i Sigtuna, uppehöll sig där endast ifrån vid pass år 1063 till 1067. Således tyckes Björkö blifvit förstörd under det grymma inbördes krig, som rasade emellan de tvänne Erikar efter Stenkils död, då ej allenast båda Erikarne stupade, utan äfven större delen af Rikets gamla Adel utrotades, och då lär Björkö och Adelsö betydligen deltagit i dessa förödelser, då ena partiet torde tagit sin tillflyckt till staden och där blifvit innebrändt. För den som ej antager detta, blir intet annat att göra, än att beskylla Fader Adam för osanna uppgifter, gifva Björkö ännu öfver ett Sekels bestånd, och hänföra dess ödeläggelse till Ryssarnas och Estländarnes hatfulla och roflystna härjande, då de vid år 1188 (som det tyckes ej första gången) inföllo i Mälaren, då Sigtuna åter igen sköflades och i grund förstördes, och då Kongsgården Almarstäk, dit en ond stjerna händelsevis fört Ärkebiskoppen Johannes, blef plundrad och Hans Högvördighet mördad, — men om detta ströftåg kan läsas hos Lagerbring T. 2, p. 202, och om Erikarnas krig p. 17. För att från Mälaren utestänga Estländare och dylika obudna gäster för framtiden, byggdes Stockholm, med hvars tilltagande Björkö, i händelse det då varit till, snart nedfallit till en obetydlighet, hvilket öde skenbarligen drabbat det nya Sigtuna. Men fastän staden Björkö blef ödelagd och i grund förstörd, (förmodligen vid år 1066), bibehöll sig likväl Hofgårds Slott på Adelsö någon tid och begagnades en och annan gång af Sveriges Konungar såsom Residens, och hafve vi redan anmärkt, att flere handlingar och författningar blifvit därifrån af Konungarne daterade, så att stället var märkligt, så väl under, som efter Fylkis-regeringens och stadens bestånd. År 1285 har en Herredag blifvit hållen på Adelsö af Konung Magnus Birgersson, då våldgästning förböds, almogens säkerhet blef grundlagd och allmän frid stadfäst, hvarföre Konungen likasom satte lås för bondens lada, och fick däraf sitt ärofulla tillnamn Ladulås. Såsom förut är nämdt, var det i Eriks af Pomern tid, år 1420, vi sista gången sport till Adelsö Kongsgård, hvaraf nu endast sista qvarlefvan af ruinen visar sig. Riken, Städer och Slott, Samhällen och enskildte, allt är omskiften, vidrigheter och förgängelse underkastadt, allt skall hafva sin tillväxt, aftagande och förstöring, — men äfven som det slugaste politiska hufvud ej alltid säkert kan förutsäga tiden, så kan den efter sekler icke heller alltid ofelbart bestämmas af fornforskaren.

WISINGSÖ.

Mina Samlingar rörande denna ö hafva erhållit flere bidrag, dels af Kyrkoherden på stället, Prosten P. Ekman, som benäget meddelat flere upplysningar och teckningar, dels af en min elef i Archäologien, Medic. Candidaten G. A. Hammarlind, som därifrån medfört flere forskningar och ritningar samt förfärdigat en Karta i stor skala öfver öen, men i synnerhet har vår hedervärde Gynnare af Historien och Antiqviteterne, Expeditions-Sekreteraren Frih. Jac. Adlerbeth bericktigat och tillagt åtskilligt vid mine uppgifter, samt haft den utmärkta godhet att, under vistandet på dess egendom Ramsjöholm, 2:ne gångor för detta ändamål fara öfver till Wisingsö, och hafva genom hans redaktion desse anteckningar erhållit sin närvarande fullständighet och noggrannhet.

Vid den Antiqvariska Kartan Pl. 38, har jag bibehållit formen af den i Provins-Kontoret befintliga och år 1822 från trycket utgifna Geografiska Karta, såsom här bäst passande. På Fig. 133 visar: *A* En Minnessten efter Borga Slott. *B* Minnessten efter Hospitals-Kyrkan. *C* Minnessten efter Erik Brahe, norr om Aflösa. *D* Minnessten efter Petr. Brahe den yngre, öster om Torp. *E* Minnessten efter Brahe-ätten, sydost från Kumlaby, i Kyrkoherde-boställets nya gärde. *F* Minnessten midt på ön, vid Väderqvarnen. *G* Minnessten efter ett Kapell, vid Kapells-trägården. *H* Stensättning, sydost från Tunnestad, jämte minnesskrift efter Petr. Brahe den äldre. *I* Sällehög vid torpet Högen. *K* Stensättning jämte Minnessten efter Magnus Brahe, vid Lilla Busarp. *L* Minnessten efter Näs Slott. N:o 1 det fordna Gymnasium, 2 Sockne-magasin, 3 Kungsgårdens Sätesbyggnad, med två flygelbyggningar, 4 Wisingsborgs Ladugård, 5 Slotts-Kyrkan, Wingsö Församlings nu varande Kyrka, 6 Ryska Kyrkogården, 7 Ett förmodadt offeraltare, kalladt Loasten, 8 En af traditionen utmärkt vattusamling, Syltan, 9 En gammal märke-sten, Piggesten kallad.

Ordet Wisingsö betyder ett Herresäte eller Höfdingars ö; ty i Hervarar-Sagan, Cap. 19, i det qväde, hvarmed Kämpen Gissur, å Angantyrs vägnar, utmanade Hunnerne, betyder *Wisir* anförare, och på runskriften på Esta-Bärget i Södermanland (se Bautil N:o 816, Broman sid. 160), har *Skaidar Visi* bemärkelsen af Skepps-anförare. Ordet är ännu qvar i Svenskan, där Biens Drottning kallas *Wise*, det är den, som under svärmningen såsom anförare *visar* vägen åt den medföljande skaran. Man kunde äfven härleda öns benämning från de i forntiden brukliga mansnamnen Visin och Visni, som hafva samma ursprung, och däraf torde äfven Wisby hafva sitt namn.

Wisingsö räknas till Wista Härad af Jönköpings Län och är belägen i södra delen af sjön Wettern. Uti ett Skattläggnings-instrument för Kungsgården Wisingsborg; af den 14 Sept. 1767, säges ön ligga från Jönköping 3¼ mil, från Gränna 1 mil. Till Heldeholm vid Torkelsryds Gästgifvaregård, det vanliga landningsstället på den gent emot Wisingsö belägna stran-

den af Wästergötland, anses vara ¼ mil längre än till Mellby vid Gränna, i Småland. Kårtaste afståndet från ön åt öster är emellan Stigby och Ölagård i Ölmstads Socken, åt väster mellan Asby och Sveudden; dock utgör skilnaden ej ¼ mil. Öns längd, mellan dess yttersta uddar i norr och söder, öfverstiger 1¼ mil med 1500 alnar; dess största bredd utgör 500 alnar öfver ¼ mil 15). Dess område, särdeles på norra kusten, lider genom sjöns utskärningar en årlig förminskning. Öens rymd utgör 5080 tunneland. Marken är i allmänhet stenfri, skoglös, högländ, utan backar, men kullrig, med jämn sluttning åt alla sidor till sjön, där den slutar med en 6, till 8 alnar hög, nästan lodrät vall, merendels af stark lera, utom vid stranden närmast till Näs, hvilken är starkt sandblandad, och vid sjökusten mellan Näs Slott och Stigby, där en liten bärgsträcka, af en mörk stenart, med vågräta lager, (öfvergångs lerschiffer, enligt hvad Professor Berzelius upplyst) motstår sjöns våldsämhet. Längre in på landet, i synnerhet vid Näs, Stigby, Tunnestad och Kumlaby, är lerjorden blandad med sand, grus och sten. Norr om Kumlaby är leran, äfven på större afstånd från sjön, starkare och mera bördig. Öns största höjning är vid Kumlaby, nästan midt på landet, antingen man mäter dess längd eller bredd. Vid byn Näs samt den utskjutande udden åt söder, äfvensom norr ut, i bukten mellan Ersta by och Boställshemmanet Lyckan, är jordytan lägre.

Att ön redan i Hedniska tiden varit bebodd af tappre och rycktbare män, därom vittna dess många Odinianska fornlämningar, hvilka kunna anses för Valplatser. Där finnes ännu ett stort antal *Ätthögar*, ehuru många sådana blifvit förstörde genom åkerbruk och grushämtning till vägarnes förbättring. De fleste af dem, som ännu återstå, äro anlaggde öfverst på ön, längst ifrån sjöstränderne, i nära en half mils sträckning från Kumlaby söderut, längsefter Krono-allmänningens västra gräns till början af Stigby ägor. Då de mellanrum i denna sträckning, där högar nu saknas, alla äro till åker upptagne, synes man med säkerhet kunna antaga, att dylika grifthögar fordom äfven där funnits, men försvunnit genom jordens tid efter annan ökade odling. Bland de talrika, till större delen på flerfaldigt sätt skadade högarne närmast till Kumlaby, på bägge sidor om den söderut löpande landsvägen, äro de tvänne största belägne väster från vägen, vid det numera ödelagda torpstället Myrebo. En af desse högar är inredd till Källare. Den plats, på hvilken den år 1801 aflidne Filosofie-Lectorn, Professorn Mag:r Sven Peter Liljenroth anlade en Botanisk trägård, tillhörde den urgamla Ättebacken vid Kumlaby. Öster om Gymnasiibyggnaden hafva, enligt hvad öboerne berätta, de största Ätthögar haft sitt läge, men af dessa hafva genom markens uppodling alla lämningar redan upphört. Ett stenkast söder från Gymnasium synas dock ännu tvänne ansenliga högar, af hvilka den ena

15) Enligt en Karta, bifogad 10:de Häftet af Jönköpings Läns Kongl. Hushållnings-Sällskaps Handlingar.

blifvit på öfversta ytan jämnad och använd till grund för en i sednare tider uppbygd Väderqvarn; den andra har genom åverkan äfven förlorat mycket af sin ursprungliga höjning.

Vid en odling midtför byn Tunnestad afbrytes fortsättningen af de på östra sidan om vägen från Kumlaby belägne grifthögar. Väster om vägen sträcka sig de hedniska grafhögarne icke så långt söderut, emedan de åkerfällt, genom hvilkas uppöljning de lära blifvit undanröjde, vidtaga närmare till Kumlaby.

I Kronoallmänningen, öster om landsvägen från Kumlaby, sydost från Tunnestad, börjar en från norr till söder fortgående sträckning af talrika högar. Norrut i denna skogstrakt synas bland grifthögarne många uppresta stenar af ansenlig höjd. En af dessa äger en inskrift, bevarande minnet af den äldre Grefve P. Brahe, (se vidare nedanföre).

Från Tunnestad-trakten fortfara grifthögarne i Kronoparken, öster från landsvägen, ända till midtför det fällt, där den så kallade Ryssa Kyrkogården, Fig. 133, N:o 6, varit anlaggd till begrafningsplats för de under Konung Carl XII:s krig på Wisingsö förvarade Ryska fångar.

Ett litet stycke söder om Ryssa Kyrkogård, tätt invid landsvägen, i väster, ser man lämningarne af en stor, under namn af *Sälle-* eller *Sällne-Hög* utmärkt ättgrift Litt. I. Denna hög hade åt en del af öns hemman länge varit anvist till grushämtning för vägarnes iståndsättande. Den blef således årligen förminskad. Allt sedan 1813 hade med hvarje år sand blifvit därifrån bortförd. Först år 1826 blef dess vidare förstöring förbuden. Imedlertid qvarstår ännu nästan hela västra hälften af denna fornlämning och har ett vördnadsbjudande utseende. I högens yttersta omkrets, tätt under jordytan, fann Expeditions-Secret. Frih. Adlerbeth år 1822 en rand af brännkol, hvilken han kunde följa ett långt stycke inåt högen, i dess afskärning. Många på båttnen af högens borttagna delar liggande grofva kullerstenar bevittna, att den invändigt haft en stark stensättning, — en ny bekräftelse på hvad jag i Nomenklaturen för Nordiska fornlämningar, sid. 38, 39, anfört om Stenrör och Drakringar i högar. Se en dylik Drakring här T. 1, Pl. 1, nederst vid den öppnade högen Litt. B. Enligt berättelse af den gamle, numera aflidne trägårdsmästaren Melander, som bebodde det närbelägna torpstället Högen, hafva hans barn, omkring år 1816, i Ätthögen hittadt 3:ne små eketunnor, hvardera omgjordad med 4 till 5 kåpparringar, af en gröfre ståltråds tjocklek. Tunnorne, danade såsom kimröksfjerdingar, hade af ålder varit så bräcklige, att de vid minsta vidrörande sönderbrustit. Jag förmodar att desse tunnor haft något afseende på den i högen jordades historia och betydt, antingen någon vidtagen anstalt vid en belägring, eller förvärfvade skatter, och kanske bäggedera.

I en beteshage, som förr tillhört Tunnestad, men vid nya indelningen af Kronoallmänningens skoglösa trakter, tillfallit Rökinge by, söder om Ladu-

går-

gården vid Lilla Busarp, en utjord på Kronoparken, äro fem stora stenar i en cirkelbåge uppreste. En af dem är försedd med inskrift, till åminnelse af Grefve Magnus Brahe. Söder från denne sten stå två stora stenar, utan inskrift. Här vidtager, väster om landsvägen, en ny sträcka af ätthögar, bland hvilka dock få äro af betydligare höjd.

Vid vägen till Asby börja Ätthögarne åter utsprida sig på ömse sidor om landsvägen. De fleste bland dessa ligga österut. Några af dem, som varit belägne väster om vägen, äro ännu orubbade; af andra äro, oacktadt markens odling i sednare tider, tydliga märken öfrige.

Vid den välbelägna nyodlingen Carlslund, på den Kungsgården tillslagne lått af allmänningen, hafva mellan åren 1812 och 1822, 16 till 18 högar blifvit borttagne, bland hvilka 4 varit af ansenlig storlek. Ur dessa högar har man upptagit ben, kol och urnor eller krukor af lera. Tre stora, i rak linia från väster till öster liggande ätthögar hafva dock hittills undgått förstöring 16). I en af dessa grafhögar, nära invid Carlslund, har en källare nyligen blifvit anlagd. Inom denna hög fanns en tät stensättning. Midti var bildad en hällkista, af flata stenar, ställde i stupning mot hvarandra. Under dessa lågo en mängd ben och stycken af hufvudskålar, icke brända, såsom i de närbelägne högar, utan hela och oförbrända, således från högåldren. Benlagret blef innerst i källaren åter nedgrafvit. — Den andra af de nyssnämnde trenne större högarne har sitt läge mera österut, och utgör 100 steg i omkrets vid foten. I toppen är den fördjupad. Den tredje, längst i öster belägna kullen har 120 stegs omkrets, dess lodräta höjd synes vara omkring 6 alnar. I denna hög äro stora fördjupningar gjorde, för torkning af lin och jordpärons förvaring.

Söder om Carlslund börja ätthögarne synbart aftaga. Några sådana finnas väl på Stigby ägor; men de äro, både till storlek och antal, mindre betydliga. Äfven på den till Näs hörande mark äro högar ännu märkbara. Troligen hafva de äfven här, fordom varit talrikare, men genom åkerjordens upptagande försvunnit.

Slättehög kallas en större grifthög, österut vid vägen från Kumlaby till Ed, nära söder om en spetsig, till 2 alnars höjd öfver jordytan, på sjelfva landsvägen, vid dess östra kant upprest sten, åt hvilken benämningen *Piggesten* blifvit gifven af öns invånare. (Se Kartan, N:o 9.). Denna hög är genom sandhämtning bortgräfd och numera nästan jämnad med marken. Vid foten utgör den omkring 70 steg i omkrets; i midten lågo ännu år 1825 stora stenar, till ett nog tydligt bevis, att högen fordom ägt en invändig stensättning.

---

16) Att Högar, särdeles Offerhögar, ofta finnas tre tillhopa och att begrafningshögar äfven stundom, särdeles då något vatten nära till dem finnes, kunna anses för Offerhögar, ser man af Nomenclaturen, sid. 21, 22, 23.

I Tjengstängen, på Kumlaby ägor, äro fem grifthögar. En af dem är öppnad till potatosgraf. En större hög utmärker sig genom fotkädja, utanföre hvilken 4 hörnstenar äro uppsatte. Vid en grind mellan Säby gärden, väster om landsvägen, synes en ätthög, af hvilken dock endast de nedersta delarne ännu äro bibehållne. — Längre norrut på ön finnes ingen enda ätthög, enligt hvad Prosten och Kyrkoherden Magister P. Ekman försäkrat.

Utom de redan nämnde stenresningarne i Kronoallmänningen och vid lilla Busarp, äro, öster om landsvägen, nära till Kumlaby, flera höga stenar uppreste. Tre af dem stå i rät linie från hvarandra. Söder om dessa, närmare intill Sockne-Magasinet, förekomma, mellan ätthögarne, åtskilliga fotangelformige kullar. Desse äro af olika storlek. Hvarje sida af den största utgör 29 steg. Några af fotanglarne äga i sin medelpunkt fördjupningar, utan tecken till stensättning. I de till Kumlaby närbelägna, runda högarne, af hvilka flere saknat stensättning, har Friherre Adlerbeth från år 1814 till 1825, tid efter annan, funnit: en urna af grof lera, kol, brända ben, glaspärlor och ett vid en ögla fästadt stycke af en uppfrätt, rund kopparplåt. Enligt hvad Herr Prosten Ekman upplyst, hafva äfven flintknifvar, stridshamrar af sten och afbrutna svärd stundom blifvit upptagne ur öns hedniska grafhögar.

Af de Palmsköldska handskrifne anteckningarne på Universitets-Biblioteket i Upsala inhämtas, att år 1655, i en på Wisingsö öppnad större ätthög blifvit funnen en kopparurna, med menniskoben, hvilken, då berörde anteckningar skrefvos, varit nedlagd i Kyrkokistan, tillika med en liten, konstigt arbetad barn-urna; och enligt en sednare, år 1750 författad, framlidne Prosten och Kyrkoherden Doctor Johan Almqvist tillhörig handskrift, har äfven *då* i Slottskyrkans Sakerstia varit förvarad en från Kansliet på Wisingsborgs Slott ditflyttad Kopparuna, ¾ aln och 2 tum hög, 1¼ aln och 1 tum i omkrets, med bifogad anteckning, upplysande, att anno 1655, denna Kruka funnits i jorden, med några menniskoben, nedsatt i hedendommen 17).

Norr om den till Wisingsborg hörande Kapellsträgården, åt byn Wrixlösa, ligga *Lunda-trägården* och den så kallade *Lundängen*, ännu i sednare tider bevuxen med ekar. Om här, såsom troligt är, fordom varit en Offerlund, så hörer detta ställe äfven till en uråldrig tids minnen.

Af de följande fornlämningar kunna knappast några, om ej *Näs* och *Borga* slottsruiner, hvilka kunde varit Wikingsnästen, anses höra till Hedniska tidehvarfvet, utan äro alla de öfrige bestämdt Medeltidens verk. Bland Ruiner på Wisingsö bör först nämnas:

---

17) I Sakerstian finnes numera intet annat ur någon ätthög upptaget fynd än en forntidslämning af det slag, om hvars bruk, såsom lock till urnor, prydnader på sköldar eller spännsmycken (se Idunas 10:de Häfte, sid. 311), fornforskarne äro af skiljaktiga meningar. Det är emedlertid icke osannolikt, att denna fornlämning är densamma, som i ofvananförde beskrifning, erhållit namn af *barnurna*. Om dessa fynd finnes omständligt, dels här på sitt rum, dels T. 2, p. 123.

Borga Slott, såsom förmodligen det äldsta, beläget vid öns nordvästra kust. Nu mera skönjas inga lämningar af dess anläggning; men på ansenligt afstånd från landet, högt öfver vattenytan, synes en stor, kullrig sten, som af öboerne kallas Borga Sten och enligt en, äfven i Palmsköldska handskriftssamlingen åberopad sägen "skall hafva legat midt på borggården af det fordna Slottet, *Borgen* kalladt, hvilket af sjön nu är alldeles bortsköljdt." Vid början af 1700-talet skall man, enligt hvad Rhyzelius anfört 18), härstädes äfven hafva funnit brostockar. På närmaste stranden, i Eds västra gärde, är en sten upprest, af 3 alnar, 14 tum i höjd, 20 tum bred och 5½ tum tjock. På denna sten, åt sjösidan, läses: *Her uthföre hafver varet Borga Slott.* På landsidan har den följande inskrift:

Pet. Brahe, Com. in Wissinsborg, L. B. in Cajana, erexit hunc Lapidem 1676 in memoriam Borga Slott antiqvissimæ. I anseende till de utskärningar, som af sjön årligen göras på denna trakt, har Minnesstenen, sedan den upprestes, åtskilliga gånger blifvit flyttad allt längre inåt landet. Flera ställen häromkring hafva bibehållit namn af Slottet, såsom Borgamark, Borgavik, m. m. (Se Kartan, Litt. A.).

Vid öns södra ända, nära intill sjöstranden, är byn *Näs* belägen. I dess gärde, något österut, är en sten upprest (Litt. L.), till åminnelse af *Näsbo* Slott, som varit ett Konungasäte för Magnus Ladulås, och förmodligen för flere af hans företrädare. På stenen läses följande inskrift: *Pet. Brahe, Com. in Wissingsborg, L. B. in Cajana, Hunc lapidem erexit Anno 1679 in memoriam Serenissimi Regis Magni Ladulås, qvi hic sedem suam regiam habuerat, in qva placide obdormiverat A:o 1290.* Af detta stora Slotts ruiner ser man från landsidan tvänne stora, genom en fördjupning åtskiljda höjder, hvilkas gräsbevuxna yta döljer störtade stenmassor, förmodligen återstoden af 2:ne, i öster och väster från hvarannan uppförda torn. Det är på den västligaste af dessa högar, som nyssbeskrifne Minnessten är uppsatt. På sjöstranden nedanföre nämnde ruiner, får man om dem ett redigare begrepp. Ännu qvarstå icke obetydliga lämningar af tvänne raka, från hvarandra något åtskiljda stenmurar, som synas varit den fordna Slottsbyggnadens längst emot Wättern utgående delar. Mindre sannolik är således den i flera beskrifningar öfver Wisingsö anförda berättelse, att Näsbo Slott till en stor del skulle blifvit uppslukadt af de landet stundeligen undergräfvande sjövågorne, — en uppgift, som äfven förekommer i de Palmsköldska handskrifterne, enligt hvilka "Näsbo Slotts stenmurar icke allenast på stranden, utan ock uti sjön ännu (omkring år 1700, då dessa skrifter författades), är att ses." En gammal, genom inga sorgfälligare undersökningar hittills bekräftad sägen, att nedom Slottsruinerne, på sjöbottnen, i lugn ännu skulle synas märken efter en forntida golfläggning, anser jag vara föranledd deraf, att sjöns botten härstädes, äfvensom längre i norr, utanföre Stigby ägor, består af en flolägig

---

18) Sviogothia munita, p. 25.

stenart, hvars stycken äro söndrade genom remnor, icke olika springorne mellan gålfstenar. Att Slottet vid en obekant tid blifvit genom eld förstördt, synes däraf tillräckligen kunna bevisas, att i dess ruiner år 1674, funnits ett icke obetydligt förråd af förbrändt hvete, hvilket länge efteråt varit i Kyrkan förvaradt. Se Palmsköldska Handskriftssamlingen i Upsala 19). I början af 1700-talet voro lemningar af Slottets bryggor och slupskjul synbara 20), och ännu kunna vid lugnt väder, på sjöbåttnen, icke långt ifrån land, sydväst från Slottsruinen, tydligen skönjas stäckar, förmodligen hörande till de fordna hamnbyggnaderne.

Om på Wisingsö, äfven i hedna tiden, (likasom ruiner och fornsägner på ön Hven tyckas tillkännagifva) en Borg varit i hvarje ända af landet, där 2:ne, stundom sig emellan, stundom med de kring närmaste stränder boende sjöhjeltar, stridande höfdingar haft sina säten, så finner man lättast, af hvad anledning valplatser med högar och stensättningar här uppkommit, då öfver de slagne, efter olika värdighet och förtjenst, enligt Odens lag, olika slag vårdar blifvit reste. Men man saknar all underrättelse, och på Wisingsö äfven all tradition, så väl om de stridandes namn, som om den tid, då deras vapenskiften förefallit, och om de orsaker, af hvilka dessa blifvit föranledde.

Att, utom de till Valplatserne hörande fornlämningar på denna ö, därstädes äfven varit Offerhögar, eller åtminstone Offeraltaren och Tingsplatser, är troligt, ehuru man nu, sedan de under tidens längd varit blottställde för mångfaldig åverkan, ej med nog säkerhet kan utmärka dem. Det är dock icke osannolikt, att till Offerställe under hedendomen af öns invånare varit brukad den så kallade *Loa-Sten*, en jordfast sten, på Kyrkoherde-boställets utägor, söder om Busarp (Se Kartan N:o 7). Denne af en sumpig mark omgifne sten äger ingen inskrift; men det torde böra anmärkas, att den har en flat, femhörnig yta, af 30 stegs omkrets; den är knappt 3 alnar hög, nästan lodrätt och försedd med två trappsteg, om hvilka man ej kan bestämma, huruvida de blifvit dananade af naturen, eller genom uthuggning.

Vid det inom öns norra trackt belägna hemmanet *Spetalen* (Hospitalet) finnes en minnessten med följande inskrift:

Här har stådt Spetalskiörckan. Pet. Brahe. C. i. W. Ano MDCLXXX (Se Litt. B.). Stenen som i många år legadt djupt sjunken i jorden, med nedvändt inskriptionssida, blef år 1822 genom Prosten Ekmans försorg åter uprest. Den har nu 2 alnars höjd öfver jordytan. På båda sidor om lands-

---

19) Enligt en ofvan åberopad, år 1750 författad och af dess ägare, framl. Prosten D:r Almqvist meddelad anteckning, hade berörde förbrända hvete *då* varit inlagdt i den inom Sakerstian förvarade Kåpparurna, med följande underrättelse: "Anno 1673 är denna försvartnade säden funnen uti Näsby Slott, hvilken säd en bonde funnit i jorden, tå han upbrutit tegel i gamla Slottet Näs, der Konung Ladulås bodt."

20) Sviogothia munita, sid. 135.

vägen väster ut från berörde hemman, hvars namn ovedersägligen erinrar om en uråldrig barmhärtighets-inrättning, synas ännu, här och där, tomtstenar efter vidlyftiga byggnader, hvilka förmodligen varit af trä, emedan inga märken finnas efter någon murad, eller djupt i jorden anlaggd grundval. Otvifvelaktigt har någon from Stiftelse för sjuke och fattige, efter Katolsk plägsed och benämning varit förenad med det fordna Hospitalets kyrka, hvars förstöring inträffat redan före den tid, då den så kallade Slotts-Kyrkan af Grefliga Brahe-ätten uppbyggdes.

Vid en liten trägård, som ännu kallas *Kapells-trägården*, i ett gärde, norr om Wisingsborgs Slotts ruin och tillhörigt den nuvarande Kungsladugården, är en 2 alnar hög sten upprest (se Litt. G), hvarpå läses:

Pet. Brahe, Com. in Wisingsborg, L. B. in Cajana, erexit hunc lapidem 1679 in memoriam Capellæ antiqvissimæ.

Inga lämningar äro numera öfriga af det Kapell, hvars minne denna inskrift bevarar, och hvilket torde hafva varit det första samlingsställe för öboernes Gudstjenst, efter Christendomens införande.

Gilberts eller Gilbertels hål är en lång och märkvärdig underjordisk gång eller gråtta, i en brant bärgvägg vid öns sydöstra kust, på de till Näs hörande ägor, 1½ fjerdingsväg söder från Wisingsborgs Slott. I sidan af det ur böljorne stigande bärget ser man tvänne ingångar, 24 alnar ifrån hvarannan, 4 alnar öfver vattenytan och 6 alnar nedom den jordvall, hvaraf bärgsträckningen betäckes. Dessa öppningar förena sig på 20 alnars afstånd från hvarderas början och utgöra därefter en enda gång, långt in i bärget. Länge hafva båda ingångarne, i en längd af 3 alnar, varit till någon del igenfallne, så att man måst krypa, för att där kunna intränga; då det befunnits, att dessa urholkningar varit 3 alnar höga, med en bredd af 4 alnar, och att efter deras förening, gråttan varit fortsatt, till lika vidd. Numera är den ena öppningen alldeles otillgänglig. År 1705 blefvo dessa hålor undersökte, då man ej allenast ingick i båda gångarne, de 20 första alnarne, till stället, där de förena sig, utan äfven fyra alnar i den gemensamma gråttan, då man för elak och giftig stank måste återvända, ehuru man såg hålet gå mycket längre inåt. Gångarne äro liksom utgräfne i sjelfva bärgshällen, som består af en lös och flisartad sten. Den på ön ännu bibehållna sagan därom förmäler, att gråttan är utarbetad af Jätten *Gilbertel*, Gilbor eller Gilbert, sedan han lärt trollkonsten af den i Skåne, Småland, Wästergötland och må hända flerestädes, i folksagorne beryktade *Kettil Runske* eller Kjell Rune, som till trållstaf nyttjade en Runekafvel eller ett slags undergörande Runstaf. Huru han fått den af ett bärgstråll i hästskepnad vid Espekullar, nära Söndraby i Skåne, Willands Härad och Oppmanna Socken, kan ses i mina Samlingar till Skånes Historia, Häft. 1, sid. 108. Gilbertel var däremot, i stället för trållstaf, beväpnad med en klubba. Kettil vistades då i Habo Socken af Wästergötland, och Gilbertel i Ölmestads Socken, vid den gent emot ön belägna östra stranden af Wettern. Af höfdingen på Borga

Slott blef Gilbertel anmodad att genomgräfva Wisingsö och dela den i tvänne stycken, hvarföre han började arbetet och genom sin trållkonst danade detta Gilbertels hål. Men Höfdingen uppå Näs Slott, hvilken föregifves vid samma tid hafva varit Konung Magnus Ladulås, ville ej veta af denna delning, hvarföre han afsände ett fartyg, som förde till honom Kettil Runske, hvilken lofvade återse Konungen efter åtta dagars förlopp och då vara beredd att göra slut på Gilbertels arbete. Också kom Kettil på bestämd tid, vandrande på sjöbottnen från Wästergötland till Wisingsö, uppkallade Gilbertil ur jorden, hvarunder han låg och arbetade, och förehöll honom den onyttiga dårskapen af hans företag; men Gilbertel, som förlitade sig på de konster, han lärt, föraktade sin läromästare, och trodde honom icke kunna blifva sig öfvermäcktig. Kettil hade likväl sig sjelf förbehållit de kraftigaste hemligheter, och kastade nu runkaflen mot skallen på Gilbertel, som ville taga emot och fattade uti kaflen, men händerne fastnade då vid densamma, så att han omöjligen kunde få dem lösa. Kettil ropar då: Sparka på kaflen och bit däri, Så skall du lossad bli: Detta gjorde Gilbertel; men då fastnade både tänder och ben vid kaflen. I denna ömkliga och hopkrumpna ställning lade Kettil honom på en tjurhud, nedsänkte honom i jorden och sade: Räkna ett år För hvarje hår, Ur huden går; Du förr ej frihet får. Kettil for sedan, ridande öfver sjön, tillbaka till Wästergötland, men Gilbertel *skall*, genom djefvulens tillskyndelse, ännu ligga på ön. — Det är denna *Saga*, som gifvit Rudbeck anledning, att i Atlant, T. 1, sid. 702, anföra att Gibor, Saturnus eller Bore, ligger i ett djupt fängelse på Wisingsö, hvilande på en oxhud, bunden till händer och fötter af Thore, hvarvid äfven uppgifves, af hvad orsak han anses blifvit kallad GildeBoren; och förklaras vidare, att det är Tiden, som hvarje år utrycker ett hår ur hans hud, m. m. Uti Tab. II till Atlantika, Fig. 43, äfvensom hos Olaus Magnus L. III, Cap. 20, får man se den bundne Gilbertel afbildad, ej allenast med en, utan med tvänne Runkaflar, en om händerne, och en om fötterne. Emedlertid har man på Wisingsö trott sig finna ofvan jorden, en sammanhängande, vid en half mil lång och omkring 20 till 30 alnar bred, kärraktig sträcka, som gått allt ifrån Gilbertels hål, nära Näsbo Slotts ruin, väster om Stigby, ända upp till Kumlaby, och upphört i den därvid belägna, så kallade Syltehage, hvaräst finnes ett gräsbevuxet, men dyfullt, sumpigt och ganska djupt hål, af 8 alnars omkrets, som vanligen kallas Syltan, men äfven Gilbertels hål, under hvilken benämning det jemväl är utsatt på en General-Laudtmäteri-Kontorets Karta öfver Kumlabys ägor. Man säger, att denna sträcka, som dock i sjelfva verket icke nu är märkbar förr än väster om Stigby, hvarifrån den fortgår, väster om landsvägen, ända till Syltehagen, utmärker rigtningen af Gilbertels underjordiska gräfning, att stundom en giftig ånga uppgår därifrån, och att den runda fördjupningen i Syltan antyder stället, där han måste sluta arbetet och ligger bunden. Stället, där Syltan är belägen visas på Kartan N:o 8. Såsom ett minne af de nämde Trållkarlarne, voro vid

Wisingsborgs Slott, på yttre borggården, tvänne stora träbilder uppsatte, nämligen på västra altanen Kettil Runske med sin Runkafvel, och på den östra, Gilbertel med sin klubba. Jemför Beskrifningen öfver Wettern, af Tiselius, sid. 15 och följande. I Tunelds Geografi, Sjunde Uppl. Del. 2, sid. 144, nämnes äfven denna underjordiska gång, med det oricktiga tillägg, att Gilbertels hål nu står fullt af vatten. Se äfven U. Hjärnes Anledning till Bergarters angifvande, sid. 410 &c.

Af åfvan anförde Saga är åtminstone så mycket sanning, att Konung Magnus Ladulås ofta uppehållit sig på Wisingsö, där äfven flere af hans Företrädare haft sitt säte. *Carl* VII *Sverkersson* blef där, år 1168 öfverfallen och dödad af sin efterföljare, Knut Eriksson, och är begrafven i Alvastra. *Erik* X *Knutsson* blef sotdöd på Wisingsö år 1216, och begrofs i Warnhem. *Johan Sverkersson* dog äfven på denna ö år 1222 och är begrafven i Alvastra. *Magnus Ladulås* afled på Wisingsö år 1290 och begrofs i Franciskaner-klostret eller nuvarande Riddarholms-kyrkan i Stockholm, dit Bönder burit honom på sina axlar. Orätt räknas af Tuneld, sid. 144, &c. Erik XI och Birger Jarl till dem, som dött på Wisingsö; ty Erik Läspe slöt sin lefnad på Gottland och Birger Jarl på Hjelmbolund; men hvar detta ställe legat, är icke uppgifvit; icke heller har man vunnit upplysning, om något sådant namn ännu bibehåller sig. Åtminstone anföres det ej af Tuneld.

På Wisingsö finnas tvänne *Runstenar*, uppställda på gålfvet i Choret af den så kallade Kumla Kyrka, som varit öns fordna Sockne-kyrka, hvilken, sedan Slotts-kyrkans byggnad hunnit fullbordas, inrättades till lärorum för den år 1636 stiftade Trivial-Skolan.

Den ena af dessa Runstenar, 2 alnar, 15 tum lång och 1 aln, 2 tum bred, stående på vänstra sidan om dörren i det fordna Choret, hvilket därefter varit inredt till läsrum för Skolans Rectorsklass, är tecknad med en ormslinga och äger följande inskrift. (Se fig. 128). *Iskil auk kuna lagdu Setn* (stin) — — — — — *n buntu sin. Gud halb selu hans:* det är: Eskil och dess hustru lade stenen (åt) — — — n, sin husbonde, Gud hjelpe hans själ. Utsprängda flisor göra en fullständig läsning af denna Runstens inskrift nästan omöjlig. Den vid stenens ena nedersta kant ensamt stående Runan ᚿ (förmodligen slutrunan i den husbondes namn, åt hvilkens minne stenen blifvit egnad), synes tydligen bevisa, att från denna sten nedtill blifvit borttaget ett stycke, som innehåller en numera obestämbar del af inskriften. I afseende på hvad af denna inskrift ännu är att skönja, bör anmärkas, att alla Runor, från dess början, till och med ᛒ i ordet halb, äro tydliga, utom ᛚ i ordet lagdu, och sista runan i begynnelseordet (Iskil), om hvilken, enär till höger om stafven på denna runa, en stenskärfva blifvit utstött, man icke kan afgöra, huruvida den utmärker r eller l. Ordet Setn företer en å Runstenar icke ovanlig, genom Runristarens vårdslöshet, vållad omsättning af Runorna ᛏ och ᚿ. Bland de följande Runorne kunna ᚼᚿ och ᚼᚿ tydli-

gen läsas; mellan dessa stå två runor, som äro svårlästa, men troligen beteckna ᛚ och ᚢ. Efter ᚼᛅ synas oredigа märken af runan ᛋ, som antingen varit den sista, eller näst före den sista, i inskriften. I förra fallet har slutordet varit ᚼᛅᛋ (hans, med utelemnande af N, såsom bruket ännu bibehålles i Östgötska landskapsspråket). — Utom annat, visar ordet *lagdu* att stenen är bland de yngste och har gemenskap med nuvarande plägsed att på Kyrkogårdar lägga likstenar. Annars heter det: *sati, raistu, reisdi,* m. m. Ordet lagdu förekommer äfven på en sten i Stora Malms Socken af Södermanland, och på Gottland finnas verkligen på grafvar lagde likstenar, som hafva runskrift, se Tomen 2, sid. 20 &c.

Den andra Runstenen, Fig. 132, af lika höjd som den förre, men 1 aln 8 tum bred, är uppställd till höger från dörren. Den är försedd med åtskillige figurer till prydnad och ett korsmärke, och af inskriften läses: — — — *n lit kaura stain thinsi aftir Fjul muth,* det är: — — — —n lät göra denna sten efter Fjulmund. Att äfven denna Runsten saknar ett stycke af sin fordna längd och inskrift, synes bevisas af den i stenens nedre kant ytterst stående, ensamma runan +, hvilken lärer hafva utgjort slutbokstafven i runstens uppsättarens namn. Den ännu öfriga inskriften äger ingen runa, utom ᛁ eller + i *thinsi,* hvars läsning är tvätydig. Hela omfånget af denna stens framsida, med undantag af dess nedersta afskärning, har en smal list, mellan stenens yttersta kant och inskriften. Ett litet snedt kors, mellan orden *thinsi* och *aftir,* måste anses såsom sednare ditsatt. Ordet *kaura, gaura,* som betyder göra, heter på andra Runstenar *giaura, gera, gira, giara,* och säges egentligen om broar, högar, o. s. v.

Dessa Runstenar äro afteçknade af Mag:r Magnus Oxelgren i dess år 1714 i Lund utgifne Commentarii de Insula Wisingiana, Sect. 1, samt af Göransson i dess Bautil, N:o 1030 och 1032, men deras inskrifter äro i dessa verk icke med noggrannhet uppfattade. Samma omdöme äger äfven rum vid den med Bautil öfverensstämmande teckning af ifrågavarande Runeinskrifter, som förekommer i 13:de Boken af Johan Peringskölds i handskrift på Stockholmska Kongl. Bibliotheket förvarade: Svea och Göthernes Minnesmärke.

Hvar berörde tvänne Runstenar haft sin ursprungliga plats, kan icke bestämmas. En egenhändig anmärkning af Peringsköld i dess nyss åberopade arbete, äfvensom de Palmsköldska handskrifterne i Upsala, lämna likväl den upplysning, att dessa minnesvårar vid det 18:de Seklets början befunnits på hvar sin sida om det gamla Altaret i den till Skola inredda Kumla Kyrka. Deras af murbruk fläckade yta synes äfven röja att de tillförene varit infattade i någon byggnad; och då man känner, att den fordna Kyrkan år 1740 blifvit å nyo rappad och kalkad, är det icke otroligt, att de bägge Runstenarne vid denna tid blifvit lösbrutne från de rum, där de förut varit

in-

inmurade. — Att Göransson hänfört dem till Wisingsborg, kan icke förklaras. Af Rogberg, i dess Smålands beskrifning, nämnes icke mera än *en* (N:o 1030 i Bautil) Wisingsö tillhörig Runsten. Bland de af Johan Bureus beskrifna Runstenar, hvilka Lectorn Burman uppräknat i Nova Acta Regiæ Societ. Ups. Vol. V. (Upsal. 1792), är en, som säges hafva funnits i en Kyrka på Wisingsö, med följande inskrift: *Thorthr. auk. Askuthr. thair. satu. Kumbl — — — guthfast. fathir. sin. vasbofa.* .... Det är: Thord och Asgut uppsatte stenen (åt) Guthfast sin fader. (Det följande, blott till en del läsliga ordet, lärer icke med visshet kunna tolkas). Enligt hvad man inhämtar af Smålands Runabäfd, en vice Bibliothekarien M:r J. H. Schröder tillhörig handskrift, som fordom ägdes af den äldre Olof Rudbeck, hvars egenhändiga anteckningar in margine ofta förekomma, har äfven denna Runsten haft sitt rum i *Kumla Kyrka;* men numera kan den ingenstädes på Wisingsö upptäckas och man saknar om densamma all närmare underrättelse.

År 1561 blef det fordna Konungasätet Wisingsö ett Grefskap, tillhörigt Grefliga Brahe-ätten, hvars vittra och kunskapsfulla nit att bibehålla åtankan af historiska märkvärdigheter bevittnas af flere ännu bevarade minnesvårdar, hvarföre ön snart blef ett Vettenskapernas och Konsternas hemvist. Grefskapets förste innehafvare var *Peder Brahe, den äldre,* hvilken i rakt nedstigande linie var den tionde af den gamla så kallade Mohammarsätten, som redan förut var och äfven sedermera blef beslägtad med Svenska Konungahus.

1:o) *Anders* till Mohammar, Riks-Råd. Lefde åren 1213 och 1238. Anses för Svenska Brahe-ättens Stamfader. Begrafven i Predikobrödernas Klosterkyrka i Sigtuna.

2:o) *Peder Andersson* till Mohammar. Var, åren 1240 och 1250, Svea Rikes Råd och Lagman i Tiundaland. På fädernesidan i skyldskap med Konung Sverker, enligt en gammal Wadstena Klosterbok, om S:t Britas Slägt, hvari hans ättlingar uppräknas ända till hans sonsons sonsons sonson Peder Magnusson Brahe till Tärna. Se Örnevinges Genealogia Brahæa, sid. 14.

3:o) *Birger Pedersson* till Finstad. Var 1292 Riddare, Konung Birgers Råd och Tiunda Lagman. Dog 1327. Den Heliga Birgittas fader.

4:o) *Israel Birgersson* till Finstad. Var 1341, 1344 Riddare, Konung Magni Smeks Råd och Lagman i Upland. Tros före Konung Albrechts val hafva varit i fråga att blifva Sveriges Konung; några Författare anföra, att han verkligen blifvit vald, men genast afsagt sig Kronan. Detta skall hafva skedt år 1363, det sista af hans lefnad. Visst är, att han med mycken förtjenst förenade en välbetänkt olust att uppstiga till vådliga areställen, så att äfven hans Syster, S:t Birgitta måste öfvertala honom att åtaga sig det fordom högst betydliga Lagmans-ämbetet i Upland. — Hans Broder, Peder Birgersson var år 1340 Riddare, Konungens Råd och Lagman.

5:o) *Peder Israelsson* till Finstad. Var 1350, 1360 Riddare, Konung Magnus Smeks Råd. Flydde år 1363 med Konungen till Norrige, der han dog.

6:o) *Lars Pedersson* till Finstad. Hans födelse- och döds-år äro obekanta.

7:o) *Magnus Larsson* till Finstad. Var 1444 Riddare och Svea Rikes Råd. Hans döds-år är obekant; men har inträffat före år 1456.

8:o) *Peder Magnusson Brahe* till Tärna och Finstad. Var 1448 Svea Rikes Råd, och Krigs-Öfverste; 1472 Riddare. Hans Moder, Johanna, var af den Danska Adeliga Brahe-Slägten, och då han upptog hennes namn, blef han den förste af Mohammars-ätten, som kallade sig *Brahe*. Efter hans Bror Nicolaus Magnusson finnes minnesmärke på Wisingsö. (Se nedanföre).

9:o) *Joachim Pedersson Brahe* till Rydboholm, Lindholm och Tärna, var 1510 Riddare och Svea Rikes Råd; gift 1515 med Margaretha Eriksdotter Wase, Konung Gustaf I:s Syster. Blef halshuggen vid det af Christian Tyrann i Stockholm anställda blodbad år 1520, den 8 November. Hans son var:

10:o) *Peder Brahe* till Wisingsborg, (den Äldre), Riddare, Svea Rikes Råd, Riks-Drotz och Lagman. Blef år 1561 den 29 Junii vid Konung Erik XIV:s kröning upphöjd till Grefve, då han i förläning såsom Grefskap erhöll Wisingsö. Gift med Beata Stenbock, Drottning Catharinas Syster. Död år 1591 den 1 September.

Erik Brahe till Wisingsborg, Riks-Råd 1594, gift med Prinsessan Elisabeth af Braunschweig Lüneburg, var son af Peder Joachimsson. Eriks Bröder voro:

Magnus Brahe till Wisingsborg, Svea Rikes Råd år 1602 och Riks-Drotz 1611;

Abraham Brahe till Wisingsborg, Riks-Råd 1602;

Johan och *Joachim*, döda förrän de uppnått mannaåldren, samt

Gustaf Brahe till Wisingsborg, Konung Sigismunds Fältmarskalk, Ståthållare, jemte sin Broder Erik, på Stockholms Slott 1594.

Peder Brahe till Wisingsborg (den Yngre), var son af Abraham Brahe. Blef Riks-Råd 1630 och Riks-Drotz 1641. Hans Bror:

Nils Brahe till Wisingsborg, blef Riks-Råd 1632; och dennes son:

Nils Brahe, som blef Riks-Råd 1660 och dog 1699, var den siste, som skref sig till Wisingsborg. Från honom blefvo Grefskapet Wisingsborg, Friherrskapet Cajana samt många andra besittningar 1681 och 1683 till Kronan återtagne.

Den slägt, som med Peder Joachimsson Brahe blef bosatt på Wisingsö och däraf tog titel, ehuru ej alla dess medlemmar voro regerande Herrar på stället, har således från urminnes tider varit bland de betydligaste och beklädt Rikets högsta ämbeten. Af dem byggdes Slott och Kyrka, äfvensom Skola, Bibliothek och Boktryckeri på ön inrättades.

Likasom förfäderne, ehuru icke med Runor, hafva de på stenar och bärgshällar ristat sin åminnelse. Sydost från Kumlaby, i ett Kyrkoherdeboställe tillhörigt, år 1819 uppodladt åkergärde, som fordom utgjort en beteshage kallad Björklunden, läses på en jordfast sten, (se Kartan, Litt. E) ungefär 11 famnar i omkrets, följande inskrift:

Petrus Brahe, Senior, primus Comes in Wissingsborg, R. S. Drotzet. Conjugem habuit D. Beatam Stenbock, Sororem Reginæ Catharinæ Gvstavi I Regis, feliciter rexit Comitatum 29 annos, natus 1520, obiit 1591, venerandus senex.

Cvi successit Filivs D. Ericvs Brahe C. i. W. R. S. Senator, Conjvgem hab. Dvcissam Elisabetam Brvnsvicensem, rex. II annos:

Frater D: Comes Magnvs Brahe, R. S. Drotzet. II uxo. hab: Comitiss. Birgitta de Rasborg et D. Helena Bjelke. Præfvit Comitat. 30 Annos. Hab. Fratres D. Johan: et Joachimvm. D. Gustavum Campimareschal: &c. *D. Abraham Brahe. R. S. Senat: Ux. D. Elsa Gyldeenstjern. Hab. Filivm D. Petrvm Brahe jvniorem R. S. Drotzet. et Magni Ducat. Finland: General. Gubernator. qvi anno 1633 comitat. svcces* (slutet af sistnämnde ord kan, i följd af en skroflighet i stenen, icke upptäckas). Meningen är *comitatui successit.*

Et hvc vsqve jvvante Deo feliciter per annos XX comitat. administravit. Conjux D. Christina Cha Stenbock pia mater et benefactrix, obiit Ano 1650.

Johan Werner, Pictor 1653.

Uti Kronoparken, sydost från Tunnestad och ej långt från landsvägen, österut, på en sten (se Litt. H.), 2½ aln hög och 6½ aln i omkrets, hörande till den redan beskrifne hedniska stensättning, förekommer en inskrift af följande ordlydelse:

Petrus Brahe, Senior, Comes, Natus 1520, rexit 30 annos, mortuus 1591.

I en lund af björkar och ekar, norr om Aflösa by, ligger en kullrig, jordfast sten (Litt. C.), af 5 alnars höjd och 38 stegs omkrets, samt försedd med följande inskrift:

Ericus Brahe, Comes, natus 1552, rexit annos 10, mortuus 1614.

Man har uppgifvit, att på denna sten fordom funnits flera nötta och till större delen oläsliga inskrifter; men oaktadt den mäst noggranna undersökning, hafva dessa af Frih. Adlerbeth år 1822 icke kunnat upptäckas.

På en af de 5 i krets vid Busarp uppreste stenar, om hvilka ofvanföre är taladt, läses:

Magnus Brahe, Comes, natus 1564, rexit annos 31, mortuus 1633.

Stenen (på Kartan Litt. K.) är af 2½ alns höjd och 7½ alns omkrets.

Nära intill Byn Torp, österut, ligger en kullrig, jordfast sten (Litt. D.), 3½ aln hög, vid pass 33 steg i omkrets, och försedd med följande inskrift:

Petrus Brahe, Junior, Comes, natus 1602, rexit jam annos 41, et cum Deo adhuc regit. Sculpt. 1674.

På en flat, jordfast sten (Litt. F.), i östra kanten af landsvägen, vid den skattlagda Väderqvarnen, nära intill Kumlaby, läser man: *Petrus Brahe, Comes. Mitt på landet. A:o 1673.* Stenen skall således utmärka öns medlersta punkt, på samma sätt, som man på Gottland och Öland har stenar för att utmärka medlersta delen af landet. (Se Tomen 1, sid. 127, 128, Fig. 85 och 89. På den af Werming år 1813 i dubbelt större skala än den närvarande, utgifna Karta öfver Wisingsö, är Minnesstenen midt på denna ö utsatt, jämte den oricktiga anmärkning, att denna sten skulle hafva en oläslig påskrift.

Innehafvare af Wisingsö Grefskap hafva således varit:

1:o) *Peder Brahe* den Äldre, född 1520, emottog Grefskapet år 1561, innehade det i 30 år, dog år 1591 den 1 Sept. på Sundby, i Öja Socken uti Södermanland, och är begrafven i Östra Ryds Kyrka i Roslagen, i nejden af den honom tillhöriga Sätesgården Rydboholm. Anmärkningsvärdt är, att hans dödsdag af Örnevinge (Genealogia Brahæa, sid. 11 och 30), tvärtemot andra Författares uppgifter, utsättes till den 1 Sept. 1590.

2:o) *Erik Brahe*, företrädarens son, född 1552, död i Danzig år 1614 den 15 April. Emottog Grefskapet år 1591 och lärer icke innehaft det längre, än 10 till 11 år, emedan han redan före år 1603 utflyttat till Polen, hvarifrån han aldrig återkom, oaktadt han 1604 därtill af Ständerne stämdes under ett slags lejderättighet; hvarföre hans Grefskap år 1605 indrogs och af Konung Carl IX till hans broder Magnus öfverlämnades.

3:o) *Magnus Brahe*, född 1564, död 1633 den 3 Mars, begrafven i Westerås Domkyrka. År 1600 den 12 Dec. hade han ärhållit stadfästelse å Wisingsborgs Grefskap, hvartill hans äldre bröder, Erik och Gustaf, såsom Konung Sigismunds anhängare, redan då ansågos hafva förverkat sin rätt. Att likväl Grefve Magnus, först någon tid därefter, mottagit denna besittning, synes vara ostridigt, då hans död inträffade år 1633 och de ofvananförda steninskrifterne vid Kumlaby och Busarp tillkännagifva, att han endast i 30 eller 31 år innehaft styrelsen af Grefskapet. Då han ärhöll detsamma, fästades därvid det villkor, att han årligen till sin broder Abraham skulle ärlägga 700 daler, hvilkas utbetalande Hertig Carl af Södermanland den 26 Julii 1602 anbefallte. I de Palmsköldska handskriftsamlingarne om Wisingsö nämnes bestämdt, att Grefskapet år 1602 föll ifrån Grefve Erik till tredje brodren Grefve Magnus.

4:o) *Pehr Brahe*, den Yngre, Brorsson af de tvänne föregående, son af Abraham Brahe, född 1602, emottog Grefskapet 1633, innehade det 47 år och dog, i god tid, på sin egendom Bogesund 21) i Roslagen och Östra Ryds Socken, den 12 Sept. 1680; ty föga mera än en månad därefter, un-

---

21) Äfven på Bogesund har denne Grefve Peder Brahe efterlämnat ett minnesmärke af sin stenstyl, till och med på rim, nämligen på en jordfast sten i Trägården. Denna gamla Värs finnes i Salvii beskrifning öfver Upland, sid. 127, men fullständigare och

der Riksdagen, inlämnades d. 23 Oct. till Konung Carl XI en framställning om Reductionen, hvarefter det, enligt Riksdagsbeslutet af d. 22 Nov. blef afgjordt, att alla bårtgifna Grefskap och Friherrskap skulle till Kronan återfalla.

Braheska området på denna ort inskränkte sig vid nämnde tid icke inom Wisingsö, utan sträckte sig vida omkring uti Östergötland, Småland och Wästergötland; men Grefve-Residenset var

Wisingsborgs Slott, som är beläget vid Öns östra strand, gent emot Gränna. Peder Brahe den Äldre lade därtill grunden, byggde västra delen och lade under detta Slott byarne Walby, Husby och Strö eller Ströja. Magnus uppförde Slottsbyggnadens södra del, men Peder Brahe den Yngre fullbordade verket, byggde östra och norra sidorna, prydde rummen på det pracktfullaste sätt, anlade 1657 vallar och försvarsverk, inrättade en ganska god hamn, och inrymde därjämte uti Slottet en betydlig Boksamling och en vacker Rustkammare. — Efter Reductionen var ställets lysande tid förbi; småningom förföll äfven byggnaden, och i December månads början år 1718 afbrann Slottet i grund, medan Ryska krigsfångar där voro förlaggde. Att det blifvit antändt af dessa fångar är en uppgift, som saknar bevis; åtminstone gifver en i Öns Kyrkobok införd anteckning om Slottsbranden ingen anledning till en sådan förmodan 22).

---

med en annan, mera åldrig bokstafvering, har den blifvit mig meddelad af Herr Hof-Marskalken Friherre N. v. Höpken, så lydande:

Mangin dänne Gardin prisär.
Dän tän andrer, är äj wisär:
Wirda tina Fädirs slägder.
Ok där af te hadi frägder,
Odal wärk ok sköna Lundir
Sampt de gamlas kloka fundir.
Lät eij Utlänsk Gäk firderfva,
Dät tu här af mig får erfva,
Om tu haldir ordin tänna,
Tä får tu Guds qvädju känna.
Skönan äng firdärfvar magir,
Skalken härjar Gardin fagir.
A: 1670.

Detta är ett litet bidrag till upplysning om den tidens Skaldekonst, skrifsätt och fosterlandskänsla. Om man läser: a för å, ä eller e: ä för a, e eller ö: i för e eller ö: och t för d; så får man däraf vårt nuvarande språk. *Qvädju* är vänlig blick och står här i samma bemärkelse, som vi läsa i välsignelsen: Herren vände sitt ansigte till oss! Hälsning heter ännu på Isländska *qvedja*. Märkeligt, att detta ord nyttjades i Sverige ännu 1670!

22) I Sviogothia munita, sid. 217, vid Wisingsborg, böra följande rättelser göras: Wisingsö hörer ej till Tveta, utan till Wista Härad. — Peder Brahe den Äldre blef Grefve, icke den 25 Juli, utan 29 Juni 1561; han dog icke 1583, utan 1590 eller 1591. Peder Brahe den Yngre var ej son af Magnus, utan af Abraham Brahe. — Reductionen härleder sig ej från 1683, utan från 1680. — Wisingsborgs Slott blef ej anlagdt vid öns södra, utan vid dess östra strand. Grefskapet indrogs till Kronan år 1681, icke 1683.

Slottets fordna utseende är bland Småländska märkvärdigheter afstecknadt i Svecia Antiqua et Hodierna. Lämningarne af denna praktfulla byggnad hafva väl, ju längre allt mera, blifvit af egennyttan förminskade; men i följd af stenens och cementets hårda beskaffenhet har man dock lyckligtvis ännu icke kunnat tillvägabringa ruinens fullständiga förstöring.

På fästningsverken äro många af huggen sten murade hörn utbrutne och förstörde. Här och där hafva äfven fästningsmurarne numera rasat. De äro uppförde af stor kullersten, utom omkring västra porten och hela östra eller sjö-sidan, där Hallsten 23) till största delen blifvit använd, och hvilka sidor äfven äro kalkrappade. Murarnes medelhöjd utgör 5 till 6 alnar.

Tvänne Krut-torn voro fordom uppförde på de båda yttersta hörnen af hamnbryggan, öster om Slottet, af hvilka nu endast grundstockarne, som ligga under vattnet, äro qvar; stenen, som tjänat till fyllning, höjer sig ännu mer och mindre, öfver vattubrynen. Att på bägge sidor om hufvudbryggan i fordna tider varit hamnbryggor, där ett betydligt antal Slupar kunnat ligga i lugn, särdeles på södra sidan, utvisa de på sjöbottnen ännu synliga grundstockar och stenfyllnader. — Hamnen, den enda på hela Ön, där äfven större båtar kunna landa och finna säkerhet under storm och oväder, är ännu tämligen brukbar, emedan dess, enligt ett Kammar-Collegii beslut af den 30 April 1800, verkställda förstöring icke sträckt sig till de delar af anläggningen, hvilka varit lägre än vattenytan.

Utom fästningsmurarne gå parallela jordvallar med grafvar, hvilka ännu hålla något vatten, men inom murarne äro skåttvallar. Af fästningsverken är västra bröstvärnet mest skadadt; det är betydligt högre, än det östra, öfver hvilket man kunde skjuta, då kanonerne på västra vallen rigtades åt sjön 24). I fästningen finnas flere källare och celluler. — Grefliga Slottet,

---

23) Med Hallsten menas flat sten, i motsats emot Kullersten.

24) På andra sidan om Gränna, vid *Brahehus* och *Wästanå*, nordost och sydost från Wisingsborg, hade man öfverst på bärgsklipporne uppställt kanoner, hvilka skulle svara, då man sköt från Slottet. Brahehus och Wästanå ser man, jemte Wisingsborg, aftagne i Svec. Ant. et Hod. De voro Braheska tillhörigheter, äfvensom sjelfva Staden *Gränna* eller *Brahe Gränna*, som på byn Husabys ägor är anlagd af P. Brahe den Yngre och fick privilegier år 1652. För att på något nyttigt sätt använda de kringstrykande Zigenarne, lät han en af deras Fläckar nedsätta sig i den nya Staden, hvadan vissa slägter därstädes (såsom Rålin och Broberg) länge bibehållit sin mörka färg. Då de intogo främmande i sitt samfund, bestod receptionen däruti, att de svärtade dem med en dekokt af Lycopus Europæus. Det är icke heller för lång tid tillbaka, som en hästbytare från Gränna allmänt kallades *Tattare-Kungen*. Samma Grefve Brahe, till hvars besittningar jemväl hörde flera Socknar af Wartofta Härad i Wästergötland, lär äfven där hafva planterat den Tartariska koloni i Gerum, hvars sällsamhet jag omnämnt i Nomenklaturen för Nordiska Fornlämningar, sid. 153, Not. 24. Men ju längre dessa Zigenare haft fasta boningar, destomera blifva de småningom med de infödde slägter förblandade och oigenkännlige. — Gränna har årligen den 29 Juni på Wisingsö hållit en af sina landtmarknader, hvilken dock på 1770-talet lärer hafva upphört.

som stått i öster och väster, har haft hvälfd ingång, åt en inre borggård. Slottet hade utvändigt 60 alnars längd och 24 alnars bredd, med 3 alnar tjocka murar i nedra våningen. Inre borggården lärer hafva varit alldeles kringbygd, med utbyggnader på Slottets gaflar, uppemot öfra våningens fönster. På murarnes insidor synas ännu några qvarlefvor af de väggmålningar, som prydde och förskönade detta Slott. Pl. 39, Fig. 135 föreställer Wisingsborgs Slott från södra sidan med plan af borggård, hamn och fästningsverket med sina bastioner. Teckningen af byggnaden visas sådan den blifvit uppgjord innan Slottet öfvergått till en ruin. Formen af fästningsvallen är meddelad af Prosten Ekman. Ruinen, ritad af Hammarlind, ser man Pl. 37, Fig. 129. Den nya, vid Slottet belägna Braheska Kyrkan är i en år 1791 i Upsala utgifven Akademisk afhandling omständligt beskrifven af nuvarande Contracts-Prosten, Kyrkoherden i Gränna, Doctor Sven Johan Almqvist, hvilken man äfven har att tacka för ett dylikt arbete, de Wisingia Musis amica, tryckt i Lund 1789. Följande underrättelser om detta märkvärdiga Tempel äro grundade dels på nyssnämnde beskrifning, dels på sednare undersökningar. *Wisingsborgs Slotts-Kyrka* grundlades af Grefve Magnus, men fullbordades af Grefve P. Brahe den Yngre, år 1636, enligt en i Kyrkans hvalf, framföre Choret, anbragt inskrift.

En på samma plats i äldre tider uppförd, mindre Kyrka, blef nedrifven, endast dess urgamla torn bibehölls och lärer hafva blifvit påbygdt. Den nuvarande Kyrkan är bygd af huggen tälgsten från Omberg (i Östergötland) och kalkrappad; dess längd utgör 57 och bredden 30 alnar. Öfver Kyrkodörren, som omgifves af tvänne Marmorpelare, ser man Braheska och Stenbockska vapnen, i sten uthuggne. Ofvan om dessa sköldemärken läses årtalet 1653. Inskriften på en i norra väggen insatt sten upplyser, att Christina Brahe, gift med Riks-Rådet och Fältmarskalken Åke Tott, år 1680 låtit täcka Kyrkan med kåppar. Tornet, hvari befinnes ett slag-urverk, är på spetsen prydt med en stor förgylld glob, hvarmed ett kors är förenadt, och på sidorna med fyra Änglabilder, vid hvilka äro anbragte inskrifter, som dock numera äro nästan oläsliga, sedan bokstäfvernes förgyllning bortfallit. För att gifva Kyrkan mera ljus, har man år 1804 borttagit de Stålnät, af hvilka dess fönster förut varit skyddade mot oväder och åverkan. Altartaflan innefattar flera vackra föreställningar af Bibliska föremål, både i målning och i upphöjdt arbete, så väl af hvit marmor och af träd, som på förgylld koppar. På altarebordet står en Elfenbensbild af den korssfäste Frälsaren, $\frac{1}{4}$ aln hög, $\frac{1}{4}$ aln och 1 tum bred. Vid altaret äro stolar, med smakfullt utskurna bildverk, där Braheska ättens medlemmar fordom hade sina säten. I hvarje hörn af Choret äro uppställde fyra små, i ekträ illa arbetade och med attributer försedde bilder af Evangelisterne, hvilka fordom haft sitt rum i den till skolhus inredda Kumla Kyrka. Den i Choret hängande Ljuskronan, jämte en stor, nederst vid densamma fästad förgylld silfverkula, samt en öfver denna dyrbara kyrkoprydnad uppsatt förgylld Friherrekrona,

innehåller 468 lod silfver; en inskrift tillkännagifver, att denna Ljuskrona, tillika med det tre och en half aln långa *Enhörningshornet* (troligen af hvalfiskslägtet *Monodon Monoceros*) 25), som är infattadt i nyssnämnde silfverkula, år 1669 blifvit af Grefve P. Brahe den Yngre till Kyrkan förärad. I Choret, som genom ett med vackra bildverks-arbeten utsiradt träskrank är afskildt från Kyrkans öfriga delar, ser man på norra sidan bänkar, som ursprungligen varit bestämde för Skolungdomen, och på väggen Braheska Genealogier; men på södra sidan Stenbockska stamtaflor, den Grefliga Braheska grafven, och en vinkällare. I grafven förvaras 5 väl arbetade likkistor af Ängelskt tenn, hvilka, enligt hvad inskrifterne utvisa, innesluta de jordiska lämningarne af Peder Brahe den Yngres Fru, *Christina Catharina Stenbock*, samt fyra hans barn, bland hvilka en Dotter, *Elsa Beata*, född 1629, död i Wadstena 1653, varit förmäld med Phalz-Grefven af Bäyern, Jülich, Cleve och Berg, *Adolf Johan*, Svensk Riks-Marsk, General-Guvernör öfver Wästergötland, Halland, Wärmland och Dal. På båda sidor af låcket uppräknas en del af hennes fäderne- och möderne-anor. Trenne smärre kistor gömma stoftet af Grefve P. Brahes i en späd ålder aflidne barn, *Magdalena Hedvig*, *Abraham Joachim* och *Fredrik*. I en träkista inom denna graf hvilar *Margaretha Brahe*, som var gift med Kommendanten på Kalmar Slott, *Johan Sparre*, hvilken Konung Carl IX år 1599 lät halshugga, och hvars hufvud här finnes förvaradt i en brädlåda. Jämnför Dalins Sv. Hist. D. IV, sid. 449.

Vid grafvens dörr ser man tvänne Marmorbildstoder, föreställande P. Brahe den Yngre och hans Grefvinna, samt en i trä skuren bild af Fru Margareta Sparre, född Brahe. Öfver grafven äro uppställde förgyllde bröstbilder i gips af P. Brahe den Äldre, Erik, Magnus, Abraham och P. Brahe den Yngre, alla med bifogade inskrifter.

Midt i taket öfver stora gången, hänger en vacker Mässingsljuskrona, mellan tvänne med utmärkt konstfärdighet arbetade Änglabilder, som utbreda gyllende vingar och med händer och fötter uppbära ljuspipor. I hvalfvet skådas, jämte många skriftens språk, Braheska och Stenbockska vapnen, med inskrifter. Vid det sednare läses: *Chr. Cath. Stenbock, Grefvinna till Wisingsborg, Friherrinna till Lindholm, Bogesund och Brahelinna, boren FriherreDotter till Kronobäck och Öresten, ArfFru till Torpa och Lena, föddes på Drottningholm år 1608, och Gudeligen afsomnad i Åbo den 14 Junii 1650.*

Femina prælustris, mitis, pia, casta, venusta,
Fennis chara et Wisingis, clara, optima, justa.

Utom

---

25) Djuret kallas på Svenska *Horntand*, Enhornad Horntand, Hafs-Enhörning, förut efter Linné *Monodon Monocerus*, nu efter La Cépède *Ceratodon Monocerus*, se G. J. Billbergs Faun. Scand. p. 36.

Utom af Orgelverket och den med vackra bildverk och inläggningar af dyrbara träslag försedda Predikstolen, prydes Kyrkan af en mängd på väggar, läktare och pelare anbragta taflor, målningar och bilder, hvilkas ämnen äro hämtade ur den Heliga Skrift och bland hvilka ett icke ringa antal äga ett högt konstvärde. Särskild uppmärksamhet förtjena 34 förgyllda, i upphöjdt arbete på försilfrade mässingsplåtar framställda bilder af Moses, Aron, Elias och Elisa, äfvensom, då man undantager Haggai och Malachias, af alla Profeterne, Evangelisterne och Apostlarne. Hvar och en af dessa taflor är 42 tum hög, 41 tum bred, omgifven af en blåmålad träram, på hvars nedersta sida bildens namn är tecknadt. De fleste bilder äga mer eller mindre träffande attributer. — På flera ställen ser man S:t Catharina afbildad. En tafla föreställer henne, hållande i handen ett rökelsekar, eller må hända en Monstrans; på andra sidan af samma tafla, synes hon med en dolk genomstungen. Denna sednare kan likväl icke vara den Svenska S:t Catharina, S:t Brigittas Dotter, som hade långt blidare öden; utan Catharina i Alexandria, som vann martyrkronan, då hon, på befallning af Kejsaren Maxentius, år 307 blef halshuggen. — Apostlarnes bilder, i kroppsstorlek, skurne i ek, af en mindre skicklig konstnärs hand, med hvar sina attributer, stå mellan fönstren på Kyrkans bägge långsidor. Frälsarens och Pauli bild äro ställde på hvar sin sida om Altartaflan. Apostlarnes namn äro, jämte hvarderas bild, *skrifne* på muren.

I Sakerstian befinnes den Heliga Brigittas bild, både i trä med inskrift: *Sancta Birgitta, Filia Domini Birgeri Petri, Legiferi Uplandiæ et familiæ Comitum Brahe*, och äfven målad, omgifven på ena sidan af 7 Munkar och på den andra af 6 Nunnor, åt hvilka hon framräcker en bok i hvardera handen. Nederst på taflan läses: *Ordo Beatissimæ Matris Birgittæ de Regno Sueciæ.* I samma rad, med olika stil, följa orden: *Familia Brahe.* En dylik S. Britas bild i trä huggen, finnes äfven i Wadstena.

På Oljefärgstaflor finnas i Sakerstian tvänne Grafstenar aftagne. Den större af dessa taflor, 3 alnar 8 tum hög, 2 alnar 7 tum bred, föreställer en i stridsrustning klädd Riddare, med följande omskrift (se Fig. 131): *Anno Domini 1478 dies 8 Novembr. sepultus est hic nobilis vir Nicolaus Magnusson, cujus anima requiescat in pace* 26). Ordet *tils*, som finnes på taflan, är en tydlig missskrifning, i stället för *dies*. Inom hvar sin cirkel, i taflans fyra hörn, synas de fyra Evangelisternes sinnebilder. Öfver Riddarebildens hufvud stå orden *Miserere mei Deus.* Under dess fötter befinnes ett Sköldemärke, utgörande tvänne oredigt tecknade örnvingar. Vid taflans ena

26) År 1827, sedan denna figur redan blifvit aftryckt, hafva flere granskare, vid närmare undersökning, blifvit öfvertygade, att Nils Magnussons på taflan utsatta begrafningsår, i stället för 1478, bör läsas 1484, hvilket äfven öfverensstämmer med hvad i Genealogia Brahæa, sid. 27, finnes anfördt.

sida läses: *Denne var gamble Herr Peder Brahes broder på Terna, åtte Smedby och Finnestad. Sådan är Likstenen på hans Graf i Ackers Kyrka och Ackers Skeppslag* 27).

På den mindre oljefärgstaflan, 1½ aln hög, 1¼ aln bred, är aftecknad en annan, till Braheska Ätten hörande Liksten (Fig. 130). Inskriften med Munkstyl, synes vara: *Sub hac petra tegitur corpus Nobilis Viri Johannis Joachimi, et obiit anno Domini 1410, cujus anima requiescat in pace.*

Ordet *Joachimi* tyckes på taflan vara *OCIO*, hvilken misstecknade benämning skulle kunna läsas *Ottonis*, *Tychonis* eller *Ovii* — allt namn, som kunde hänföras till de Danske och Skånske Braher, af hvilka flere hetat Otto, Tycho och Ove; men då *Joachim* hörer till de Svenske Brahers förnamn, har jag förmodat, att bokstäfverne J, A och H, blifvit uteslutne och att det sista bokstafstecknet, som tyckes vara *O*, är ett m eller Munkstyls *M*, hvarföre jag läst Joachimi. De tvänne förenade örnvingarne i det på taflan tecknade vapnet visa, att denne Johan Joachims son varit en Brahe. Likstenen, hvaraf denna tafla är en copia, finnes förmodligen i någon annan Kyrka, vid någon af de fordna, eller ännu varande Braheska egendommar. Huru föga tillförlitligt Originalstenens inskrift här blifvit efterbildad, synes tillräckligen vara bevisat däraf, att det sjätte ordet från inskriftens början, hvilket utan tvifvel måste vara *Nobilis*, i följd af målarens okunnighet eller förseelse, blifvit på sakerstitaflan tecknadt med DOBINS. Teckningen Fig. 130 är af Hammarlind.

Bland Kyrkosilfret finnas ett par Ljusstakar af 352 lod och två förgyllda Kronor 28) jämte flera Kädjor, Bälten och andra Smycken, tillräcklige för tvänne brudars klädsel. Äfven ser man härstädes ett Rökelsekar af malm, sannolikt en qvarlefva från Kumla Kyrka; en oval af fornmetall arbetad buckla, (i äldre beskrifningar kallad en Urna) möjligtvis nyttjad till något slags smycke, (se bättre fram), och funnen i en ätthög; Stallet i Betlehem och Christi graf, skurne i träd, och en föregifven modell af S:t Petri Kyrka i Rom (i sjelfva verket troligen ett helgedomsskrin), afformad i emaljerad kåppar.

Mot Sakerstians ena vägg är upprest en Grafsten, som bevarar minnet af *Harald Almqvist*, Kyrkoherde och den förste Theologiæ Lector på Wisingsö, född 1657, död af pesten den 1 Maj 1711, och af hans Fru *Anna*, dotter af Kyrkoherden i Lommaryd, *Anders Kylander*; af Prostinnan *Catharina Canuti dotter*, gift första gången med nyssnämnde Kyrkoherde Anders Kylander, andra gången med Kyrkoherden på Wisingsö, Prosten Magister

---

27) I Södermanland, enligt hvad af den på Riddarehuset i Stockholm förvarade Stamtaflan öfver Grefliga Brahe-ätten upplyses.

28) En af dessa, försedd med Munkstyls inskrift, har innevarande år (1828) blifvit inlöst till den under Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Academiens vård ställda fornlämningssamling.

Peter Wirchnæus, född 1629, död 1687; samt af Kyrkoherden på samma ö, *Sven Oxelgren*, född 1648, död 1691. Efter Kyrkoherden Magister Almqvists död, blef denna liksten flyttad till sitt nuvarande rum, från den gemensamma grafven, hvarpå i stället lades en mindre sten. I Kyrkan finnas grafminnesmärken efter Slottsfogdarne vid Wisingsborg, *Erik Svensson*, död 1662, Jöns Svensson *Kjellebäck*, död 1693, och *Hermann Mollerus*, död 1728, äfvensom efter *Lars Svensson Kjellebäck*, Trägårdsmästare i Lunden, död år 1668. — I en Stapel äro trenne Klockor uppsatte, hvilka fordom haft sitt rum i Kyrkans torn. Två af dem äro, enligt hvad deras inskrifter upplysa, till Kyrkan förärade af Grefve P. Brahe den Yngre. En mindre Kläcka med Munkstyls inskrift blef, såsom spräckt, år 1825 nedtagen och samma år omgjuten och åter uppsatt, försedd med Latinsk inskrift. Emellan Slottskyrkan och gårdsplanen vid Kungsgårdens nuvarande Sätesbyggnad, är *Kyrko-trägården* anlagd. *Borggårdsträgården* ligger inom Slottsmurarne eller fästningen; *Slottsträgården* utom Slottsmurarne, åt norr och nordväst, numera i en öppen äng.

Att detta praktfulla Tempel, i stället för ringmur, blott omgifves af ett år 1744 uppfördt träskrank, gör på hvarje åskådare ett vidrigt intryck. I nordöstra hörnet af Kyrkogården, som först år 1754 till begrafningsplats invigdes, är inom ett järngaller en vacker minnesvård af tälgsten från Omberg, upprest åt Prosten, Theologiæ Doctorn Mag:r *Johan Almqvist*, född 1731, död 1816 den 14 Maj, sedan han på Wisingsö i 47 år varit Kyrkoherde.

Utom vid Slottskyrkan, är vid den gamla Kumla-kyrkan en annan, af ringmur omstängd Kyrkogård ännu bibehållen. Den nyttjas stundom, äfven i våra dagar, till begrafningsplats för aflidne Öboer från den norra trakten af landet.

Trivial-Skolan inrättades af Per Brahe den Yngre 1636, samma år, som Slotts-Kyrkan vid Wisingsborg blifvit färdig. Det var dock först någon tid därefter, som Kumla-Kyrkan till Skolhus inreddes. Dessförinnan hade Skolungdomen erhållit undervisning i en af trä uppförd byggnad inom den, Rectorsbostället tillhöriga, så kallade Skol-trägården. Ett vackert Bibliotek anskaffades och uppställdes i den fordna Kyrkans Sakerstia, där det, enligt Katalog på stället utgörande 771 Band, äfven efter Skolans upplösning, ännu förvaras. På Kyrkotornet byggdes en Altan, som i anseende till synkretsens vidd, var särdeles beqväm för anställandet af Astronomiska observationer. Vid Skolan förordnades trenne Lärare, en Rector, en Con-Rector, som därjämte skulle vara Församlingens Comminister, och en Collega, som äfven skulle vara Cantor. Nödige hemman bestämdes, så väl till Lärarnes underhåll, som till byggnadens vidmackthållande; äfven anslogos Stipendier åt 12 förtjänte, på ön födde ynglingar. Men unge Studerande hitkommo jemväl från aflägsne orter; och har bland andra G. A. Humble, som sedan blef Biskop i Wexiö, här njutit sin första undervisning.

Ett *Boktryckeri* inrättades äfven, år 1667. De på Wisingsö tryckte böcker äro numera sällsynte. Bland dem, som angå vår gamla Historia, är *Norlandz Chrönica och Beskrifning*, in folio, på Riks-Drotzen Grefve Peder Brahes bekåstnad, tryckt af *Johan Kankel*, år 1670; den innehåller ett utdrag af Sturluson, jämte Sverres Saga, m. m. Se Warmholtz Bibl. Hist. Del. 5, sid. 163. — Då Wisingsö genom Reductionen återgick till Kronan, blefvo icke allenast alla Braheska donationerne till Läroverket bibehållne, utan äfven ett *Gymnasium* inrättadt 1692 och år 1693 invigdt, samt efter Konung Carl XI kalladt Carolinum. Detta skedde på tillstyrkan af då varande Biskopen i Wexiö, Doctor Samuel Wiræenius. Tvänne Lectorer förordnades; en (som därjemte skulle vara Församlingens Pastor) i Theologien, Hebreiskan och Grekiskan, och den andra i Filosofien, Matematiken och Latinska vältaligheten. Det nya Gymnasium fick sin plats i det af Peder Brahe den Yngre vid Kumlaby uppbyggda Tingshus. I sednare tider har framlidne Lectorn, Professorn S. P. Liljenroth icke allenast anlagt en Botanisk trägård vid Gymnasium och från Gymnasii-huset till Skolan planterat en lång och vacker allé af flerfalldiga trädslag, utan äfven vid ön, till beqvämligare förbindelse med fasta landet, inrättat en Paketbåt. På ringa afstånd från den gamla Kyrkan är Prästgården belägen; och voro i Kumlaby boställen anslagne, så väl för Lärarne vid Skolan, som för Lectorerne vid Gymnasium. Bägge dessa Läroverk hafva dock numera upphört, enligt Kongl. Maj:ts Bref af den 4 Sept. 1811.

För det närvarande är på Wisingsö en Kungs-Ladugård, hvartill fordom hört en Djurgård för hjortar och rådjur. Dessa djur hafva likväl, redan före slutet af det sistförflutna århundradet varit utödde. Hela ön innefattar $73\frac{5}{16}$ oförmedlade hemman, eller $64\frac{3}{4}$ förmedlade, af hvilka $26\frac{3}{8}$ äro Krono-, och $38\frac{3}{8}$ Krono-Skattehemman. Härtill kommer Frälse-utjorden Säby, och en skattlaggd Väderqvarn, af hvilka den förra vid Prästval blifvit beräknad till $\frac{1}{4}$ och den sednare till $\frac{1}{2}$ hemman. Öns invånare af båda könen, som år 1820 utgjorde 891, voro 940 år 1827.

Såsom ett bihang kan följande tilläggas. Sedan vår store forskare v. Linné, stadd på återvägen från sin *Öländska och Gottländska Resa* besökt Wisingsö år 1741, anmärker han p. 332 &c., att öens klimat är särdeles mildt, emedan valnötträden, dem han såg vid Prästgården, uthärdat flere stränga vintrar, och emedan kråkorna plägade hela vintren vistas på ön. Han såg där äfven dofhjortar och anmärker, att de på ett särdeles sätt afhöllos från åkrarne, därigenom att man spände trådar på störar ett stycke öfver gärdesgården, då hjortarne likasom misstänkte en snara och sprungo ej öfver. Vid de många ätthögarne råkade han på en mängd svarta jordbi, som äro mycket mindre än en fluga, och som i högarne gjordt sina små bo 29). Midt

29) Enligt hvad Kammar-Rätts-Rådet Billberg upplyst, kallades denna insekt förut efter Linnés Fauna *Apis Tumulorum*, men nu efter Latreille *Nomia Tumulorun*, så att den ändå bibehåller namn af våra gamla ätthögar.

på ön såg han hög tallskog, i väster mycken ek, i söder gran och i öster björkskog. Blomman *förgät mig ej* Myosotis (Scorpioides) växte här i våta ängar, var ovanligt stor och lång, hade på samma stånd både gula och blå blomster och under denna förändring ansågs den vara skadlig och äfven dödande för fåren. Stenarne bestodo af hopgyttrad kiselacktig klapur, som coagulerats af järnvatten och var nu en ren järnmalm, i hvilken järnet visade sig likasom en stålrand vid sidorna. Uti Slottsruinen på väggen inåt borggården såg han flere bröstbilder i nischer, föreställande åtskillige Herrar af Brahe-slägten, men om Ketil Runske och Gilbert på sina altaner talar han ej. Thunberg som 1798 utgaf sin Beskr. på Sv. Djur, nämner p. 38 Wisingsö såsom märkvärdig för den mängd af harar, som där funnos. Hammarlind, som flere gångor besett Wisingsö och första gången med någon kännedom af Antiqviteterna år 1817, fann ej dessa af Linné omtalte Herrarne Brahes buster, hvilka då redan lär varit förstörde, däremot såg han Ketil och Gilbert. För öfrigt anmärker han följande: Fästningen Pl. 39, Fig. 135, utgör en fyrkant, bestående af räta linier med en bastion i hvarje hörn, och en bastion utgående från den västra i öfrigt raka linien. På muren mot sjön vid södra sidan om porthvalfvet är äfven en sådan utstående vinkel, som vid den nårra. En hvälfd gång med trapp har fordom gått från östra port-hvalfvet ända upp till östra flygelbyggnaden. På yttre borggården vid sydöstra hörnet syntes märken efter någon mindre byggnad. Fig. 134, 136 visa planerne af våningarne, så vida Hammarlind kunnat uti Ruinen finna spår till fordna inredningen. Vid Kartan Fig. 133 anmärker han, att Gilbertels hål är beläget längre upp emot Stigby. Vid Kapells-trädgården Litt. G. såg han några stenar såsom lämningar efter en ringmur, hvilken likasom en Kyrkogårdsmur omgifvit sjelfva Kapellet, hvarefter inga ruiner i jorden kunde finnas. Norr ifrån ringmuren var det gamla offerstället, en ofvanpå flat offerhög, och nära därvid offerlunden. Sydost från Wrixlösa igenfann han P. Brahes Rudedammar; vid Kumlaby, Väster om vägen midt före Gymnasium, N:o 1, såg han platsen där Braheska Boktryckeriet legat, hvilken ännu kallas Boktryckare-trägården. Han ansåg det stora slagfältet ifrån Kumlaby ned förbi Stigby utgöra omkring 300 ätthögar utom bautastenar och klapurstensformer och lär emot lika många högar vara förstörde. Denna sträckning af minnesmärken tyckes visa att Konungarne på Borga och Näs Slott börjat en strid på lif och död, ungefärligen midt på ön, då Herren på Näs blifvit slagen och jämt dragit sig tillbaka. Äfven tyckes Näs Slott blifvit ödelagdt genom krig, våld och brand, men Borga Slott genom sjöns öfversvämning. Jag förmodar att Sagan om Gilbert och Kiell Rune är ett slags Poetisk och Allegorisk målning af detta krig. Sagan gifver ej otydligen tillkänna, att misshälligheterna uppkommit i anledning af öens delning emellan de båda Slottsherrar, och är trälldommens nederlagsplats, eller den så kallade Syltan, belägen just där valplatsens minnesmärken hufvudsakligen börja, och där förmod-

ligen första och stora nederlaget skett. En och annan af de till Slagfältet hörande stenar hafva i sednare tider blifvit med Braheska Inskrifter försedde, sådane äro stenarne vid Abrahamstorp och Busarp, Litt. H och K. Norr om Sockne-Magasinet N:o 2, såg och afritade Hammarlind bland högarne 4 stensättningar, hvilka enligt denna teckning äro snarare fyllde trekanter än fotanglar, (jämför T. I, Pl. 1, Litt. H, och I).

Af Drakringen i *Sällnehög*, på hvilken han fått benämningen *Säldehög*, syntes då 17 stenar omkring 6 alnar höga, ännu uppstående i form af en fotkädja inne uti högen och blottade på den sidan där gruset hämtades. Hvad högens namn vidkommer, så lär det endast gifva tillkänna det omgifvande fältets fordna användande, ty *sell* betyder på Nordiska Fornspråket såmmar-bete.

För öfrigt har Wisingsö den fördelen gemensam med Björkö, att den har så många minnesmärken, att man med allt bemödande att förstöra dem, likväl ännu ej medhunnit till alla delar fullborda illgärningen. Emedlertid är nödigt att samla åsyna uppgifter om hvad ännu är qvar, och spörja till hvad som varit. Beklagligen är förhållandet sådant på många ställen, att det är vigtigare, (om icke för åkerbrukaren, åtminstone för fornforskaren) att veta huru ett uppgifvit minnesmärke i mannaminne varit, än hvad utseende dess lokal nu har. Det är förut nämt, att i Kyrkan förvaras 2:ne brudkronor af silfver förgyldte, och att den ena af dem kommit till Antiquitets-Arkivet. Denna har jag nu sett, den är prydd med några infattade stenar, dock ej af bästa slaget. Inskriften är med vanliga Latinska uncial-bokstäfver med inblandning af en och annan bokstaf, hörande till Munkstylen, således kan detta brudsmycke hänföras till början af 1500-talet. Man läser därpå: *Ave Regina Celorum, Mater Regis Angelorum!* Det är: väl dig, himlarnas Drottning, Änglarnes Konungs Moder! det öfriga är oredigt i anseende till ett litet stycke af kanten, som är afbrutet från Kronan och förloradt.

Slutligen, för att förekomma någon granskares anmärkning, får jag nämna, i anledning af hvad p. 55 blifvit anfördt om första ordet på Runstenen Fig. 128, att meningen endast varit att gifva tillkänna, hvilka Runor på stenen funnos vara mer eller mindre tydliga och oskadade, men ingalunda att påstå, att man lika så väl kunde läsa Iskir (ett mansnamn, hvilket annars ingenstädes förekommer), som *Iskil* eller Eskil, hvilket är ganska vanligt och äfven här tryggt kan läsas. För öfrigt är det lika vigtigt huru man läser; ty Hedersmannen är okänd.

HWEN.

Pl. 41, Fig. 140.

Belägenheten är i Öresund emellan Skåne och det Danska Seland litet åfvanföre Landskrona, närmare Skånska än Danska landet. Det närmaste ställe på Skånska sidan är Glumslöfs Socken i Rönnebergs Härad på omkring en half mils afstånd, och på Danska sidan Kongl. Slottet Sofienberg, som är beläget vid ¾ mil från ön Hven. Tycho Brahes många och interessanta astronomiska observationer jämte de egne och snillrike inrättningar han hade på sitt Slott Uranieborg eller Uranienburg, har i hela lärda verlden gifvit ön en stor märkvärdighet. I anledning däraf kom år 1671 Franska Astronomen Piccard, för att taga nogare kännedom om läget af ett ställe, hvarifrån så många vigtiga iakttagelser och upptäckter blifvit gjorde. Professor Spole från Lund fick då Kongl. befallning att vara honom till biträde. Belägenheten hafva Franske Astronomer sålunda bestämt. Polhögden 55 gr. 54 min. och efter Mechain 38, efter de la Lande 15 sec. Longituden öster från Observatorium i Paris 10 gr. och efter Mechain 22 min. 44 Sec. men efter de la Lande 42 min. 10 secunder. Öen hörer till Malmöhus Län och räknas till Rönnebergs Härad, men utgör en egen Socken, som efter Kyrkan kallas S:t Ibs Socken. Jag förmodar att detta S:t Ibs skall vara det samma, som S:t *Jacobus*; ty enligt det sätt, hvarpå Munkstyl abrevierades, kunde Jacobus skrifvas JCB°, ja äfven JBS, hvaraf de, som i sednare tider ej förstått detta, däraf gjort S:t Ibs. Kyrkan ligger nära vestra stranden (se Kartan), men byn mera i öster emellan Kyrkan, Gamla Uranienburg och Norreborg, och heter Tuna. Det är detta gamla Svenska ord *tuna*, på Isländska *tun*, som betyder stad och by, (det Ängelska *Town*), hvaraf vi hafva Sigtuna, Eskilstuna, Håtuna m. m. Öen, hvars omkrets anses utgöra omkring en mil, innehåller 1478 tunneland jord. Öboerne omgifvas af städerne Köpenhamn, Helsingör, Helsingborg, Landskrona, Lund och Malmö, och hafva dessutom den ovanligt sköna utsickt af alla från och till Östersjön kommande och återseglande fartyg. På Kartan har jag utsatt alla fornlämningar, som ännu voro i behåll eller funnos spår till år 1814, då jag där anställde mina forskningar, anmälte alla Antiqviteter till fridlysning, sammankallade öboerne, uppläste för dem de Kongl. förordningar om Antiqviteters vård, och förehöll dem deras skylldigheter i detta afseende. Vid östra stranden voro flere ätthögar, och öfverst *Gallehög*. Den hade fotkädja, omkretsen var 95 steg och sluttningshöjden 16 steg. *Gall* betyder utomordentligt glad, och kan högen hafva namn, antingen af någon person af detta namn, eller af gymnastiska lekar och glada högtider, som därpå fordom blifvit hållne. Därefter följa 3:ne, som kallas *Möje-högarne*, och har jag tillförne anmärkt, att 3:ne högar på flere ställen finnas tillsamman, likasom af hafvets stora vågor alltid 3:ne följas åt, såsom 3:ne systrar, hvarföre de kallas Hafvets Möer eller Möjor, se Hervarar-Sagan Cap. 15, Gåtorne 5 och 6. Den öfverste af desse hö-

gar, som är störst, var i godt behåll, hade fotkädja och af samma storlek som Gallehögen. De 2:ne öfrige voro till större delen förstörde. Tretalet kunde gifva anledning förmoda, att desse varit offerhögar. Längre i söder nedom Hammar Slott är *Ringshögen*, eller Ringhögen. Om här icke någon, som hetat Ring, blifvit jordad, har, såsom mera troligt är, på denna backe varit ett Tingsställe, som fordom antingen haft en stenring öfverst uppe, eller en Domstens-cirkel strax därvid. I öster vid Sönderborgs Slott är *Renshögen*, som kan hafva fått namn, antingen af sin första vackra form; ty *renna* är både gjuta och svarfva, eller ock af någon vidt berest man, som där blifvit jordad; ty *Renningr* är en resande, en landstrykare. Högen är belägen i gränsen emellan Kongsgårdens och böndernas jordägor. Nära därvid är *Hällehögen*, som sannolikt har namn af den i Kämpevisorna omtalte Helled Hågen: annars af *Hel*, som betyder döden, äfven Gudinnan i de dödas rike: eller har någon enka där blifvit begrafven; ty *hæll* är enka. Till de äldste minnesmärken höra äfven de 4 Slott, hvilkas belägenhet på ön varit efter de 4 väderstrek.

Norreborg är öfverst, hvarest ännu större vallar syntes, likväl hade man på östra och södra kanten börjat plöja nog nära inpå dem.

Sönderborg, vid västra stranden, lär fått namn af sin belägenhet söder från Norreborg. På Kyrkoherdens enskifte var ännu en liten vall, som utmärkte platsen, där Slottet varit beläget, och tyckes det till större delen legat i sjön.

Karlshöga Slott har legat nederst i sydöstra kanten vid hafvet. Man ser nu endast platsen, där det efter tradition skall hafva legat, men ej minsta tecken finnes, som kan utmärka denna plats, hvarföre här en Minnessten med inskrift borde resas.

Hammars Slott ligger på östra kanten vid sjön. Man vet ännu hvar platsen varit, men man ser ej det minsta spår af fordna Slottet, och borde äfven här en Minnessten resas. *Hamra* betyder trygghet, säkerhet, hvaraf vi dels hafva orsaken till benämningen, dels får man anledning förmoda, att Slottet efter tidens sätt varit väl befäst. Här börja öns Romantiska Sagor; ty här på Hammar Slott bodde Prinsessan *Grimild*, om hvars bedrifter så väl 3:ne Medeltids Fålksånger, som *Den Hwenske Krönike* tala. Hennes bror *Helled Hågen* var gift med Prinsessan *Hwenild*, hvilken slutligen blef ägarinna af öen, och säges, att öen efter henne behållit namnet Hwen 30).

Vi-

30) För att göra denna Saga något fullständig, får jag endast anföra hvad jag i min Nomenklatur p. 83 nämt. "Kon. Didriks af Bern Kämpar, Hertigarne *Helled Hågen*, som i skölden förde en röd Gamm, och *Folker Spelman*, hvars sköldmärke var en Violin med stråke, lefde i ovänskap med sin syster Fru Grimild på Hwen. Denna Furstinna underhöll en mängd utmärkte Kämpar, och lät utmana alla främmande hjeltar att täfla med Kämparne på Hwen. Då infunno sig äfven hennes båda bröder, ehuru mycket de af alla, som kände anläggningen, blefvo därifrån afrådde.

Vidare säger traditionen, att Hwenild, efter sin svägerskas och sin mans död, blef ägarinna af ön och att hon byggt St. Ibs Kyrka.

Fru Grimhilds graf utmärkes äfven af traditionen, och man ser stället på Kartan vid Karlshöga Slott. Däraf syntes väl ej minsta spår, men den nu mera aflidne Ekonomie-Direktören P. O. Tausson, en liflig, icke okunnig och för antiqviteterna ganska nitisk man, som då var arrendator af Kongsgården Nya Uranienborg, lofvade mig att på egen kåstnad vid stället uppresa en Minnessten, eller ock att återställa grafven i det skick, hvaruti den befanns i hans ungdom. Om detta sedermera blef fullbordadt vet jag ej. Emedlertid är märkvärdigt nog, att på ön finnes både en Grimilds graf och en Hällehög, hvilken kunde vara minnesmärke efter hennes bror den så kallade Helled Hågen. Det äro få Antiqviteter, till hvilkas benämning man får så mycken anledning, och som i öfrigt äro åtföljde af en så märkelig Tradition. Uti Danska Medeltids-Visor, efter Vedel och Syv, af Abrahamson, Nyerup och Rahbek Del. I, i *Turneringen* v. 8, 15 ser man beskrifningen på Helled Hågens och Folker Spillemands vapen. Uti Kong *Dideriks Kjämpers Färd i Bertings Land* v. 23 nämnas äfven dessa båda hjeltar. Slutligen förekomma p. 109—131 trenne Folkvisor under namn af *Grimhilds Hevn*, hvilka alla med en och annan liten förändring omtala Grimhilds och Helled Hågens äfventyr 31). Samma visor finnas äfven på Tyska af von der Hagen, äfven af Grimm uti dess *Altdänische Heldenlieder* p. 3—13. *Den Hwenske*

Grimhild låtsade med systerlig vänskap emottaga sina bröder, och böd dem in på mjöd, på silkesängar och slottet Norrborgs hofjungfrur, (hvaraf man ser, att hon innehade hela ön med alla dess slott). Därjämte utlåfvade hon hemligen rik belöning åt den af sina Kämpar, som kunde besegra och döda brodren Helled Hågen, hvilken hon i synnerhet hatade, och af hvilken hon tagit löfte, att om han blef fälld till jorden, skulle han ej uppresa sig. På stridsplatsen lät hon då utbreda hudar och däipå strö ärter, så att Helled Hågen kom på knä, och slogs enligt löfte i denna ställning utan att resa sig. Båda Bröderne nedergjorde större delen af Grimhilds Kämpar, men föllo äfven sjelfve. Helled Hågens Gemål Hwenild bodde sedan på ön. Hennes son *Ranke* hämnade fadrens död och lät Grimhild i ett bärg, (förmodligen i en gråtta i någon kulle, däruti hon blifvit inmurad), svälta ihjäl. — En annan tradition på ön gör Grimhild och Hwenild till 2:ne systrar och jättinnor, som bodde på Seland, då Hwenild tillskapade ön Hwen på det sätt, att hon ville bära stycken af Seland till Skåne, och kom då, (gående på hafsbottnen öfver sundet), lyckligen dit med några jordstycken i förklädet, och blefvo af desse Runeberga högar, men då hon sedan tog ett enda allt för stort stycke, brast förklädesbandet midtuti sjön, så att hon tappade hvad hon bar, och tillkom således ön Hwen." Anledningen till denna saga lär man hämtat dels af Kämpevisan om Grimhild och dels däraf, att ön förekommer såsom en stor jordklimp och icke har några synliga hällebärg.

31) *Helled Haagen*, eller *Hågen* blir, om man öfversätter det på Svenska, icke annat än hjelten Håkan. *Bertingsland*, dit denne Håkan Kämpe följde Didrik af Bern, är i Kämpevisorna ett allmänt namn på alla Slagfällt, förmodligen af gamla ordet *bardagi*, fältslag, således rätteligen Bardagaland.

Krönike är förmodligen icke äldre än 1500-talet, och finnes ett exemplar däraf, 7 blad in folio, på Universitets-Biblioteket i Köpenhamn. Om oförmodligen hjelten Håkan och Folker Spelman varit Didrik af Berns Kämpar, så höra de till 500-talet. Gamla Tyska folksånger tala mycket om *Dietrich von Bern* och de författare, som skrifvit på Latin, kalla honom *Dietericus Veronensis*. Härmed mena de Östgöternas Konung Theodorik i Italien, som var en vida berömd och berycktad hjelte och inkräcktare, och därtill en ganska förståndig man, ehuru han icke kunde skrifva sitt namn. Han vistades en tid i Constantinopel, där Kejsar Zeno öfverhopade honom med ärebetygelser, sedan for han att intaga Italien och belägrade Ravenna i 2 år. Jag förmodar, att vid denna belägring de Götiske Kämpar kommit i stort rop, i någon likhet med de Grekiske vid Troja, och att detta gifvit de Tyske och Danske författare till Medeltidens Kämpevisor anledning att, sällan enligt med någon sanning, ofta såsom en licentia poëtica, förherrliga en så stor del af sina Kämpar därigenom, att de på något sätt skulle deltagit i Östgöternas och Theodoriks bragder. Sedan Theodorik eröfrat Italien, förde han åtskilliga krig, intog äfven flere städer vid gränsen af Languedoc och dog år 526. Ehuru aflägsne från hans verkningskrets, hafva dock våra på resor och äfventyr begifne Nordgöter icke saknat tillfällen att spörja till hans segrar, ja, äfven att göra hans bekantskap. Men hvad våra i behåll varande Svenska Folksånger vidkommer, hafva de, i sitt nu varande skick, ingen betydlig ålder, de angå trållsagor, men förnämligast inhemska kärleksäfventyr, och däribland en och annan anekdot från den fordna klosterlefnaden. Vi hafva således nu inga sånger om Didrik af Bern och hans Krigare. Vilkina Saga, som annars har mycket att göra med Didrik af Bern och hans Kämpar, nämner icke heller våra hjeltar Håkan och Folker.

Traditionen på ön Hwen säger, att den så kallade Grimhilds sten, som ligger i sjön ej långt ifrån Grimhilds graf, är i vredesmod ditslungad af Grimhild, vidare att Håkan Kämpes son Ranke kastade nycklarne till Hammar slott i sjön och trollade slottet, så att det sönk ned i jorden, eller på hafsbåttnen, men om någonsin 3 män komma att finnas på ön, som före födslen blifvit faderlöse, och alla 3 blifvit uppkallade hvar och en efter sin fader, så skall Hammar slott återstå på sitt fordna ställe och nycklarne komma till rätta igen.

Pl. 40, Fig. 139 visar märken efter en byggnad, som tyckes hafva varit ett Kapell med sin förgård. Man ser belägenheten på Kartan öster ifrån Norreborgs slott. Ett Kloster kan där icke förmodas hafva haft sin plats; ty man känner icke att något dylikt varit på Hwen. Likväl kallas stället nu Munkkyrkan. Vid den sidan, som är närmast sjön, såg man ännu qvarlefvor af murar med kalk och huggen sten. Byggnaden har varit 40 alnar lång och 12 bred. Förgården utgjorde en qvadrat med 70 alnar i hvar sida. Ingen tradition upplyser trovärdigt hvad slags byggnad detta varit.

Så mycket säkrare vet man, hvad Ruinerne efter Uranienburg och Stelleburg betyda och hvad utseende desse ställen fordom haft. En verldsbekant lärd, en af våre utmärktaste Skåningar, Tycho Brahe, har gifvit denna ö en stor märkvärdighet. Han föddes 1546, fadren var StiftsAmtman i Helsingborg. Sedan han studerat i Köpenhamn och Leipzig, blef han redan såsom yngling utmärkt för sina kunskaper uti Astronomi, Chemi och Matematik, och förvaras ännu på Kongl. Biblioteket i Köpenhamu Astronomiska observationer, som han gjort vid 17 års ålder. Han tillhörde en af de äldste Danska Adeliga ätter, men detta blef honom nu till en stor ledsamhet; ty på den tid var okunnigheten så stor och den goda ton så förderfvad bland desse förnäme, att det ansågs för ganska opassande för en man af börd att vara lärd. Han reste därföre åter och besökte Wittenberg och Rostock, där han råkade i duell med en Dansk Adelsman Passberg, som högg en del af näsan af honom, men han gjorde och satte på sig en ny näsa af guld och silfver så konstigt, att den alldeles liknade den förra, hvarföre han sedermera alltid bar hos sig en dosa med ett slags limm, så att han, i händelse den skulle lossna, genast kunde fastsätta den. Emedlertid fortsatte han sin resa i Tyskland och Italien; man samlades omkring honom för att bese hans Matematiska instrumenter, och han blef beundrad äfven af de lärdaste män. Vid 29 års ålder återkom han till sitt fädernesland och vistades på sina gods i Skåne. På Knutstorp ej långt ifrån Landskrona anlade han ett pappersbruk, hvilket sedan blifvit flyttadt till Klippan. I Skåne upptäckte han år 1573 den nya stjernan uti Cassiopea. Vettenskapsälskaren Peder Oxe var den, som kom honom ifrån den förmodan, att det för en Adelsman skulle anses för en skam att låta trycka lärda arbeten, och förmådde honom att utgifva sina anmärkningar om den nya stjernan samt öfrige observationer, hvilka i lärda verlden väckte bifall och beundran, men än mera uppseende jämte förargelse väckte det hos Danska Adlen, att han gifte sig med en bondpiga, (eller såsom andre uppgifva med en prästdotter) vid Knutstorp. Ja, hans slägt gjorde ett sådant larm, att Konungen sjelf företog sig att i nåder bilägga saken. Fredrik II, som var en stor beskyddare af vettenskaper, öfvertalte Brahe att en vinter hålla offentliga föreläsningar uti Astronomien. Därefter reste han åter utrikes och ämnade sälja sina egendommar hemma och sätta sig ner i Basel, men Konungen, som såg hvad Danmarks ära därpå skulle vinna, förmådde honom återkomma, gaf honom ön Hwen jämte en pension af 500 R:dr och dessutom inkomster af ett Län i Norrige samt ett Canonicat i Roskild, som årligen afkastade 2000 R:dr. Konungen lönade äfven en särskild Amanuens till hans biträde. År 1576 reste han öfver till Hwen, fann ön, i anseende till dess upphöjda belägenhet, ganska fördelacktig för Astronomiske observationer, började genast bygga på sitt Uranienburg, och utom den betydliga byggnadshjelp han fick af Konungen, använde han därpå af egna medel 100,000 R:dr. Af de ritningar och beskrifningar han sjelf gjort öfver Uranienburg och Stelleburg

känner man ganska noga deras inrättning, ehuru nu endast obetydliga spår däraf äro qvar.

Uranienburg. Pl. 42 och 43, Fig. 141 visar hela anläggningen. Enligt Th. Brahes egen uppgift var hela öns omkrets 8160 stora steg och Slottets polhöjd 55 gr. 54½ m. Sedan den tiden hafva likväl de Astronomiske instrumenter undergått stora förbättringar, så att efter de nyaste uppgifter, och enligt Öfverste-Löjtnant Thersners triangelmätning, låg Uranienburg 10 gr. 21 min. 27 sec. öster från Paris, med en latitud af 55 gr. 54 min. 26 sec. 6 tert. Se Vet. Akad. Handl. för år 1819. Den omgifvande fyrkantiga muren höll 300 fot i hvarje sida, dess bredd vid grundvalen var 20 fot, och dess höjd 22 fot. På hvarje sida af qvadraten var en utgående halfcirkel, hvars inre diameter var 90 fot. Qvadratens hörn voro noggrannt uti de 4 himmelsstrek, såsom man ser af Kompassnålen vid Fig. 141. I östra och västra hörnen voro portar, och öfver hvarje port ett rum för en Ängelsk dogghund, som skulle gifva akt på ankommande främmande. I södra hörnet var en vacker byggnad åt Brahes eget Boktryckeri, och midtemot i det nårra en dylik åt domestikerna. Gångarna ifrån dessa hus till Slottet vände noggrannt åt polerna. Midtuti medlersta cirklen låg detta sköna Uranias Tempel. De 4 små cirklarne visa, hvar de 4 ingångar voro till den vackra blomstergården, utom hvilken var en trägård, innehållande omkring 300 träd och i hvarje halfcirkel var ett lusthus. Fig. 144 visar slottet ensamt i större skala, och Fig. 143 planen af nedra våningen. Byggnaden utgjorde äfven en noggrann fyrkant, med vid 60 fot i hvar sida, och hade ingångar rätt i öster och väster. Murens höjd var 45 fot. Tornen i söder och nårr voro förenade med hufvudbyggnaden, och hade 22 fot i diametren, och med yttre gången 32 fot. Höjden åfvan jord ifrån grunden till öfversta klotet, där man ser Pegasus, var 75 fot. Under hela huset var en souterrain 12 fot djup, den innehöll på södra sidan Laboratorium Chemicum med 16 ugnar och många fintliga anstalter. Laboratorium var rundt, och genom ett hål nedsläpptes brännkol åfvanifrån. På nårra sidan var vedförrådet med mera, som i underjordiska boningar kunde förvaras. Under souterrainen voro källare längre ned till allehanda husbehof. Slottets yttre utseende var alldeles lika i öster och väster. Nedra våningen, Fig. 133, hade gångar noggrannt efter väderstreken, och midt uti var en brunn eller källa, där de 4 gångarne sammanstötte, och var därvid ett kringgående hjul med vattuledare och vattusprång. Ingångar voro i öster och väster, se Fig. 143. Stora fyrkanten blef genom gångarne delad i 4 mindre. Då man kom genom östra ingången var först till vänster vinter-matsalen med nedgång vid södra tornet till Laboratorium. De 3:ne öfrige voro gästrum, och hade alla dessa 4 rum bord och sängar, samt uppvärmdes af ugnar, som kommo ifrån Laboratorium i souterrainen. I södra tornet var Biblioteket och Museum. Utom några bord, som där voro, visar den prickade cirklen i söder, hvar den stora och kånstfulla mässingsgloben hade sin plats. I nårra tornet var köket och midtuti en

brunn af 40 alnars djup, som med sin mur gick ned igenom souterrainen, den var så inrättad, att den med rännor inuti murarne ledde vattnet i alla rummen i båda våningarne. Utanföre köket var uppgången till öfra våningen. I denna nedre våning och i södra gången inrättade Th. Brahe sedermera ett litet laboratorium, för att hafva ett dylikt närmare till hands. Fig. 144 visar östra façaden, som vänder åt Skåne. Denna östra ingång var arbetad efter Joniska och Doriska ordningen, och de understa fönstren, som man ser vid dess sidor, upplyste souterrainen. Emellan dessa nedre fönster såg man en porfyrsten med inskrift, insatt till minne af grundstenens läggande, som med mycken högtidlighet vid samma ställe ditmurades d. 8 Augusti 1576 af Franske Byggmästaren Carl Danze, eller Danzæus. Brahe såsom en god astrolog anmärker, att det skedde om mårgonen, då Solen och Jupiter voro vid Lejonets hjerta och månen i västra delen af vattumannen. På denna yttre porfyrsten lästes: *Regnante in Dania Friderico II, Carolus Danzæus Aqvitanus R. G. J. D. L. Domui huic, Philosophiæ imprimisque Astrorum contemplationi, Regis decreto, a Nobili viro Tychone Brahe de Knudstorp extructæ, votivum hunc lapidem memoriæ et felicis auspicii ergo P. anno CIƆ. IƆ. LXXVI. VI id. Augusti.* Uti öfra eller andra våningen voro åt denna östra sida till höger Röda Kammaren, till vänster Blå Kammaren, däremellan öfver ingången och i Avant-corpsen det Gula Åttkantiga Rummet. Öfver hela västra sidan var stora Sommar-Matsalen, hvilken var blå med målade blomster i taket. Härifrån hade man en skön utsickt åt segelfarten genom sundet. Såsom man ser, var vid hvardera sidan om öfra våningen ett torn med byggnaden förenadt, och däromkring ett galleri eller altan. Dessa kallades Södra och Nårra Observatorium Majus. Ytterst var på hvar sin sida ett mindre torn, hvilande på en pelare, i form af Candelabre, och kallades desse Södra och Nårra Observatorium Minus. Uti nämde 4 Observatorier förvarades allehanda större och mindre Matematiske och Astronomiske instrumenter, och i Nårra Observatorium Majus befann sig det, medelst hvilket Brahe upptäckt den nya stjernan. Dessutom ser man 2:ne upphöjde altaner, i form af Candelabrer, midt före södra och nårra Observatorium Majus, och voro däruti klot, för att därpå sätta Sextanter, hvilka man således beqvämligen kunde vrida i alla direktioner, för att därmed mäta stjernornas afstånd från hvarandre. Såsom Slottet på motsvarande sidor hade ett alldeles lika utseende, så voro på västra sidan äfven 2:ne dylika altaner, så att man åt alla möjliga håll kunde göra dylika observationer. Öfver andra våningen, där man ser de runda fönstren, voro rum åt Eleverna, och voro här 8 sådane rum, alla åttkantige. Det största och hufvudsakligaste Observatorium var i det öfversta tornet midt på bygnaden. Det var åttkantigt, det hade i coupolen ett tornur, hvars slagklåcka var i den däröfver varande lanterne, öfverst visade den förgyllde Pegasus vinden, och var så inrättad med en visare inuti Observatorium, att man äfven där kunde se hvad vind det var, äfven som tornuret hade en visare uti Observatorium, som där visade hvad klockan

var. Nedantill vid sidorna af Stora Åttkantiga Observatorium ser man 2:ne mindre torn. Desse voro små åttkantige byggnader, som visade huggne bilder, föreställande årstiderna. Hvad man därvid på hvar sin sida ser äro 2:ne skårstenar, så inrättade, att hvar och en af dem utgjorde en gemensam öppning för 7 särskildte sammanlöpande skårstenar. Till husets prackt bidrog att utanpå flerestädes, där det kunde passa, voro förgyllningar anbragte. Det var således icke allenast stort och skönt, utan äfven lysande. Så omständligen har Tycho Brahe sjelf beskrifvit Uranienburg, dels uti dess Epistolarum Astronomicarum Libri, och dels uti Astronomiæ Instauratæ Mechanica. Det kan ej nekas, att Slottet var i sin egentliga bemärkelse makalöst och utmärkt tjänligt för ändamålet. Dessutom får allt det, som angår en stor mans inrättningar, en viss märkvärdighet.

Allt detta tyckes väl vid första anblicken kunnat vara ganska tillräckligt, både för observationer och för instrumenters bevarande, och till och med så tillräckligt, att mången skulle tro en del vara på skryt och endast för symmetrien anordnadt. Tycho Brahe fann det likväl nödigt att därjämte inrätta ett annat underjordiskt Observatorium, bestående af källrar och gråttor i jorden. Man ledes däraf på tanken om gamla städers källar-våningar och några få Katolske Domkyrkors underjordiske Tempel, eller Cryptæ, (i Lund kallas en dylik Krafts-Kyrkan), och man skulle snart tro, att det en viss längre tid hörde till tidens smak eller okunnighet att, dold i jordens mörker, gifva en viss vigt och yttre obegriplighet åt sina företag. Så var det likväl icke med Tycho Brahe. Med stora tuber förhåller det sig så, att då man ricktat dem och ser uti dem, är det en hufvudsak, att de ej den minsta hårsmån rubbas, annars kommer föremålet ur sickte, således kan en människas gång på gålfvet, eller i högre byggnader en vindfläckt göra en annars alldeles omärklig, men i tuben ganska betydlig och skadlig rubbning. Dessutom kan man i ett till den ändan inrättadt mörkt rum äfven om dagen se stjernorna, göra sina observationer, och jämföra dem med nattens iakttagelser.

Stelleburg eller Stjernborg anlades således vid år 1584 af Th. Brahe icke utan välgrundade orsaker. Härvid skall man således ej föreställa sig ett slott, utan några ned i jorden murade och med hvaraunan förenade gråttor. Planen däraf ser man Fig. 142. Stället, beläget 70 steg sydväst ifrån Uranienburg, var omgifvet med vallar i fyrkant och midt på hvarje sida en halfcirkel. Hvarje sida af vallen höll 60 fot. Vid nårra halfcirklen var en Portal, där man gick ned i de underjordiska boningar. Portalen var prydd med 3 krönta lejon, hvilka förmodligen hade afseende på Danska vapnet, och såg man här åtskillige porfyrstenar med gylldene inskrifter. Genom denna lysande ingång kom man in uti det fyrkantiga rummet, där man såg ett stort aflångt bord, och från detta rum voro ingångar till de öfrige 5 runda studerkulor, hvaruti de instrumenter förvarades, som borde vara till hands vid de här skeende observationer. På det herrarne i Observatorium skulle kunna hvila, då de voro trötta och sömniga, eller då måln på himmelen hindrade

deras arbeten, var vid medlersta fyrkantiga rummet ett litet hvilorum med säng, åt öster för Brahe sjelf, och ett åt väster för eleverne. Strax vid ingången, därvid man skulle komma till den nordöstra runda gråttan, hade Thycho Brahe börjat anlägga en underjordisk gång, hvilken skulle leda under Stelleburgs vall, vidare rätt fram under Uranienburgs mur och trägård till det underjordiska Laboratorium Chemicum, men den blef aldrig färdig, har dock verkligen varit påtänkt, och var således däruti olik den underjordiska Dalbygången i Lund, hvilken förmodligen i den afsigt, som det föregifves, aldrig varit börjad. Också tyckes detta Brahes företag, om det äfven medhunnits och lyckats, varit mera vidunderligt, än nyttigt eller nödigt; ty en så nära slägtskap finnes icke emellan Chemien och Stjernkunskapen, att de äro oumbärlige för hvarannan i samma lokal. På ett och annat ställe i gråttorna såg man värser med förgylde bokstäfver, och var Brahe sjelf Latinsk Poët. Uti de underjordiske rum kunde någon dag insläppas genom fönster åfvanifrån, hvilka uppe i dagen hade väl arbetade upphöjningar, och i synnerhet var öfver den stora och runda gråttan för dagen en ganska vacker Avenue. Åfvan jord stod i södra halfcirklen ett stenbord, för att därpå ställa Qvadranter och flere instrumenter. Uti östra halfcirklen var en större och en mindre stenpelare, och i västra halfcirklen gent emot voro 2:ne dylika. Dessutom voro i alla 4 hörnen klot till Sextanter. Det lilla man här såg åfvan jord var *allt* prydligt efter tidens sätt med förgyllningar.

Jämte desse åt Urania helgade inrättningar hade Tycho Brahe på Hwen en ladugård för ekonomiske behof, en verkstad för Astronomiske och Matematiske instrumenter, och ett pappersbruk för tryckpapper med tillhörande qvarn. Denna sista var i synnerhet märkvärdig och hade sin plats vid öns sydvästra strand. Det var ett konststycke att på denna lilla ö tillvägabringa en vattuledning, nog kraftig att drifva ett verk af flerfalldig sammansättning. Härtill använde han öfver 60 större och mindre fiskrika dammar, hvilka drefvo ett enda stort hjul, som satte ett pappersbruk, en mjölqvarn och en inrättning till hudars beredning i rörelse. Thycho Brahe hade i Tuna by omkring 40 bondgårdar, hvilka lydde under hans *Birketing* (jämför sid. 17 i noten). Utom andre planteringar, var i hans tid nordost ifrån gamla Uranienburg emellau Hammar slott och Gallehögen vid sjön en hasselskog. På den lilla dåliga Karta öfver ön, som finnes uti Astronomiæ Instauratæ Mechanica, ser man äfven ställen utmärkte för de förutnämnde 4 uråldrige slotten, likväl kan däraf ingen upplysning hämtas om desse fornlämningars utseende på 1500-talet.

Thycho Brahe skapade ett nytt system i Astronomien, för att förklara de fenomener, som uppkomma af Planeternas rörelser. Han tänkte sig Jorden såsom vårt Planetsystems medelpunkt med sin måne närmast sig, Solen såsom medelpunkt för alla de öfrige Planeterna, och trodde att Solen, åtföljd af Planeterna, hvilka voro likasom dess månar, gick omkring jorden med dess måne. Jorden behöll likväl sin plats emellan Venus och Mars; ty

Saturnus, Jupiter och Mars gjorde så stora cirklar omkring Solen, att de gingo på andra sidan om Jorden. Han trodde sig härigenom äfven hafva gjort Religionen en tjänst; ty sedan Copernicanska Systemet uppkommit om Solens stillastående och jordens gång, ville de andelige, af okunnighet och välmenande enfalld, gifva åt vissa uttryck i Bibeln om Solens gång (Sal. Pred. 1: 5, Dav. Ps. 19: 7, m. fl.) en vettenskaplig och Astronomisk mening, ehuru det är tydligt, att de endast hafva den allmänna och sinliga mening, hvilken gäller i umgängeslifvet, och som äfven är Historisk och Poëtisk. Sedan Brahes tid har hans vettenskap gjort ansenliga framsteg, instrumenterna hafva blifvit på ett utmärkt sätt förbättrade, och genom upptäckterne af Fixstjernornas aberration, andra Planeters hvälfning kring sin axel och tyngdkraftens minskning under Eqvatorn har väl hans System blifvit fullkomligen vederlagdt, dock hafva våra Astronomer haft en högst betydlig nytta af hans upptäckter och mångfalldiga observationer.

De stora fördelar Th. Brahe erhållit af Konungen och den stora aktning och ära han förvärfvat ådrogo honom de förnämares afvund. Konungar, Furstar och en stor mängd Danskar och utländingar kommo till Hwen att se tidens ryktbare man och hans märkliga inrättningar. Konung Fredrik II, som med så mycket nöje besett och befrämjat hans snilleverk, dog 1588 och lämnade efter sig den 11-årige sonen Christian IV, under hvars minderårighet Danska Rådet väl låfvade, att inrättningarne på Hwen skulle hafva *bestånd*, både under och framgent efter Brahes lifstid, och att om sedermera ingen af hans slägt kunde och ville, skulle någon annan därtill passande Dansk man begagna dem, men detta var endast ett förnämt löfte. Utom af andre hade Th. Brahe besök af den lärde Skottske, sedan Ängelske Konungen Jacob, som blef på Hwen i 8 dagar, beság allt, gaf Brahe dyrbara skänker och bad vid sin afresa, att Brahe skulle bedja något af honom. Brahe önskade endast att få 2 Ängelska hundar, och bad Konungen på stället skrifva en värs. Konungen skref genast: *Est nobilis ira leonis, — Parcere subjectis et debellare superbos. Jacobus Rex.* Hundarne lämnades äfven, och man tror, att de bidragit till Brahes olycka. Annars uppgifves en längre värs med starkt smicker för Brahe, men denna lär ej varit en inpromtu. År 1590 gjorde Konung Christian IV Brahe ett besök och hade med sig flere Riksråd och bland dem Rikshofmästaren Christoffer Walkendorf, hvilken en morgon, då han ville gå in till Brahe, sparkade de Ängelske hundar, som lågo vid hans dörr, hvarigenom ett ledsamt och häftigt samtal uppkom emellan desse herrar. Detta vållade, att Walkendorfs förutvarande afvund och ovilja ökades med beslutet att hämnas. Flere voro äfven, som ej tålte hvarken Brahes lycka, eller hans fritalighet och förakt för okunnighet och dumhet. Såsom stor Chemist, hade han äfven uppfunnit flere läkemedel, som kommit i rop, en mängd sjuka strömmade till honom, och Herrar Medici blefvo nu äfven hans afvundare och fiender. Man började allt mera kasta fram fråga och tvifvel om nyttan

af

af hans för staten så kåstsamma inrättningar, man uppvinglade den ena prosessen efter den andra emot honom, drog den ena pensionen efter den andra ifrån honom och skickade till och med en Matheseos Professor, som skulle undersöka hans instrumenter, — och Th. Brahe, som icke mera kunde trifvas i ett otacksamt fädernesland, till hvars heder han så mycket bidragit, tog afsked af sitt Uranienburg, hvarom han sjelf sjunger:

Uraniæ sacrata domus, specula inclyta Cœli,
Excelso fundata loco, firmataque vallis,
Arboribusque herbisque tuis circumsita in hortis,
Quæ ter septenos lustrasti cuncta per annos
Sidera, dum caput augustum sustollis Olympo,
Siccine spreta jaces? sic nunc orbata qviescis?
Forsitan id Superis visum, qvibus Enthea curæ;
Ne magna exiguis stringantur munera claustris,
Sic volvunt variantque vices terrestria quæque.
Sit tibi laus soli, qui Cœlum et sidera torques!

Tycho Brahe vistades slutligen i Prag hos Kejsar Rudolf II, som öfverhopade honom med godhet, och bestod åt honom, då han dog 1601, en pracktfull begrafning 32).

Uranienburg lämnades emedlertid åt vanvård och förstöring, och förvandlades snart till en Ruin. Af Tycho Brahes dyrbara samlingar medförde han en stor del, och de öfrige blefvo på flere sätt skingrade. År 1814 fann jag af Uranienburg icke annat än jämna marken och en del af vallarne, hvilka i sin nu varande ställning befunnos hafva 126 alnar på hvar sida i qvadraten, och hvarje halfcirkel hade 31 alnar i diameter. Mycket af den nordostliga och något af den sydostliga delen af vallarne voro förstörde och med plog uppkörde. Vid norra hörnet, därvid vall fordom varit, fanns af en händelse år 1747 en murad källare, hvilken då af en landtmätare blef mätt och afritad, och finnes teckningen här uti Engströmska Biblioteket. Pl. 40, Fig. 137 visar stället, där Uranienburg stått. N:o 1 är en plats midt uti, något olik det öfriga, N:o 2 visar platsen för den fundna källaren i eller vid vallen, och N:o 3 en plantering i sednare tider gjord af Tausson. Fig. 138 visar källaren enligt den teckning däraf, som uppgjordes då den fanns. *E* är den murade nedgången, *C* stället där dörren varit, *A* sjelfva källaren, *B* en

32) Denne rycktbare man, som var behäftad med mycken känsla af det utmärkta värde han verkligen ägde, hade flera besynnerligheter, och var icke utan några af sin tids fördommar. Om han gick ut och därvid mötte en kärring, vände han strax tillbaka. Han höll 32 dagar om året för olyckliga, då man intet af vigt skulle företaga. De voro sedan länge i Danmark kände under namn af Thycho Brahes dagar. Man kan se mera om denne märkelige man och hans inrättningar uti Hofman om Danska Adelsmän, uti Danska Magasinet, uti hans egna arbeten, och på flere ställen.

pelare och *D* stället vid muren, där man af en fordom varande inskrift endast kunde läsa: *Zeland 1595.* Emellan nu varande Kongsgården och det fordna Uranienburg såg jag stället, där Stelleburg legat, men vallarne voro här alldeles förstörde och med plog uppkörde, endast en ledig plats var lämnad midtuti, utgörande en fyrkant med 17 à 18 alnar i hvarje sida. På båda desse fordom så märkvärdige platser borde minnesstenar uppresas; ty af desse byggnader återstår intet annat att veta, än rätta stället på ön, hvar de varit belägne. Hvad man därefter hade att önska vore, att vallarne blefve någorlunda, åtminstone i smått, återställde, så att man på platsen, äfvensom på papperet, kunde se, i stället för ett utkast af det hela, åtminstone omgifningen.

Såsom Thycho Brahes Ruiner äro af en sednare ålder, så att de ej egentligen tillhöra Antiqviteternas område, så äro få minnesmärken så väl kände; ty man vet både hvar byggnaderne legat, och huru de till alla delar varit inrättade. Fullständiga beskrifningar saknas ej. Min vän och medarbetare på den Archäologiska banan, den äfven till forskningar, som fortgå genom personlig handläggning, skicklige prästmannen, då varande Pastors-adjunkten på stället Ekdahl, har förr några år sedan undersökt desse ställen. Företaget var godt, gräfningen på Hwen väckte mycken uppmärksamhet, och en mängd Svenskars och Danskars besök satte ön likasom i en ny ryktbarhet. Man kunde ej vänta, att någon särdeles skatt, någon astrologisk hemlighet, eller något till Brahes observatorium hörande instrument skulle där finnas. Således var detta en ren hyllning åt den store mannens minne. Gräfningen kunde dock ej gifva hvarken mer eller mindre resultat, än att Uranienburg och Stelleburg legat på de ställen man uppgifvit och, så mycket man af någre få bibehållne murar i jorden kunde skönja, varit alldeles så beskaffade, som af Brahe sjelf noggrannt varit uppgifvit. Detta var också just hvad man kunde vänta, äfven som att stället å nyo blef fridlyst hvad man borde önska. Mera härom kan läsas uti Fornlämningar af Thycho Brahes Stjerneborg och Uranienborg på ön Hwen, aftäckte åren 1823 och 1824, tryckte i Stockholm 1824 med en Planch.

Att nu varande Kongsgården eller, såsom öboarne gärna vilja kalla den, Nya Uranienborg redan byggdes i Konung Christian IV:s tid, är klart däraf, att man på frontispicen af byggnaden ser en huggen sten med detta märke *C 4.* Denna byggnad, hvilken bör väl underhållas, om den ej äfven snart skall komma att likna en antiqvitet, är nu boställe för arrendatoren af Kongsgården. Den består af en corps de logis, af 2 våningar, jämte 4 därvid varande mindre byggnader, såsom flyglar, och är därvid en väl inrättad trägård. I denna trägård hade Tausson 3 à 4 alnar i jorden funnit qvarlefvor af byggnader, samt hvalf, källrar och trappor. Emellan murbruket och uti kalken fann han hvita kulor, stora som nötter och mjuka som talg, äfven några brungrå liknande märg. Jag förmodar, att här varit Thycho Brahes verkstad för Matematiska instrumenter, och att hans ladugård legat där de

till Kongsgården hörande byggnader nu befinnas. Ön har frisk luft, hälsosamt klimat och en ganska bördig jord. Äpplen få här en märkbart angenämare smak, än i Skåne och på Seland vid samma jordmån och odling. Hasselnötterna, hvaraf ännu en qvarlefva finnes vid den fordna skogen, blifva större och bättre, än vanlige af samma slag. Äfven voro nyttiga planteringar af allehanda trädslag gjorde för framtida begagnande, hvilka utmärkt frodades. Ifrån urminnes tider har ön varit märklig för den mängd af harar och kaniner, som här funnits. Ön består af 16 hela hemman, hvaraf $4\frac{3}{16}$ höra till Kongsgården, $\frac{3}{4}$ till Prästgården och det öfriga till bönderna. Utom Prästgården var i Tuna by 22 bondgårdar, men genom Taussons åtgärd började här enskiften och utbrytningar. Den tid bönderne hade arrendet af Kongsgården, våldfördes både skogen och Antiqviterna. Uti trägården vid Prästgården var en öfvertäckt gång, utgörande ett hvälfdt lusthus, bestående af ovanligt höga, fruktgifvande och väl skuggande vinbärsbuskar. Folkmängden utgör öfver 300.

Öns Historia börjar med slutet af 800-talet, då en af tidens störste snillen, Poëter och Häfdetecknare, Thiodolfer af *Hwin* (Hwen) där bodde. Han var Norrska Konungen Harald Hårfagers skalld, och har han skrifvit *Ynglingatal*, hvaraf vi ursprungligen hafva Sveriges äldsta Historia. Han kallas uti Ynglinga-Sagan C. 14 *Hwinverski* eller Hwenverske, det är från Hwen. Harald Hårfagers Saga C. 37 berättar, att Harald Hårfagers son, Prinsen Gudröd, var med sin fosterfader Thiodolfer på Hwen. Uti Registret till Peringskölds upplaga af Heims Kringla säges, att detta Hwen låg i Norrige, men detta är orimligt; ty sammanhanget gifver anledning förmoda, att det varit ett från Norrige aflägset ställe; dessutom hvarken finnes eller, så mycket man vet, har någonsin funnits denna benämning på något ställe i Norrige. Åter nämnes Hwen vid början af 1100-talet, då Harald Gylle i Norrige slogs med Erik Emund i Danmark vid Hwen, se Harald Gylles Saga C. 12, där Ejnar Präst Skulasson besjunger, huru kårparne fingo dricka friskt blod, då de härjande svärdsägg nedgjorde de trolöse män på Hwen. Här kallas ön *Hvethn*. Uti Waldemars Jordebok, som tillhör 1230-talet, kallas ön *Hwætæn*. Lagerbring uti Mon. Scan. gissar i anledning häraf, att öns namn betyder Wätternas, det är skyddsandarnas, eller små-trollens ö, men jag finner det snarare troligt, att ön har namn af Prinsessan Hwenild; ty det var mera i fornåldrens smak att gifva namn i anledning af dylika äfventyr, äfven om de hörde till dickternas område, däremot äro aningarne om allehanda slags andar gemensam öfver hela jordens stora ö, hvilken således äfven helt och hållet är andarnas ö. Uti Waldemars Jordebok står vid vissa ställen antecknad någon viss förmån, såsom jagt eller annat, för hvilket stället var utmärkt, och vid Hwen står detta ord *Husharæ*, hare-djurgård, eller att där var ett boningsställe eller tillhåll för harar. Under kriget emellan Konungen i Danmark Erik Menved och Konungen i Norrige Erik Prästhatare år 1288 kom Konungen i Norrige med en flotta i sundet, då han brände och härjade på

Hwen och Amager, såsom utförligare kan ses uti Holbergs Dan. R. Historia. Att Grimhilds förräderi mot sina bröder, som Kämpevisorna omtala, tilldragit sig på Hwen, kan man hvarken bevisa vara Historiskt sannt eller osannt. De på ön befintlige minnesmärken göra det ej otroligt, men tiden kan ej utsättas. Äfven Saxo Grammaticus omtalar händelsen, och Stephanius uti noterna därtill, äfven som Welejus uti företalet till visorna, tillägga den underrättelse om deras föräldrar, att den storrättade Kämpen Nögling hade med hustrun Botilda dottren Grimhilda, hvilken då hon, efter första mannens död, andra gången skulle fira sitt bröllopp, böd sina bröder Håkan och Folker Spelman, och lät förgöra dem, men att Håkans son (med Hwenild) Ranke, då han ville hämnas, inbillade Grimhilda, att i en af högarne fanns en stor skatt förvarad, till hvilken hans fader före sin död lämnat honom nycklarna. Snålheten gjorde, att hon gick med honom in i kulan, men han lopp hastigt ut och tillstängde ingången, så att hon omkom därinne. Gramm uti noterna till Meursius håller dessa äfventyr för dicter, stulne från äldre Tyska visor. Nordtyska och Danska folkstammarne äro likväl så nära beslägtade och så nära grannar, att man ej kan afgöra, hvilken af dem först hämtat sagor från hvarannan, och om icke den ene kunnat låna ämne till sånger från en annans lokal. Suhm i sin Kritiska Hist. T. 2, p. 731 yttrar sig härom, att så mycket måste åtminstone vara sannt, att kämpar, vikingsfarare och sjökonungar uppehållit sig på Hwen, och att sjelfva belägenheten gör det troligt. För öfrigt har man härstädes inga spår af medeltiden, om ej minnesmärket efter det fordna Kapellet, hvilket öboarne kalla Munkkyrkan. Sedan har man ej sport något utmärkt till ön, förrän ett nytt snille och författare gjorde den rycktbar. Den gamle Thiodolfer besjöng händelserna på jorden; men Thycho Brahe beräknade rörelserna på himlen, ja äfven däraf förespådde jordiska tilldragelser, hvilka han trodde ytterst bero af de himmelska 33). Uti Fredrik II:s tid skall Hwen äfven någon tid blifvit kallad Skarlakans-ön. Den därtill hörande anekdot, hvilken anföres af Meursius, Pontoppidan och Hofman, är att Ängelsmännen velat, till befordrande af sin handel i Östersjön, köpa Hwen och därföre gifva så mycket skarlakan, att man därmed kunde betäcka hela ön, kontraktet ingicks, men då det skulle verkställas, hade Danskarne besinnat sig och sade, att Ängelsmännen skulle väl få ön, men de skulle sjelfve föra den hem med sig; ty man kunde ej tåla ett främmande bolag eller koloni så nära hufvudstaden. Något slags mindre betydlig anledning torde väl vara till denna berättelse, likväl har den mycket utseende att

---

33) Äfven i Lund på Museum Historicum hafva vi ett minnesmärke af Thycho Brahes vistande på Hwen, nämligen den sten med inskrift, som han lät resa vid sina qvarninrättningar, hvilken blifvit ditlämnad från Knutstorp. Inskriften kan läsas i den nämnde brochure om fornlämningarnas aftäckande p. 14. Ännu finnes murbruk och qvarlefvor af fördämningar vid Brahes fordna vattuledningar, och var det någon del af hvad däraf återstod, som Tausson begagnade vid inrättandet af en husbehofs-qvarn.

endast vara en sjömans-saga. De la Lande berättar, att år 1652 reste Fransmannen Huet att bese Hwen, men fann redan då intet qvar af Oranienburg, utan måste låta gräfva, för att finna något af dess grundval. En enda gubbe träffade han, som kunde erinra sig Thycho Brahe, och han berättade, att Oranienburg blifvit förstördt af orkaner.

Genom Roskildska freden 1658 kom Hwen jämte Skåne under Svenskt välde, ehuru mycken fråga var, om ön skulle ansess ursprungligen tillhöra Skåne eller Seland. En mängd kaniner och harar funnos väl på ön, men ganska få människor; ty i Tuna voro då af bönder endast 2 åboar. Detta var väl från början Thycho Brahes skulld; ty denne i öfrigt berömlige herre hade det stora fel, som annars är ovanligt hos lärde män, att han var sträng och plågsam för sina bönder och underhafvande, således voro de utfattige, och kunde väl under ständigt arbete hos honom lifnära sig, men då detta upphörde, ägde de intet sjelfve nog för att bibehålla sig, utan skingrades och förminskades allt mera. Under de krig, uti hvilka Sverige var inveckIad 1716 flydde öboarne från ön; ty Ryska flottan nalkades, ja 16,000 man landstego, då hvarje träd och buske afhöggs, och den Kyrkan tillhörande väderqvarn förstördes, hvilken händelse sedermera af Kyrkoherden Espman antecknades i Kyrkoboken.

För ön Hwen återstår en i flera afseenden allmännt nyttig och nödig *sak* att önska, hvilken endast Europas lärde kunna verkställa, nämligen att man komme öfverens att taga middagslinien öfver denna ö till grund vid bestämmandet af Påskens firande. Skulle man ej vid denna beräkning blifva ense om en gemensam middagslinie; så skulle, ehuru sällan, dock en och annan gång kunna hända, att man på åtskilde orter i Christenheten firade Påsken på helt olika dagar, ja på olika veckor. Om man komme öfverens om vissa goda Astronomiska Taflor, och därjämte om att uträkna Vårdagjämningen och Påskfullmånen till Gamla Uranienburgs meridian; så vore den goda saken för alltid vunnen och stadgad. Intet ställe passar bättre att välja för ändamålet, än denna för astronomiska observationer så väl kända ö, hvars middagslinie delar det Christna Europa i tvänne nästan lika delar. Vår Lundiske Schenmark och flere utmärkte Astronomer hafva önskat denna öfverenskommelse. Uti upplysningens verld bör väl inbördes meddelanden ej saknas, icke heller antingen obeslutsamhet eller afvund äga rum, och man finge förlåta vårt lilla Svenska Hwen, som därigenom komme att på något sätt återlifva sin fordna ära och rycktbarhet.

BOLMSÖ.

Denna ö är belägen i Småland och Wästbo härad i Bolmen, en stor och mycket fiskrik sjö, som är öfver 4 mil lång och en mil bred. Bolmsö är $1\frac{1}{4}$ mil lång i söder och nårr, något spetsad nederst, och $\frac{1}{4}$ mil bred, innehåller $29\frac{1}{4}$ hemman, af hvilka $5\frac{3}{8}$ äro Krono, 7 Kronoskatte och $17\frac{1}{9}$ Frälse. Kyrkan är belägen på öfra delen vid västra stranden, och äro dess annexkyrkor belägne på fasta landet, nämligen, Tanåker i öster och Dannäs i nårr. Ön utgör en egen socken, hvartill några få hemman på fasta landet i väster närmast Unnaryd socken höra. Jorden är blandad med sand och grus, och stenbunden, så att åkerbruket icke befinner sig i den bästa belägenhet. Ek, bok och barrskog finnes till husbehof och på ön äro 2:ne små sjöar, som hafva mycken sik. Väfnader, handaslöjder och fiske bidraga till öboarnas bestånd. Ifrån Kyrkan är till Halmstad vid 7, till Wexiö 8 och till Jönköping 10 mil. Då man vet, att de fordne Kämpar på denna ö företagit vidsträcktare vikingsfärder, så är att förmoda, att de utgått från Halländska stränderna, hvilka genom strömdrag då lär varit till det mästa förenade med Bolmen. Öns många ätthögar jämte flere antiqviteter, äfvensom den i sydost närgränsande sockens namn, Odensjö, vittna om Uråldrige inbyggare. Hervarar-sagan omtalar i Cap. I några Kämpar af en urgammal Jotisk slägt, som hette Grimmer, och som gjort sig känd redan före Odens tid. Där nämnes *Arngrimmer*, hans son *Hergrimmer* och sonson *Grimmer*, alla dugtige kämpar, resar och trållkarlar 34). De anföras såsom hörande till den tid då Oden kom med sine Göter, hvilka besegrade och fördrefvo Joterne, hvilket likväl icke skedde, hvarken fullkomligen, eller på en gång, utan tidtals och under flere strider. Därefter berättar Hervarar-Sagan, att Grimmer uppfostrades af Starkader, eller Starkotter Aludräng, (hvarom mera längre fram), gifte sig med hans dotter och satte sig ned på Bolmsö, hvilket så mycket säkrare var denna ö i Småland, som någon annan af samma namn finnes icke, och skulle händelsevis i någon nordisk skärgård någon liten ö hafva det namnet, så är han så obetydlig, att den ej blifvit upptagen i våra Geografier och således ej passat till ett litet rike för berycktade Kämpar, men i Småland finnas på detta samma ställe sjön Bolmen, ön Bolmsö, och därpå gården Bolmstad. Nu anföres uti C. 2 och följande, huru Oden satte sin son Sigurlam till Konung i Ryssland och gifte honom med Svenska Konungen Gylfes dotter, hvarigenom han blef fader åt Svafurlam, som på en jagt råkade 2:ne dvärgar (Finnar) uti ett bärg, hvilka han tvingade att smida

34) *Grimmr* är förskräcklig, sträng, grymm, men kan hafva ett slags ärofull mening af högsint tapperhet, äfven som Tyskarnes *gestrenger herr.* *Arn* är spis, således betyder *Arngrimmer* den som hemma bibehåller en sträng ordning, *Hergrimmer* den som i hären är fiendernas skräck, och denna sista bemärkelse har äfven fruntimmersnamnet *Grimhild*, således Sköldmö; ty *hilldur* är fälltslag, äfven krigsgudinna.

åt sig svärdet *Tirfing*, som var af gulld, hvilket var ovärderligt och aldrig kunde dragas, utan att blifva mans bane. Vid samma tid bodde en *Andgrim* på Bolmsö, som var en stor kämpe och vikingsfarare, han for till Ryssland, slog Svafurlam, tog hans svärd Tirfing, och gifte sig med hans dotter Ejvor, med hvilken han hade 12 söner, hvilka på Bolmsö uppfostrades, nämligen *Angantyr*, som var ett hufvud högre än de andre och fick svärdet Tirfing, *Hervarder*, *Hjorvarder*, som hade svärdet Hrotta, *Seming*, som hade svärdet Misteltein, *Hrani*, *Brani*, *Barri*, *Reitner*, *Tjundur*, *Bui* och 2:ne, som båda hette *Hadding*, och hade de alla goda Holmgångs-svärd. Det var fordom en sed att stundom julafton, (ty våre hedniske fäder hade också en offerfest, som kallades jul), med brage-bägaren i hand göra ett löfte om någon tapper gärning, eller något äfventyr, som den påföljande sommar skulle bedrifvas. Så gjorde Hjorvarder, och tog i anledning däraf om våren sina bröder med sig och for till Upsala, där han friade till Konung Inges dotter Ingeborg. Detta visar huru mäcktige och ansedde Bolmsö-kämparne voro. Upsala-Konungen hade 2:ne utmärkte Kämpar, den ädle och tappre *Hjalmar Hugfulli*, (skall vara Hugfullr, den modige), och *Aurvar Oddur* (eller Orvar med pilarna, bågskytt). Hjalmar, som länge älskat Prinsessan, men ej vågat omtala det, tyckte att dessa Herrar från Bolmsö, ehuru de haft en Konunga-dotter till moder, dock endast voro Kämpar och hans jämlikar, således ville han icke längre inom sig behålla sin kärlek, utan friade äfven till Ingeborg. Konungen, som icke ville vara ovän med någon af desse friare, öfverlåter valet åt sin dotter, som förklarade sig för Hjalmar, hvilken hon tillräckligen kände och hvars goda egenskaper hon värderade. Det kom således till en utmaning, och man bestämde mötet på Samsö i Danmark; ty man höll envigen, antingen på öar, hvaraf ordet hålmgång, eller i dess ställe på fasta landet inom vissa bestämde kretsar. Innan envigestiden inträffade, for Angantyr på ett enskildt äfventyr till Ryssland, friade och gifte sig med Bjartmar Jarls dotter Svafa i Aldejoborg. Denna Svafa blef således moder åt den storättade sköldmön *Hervor* på Bolmsö, om hvilken Hervarar-Sagan är skrifven. Emedlertid då tiden var inne, foro de 12 bröderne från Bolmsö, äfvensom Hjalmar med sin kamrat Orvar, till Samsö. Bolmsöboarne hade fartyg, som kallades Askar. Att Askmännerne eller Skåningarne af dylike fartyg fått namn är förut nämt, T. 2, p. 152. Förmodligen kunde man då med desse fartyg komma från Bolmen genom Nissa-ån i Halland till Kattegat och således till Samsö. Denna bekanta hålmgång aflopp så manhaftigt, att alla 12 bröderna stupade, äfvensom Hjalmar. Orvar öfverlefde, han emottog af Hjalmar, före hans död, hälsningar och en ring till Prinsessan Ingeborg. Han begrof de 12 bröder i högar med deras rustning samt svärd, och således Tirfing med Angantyr, men Hjalmars lik förde han med sig, så att Ingeborg, som dog af sorg, blef lagd i samma hög som hennes älskare. På Samsö finnas flera minnesmärken, som ej utan trovärdighet kunna häntydas på denna händelse, men på Bolmsö finnes nu ingen benämning qvar, som kunde väcka minnet af

denna Angrimska slägt. Icke finnes heller någon annan ö, som har dylika, och därigenom kunde göra vårt Bolmsö rättigheten stridig att vara Angatyrs och Hervaras fosterbygd. Man har väl framkastat den gissning, att dessa bersärkers hemvist rätteligen torde varit i Norrige, men om än någon liten ö där skulle hafva ett liknande namn, så visa sig dock inga öfvervägande skäl att snarare göra desse Kämpar till Norrmän, än till Småländingar. Sagan om det nämda envige och om Hervoras nattliga besök hos fadrens ätthög, för att få Tirfing, är åtföljd af skaldeqväden i sann poëtisk anda. Lagerbring hänför dessa händelser till Samkonungarne Alfs och Yngves regering och säger, att Ingeborg var Yngves dotter, och om så är kunde tiden utsättas till omkring 300-talet. Se Lagerbr. D. 1. p. 96, jämför Suhms Dan. Hist. D. 1. p. 238 etc.

Tuneld anför, att på ön fordom varit ett Slott och att Smålands Höfdingar här i de gamle tider haft sitt säte. Traditionen uppgifver, att en FylkisKonung Håkan Ring fordom bott på godset Häringe, som ligger vid öns nårra strand, och att hans bror Harald bott på Bolmstad, som äfven nu är ett säteri, beläget på medlersta delen af ön vid östra stranden, litet i söder ifrån Hof, där fordom offerstället varit, och som äfven ligger vid östra stranden. Det gamla slottet och Konungasätet har legat vid Häringe på en udde nordost från gården, på ett bärg, som kallas *Gårdstadskulle*, se Pl. 49 och 50, Fig. 157. Här ser man ännu märken efter hus och en källare, och söder därifrån i ängen finnas äfven lämningar efter grundvalar till byggnader. Vid nårra sluttningen af Gårdstadskulle ligger den så kallade *Håkan Rings sten*. Den är särskildt tecknad Fig. 158. Man ser nu därpå ett Riksäpple med sitt kors och öfverst ett annat kors, och detta inom en omgifning. Mera kan man nu icke därpå se. Fordom har man trott sig där upptäcka runor, och har man velat läsa orden *Hok* och *Rhin*, som skulle betyda Håkan Ring. Att här någonsin varit runor, kan man hvarken jaka eller neka, men visst är, att där nu inga äro, ja än mer, att man hittills ej på hela ön upptäckt någon enda Runsten, däremot äro de här befintlige Antiqviteter äldre än runstenstiden. Häribland äro tvänne ganska märkvärdige och urgamle offerställen på Bolmsö, hvilka jag redan förut visat aftecknade och beskrifvit. Det ena finnes vid Skeda, som är beläget på öfra delen af ön och vid dess östra strand, sydost från Häringe. Det består af 3:ne offerhögar, utgörande likasom vinklar i en triangel, och emellan dem en stensatt fotangelform med sina 3 uddar. Se Tom. 1, Fig. 66, p. 119. Att dessa tretal hafva afseende på Nordens Trimurti (se T. 2, p. 80), är utan all tvifvel, men hvad fotanglen här har blifvit begagnad till, är svårt att säkert bestämma. Dessa former äro vanligen grafvar och finnas därföre ofta på valplatser, men denna torde visa grafstället för offrets Föreståndare. En enda fotangel, befintlig på Öland, har jag fått kunskap om, som troligen kunde hållas för Altarplats, se här Tom. 3, Fig. 64. Den på Bolmsö kunde hafva varit Slagtoffer-

offershage, eller *Blothall*, till offerdjurens granskning och slagtande, icke heller vore orimligt att anse den för ett andackts och bedeställe, ja man skulle till och med kunna föreställa sig, ehuru utan all anledning af Historiska uppgifter, att vid något visst högtidligt tillfälle, offeraltaret varit i fotanglen och att de 3 Öfvergudarnas bilder stått på högarne. Det andra offerstället finnes vid Hof, hvilket ord på gamla språket betyder ett Afguda-Tempel. Här äro 2:ne vackra och åfvanpå flata högar, de hafva formen af Tings-, äfvensom af offerhögar, men 2:ne tingshögar på ett ställe har man ingenstädes sett, och vore utan ändamål, se Tom. 1, Fig. 64, p. 118. Det är likväl möjligt, att där fordom varit 3:ne ordentlige offerhögar bredvid hvarannan, likasom vid Fig. 65, men att den ena af dem blifvit af Penninggräfvare förstörd, och sedan af jordägaren med plogen jämnad, så att man slutligen ej sett spår däraf. Skulle åter desse 2:ne högar vara en Jotisk helgedom till dyrkan af Thor och Goa; så få de en än större märkvärdighet. Emellan båda dessa offerställen, Skeda och Hof, får man vid Smederyd se 3:ne Skyddspelare, och norr om Smederyd på ljungheden var öns Tingsställe. Man ser där en ganska vacker Tingshög, som har den alldeles egna märkvärdighet, att vid dess fot finnes en stor, väl bibehållen och ordentlig Domstensbana, se Tom. 2, Fig. 11, jämför p. 133. Många Ätthögar finnas på Bolmsö, således ser man vid Bolmstad omkring 40, vid Tjust omkring 50 och vid Husaby öfver 60, och vid alla dessa ställen reser sig äfven en och annan Bautasten, men vid Bolmstad är därjämte en stensatt och oval envigesbana med en rest sten vid hvar ända. Holmgång är en strid och i synnerhet ett envige på en ö. En Holmgång omtalas i Historien, som skall hafva tilldragit sig redan på 300-talet på Bolmsö emellan Hjalmar den Hugfulle och Orvar Odd, om hvilken sednare vi hafve en Saga, hvarmed kan jämföras Fant D. 1, p. 49, Lagerbring D. 1, p. 95, och Suhm D. 1, p. 238 etc. Högarna på Skeda gärde, väster om gården vid vägen till Häringe, hafva det egna, att framför de öfrige reser sig en stor hög, såsom de mindres anförare, se här Tom. 3, Fig. 156. Man ser äfven några Bautastenar. På andra sidan om åsen äro dubbelt så många högar, hvilka på samma blad ej kunnat visas. Här tyckes således hafva stått ett fältslag, der den besegrade härens anförare sjelf stupat. Man har trott, att det varit en Konung, och af dylika hade man mer än tillräckligt denna tiden, hvarföre högen kallas Kongshögen. En dylik hög för anföraren ser man äfven på ett annat slagfällt i Småland, se Tom. 1, Fig. 51. Men här vid Skeda kunde det äfven vara Bolmsö Konungars Ätthög och Begrafningsställe, ej långt ifrån den därvid varande offerplats, med Hofstatens högar på ett mindre afstånd ifrån sig, och var äfven gamla Slottet vid Häringe ej långt härifrån. Till fordna grifter hörer äfven det så kallade *Hasslerör* på Hofs ägor vid vägen emellan Hof och Smederyd. Här tyckes vid första påseendet varit, alldeles såsom vid Kiviks-Monumentet i Skåne, ett stenrör och däruti en stengraf, se här Fig. 159, men i sitt nuvarande skick har minnesmärket likhet

af en Hällkista med en rund stenläggning däromkring till vårdprydnad, och därpå en Bautasten till vårdhållare. Röret har 30 steg i diameter, och grafven är vid 10 steg lång. Hvilken märklig person här hvilar, vet man ej. Slutligen visar Fig. 160 ett Griftrör med ätthäll vid Bo och på dess ägor, öster om vägen från Hof till Smederyd. Rörkullen är omkring 12 alnar i diameter, och ätthällen öfverst på stenröret vid 3 alnar hög. Såsom ett minnesmärke af de gamle Greklandsfarare och Wäringar, eller Kejsarens lifvackt i Constantinopel, torde kunua anses, att en by midt på ön bibehållit den gamla Nordiska benämningen af Constantinopel, *Mycklagård*, som i den bemärkelsen betyder den stora staden eller borgen, annars betyder ordet egentligen den stora gården.

Uppgifterne jämte teckningarne, som upplysa fornlämningarne på Bolmsö äro mig benäget meddelade af den medhjelpare, till hvilken jag har de äldste och största förbindelser, en mångårig arbetare på det angenäma, ehuru stenhårda Archäologiska fälltet, den af våra Svenska Fornminnen så mycket förtjente och af mig ofta åberopade Samlaren, Majoren och Riddaren B. A. Ennes på Näsbyholm i Småland. Den förutnämde Baron Palmqvist, som tillförne bott på Adelsö och där samt på Björkö vägledt mig, har äfven en längre tid vistats på Bolmsö, där äfven han haft tillfälle att taga en närmare kännedom af den därvaraude tradition om Konung Håkan Ring, hvilken han så mycket säkrare kunnat jämföra med den på Adelsö, som han, likasom det säges om Håkan Ring sjelf, om ej regerat, åtminstone haft egendom på båda ställen.

Vittna desse Öars Fornlämningar om Finske, Jotiske eller Götiske Invånare?

De förutnämnde, äfvensom de fleste fornlämningar i våra Nordiske länder visa, att invånarne varit Asa-Göter af Odens Religion. Men därjämte intygar Hervarar-Sagan, att Bolmsö först varit märklig för Kämpar af Jotisk stam. Däraf ledas vi till den fråga: voro desse Joter och Asar af samma ursprung, men af olika invandringar, således beslägtade nationer, eller voro de 2:ne till språk, härkomst och Religion hvarannan olika och alldeles frånskilda stammar? Det är dessutom en vigtig fråga vid jämförandet af våra många slags fornlämningar på öppna fältet: hvilka äro de, som rest desse minnen, stensatt desse vårdar, och beror deras olikhet och förändringar af olika folkslags seder; eller af det antagna bruket på olika orter och tider? Till besvarande häraf gifva följande anmärkningar åtminstone någon anvisning.

Att Finnar och Lappar, hvilka äfven förekomma under namn af Skridfinnar, Lappfinnar och Bjarmer, funnits och ännu finnas i Sverige och Norrige, och att de från urminnes tider varit till språk, Religion, seder och härkomst ett de öfrige Nordens Inbyggare alldeles frånskildt och olika folkslag,

är ingen tvifvel underkastadt 35). Att de med Oden inkomne Nord-Göter eller Asar, det är till en del för Gudar ansedde Asiater, träffade här, utom Finnarne, inbyggare, som voro beslägtade med dem, och hade så väl ett med deras öfverensstämmande språk, som en i grunden lika Religion, och hvilka de väl småningom bortträngde och bekrigade, men med hvilka de dock ej sällan befryndade och införlifvade sig, det vittna nogsamt våra fornminnen. Båda voro så vida Nordgöter, åtminstone Nordboar, men vi vilja gifva de äldste namn af *UrGöter* eller FornGöter, och kalla de sednare *Odens Göter* eller Asar. Men nu nämner våra gamla qväden och sagor på flera ställen *Joter*, och frågan är, om desse Joter varit Finnar eller Ur-göter, och det är härom, som olika meningar eller rättare gissningar kunna äga rum. Danske Kammarherren och Häfdetecknaren P. F. Suhm, som användt en stor del af sin lifstid och förmögenhet till fördel för undersökningar i Nordiska Historien, kom till det resultat, att Joterne voro Ur-göter. Vår Lagerbring höll dem däremot för Finnar. Af samma tanke är Professor E. G. Geijer, hvars utkomna Första Del eller Inledning till Svea Rikes Häfder gifver hvarje fornälskare ett icke oväntadt, dock ganska utmärkt nöje, och emotser man med längtan en Historisk byggnad, som kommer att hvila på grundvalen af en kunskapsfull undersökning af våra Antiqviteter med alla hittills skedde upptäckter.

Att i Eddan och Sagorna med Joter, enligt Geijers gissning, äfven kan menas fiender i allmänhet, hvilka voro till hinder för, och skulle lämna rum åt Asa-Göterne, tyckes visserligen af flere anledningar vara ganska antagligt. Att med Joter af denna anledning betecknas Finnar, kan äfven stundom vara händelsen. Likväl anser jag lika sannolikt, att med Joter ej sällan menas de före Odens invandring här varande Ur-Göter. Flera, som af qväden och sagor kallas Joter, hafva, såsom det tyckes, varit förstådde af, och talat samma språk som Asarne. Således då Njord, Odens efterträdare, och Skade af Jotiskt ursprung improviserade qväden till hvarannan, uppgifvas dessa hafva varit på ett och samma språk, utan att någon anledning finnes, att det af Skade varit en öfversättning. Vidare var, från början af Odens bosättning här, Joten Loke Asa-gudarnas dagliga umgänge. Flere Joters namn hafva en Nordgötisk bemärkelse, således betyder Loke eller *Loki* en bedragare, *Gerdur* betyder Gudinna, och Frys älskarinna, som var af Jotisk härkomst, hette Gerde. Om den förutnämda Skade haft en viss svårighet att tiga vet man ej, men *skadi* betyder pratsam och därföre äfven en skata. Flere andre att förtiga, hade de redan omtalte Jotiske Kämpar på Bolmsö Nordgötiske namn. Man skulle väl kunna invända, att alle desse kunde förut haft Finska namn, men att Asarne, då de kommit i bekantskap med dem, kallat dem efter de egenskaper de funnit dem äga. Men just denna närmare bekantskap, just detta, att de gifte sig med deras fruntimmer, införlifvade dem med sig och derigenom

35) Jämför, utom andre, Jessen om Norske Finnars och Lappers Hedenske Religion.

upphöjde dem till Guda-värdighet, bevisar, att de voro af en beslägtad stam, och lär detta umgänge i alla fall föga kunna stå tillsamman med den fiendskap och det förackt de hyste för de, i jämförelse med dem, ohyfsade Finnar, thussar och dvärgar, hvilka bodde i skogar och bärgskrefvor, där de stundom såsom smeder hade sina verkstäder. Men Joten Loke räknas i Edda till Gudarnas antal, Drottarne Njord och Freyr taga sig gemåler bland Joterna, på Bolmsö firade Joten och Berserken Arngrim på Nordgöternas sätt Julafton, han omtalas såsom gift med Odens sonsons dotter, och Joten och Berserken Hjorvarder finner det för sig passande att fria till en Prinsessa af gamla Gudaslägten, utan att Upsala-Konungen fann sig däraf förolämpad 36). Allt detta tyckes ej vara passande eller kunna få någon sann mening, om desse Joter endast fått namn af sin fiendtlighet, i hvilket förhållande de här nämde ej voro eller angifvas hafva varit, utan snarare tvärtom, icke heller om de varit de för troll ansedde och ofta i bärgskrefvor boende Finnar, men väl om de hört till en förut i landet bosatt och beslägtad folkstam, af hvilken äfven Politiken fordrade att man skulle blifva tålt, ja om möjligt var, älskad och tillbedd. Likväl kunde samma Politik fordra, att småningom fördrifva desse slägtingar, äfvensom man i sednare tider ofta sett krig emellan beslägtade Furstar och folkslag. I alla fall omtala de gamla häfder 3:ne folkstammar i Norden.

Ur-Göter, hvilka en okänd tid hitvandrat. Pytheas fann redan 400 år före Christi födelse åkerbruk här i Norden, således lära de här nedsatt sig något förut. Från början hafva äfven desse, med eller utan omvägar, uttågat från Asien, alla Folkstammars och Religioners moder. De tyckas hafva kommit från samma trackter, som Odens Asar och känt deras språk, ja äfven deras Religion i dess första oblandade och oförändrade skick, och således känt en Gud under namn af Oden, men i synnerhet dyrkades Thor. Dessa voro

---

36) Då desse Berserker på Bolmsö nämnas, måste man vid detta ord ej förena det begrepp, hvartill anvisning gifves uti det annars ganska goda på Svenska öfversatta Conversations-Lexicon, D. 8, Bihanget p. 521; ty berserk är icke ett namn, och således ingalunda ett Arngrims slägtnamn, utan det är en egenskap, eller snarare ett slags sjukdom, nämligen en ända till raseri gående tapperhet och vildhet både i och utom striden. Emot fienden föracktade de att bära visse försvarsvapen, i synnerhet pantsarskjorta, och var detta ej en desse öboars egenhet, utan i Yngl. Sag. C. 6 omtalas, att Odens krigare hade samma sed. Det härmed förenade raseri har man trott härröra af nyttjandet af en flugsvamp, som ännu skall brukas i Norra Asien till samma ändamål, (jämför Fant, D. 1, p. 43). — Då det uti dylika samlingar, som nämde Lexicon, ej är lätt att erinra sig allt, eller af flere goda saker göra urval, har det äfven i samma ganska nyttiga och underhållande arbete händt, att ön Hvens, Danmarks och Europas ryktbare man, Tycho Brahe, blifvit förbigången, — och om man där skulle råkapå ett eller annat namn, som hvarken i någon viss vettenskap, eller genom upptäckter och ny skapelse i vetandets och snillets område, icke heller genom något politiskt förhållande eller några sällsamme lefnadshändelser är kändt och utmärkt, så har däremot bland nu lefvande Svenskar icke funnits rum för vår af oförgängliga anledningar ryktbare Berzelius.

de resar och halfresar som våra sagor omtala. Häraf ännu traditioner och berättelser på flere orter om resar, som fordom bebott landet, och om qvarlämnade, dock merendels endast föregifne minnesmärken, såsom jättespår i bärgen, jättegrafvar, m. m. Emedlertid såsom Urgöterne till en del skulle lämna rum för de nykomne och således tid efter annan bekrigas, kunde de i detta förhållande få namn af fiender, resar, missfoster, *Joter*, eller *Jotnir* det är jättar, hvartill förmodligen äfven och i synnerhet hämtades anledning af deras resliga växt. De tyckas hafva kommit ifrån de sydöstra trackterna sjöledes öfver Gottland och Öland till vårt Götarike, där deras förnämsta Höfdingasäte sannolikt varit på landryggen i Wästergötland. Att där, så väl som utmed västra hafskusten, samt på flere ställen i Skåne och Danmark finnes ett eget slag af minnesmärken, dem jag kallat Kummelgråttor, (hvartill äfven de många Wästgötske Halfkorsgrafvarne höra), hvilka icke äro Asa-Götiske och icke äro enligt Odens lag inrättade, har jag redan omständligen visat Tom. 1, p. 82—87, där jag äfven, icke utan någon anledning, yttrat den förmodan, att desse Urgöter varit till någon del uppblandade med, eller haft umgänge eller någon förbindelse med Indianerne. Nyligen har äfven på Öland Kummelgråttor blifvit upptäckte. Om sådane Joter eller Urgöter, som dyrkade Thor, (solen, ljuset, elden, åskan) och Goi, Goa, eller Göya, (jorden, solens dotter, som emottager dess upplifvande kraft), tyckes författaren till Fundinn Noregur, som lär lefvat mot slutet af 1200-talet, på ett allegoriskt sätt vilja gifva oss begrepp, då han omtalar Fornjoter och dess afkomma. Men för öfrigt innehålles däruti ingen verklig Historia, på det sätt, som Lagerbring och flere efter honom uppgifvit. Ihre var den förste, som visade, att denna saga var blott en allegorisk dickt, hvarföre han, och efter honom Fant, förviste rättvisligen Fornjoterska ätten från Sveriges Häfder. Visst är dock, att Urgöterne utbredde sig till den uppgifna stamort för Fornjoterne, eller Finland, äfven som de åt väster inträngde i Norrige, där de äfven gjorde Thors dyrkan bekant. De omtalas ej egentligen såsom mästare i trollkonsten, men äfven som de i grunden hade samma språk och Myther som Odens Göter, så hade de äfven, ehuru till kunskaper underlägsne, samma begär, som deras nykomne mångkunnige anförvanter, att utforska naturens för allmänheten okända krafter, hvarföre det blef en vitter sed att täfla och fresta hvarannan med spörsmål, gåtor, trolldom och mythologiska traditioner. Sedan Odens Asar inkommit och allt mera gjorde sig rum, började Urgöterne att tid efter annan i åtskilliga hopar draga sig undan. Början därmed skedde redan vid Christi födelses tid, sedan Cimbrer och Teutoner redan utvandrat från Danska halfön. Sökande minnesmärken kan man följa deras spår från Wästergötland och Bohuslän genom Halland till Skåne, Seland, Fyen och Cimbriska halfön, där gamla namnet Jotland tyckes bibehålla deras Jotiska namn. Sedan hafva de förmodligen gått åt söder och blandat sig med andre vandrande nationer. Monumenter och traditioner vilja äfven gifva anvisning på ett Urgöternas uttåg sjöledes ifrån Cimbrishamns trackten till Rygen och

Tyskland, se Tom. 1, p. 99 och 101. Ehuru de fleste Urgöter flockvis utvandrade och till en del blefvo fördrifne, stadnade likväl en mängd qvar i Sverige och spridde sig åt flera håll, så att de tyckas äfven infunnit sig på västra sidan af Bottniska viken, och de stora och groflemmade invånare af båda könen, hvilka Hülphers om Wästerbotten p. 306 nämner såsom befintlige i Piteå socken, torde vara en afkomma af Urgöter, som där funnit en fristad. Måhända skulle man ännu på flere ställen ibland oss igenkänna deras efterkommande på det mera alfvarsamma, stundom något dystra lynnet, på de mörka hår, på den manliga och resliga växt, ja äfven på de mera starkt gifna anletsdrag, som man ej sällan blir varse bland Dalalmogen, bland Öst- och Wästgöterna, bland Helsingarne och i flere andre provinser. Om eller huru nära Urgöterne voro beslägtade med de Germaniske Celter, är en fråga, som här vore utan ändamål.

Odens Göter, Asar, eller Asa-Göter tyckas någon tid haft en viss relation med Perserne, af hvilkas språk de bibehållit åtskilligt. Deras höfdingar dyrkades hos oss såsom Gudar, och Konungaslägten ansågs här länge för gudomlig. *As* betyder på Nordiska Fornspråket både Gud och Asiat. På ett af våre äldste Asiatiske språk, Hebreiskan, betyder *As* (med *ain*) tapper, stark, mäcktig. Rörande anledningen till deras hitvandring, finnes intet trovärdigare, än hvad Geijer anför, att Mithridatis den Stores krigståg emot Schyterna satt dem i rörelse. De hitkommo omkring början af seklet före Christi födelse ifrån trakterna emellan Svarta och Kaspiska hafvet, där deras hufvudstad var Asgård vid floden Don, som äfven kallades Tanais och hos oss Tanaqvisl, det är den sig utgrenande Tanais. De hade med sig flere af sine grannar och slägtingar Wanerne. De utbredde sig i Norden, där de gjorde sig rum och lämnade regerande Dynastier i Norra Tyskland, Danmark och en del af Ryssland. Till Norrige kommo de icke, men sedermera fick Odinska Konungaslägten äfven där insteg och välde, hvarigenom Asagöternas Religion och seder där infördes, och så mycket man hittills kunnat upptäcka, finnes där ingen enda fornlämning, som icke liknar och kan förklaras genom Odens inrättningar. Ordet Göter betyder snillets söner, eller Odens folkskara, ty *Gautr* är ett af Odens binamn, men betyder egentligen snillrik, fintlig; *jod* är afföda, men *tjod* är folkslag, hvaraf *Gaut-jod*, eller *Gaut-thjod*. Högsätet för Oden sjelf, hans Drottar och hans Gudstjenst blef i Svea Rike och Uppland, och har man hittills i hela det egentliga Svea-rike icke funnit andra än Odinska minnesmärken. Om någonstädes, såsom i trackten vid Nyköping, tradition är, att fordom funnits hällar eller stenskifvor upplaggde på andre stenar, så är det alltid vid offerställen, således har ett sådant monument påtagligen varit ett af de Odinska Offeraltare eller Offerbord. För öfrigt bestå de Odinske fornlämningar af högar och reste stenar på grifter, det är Bautastenar, således kunna ingalunda, såsom Fant säger D. 1, p. 26, stenarne i Dommaresäten få detta namn, utan bautastenar utmärkte, enligt Odens lag, beryktade och i strid välförtjänte mäns grifter, således finnas de på ätthögar

eller de förnämas grafvar, både åfvanpå och nedomkring vid foten, och öfver tappre män utan börd, på jämna fältet, merendels uti fyrkantiga former, sällan enligt Fants uppgift med en sten vid hufvudet och en vid fötterna. Salvius nämner icke någon dylik vid Edsbro i Uppland, men väl 11 reste stenar vid kyrkovägen. Tvänne reste stenar med stensättning däremellan utvisa däremot vanligen Envigesplatser, eller ock Skeppsformer öfver sjöhjeltars stoft. Vidare bestå Odinska minnesmärken af andra stensättningar, såsom offeraltaren, tingsställen, valplatser m. m. Dylika minnen af Odens Göter finnas i stor mängd i Sverige, Norrige och Danmark. Ätthögar finnas väl stundom i Finland, och äfvensom stensättningar i Norra Tyskland, men kunna där anses för sällsynta. Märkligt är, att Strahlenberg i Siberien såg månge och en del ofantligt höge Ätthögar, och några få reste stenar, på hvilka finnas några verklige, ehuru nu ingen mening gifvande runor. De gamla Nordgöters minnen gå i Sverige ej i norr öfver Norrland. I Jämtland och Medelpad äro de sista Runstenar och i Ångermanland de sista Ätthögar 37). I Finland är ingen Runsten, men i de sydvästra delar finnas Götiske Ätthögar. I Österbotten, Wästerbotten och Lappmarkerna får man endast se Finska och Lappska stenrör. Äfven på Bolmsö finner man endast Götiska minnesmärken, ehuru man vet, att Joter där haft sitt säte; om man ej för Jotiske vill anse de 2:ne vid Hof befintlige offerhögar (Tom. 1, Fig. 64, p. 118), hvilka kunde vara minnen af Joternes Dualism, (jämför Tom. 1, p. 89, Fig. 3), i hvilket afseende de blifva af en stor och sällsynt märkvärdighet, men denna Jotiska innefattade ej ett sådant evigt fiendtlighets tillstånd, som Syrachs Dualism, den han omtalar C. 33, v. 15. Dessa Göter, hvilka Oden hitförde, och hvilkas efterkommande ännu bebo vår Nord, voro mera viga än ovanligt resliga och jättelika, för öfrigt lifliga, krigiska, starke och genom kroppsöfningar, resor och strider härdade, men äfven godsinte älskare af nöjen, äfventyr och ombyte. De torde ännu igenkännas af de blå ögon, af de ljusa eller röda hår, och af de väl vackra, men därjämte i uttrycket mera obestämda anletsdrag, sådane som de nu, utom på nästan alla ställen i Norden, på ett utmärkt sätt visa sig på de Danske öar och i Skåne. De hade redan vid deras ankomst här i Norden ett stort företräde uti denna tidens vettenskaper och konster 38).

---

37) I Tune'd anföres om Ångermanland p. 102, att på en klippa vid Brådönsfallet i Liden får man se uthuggne figurer af Djur och något som liknar Runskrift. Om också detta *något* verkligen varit Runor, så är här dock icke fråga om en ordentlig runsten. Såsom misstag kan troligen anses, att man trott sig finna Runor och Ätthögar i Wästerbotten.

38) Desse Odens Göter är det frågan angår då, vid jämförelsen af grundliga, ehuru vid de äldste tider, enligt sakens natur, ej i alla punkter säkert afgörande forskningar, vi äro benägne antaga, att desse Nordiska Länders nuvarande inbyggare härstamma ifrån *Jafets* son *Gomer* och sonson *Askenaz*, hvars efterkommande vistades i Frygien, därifrån de kommo till Svarta Hafvet, hvarest de kallades Asar (Askenazer) och hade sin hufvudstad bredvid Wanerne uti *Asgård* i *Asaheimi*. I sällskap med några Waner

Finnar, till hvilka man äfven kan räkna Skridfinnar eller Lappar, hafva äfven länge vistats i vår Nord, dock är ganska osäkert, om de varit Landets första inbyggare, och jag finner det alldeles otroligt, att de någonsin befolkat eller innehaft Sverige och Norrige till någon betydlig del. Vid 90 år efter Christi födelse omtalas Finnar af Tacitus, såsom i Sverige sig uppehållande vildar. Adamus Bremensis, som skref i slutet af 1000-talet, är den förste, som omtalar Lappar. De tyckas ifrån Asiens Nordliga delar inkommit genom Finland till desse länder, där de bebott de kallaste och mäst Nordliga Landskap. De egentlige Finnar, som bebodde Finland, kallades Qvener, och landet Qvenland. Lappskan skall hafva likhet med Ungerskan. Finskan, ehuru beslägtad med Lappskan, är äfven lik Estländskan, och Finnarne äro både till seder och språk lika Morduiner, Ostjaker och flere i Norr belägne Ryska nationer. Finnarne utträngde sina slägtingar Lapparne, och Göterne bekrigade och fördrefvo dem båda. Såsom de i Sverige sig uppehållande Finnar och Lappar i äldsta tider varit ohyfsade och i alla fall mindre till växten, hafva de blifvit hållne för troll och dvärgar. Också bodde de i skogar och bärgsskrefvor, där de hade sina smedjor; ty smide var den konst, som de, likasom sednare tiders Ziguenare, idkade. Dessutom hafva de så i äldre som nyare tider varit kände för trolldom. Oden och hans Drottar voro väl äfven Trollkarlar, men Odens trollkonst tyckes hafva haft sin grund i själens tro och kroppens styrka och vighet, i snillets och den starka viljans underbara mackt, i mekanisk skicklighet, i skaldkonst, ja till och med i ett slags litteratur, förenad med en under vidsträckta resor inhämtad försicktighet, samt natur- och människokännedom. Häraf hans imponerande välde, häraf den tro på honom, som under kriget gaf seger, häraf hans för hjeltar passande Gudalära, hans lagstiftning, hans Hafvamal, hans trollrunor, hans konstrikt inrättade skepp Skidbladner, hans svärd och sköldar, som underbart lyste i salen under besöket af Äger från Lessö. Hit hörer äfven Frejas falkhamn m. m. Finnars och Lappars trolldom har däremot, åtminstone i sednare tider, skiftevis haft utseende af ett slags Physionomie och Chiromancie, aning, hänryckning, synvilla, narkotisk giftblandning, och visat någon gemenskap med den Nord-Asiatiska Schamanismen, (se T. 2, p. 192). De hafva både i äldre och sednare tider gjordt försök att nedsätta kolonier i Svea och måhända äfven i Göta Riken. Om Finveden fått namn af dem, (och ej af någon Höfding, som hetat Finn, hvilket kan vara äfven så, och kanske mera troligt), så har försöket i Småland ej haft framgång, eller åtminstone blott en kårt tid haft bestånd. Längre åt norr har det något bättre lyckats, således finnas ännu i vissa socknar Finnar bosatta, eller en så kallad Finnmark, i en sträcka

genom

eller Tanaiter, hvilka förmodas vara desamma som annars kallas Alaner och Beduiner, kommo dessa Asar till vår Nord. Se Bochart Geogr. Sacr. P. Prior, samt Suhm och Schöning, hvilka båda skrifvit om *de Nordiske Folkes Oprindelse*. Wanerne lära vara de samme, som sedan i Europa blifvit kallade Wender eller Slaver. — Hunner och sedermera Ziguenare hafva endast tidtals vistats i Sverige såsom landstrykare.

genom Wermland, Dalarne och Helsingland, där de genom seklerne bibehållit sig. Det längsta tillbaka man kan spörja till dem, voro de Helsingeboar. En Finsk koloni i Medelpad bibehåller ännu den traditon, att de härstamma ifrån Tavastland. I Stöde socken innehafva de 6 byar. I Herjedalen får man se både Finnar och Lappar. Hülphers omtalar Finnar i Ugglebo socken i Gästrikland, hvilka först i Konung Carl IX:s tid skola ditflyttat från Nyland. Den Finska, som nu talas i de Svenska Finnmarker liknar närmast den Savolaxska dialekten. Namnen Finnskogen och Finnsjön förmodas utmärka, att Finnar äfven varit i Walö socken i Uppland. Både i Svea och Göta Riken, ja ända ned i Skåne samt i Norrland och Lappmarkerne äro flere namn på lokaler, som börja med ordet *fin*, antingen de nu behålla namn af åboar, som hetat Finn, eller af Finnar, som vistats där, eller af ordet *finn*, som i vårt Fornspråk betydde vacker, väl belägen, af godt utseende. Vår allmoge säger ännu *en fin man*, och menar därmed, ej allenast hygglig, utan äfven god, förståndig, lätt att umgås med. I Finland äro endast någre få nyare local-namn, som börja med stafvelsen Finn. En Finnmark förekommer äfven i Norrige. I Sverige känna vi ännu inga fornlämningar, som med säkerhet kunna tillskrifvas Finnar, men i Finland i Österbotten (dit Finnarne fördrefvos af Svenskarne), i Laihela, Lillkyro och Siikaioki socknar finnas flera stenrör, Lappgrafvar kallade, af hvilka väl en del varit grafvar, men några äro inuti inrättade till boningsrum med en liten grätta och en eldstad, och båda dessa slag kunna med skäl kallas Finska Antiqviteter och hafva några af desse stenrör sådane yttre och inre, i en ring reste högre stenar, hvilka jag, då fråga är om våra ätthögars beståndsdelar, kallat Fotkädja och Drakring 39). Alla våra stenrör äro ej tillräckligen inuti undersökte, så att de ej kunna lämna något vittnesbörd om Finskt ursprung, eller om sådane Troglodytiska boningar. Hülphers om Wästerbotten p. 71, 110, 231, berättar, att man i Löfånger, Skellefteå och Neder-Torneå socknar funnit stenrör, som inuti hafva grättor och boningsställen, till storlek af omkring 9 alnars diameter, med 2 utgångar, en i öster och en i väster. Händelsen är hos oss sällsam och högst märklig, men då Ekdahl under en Antiqvarisk resa i Norrland år 1827, på min begäran efterfrågade denna utmärkta märkvärdighet, kunde han ej få anvisning på några dylika. Hvad de fordne Hedniske Lappar vidkommer, så hafva de ej lämnat andre än mera förgängliga minnesmärken efter sig, såsom högar af Renshorn, dem de upprest till sine oformlige Gudars ära, och lapptrummor. För öfrigt kan anmärkas, att minnesmärken efter Odens Göter lätt kunna med visshet bestämmas, men vår fornforskning under 2:ne sekler har ännu ej hunnit så långt, att man otvifvelaktigt kan afgöra, om ett visst slags ovanlig hög eller stenvård är minne af Urgöter, eller af boställen sökande

39) Om Finska Lappgrafvar se Åbo Tidningar 1782, p. 186, 221. Våra Svenske stenrör med stenkistor äro af ett helt annat slag.

Finnar, eller af vildt och nomadiskt kringströfvande Hunner, eller af någon Celtisk Druid, som händelsevis gjort Skandinavien den äran. Men det är till detta återstående hufvudsakliga mål våra undersökningar nu böra syfta, och om vi till en början, och till dess något bättre kan åstadkommas, få gissa oss fram, så kunna vi trösta oss därmed, att till oupptäckta och dolda sanningar ingen annan väg finnes, än Columbi till Amerika, en sakkunnig och aningslik, men ej till en orimlig envishet hyllad gissning, och fram för allt en noggrann och outtröttlig forskning, så framt ej den mäcktiga så kallade slumplyckan gynnsamt och oförmodligen går oss i förväg. Emedlertid böra de anledningar vi kunna äga, vägleda oss. Framför andra borde de fornlämningar till undersökning anvisas, som kunna förmodas vara Finska, äfvensom å andra sidan de, som hafva namn af någon jätte, såsom det stenrör i Medelpad och Tuna socken, som kallas Måle-jättes graf med flere. — Gå vi till de äldste berättelser, så tyckas trollqvinnan *Hirrokin* och dvärgen *Litr,* hvilka omtalas vid Balders bålbränning, varit Finnar, antingen uti den verkliga, eller uti dikternas verld 40).

Att olika tider och ställen visa något olika sätt att inrätta offerställen, tingsplatser och grifter m. m. instämmer med mänsklighetens vanliga föränderlighet. Men om ett och samma eller beslägtade folkslag tilldanat dem, måste äfven fornlämningarna hafva en utmärkt och afgjord likhet. När man är så lycklig och kan till tiden bestämma ett gifvit minnesmärke, får man någon hjelpreda i bedömmandet. I anledning häraf har jag trott mig finna, att offerhögar och altaren äro äldre än de låga och stensatte offerplatser, att Tingscirklar med 12 stenar och en midtuti, alla något nära i kullerstolsform tjenlige att sitta på, äro äldre än alla andra former med dylika eller högre stenar, och att de högste ätthögar äro äldre än de lägre. — Likaledes är ganska vanligt, att olika folkstammar hafva olika språk, äfvensom att beslägtade nationer utan särdeles svårighet förstå hvarannan. Ju mera de åtskiljas och bortblandas, destomera bryta sig språken, således hafva Nordgötiskan och Moesogötiskan väl någon, dock mindre likhet. Isländarnas benämningar på våre Nordiske Förfäders tungomål äro ensidige för vissa länder, och således oricktige, hvarföre det vore endast ett pedanteri att nu upptaga dem. Sjelfva ordet *Isländska* har afseende på den på Norriges fordna koloni bibehållna dialekt, som är urgammal, dock ingalunda vår enda hjelpreda för Nordens Fornspråk. Sturluson uti Företalet till Sagorna kallar Norgöternas språk den

---

40) Att Trollmän uti bärgen voro små och kunde förvända syn, ja äfven röfva fruntimmer, har såsom en tradition blifvit en del af vår allmoges sagolika vidskeppelse. Så kunde Thjasse, som omtalas i Edda genom trolldom bedraga sjelfva bedragaren Loke, då ändamålet var att bortröfva Gudinnan Idun. Så kunde Skrymner vända syn för sjelfva Thor, så att han för denna Gud tycktes vara en oerhörd jätte, och hans handske en ofantlig byggnad. Men genom det jättenamn författaren valt tyckes man fått en vink om förhållandet; ty *Skrum* betyder en usel dickt.

Danska Tunga eller munart, hvilket äfven är ensidigt. Samma fel har det ingalunda välljudande ordet *Norræna*, som tydligen har afseende på Norrska Dialekten. Våra berömligt fornforskande grannar i Danmark hafva stundom yttrat mindre tycke för ordet *Gamla Götiskan* eller *Gautamal*, såsom ensidigt af oss Svenskar, i anseende till den delen af vårt land, som kallas Göta-rike. Ihres benämning af *Lingva Sviogotica* hade visserligen i synnerhet afseende på Svenskan, och i hans berömda och grundliga verk förekommer både nytt och gammalt, dock ingendera fullständigt. Men med *Nordens Fornspråk*, eller *Nordgötiska* tyckes man bäst kunna uttrycka det allmänna tungomål, som talades af de Nordgöter, hvilka under namn af Asar hitkommo med Oden, blefvo stamfäder till, och fortplantade språket på de nordlige Tyskar, Danskar, Svenskar och Norrmän, med hvilka sistnämde det kom till Island, och igenfinnes detta språk ännu uti dessa länders provins-dialekter, äfvensom på deras runstenar och uti deras gamla provins-lagar, men på ett utmärkt sätt uti Islands-sagorna. I synnerhet äro dialekterna värda en särskild uppmärksamhet; ty de, likasom runstenarne, hafva något af hvarje orts egenheter, och ålderdommen visar sig där till en del med ett ännu fortfarande lif. För öfrigt höra Sagor, Lagar och Runstenar alla till Medeltidens litteratur och Christendommens första sekler. Detta gamla språkets allmänhet uti våra Nordiska länder är orsaken därtill, att de därvarande fleste, så väl människors, som orters namn hafva betydelser, hvilka kunna härledas från samma gemensamma Fornspråk. Således betyder Björkö borgön, Wisingsö anförarens ö, Bolmsö de starkas ö, eller Berserksön, af *bolmagn*, som betyder styrka i skulldror och bålen af kroppen. Vidare betyder *vænitz* låttsa att man har hopp, däraf Hven, det falska hoppets ö, hvilket lär hafva afseende på den bedragne Helled Haagen, som var gift med Prinsessan Hvenild, således kan ordet både vara ett minne af hans öde och hennes namn, jämför p. 72. På Adelsö vid Björkö hafva vi sett likasom en skymt efter spår af Hunner, annars hörer allt till Asagöterne, äfvensom på Wisingsö, där till och med sagan om Kjels trollrunor har afseende på Odens trolleri med runor, däremot torde Gilbertel föreställa Urgöterne, öfvervundne af Odens Göter, som ej ville att landet skulle delas. En del af Urgöterne blefvo likväl, likasom Gilbertel, dolde i landet. På Hven är allt Asa-Götiskt, och slutligen hafva vi redan anmärkt, att på Bolmsö troligen funnits Joter, nämligen Urgöter, åtminstone någon tid, och att dessas språk i alla fall varit beslägtadt med Nordgötiskan. Men om emellan samma Götiska Fornspråk och den så alldeles frånskilda Finskan någon likhet nu skulle upptäckas, så utmärker den sig påtagligen såsom lån af urgamla grannar.

Att vi hafve flera för Antiqviteter utmärkte öar, än de här nämde, är tillräckligen kändt. De betydligaste äro Gottland och Öland, och äro flera af de vigtigaste hithörande fornlämningar redan nämde, men att beskrifva dessa öars märkvärdigheter fullständigt, därtill behöfdes 2:ne särskildta arbeten och

hvad Öland vidkommer är detta på ett hedrande sätt verkställdt af en af våra kunnigaste Antiqvarier, min vän och medhjelpare på Archäologiens bana, Kyrkoherden i Runstens Pastorat på Öland, Magister Abr. Ahlqvist, och att af samme pålitlige kännare få Gottlands fornlämningar granskade, samt en dylik Historia och Beskrifning öfver denna ö, är hvad hvarje vän af Fosterlandet och af Förfäders minnen skulle önska.

I vanlig ordning går jag nu att vid åtskillige af de Klasser, uti hvilka jag indelt vår Nordiska Arkäologi, dels göra en mängd tilläggningar, dels bifoga en eller annan anmärkning vid denna och de föregående Tomer 41). För att genast därmed göra någon början, får jag vid hvad här om Björkö är anfördt anmärka följande: vid sid. 29 har jag nämt, att Rimbertus skref omkring 870-talet, hvilket Fant nogare bestämmer till år 888, och att Adamus skref omkring 1060-talet, hvilket äfven nogare utsättes till år 1077: på samma sida anföres, att en Arabisk författare nämt Björkö, hans namn var Al Edrici och han skref år 1153: slutligen nämnes sid. 35 Konung Inges syningsbref, detta dombref, rörande tvisten emellan Per Mattsson i Swansjö och Per Månsson i Thorstorp, är flera gångor tryckt, uppgifves vara af år 950, men är påtagligen falskt. Så gamla Dokumenter hafva vi ej, som äro ägta. Af våre Handlingar är den äldste oförfalskade af år 1281, och finnes införd i Wästgöta-lagen, nämligen Biskopp Brynolfs Stadga om tionde. Därnäst kan nämnas Magnus Laduläses Stadga vid Björkörätten, som är utfärdad

41) Den del af tidens häfder, hvars föremål är samlande och förklarande af fornlämningar, har mera än de öfrige det gemensamt med Natural-Historien, att man ofta får förlita sig på andras uppgifter om local-förhållanden, och att misstag lätteligen äfven därigenom kunna insmyga sig, ja nya upptäckter och sednare forskningar kunna förändra åsickter och förklaringssätt. Så länge en sanningsälskande författare lefver, är det således hans ovillkorliga skyldighet att samla och uppgifva de misstag, på hvilkas spår han kan hafva kommit, äfven och i synnerhet i sine egne skrifter. Det är blott storprataren och småsinnet, som skryter och förhäfver sig, och i glädjen öfver den ovaracktiga inverkan, som kan göras på de ytligas omdömme, vill stundom truga sig till en blind tro, äfven på sina förhastade uppgifter. Men vi hafva stora exempel, som uppmana oss till den nämda skyldighet att icke hafva afseende på vår person, utan på vår sak. Det var väl till en annan författares arbeten, som Wilde gjorde anmärkningar och tillägg, men Suhm, för att sjelf tid efter annan kunna öka och bericktiga sina uppgifter och af dem göra ett behörigt urval, lät Samlingar i flere Band föregå Danska Riks-Historien, och Lagerbring har, utom på andre ställen, i sina Handl. i Sv. Hist. D. 1, p. 94 etc. rättat de misstag han i egne skrifter upptäckt. Så slutar Geijer sin Första Del med Rättelser och Tillägg. Så gjorde v. Linné, flerestädes och äfven i hvarje af de förnyade upplagor af *Systema Naturæ*, tillägg och anmärkningar vid hvad förut blifvit uppgifvit, och om sednare forskare, som tillkommit genom byggande på hans grund, gjort upptäckter, hvilka till och med i vissa delar omskapa hans System, så är detta en förhöjning, och ej en minskning af hans ära. För att i en mera inskränkt krets tillfredsställa känslan för rätt och sannt, och således uppfylla en af ett inre behof påkallad skyldighet, skall jag här på sina behöriga ställen tillkännagifva, om jag vid någon af mine föregående uppgifter funnit skäl att tillägga förklaring, anmärkning eller rättelse.

något efter år 1284. — Äfven i denna Tredje Tom får man se, Pl. 26—29, några utländske saker. Man får således tillfälle efterse, om beslägtade fornlämningar i andre länder bestyrka eller gifva anledning till någon ändring i mitt system, mine åsickter och förklaringssätt 42). Nordgöternas qvarlämnade

42) System eller en viss indelning och ordning i framställningen är i Archäologien, såsom i allt annat vettenskapligt, både nyttigt och nödigt, i synnerhet bör en viss ordning följas vid större Samlingar, äfven vill den berömliga lärgirigheten veta någon bestämmelse af tingen: hvad har detta varit? hvartill hafva våre tappre Förfäder trolige begagnat detta? Hvem har rätt att svara, den som sett mycket, eller litet däraf? Men en mängd åsickter blifva förvrängde, om man börjar med att skapa ett system, och sedan rättar allt hvad man ser därefter. Endast den, som användt större delen af sin lefnad med Historiska undersökningar och med att sjelf i alla de Nordgötiska Länder på öppna fältet se och granska Förfäders minnesmärken, är berättigad att slutligen uppgöra ett för kommande forskare vägledande System. Därtill fordras således vidsträcktare resor, hvartill icke alla haft tillfälle. Men den som endast samlat sine begrepp i saken genom att studera i kabinetter, göra utdrag af äldre och nyare forskares uppgifter och teckningar, läsa Runstenar på skrif- och tryckpapper, och måhända, stadd på någon resa, vid förbigående råkat se en eller annan hög eller stensättning, har ännu i detta slag af antiqviteter ingalunda något pålitligt omdömme. Man måste i längre tid hafva på fältet gjort sig bekant med de förekommande minnesmärkens egenheter på särskildte orter. Ja än mera, den som skall i denna väg göra nytta bör, utom nit för saken, före den Antiqvariska resan vara underbyggd, ej allenast med Historiska kunskaper, utan äfven med så mycken vana, att alla delarne af en fornlämning redigt kunna urskiljas och till sina delar nogare bestämmas. Härtill tror jag mig hafva gifvit en icke otjenlig vägledning genom min Nomenklatur. Så mycket däraf, som jag sedermera funnit vara nödigt och oftare användbart, återser man här, Tom. 1, p. 50—56, äfven kan Pl. 1 i samma Tom jämföras med Innehållet, andra sidan: *Öfversickt af Figurerna*. För öfrigt framställer sig den plan jag uppgjort redan från början af samma Tom. Då man föga vet, hvad våre vördige Fäder kallat alla slag af deras qvarlämnade vårdar, och alldeles icke vet, om de haft särskildte namn på deras beståndsdelar, så vore det ett så mycket påtagligare pedanteri att göra en Isländsk Nomenklatur till Svenska Minnesmärken. Å andra sidan blefve det, sedan nu nyttan af redige benämningar blifvit tydligen ådagalaggd, ett gränslöst barbari, om hvar och en beskrifvare gjorde sin egen Nomenklatur. Emedlertid har jag sett flere af mine benämningar, såsom kummelgråtta, takhäll, fotkädja, askvård, drakring, fredsbana, ätthäll, sluttningshöjd, klumpformig sten m. m. inom få år likasom införlifvade med vårt språk. Ja de sednare forskares uppgifter, samlingar och Topografier äro så begriplige, att man stundom endast efter beskrifningen skulle kunna upprita Monumentet, då man däremot hos fordne Landskaps-Beskrifvare och annorstädes oftast alldeles icke kan urskilja hvad de mena med orden ättegrift, jättegraf, Götiskt offer eller tingsställe m. m.; ty desse minnesmärken hafva många underordnade slag och förändringar, ja sjelfva ordet Kummel, hvarmed förmodligen mentes ett grifträr, som är ett sednare och Nordgötiskt Monument, är i tiden vida skildt från den så kallade Kummel-åldren. Men vid allt mänskligt vetande vidlåda brister, således får man stundom, och i synnerhet i det urgamla, nöja sig med gissningar. Men man får ej bygga den ena förmodan på den andra, utan hvarje gissning bör vara trolig, sammanhängande med det hela, och grunda sig på någon afgjord sanning. Tusendetals gissningar sysslosätta lärda verlden nästan i alla vettenskaper, men för att hålla oss blott vid Historien, blott vid oss sjelfve, och vid de här förevarande ämnen: gissa! hvarföre förföljdes Christna läran i Björkö efter Ansgarii första bortresa? hvilken krigsorsak hade

minnen i flera länder böra jämföras med hvarannan, på det man må kunna urskilja, hvilka förändringar kunna vara ett eller annat ställe egna, och om hvad på ett ställe är förstördt och ofullkomligt, på ett annat kan finnas oskadadt och fullständigt; ty den klagan är gammal och i de Nordiske länder gemensam, att våra monumenter äro till en stor del minskade och årligen förändringar och förstöringar underkastade, således interesserar det oss ofta mera att veta, hvad utseende en art af fornlämningar haft i sin fullkomlighet och i sina variationer, än huru mycket vid ett eller annat år eller dag ännu var eller är qvar af en viss hög eller stenmonument. Men ehuru forskaren vet, eller åtminstone bör veta, huru minnesmärket varit i sin ursprungliga fullständighet, är likväl icke vid teckningar och beskrifningar tillåtit att föreställa det annorlunda, än det för dagen för ögonen finnes. Om det sedan kan visas, till hvad slag det ännu mer eller mindre tydligt ägnar sig, huru fullständigt det i mannaminne visat sig, i hvad skick redan för längre tid sedan bortgångne forskare funnit det, samt huru och hvar ett dylikt finnes fullständigt eller varieradt, så vinner uppgiften all den vigt och brukbarhet den kan erhålla. För öfrigt hafva förstöringarne redan i längre tider visat oss, att om flere saker kunna tåla uppskof, hafva vi dock af alla hithörande föremål inga, med hvilka det är mera nödigt att skynda, så att däröfver ju förr dess hellre må utkomma pålitlige beskrifningar och teckningar, än just med desse vördnadbjudande forntidens minnesmärken på öppna fältet. Jag har väl flera gångor både förr och nu, enligt skylldighet och en längre erfarenhet, biträdt med nödige uppgifter vid förordningars utgifvande och fridlysningars förkunnande, likväl skall det alltid inträffa, att förbud, ehuru visserligen

---

egentligen Estländarne, då de 1188 infölle i Mälaren? m. m. Lagerbring svarar på dessa frågor, och vi fästa mycken uppmärksamhet vid hans gissningar; ty han var en öfverlägsen kännare, som vägledt många sednare forskare. Men då fråga blef, hvar Birka legat, kunde han ej gissa rätt; ty han kände ej lokalen tillräckligen, hade alldrig sett fornlämningarne, och var dessutom ej egentligen Antiqvarius, en sak, som vid hans tid hade allmänna tonen emot sig. Man har gissat när och af hvem Björkö förstördes och, såsom jag visat, gissat orätt. Om någon kan kullkasta min gissning och uppgifva något mera troligt, är jag ganska glad att därtill hafva gifvit anledning. Jag har bland annat funnit mäst troligt, att de ovanligt höge, stundom koniske, och någon gång mot solen lysande reste stenar varit tillbedde, i anseende till någon förmodad inneboende ande, och har således kallat dem Skyddspelare. Att våre förfäder tillbådo stenar, och trodde att andar bodde uti dem, äro afgjorde och bevislige sanningar. Kan någon rörande ifrågavarande stenar gissa bättre, är det mig kärt, men det har jag hittills ej funnit. Ännu ofödde granskare skola säkrare och grundligare bedömma den, som trognast följt samolikheten i spåren. Vi böra likväl alltid, då uppgiften ej är bevislig och säker, gifva tillkänna, att det är en gissning, och att saken är endast såsom trovärdig förmodad. Men för att komma våra nyare tider nog nära, visst skulle man kunna med 26 Dukater betala priset för en gissning: Hvarföre afsade Dr. Christina sig, ej allenast regeringen, utan äfven den Gudalära, för hvilken hennes store Fader och flere tusende tappre Svenskar vågat lifvet? men — — Kanske visste hon det ej sjelf — redigt.

ganska goda och nödiga, dock ej äro tillfyllestgörande, emedan det tilltagande åkerbruket och egennyttan svårligen kan afhållas från att begagna jord och sten, de hufvudsaklige beståndsdelar af Nordens minnesmärken.

INSKRIFTER.

Pl. 1, Fig. 1 visar en Munkstyls-Inskrift på ett panelverk, som omgifver Choret i Klosterkyrkan i Ystad. Inskriften är i en rad, omkring 62 alnar lång, men föreställes här i 4 på hvarannan följande afdelningar. Öfversta linien läses i en rad rundt omkring Choret. Sedan läsas de därunder varande små delar hvar för sig. På öfra raden läser man:

(nat) *Nativitate* (ōr) *nostri* (dni) *Domini* MCCLXVII *fundatus est iste locus per nobilem Dominum, Dominum Holmgerum militem ac conjugem suam, dominam Katherinam tempore Domini Alexandri Papæ IV et Archiepiscopi Lundensis Domini Yserni* 43), *ac demum per venerabilem Dominum, Dominum Olavum Episcopum Revalensem consecratus et singulari beneficio dotatus in honorem sancti Nicolai Episcopi et fratris, et sanctæ Katherinæ virginis et matris cum summo altari, ad honorem sancti Petri. Ille locus provinciæ ordinis cismontanæ, notabilis ordo fratrum minorum, quem diversius in meritis gloriosis sancti sui Francisci multiplicavit in personarum numero et locorum, ac per mundum longe lateque diffudit, habet XXXVI provincias* 44), *loca fratrum mille septingenta XXXIII, loca sororum, ordinis*

43) Detta är oricktigt, och häraf synes, att inskriften är ditsatt så långt efter klostrets grundläggning, att författaren ingen reda haft på de fordne Prelaters lefnadstid; ty år 1267 var Clemens IV Påfve och Jacob Erlandsson till Ellinge Ärkebiskopp. Under Jacobs tid var väl äfven Alexander IV Påfve, men det var endast emellan åren 1261 och 1264. Med *Ysernus* kan ingen annan menas, än *Isarnus*, men han var Ärkebiskopp i Lund emellan åren 1302 och 1310.

44) *Provincia* betydde i medeltiden ömsom stift, land och rike, men ett och annat allmännt i flere länder kringspridt samfund eller orden indeltes i särskildte Provinser, hvilka hade sina föreståndare, stundom kallade Præpositi Provinciales, och sådane Franciskaner-Provinser omtalas här. Kloster kallades väl vanligen *monasteria*, men äfven *Loca Venerabilia*, således är *Loca Fratrum* kloster för bröder eller munkar. *Custodia* betydde egentligen nattvakten omkring klostren. Franciscanerna gåfvo samma namn åt sjelfva klostren. Af samma anledning kallar Palladius fruntimmers-kloster φυλαχαι det är bevakningar, fängelser, och lär med *Custodia* menas Nunnekloster i motsatts af Loca Fratrum. Ett eget slag af Nunnekloster voro Loca Sanctæ Claræ, de stiftades vid år 1212 af St. Franciscus, som äfven är Gråbrödernas Patron. St. Clara bodde hos de Arma Systrar vid Damiani kyrka i staden Assisio i landskapet Spoleti i Italien, i hvilken stad Franciscus var född, och där han äfven ligger begrafven i Domkyrkan, som innefattar 3 öfver hvarannan byggde kyrkor, dit valfärder ske. Den heliga Clara afslog med rättskaffens verldsförakt tillbudet af Påfven Gregorius IX att få något af hans gods till lifgeding. St. Claras Orden har man i sednare tider kallat än Damianister, än i anledning af Påfven Urban IV:s dispensation Urbanister, än de instängda Systrar, än de fattiga Fruar. I Sverige har icke funnits något St. Claras klo-

sanctæ Claræ CCCLII, et sunt summatim duo millia CLXXXV. Det är: "efter vår Herres börd år 1267 blef detta Kloster grundlagdt af den välborne herren, Herr Holmger, Riddare, och af hans hustru, Fru Katrina, den tid Herr Alexander IV var Påfve och Ysernus Ärkebiskopp, och blef det sedermera af den vördige herren, Herr Olof, Biskopp i Reval, invigdt och med stora välgärningar begåfvadt, till den helige Biskoppen och brodern Nicolai samt den heliga jungfrun och modren Katrinas ära, äfvensom högaltaret till den helige Petters ära. Detta Kloster hörer till den Cismontanska Ordens-Provinsen, hvilken den rycktbare Gråbröders-Orden, till nitfull hyllning af sin helige Franciscus, i anseende till klostrens och personernas antal mångfalldigt ökat och vidt och bredt utspridt i verlden. Den har 36 provinser, 1733 kloster för munkar och 352 (skall vara 452) för systrar af St. Claras Orden, summa 2185 kloster." — Nu uppräknas särskildt 29 Ordens-provinser med därtill hörande Munk- och Nunnekloster. Här finnes till och med början af beräkningen af kloster uti den 30:de provinsen, men inskriften är här förstörd, så att ingen upplysning finnes om de 6 återstående. Men följande äro i behåll: *Provincia terræ Salmis habet custodias V, loca fratrum LXXXIII, loca sanctæ Claræ XII. Provincia Peloponesi habet custodias VI, loca fratrum XLIX, loca S:æ Claræ XVIII. Provincia Apuliæ habet custodias X, loca fratrum XXXII, loca S:æ Claræ VI. Provincia s:i Angeli* 45) *habet custodias IIII, loca fratrum XXI, loca S. Claræ VI. Provincia Calabriæ habet custodias III, loca fratrum XXX, loca S. Claræ V. Prov. Ciciliæ habet cust. V, loc. fr. XXVIII. Loca S. Claræ IIII. Prov. Sclavoniæ habet custodias IIII, loca fr. XXIIII, loca S. Claræ III. Prov. Romaniæ vel Greciæ habet cust. III, loca fr. XII, loca S. Claræ VIII. Pr. Lyciæ* (i mindre Asien) *habet cust. IIII, loca fr. XVIII, loca S. Claræ V. Pr. Terræ Sanctæ h. cust. III, loca fr. XXIII, loca S. Claræ V. Pr. Portugalliæ h. cust. VII, loca fr. XIIII, loca S. Claræ XIIII. Picaria Tartariæ* 46) *habet*

---

ster mer än det i Stockholm, hvilket ehuru gammalt och stiftadt år 1282, likväl är 15 år yngre än Franciskan eller Gråmunke-klostret i Ystad. Rhyzelius har icke anfört något om St. Clara, eller om anledningen till denna Kloster-ordens införande i Stockholm. Hvad Ystads Kloster vidkommer, säger han det vara obekant, vid hvad tid och af hvem det är grundadt, men detta okända är genom denna inskrift upptäckt.

45) Salmis tyckes utmärka ön Salamis i Grekiska Arkipelagen, Penopolesus är Grekiska halfön Morea, Apulien är ett landskap i Italien vid Venetianska viken, och med St. Angeli lär menas Monte di St. Angelo uti Apulien.

46) Här menas lilla Tartariet vid Svarta Hafvet, där Krim och Assow äro belägne. Jag vet ej orsaken, hvarföre detta land ej får heta Provincia, utan Picaria, hvilket ord stundom nyttjades i stället för det rätta *Precaria,* som betyder en prebende-förläning, en kyrkans ägendom, som någon får att lefva af, äfven förläningsbrefvet på ett sådant begagnande, äfven prebende-pastorat, prebende-hemman. Strax efter kallas Holstein *Vicaria,* som utom andre bemärkelser, merendels betyder ett kapell med egen präst och egne, ofta betydlige inkomster.

habet cust. III, loca fr. XVI, loca S. Claræ II. Vicaria Holsatinensis h. cust. III, l. fr. XII, loca S. Claræ nulla. Sedes Petri Apostoli et Sancti Laurentii martyris Sanctorum confessorumque Francisci et Dominici, Dominica octogesima VI Petri et Pauli est dedicatio istius 47). Provincia Daciæ 48) *habet cust. VIII, loca fr. XXXV, loca S. Claræ II. Pr. Saxoniæ h. cust. XII, loca fr. XL, loca S. Claræ VII. Pr. Poloniæ habet custodias VII, loca fratrum LXXX, l. S. Claræ VI. Pr. Superioris Alsatiæ h. cust. VIII, l. fr. LIIII, l. S. Claræ XXII. Pr. Austriæ h. cust. VI, l. fr. XXVII, l. S. Claræ XXIIII. Pr. Bohemiæ h. cust: VII, l. fr. XLII, l. S. Claræ XII. Pr. Hungariæ h. cust. VII, l, fr. XLVII, loca S. Claræ IIII. Pr. Hiberniæ h. cust. IIII, l. fr. XXXIII, loca S. Claræ III. Pr. Angliæ h. cust. VI, l. fr. XLII, loca S. Claræ XXII. Pr. Franciæ h. cust. VIII, loca fr. XLI, S:tæ Claræ XIIII. Pr. Burgundiæ h. cust. VI, l. fr. XLVIII, Claræ IX. P. Prussiæ h. cust. VIII, l. fr. LVII, Claræ XXV. Pr. Aqvitaniæ* 49) *h. cust. X, l. fr. LXXXI, S. Claræ XV, Pr. Turoniæ h. cust. V, l. fr. XXXVI, loca S. Claræ VIII. Provincia Aragoniæ habet custodias V, loca fratrum XXXVIII, loca S:tæ Claræ XXVI. Pro - - - cus - - - - XLI - - - -.* Uti Skånska Resan p. 263 säger Linné, att i Klosterkyrkan i Ystad stodo de gamla munkarnes Katedral-säten med vigilierna och deras namn, men här är ej fråga om *Vigiliæ*, som betyder själmässor, utan om en kloster-förteckning, icke heller kan man nu se *Zelandia* omtaldt, utan lär det varit vid 7:de Provinsen, där Sclavonien nämnes; hvarest han, eller rättare någon honom följaktig medhjelpare tyckt sig se ordet Selandia.

47) Här tyckes skribenten i Ystad komma till Lunds stora Ärkestift, under hvilket alla andeliga inrättningar i Skåne och Danmark, (ja, på visst sätt äfven i Sverige), lydde, och denne författare, redan vid de näst förutgående ställen litet besynnerlig, blir nu likasom utom sig af förtjusning, så att han ritar hieroglyfer och yttrar sig på ett ingalunda lätt begripligt sätt. Här blir således ingen mening, om man ej antager bilden för Apostelen Petrus, (alla Biskoppars Biskopp), med Biskoppsmössa och nyckel, sittande uti Biskoppssätet, och sedan läser samma bild såsom en hieroglyf. Meningen blir då, att författaren gifver Lund, (hvars Domkyrka är helgad åt St. Laurentius, och hvars 2:ne förnämste Kloster voro af Fransiskaner- och Dominikaner-orden), namn af Apostelen Petri, martyrens St. Laurentii samt helgonens Francisci och Dominici säte, hvarefter nämnes, att han (den förutnämde Franciscus) hade sin årsfest då Petri och Pauli dag, (d. 29 Junii), inföll för 86:te gången. Christna högtider och helgonsdagar lära ej i Skåne blifvit bestämde och firade, förrän efter Domkyrkans invigning, som skedde 1145, men Franciskaner-klostret i Lund, förmodligen Moderklostret till det i Ystad, anlades 1231, således 86 år efter Domkyrkans invigning.

48) Det gamla Dacia innefattade Moldau och Walakiet samt en del af Sibenburgen och Ungren.

49) Burgundia är Bourgogne i Frankrike. Aqvitania eller rättare Gallia Aqvitanica innefattade Gascogne, Languedoc och allt hvad som ligger emellan Pyreneerna, floden Loire och hafvet. Turonia är Touraine, och Aragonien utgör en del af Spanien.

Pl. 4, Liksten i Ystads Klosterkyrka öfver Axel Axelsson Brade och hans första Fru. Han var Riddare, Dannemarks Rikes Råd och Herre till Krageholm, Widtsköfle och Hammar. Han var en mycket ansedd man, var gift först med Anna Brock, som dog 1524, en dotter af Lave Brock till Hammar, och sedan med den märkvärdiga Sofia Rosenkrantz, öfver hvilken en medalj är slagen, se Dan. Magasinet, B, 3, p. 97. Brahe och denna Sofia fingo i Förläning af Kon. Fredrik I Börringe Kloster 1526, och samma år återköpte Brahe den del af Widtsköfle, som tillfallit Kronan efter hans syskonbarn Nils Brahe, som höll med Christian Tyran och Norrby, slog ihjel Thord Ipsson Sparre, och blef halshuggen 1529. Axel var Kon. Christian III:s man, deltog i beslutet om Reformationen 1533, var flera gångor sänd att underhandla med Kon. Gustaf I, hade befäl uti Skånska Grefve-fejden emot Christoffer af Oldenburg, underskref freden 1539 emellan Skånska Adlen och Malmö stad, dog på Krageholm 1551, och blef begrafven i Gråbröder-kloster i Ystad 50). På grafstenen ser man de Danske Brahers och ätten Brocks vapen, jämför Pl. 9 och 10, Fig. 10. I hörnen äro de 4 Evangelisters sinnebilder, se Tom. 1, p. 43, vid Brahes hufvud ser man hans ledstjerna eller skyddsängel, och vid hennes sida en liten figur, som förmodligen skall föreställa hennes själ i farten till himmelen. Inskriften är: *Hic jacet Dominus Absolon Brade, miles, ex Krogeholm, et uxor ejus Domina Anna filia Lagonis Brok militis ex Eltorp, quæ obiit festo Simonis et Judæ Apostolorum, Anno Domini MDXXIIII:to.* Det är: här hvilar Herr Axel Brade till Krageholm, riddare, och hans hustru, Fru Anna, dotter af Lave Brock till Eltorp, Riddare, hon dog år 1524 Apostlarne Simons och Judas dag (d. 28 Oct.). Det som står öfver hans hufvud får man gissa sig till. Jag förmodar, att tredje bokstafven, som liknar *r* skall vara *s*, hvilken bokstaf ofta hade samma utseende som *c*, således läser jag: *vigilias donavit MDXX*, eller att han redan år 1520 fogade anstalt om och anslog afgifter åt själmässor för sig och Anna Brock. Emedlertid inträffade reformationen, så att han kom sjelf alldrig att begagna Gråbrödernas betalta välmening.

Pl. 3 visar ett grafmonument i Ystads Klosterkyrka åt den föregåendes fader, Danska RiksRådet Axel Pedersson Brahe till Widtsköfle, Krageholm och Tosterup, som var gift med Marna Lunge, en dotter af Tyke Lunge och Anna Kabel. Han var, såsom mången annan, nödsakad att rätta sig efter omständigheter, hvarföre han först 1523 hyllade Christian II, men var sedan med på Lybergs hög vid Lund och antog Kon. Fredrik I, äfvensom han var med att belägra Christians parti i Malmö. På grafstenen ser man öfverst Brahe- och därunder Lunge-vapnet, hvilka båda vapen äfven finnas förenade på ett annat ställe i Kyrkan. Denne grafsten visar på samma sätt som den föregående de 4 Evangelister. Man läser: *Anno Domini MCDLXXXVII obiit*

---

50) Om Grefve-feiden, se mina Skånska Samlingar, Historien om Malmö Stad och Län, p. 120 etc.

strenuus ac nobilis vir, Dominus Absolon Brade miles cum uxore sua Mariana et aliquibus cum suis liberis. Det är: år 1487 dog den tappre och ädle mannen, Herr Axel Brade, Riddare, (som hvilar här) med sin hustru samt några af deras barn. Utom dessa finnas i samma Kyrka stenar med Lunge-, Bille- och Rude-vapnen, ja äfven en med Svenska Brahe-vapnet, samt några mer och mindre läsbare stenar tillhörande 1300-talet, såsom öfver väpnaren Johan Holgersson till Ugerup, som har ett gumshorn i vapnet, väpnaren Jacob Axelsson till Syrtorp med Tottiska vapnet, och hans hustru Margareta Bondedotter med en örn i vapnet. En Tysk Riddare med ett trifolium i skölden, Gabriel von Rosencreutz, visar sig på knä för ett crucifix, utom flere andre. — Denna urgamla Danska slägt Brahe eller Brade, af hvilka en stor del innehaft RiksRåds-ämbeten i Danmark tyckes hafva ursprungligen varit Skåningar, och har den där innehaft flere egendommar, och bland dem Tåsterup, Krageholm och Widtsköfle. På Tåsterup hafva varit 12 possessionater af detta namn, och äfven så många, ehuru ej alltid desamma, på Widtsköfle, hvilka alla äro på taflor i båda dessa kyrkor uppräknade 51). Under Katolska tiden voro månge förnäme landboar, som helldre ville begrafvas i Kloster och Domkyrkor, således hafva i Domkyrkan i Lund Braher från Krageholm, Löparöd, Tunbyholm och Beckaskog blifvit begrafne 52). Af de Skånske Braher var Otto till Tåsterup och Knudstorp märklig i anseende till 2:ne af hans barn; ty ena sonen var den i hela Europa beundrade Astronomen Tycho Brahe, som ärfde Knutstorp och bodde på Uranienborg, och ena dottren var den för sin lärdom och vitterhet ryktbara Sofia Brahe. Dessa syskon äro äfven därföre värde en särskildt uppmärksamhet, att de voro beslägtade med Svenska Wasa-ätten; ty fadren Otto Brahe, som var Slottsherre på Helsingborg och dog 1571, var gift med Beata Bille, en dotter af Clas Bille, som var näst syskonbarn med Kon. Gustaf I, emedan Billes mormoder Brigitta Wase var syster med RiksRådet Johan Christersson Wase till Örby, Kon. Gustaf I:s farfader 53). I samma Ystads Klosterkyrka ser man ett Por-

---

51) En berömlig vård om dessa taflors bibehållande och förnyande har framlidne General-Majoren och Landshöfdingen Baron Christian Barnekow ådagalaggt, och äger jag i Manuskr. de Historiske anmärkningar han författat omkring år 1730 vid uppgiften af dem som ägt Widtsköfle, hvilka anmärkningar jag äfven här begagnat. Denna gård byggdes senast af Jöns Brahe, som äfven ägde Hammar. Den inskrift, som står öfver borggårdsporten anföres uti Reductions-Commissionens dom af d. 11 Junii 1689, såsom ett af de gällande bevis, hvarföre gården ej skulle reduceras. Inskriften är denna: *Widschölle gardt lodt jeg Jens Brade opbigge, oc min Fader hannum af Kong Frederick till Eijedom kiöffte. Gud giffve han ma her lenge staa, oc aldrig fra rette arfving gaa. Anno 1553.* Många dokumenter hafva ej för kommande tider varit så brukbara och nyttiga som denna inskrift. Men Brahes sista önskan har nyliget upphört att vara verksam.

52) Se mina Skånska Saml. p. 63.

53) Sofia Brahes Slägtbok i Manuskr. äges i original af Akademiska Biblioteket i Lund, ditskänkt af en ÖfverstLöjtnant Fredrik Trolle till Näs, Eriksholm och Verpinge.

trät af Amiral Tromp. Uti den orden eller medaljon han bär på bröstet synes ett skepp med 3 master och handen håller han på en kanon. Inunder läses: *Mårten Harpertz Tromp, Ridder, Amiral van Hollanden, Westfrisland, som besköt och plundrade Ystad den 4 et 5 Juli 1678.*

Pl. 5 visar äfven en liksten, som jag grannskat i Skåne, Färs Härad och Bosjö-kloster, på kyrkogålfvet vid nummer-taflan. Det öfra vapnet tyckes tillhöra en Lange, och det nedra en Stiefelder, se Fig. 10. Af Svenske vapen hafva de, som utmärka slägterna Silfverlod och Bröms, mäst likhet med dem. Man läser: *Anno Domini MCCDXCIII hic jacet nobilis vir Tagho Henrici qvondam Prior hujus loci cum uxore sua Domina Katerina, quorum animæ requiescant in pace.* Det är: år 1493, här hvilar hedersmannen Tage Henriksson, fordom detta ställes Prior, tillika med hans hustru, Fru Katrina, hvilkas själar hvile i frid! Man finner här en sammandragning, som både betyder *et* och på ett par andre ställen *m.* Prior kallades äfven i medeltiden Prior-Major, han var Abbotens Vicarius, då det behöfdes, för öfrigt var det, bland annat, hans skylldighet att vid högtidliga tillfällen slå Cymbalen, som var ett slags Janitschar-musik. Äfven ser man, att denne välborne Kloster-Intendent ej egentligen hört till de Katolske andelige, och således kunde han, såsom flere af Apostlarne, till Guds församling medföra en Hustru. Denna vid Ringsjöns skönaste stränder belägna gård har fordom varit ett Nunnekloster af den gamla S. Bengts orden, som haft sina Abbedissor. Klostret anlades vid år 1181 af Skånska Höfdingen Thor Tott, som från hedendommen blef omvänd till Christna läran, men ville dock på fädernas sätt begrafvas i en ätthög. Worm uti Monum. Dan. p. 152 säger, att man med dessa rim firat hans åminnelse: *Dalby-Mölle och Kjelby vang, Böge ore oc Ringsö fang, Giffuer jeg Bosiekloster ny, Mens selff ligger i denne höj.* Kjellby mölla, eller qvarn, ligger vid Lund, och Dalby mölla är en mil därifrån, *Böge* lär vara Bökebärgs slätt, ett insockne frälsehemman till Skabersjö, *vång* är ett Skånskt ord och betyder åkergärde, *ora* är Skånska och Wästgötska, och betyder en tät och stenig skogsbacke, grundordet är vårt ör, stenör, Isl. *aur.* Rhyzelius, som ej noggrannt afskrifvit Worm, tillägger honom p. 342 oricktigt sin egen gissning, att denna inskrift fordom funnits i Klostret. Om så vore, borde *Kjölinghöj,* uti hvilken Worm p. 149 säger att Thor Tott är begrafven, sökas vid Bosjökloster. Lagerbring har häraf gjort Kycklinge-hög vid Kjeflinge, som ligger emellan Lund och Landskrona. Se mera härom Tom. 2, p. 61 och mine Skån. Saml. p. 338. Vid Reformationen blef den siste

Hon har där p. 131 en särskildt anteckning om sin slägtskap med Wasa-familjen så lydande: *Saa war Kong Gustavus I och min morfader Hr. Claus Bille nest söskinbörn. Och lod fornefnde K. Gustavus kalde sin dotter Fröken Elisabeth, Hertug Christophers gemahl af Mekelborg, efter min mormoder Fru Elisabeth Hr Claus Billes, som mange vitterligt er, hvilket fornefnde Hertuginde selv sagde til mig udi Helsingborg, den tijd hendis Förstelige Naade drog her igenem landet in udi Swerig anno 1592. Sophia Brahe Ottis dotter mpp* (manu propria).

Katolske Ärkebiskoppen i Lund Thorbjörn Bilde afsatt och fick då Bosjökloster och Decanatet i Lund att lefva af. I Bosjöklosters kyrka vid altaret får man se stenar med vapen, tillhörande slägten Laxman och dess anor, och en stor tafla på väggen har minnesmärken efter Grubbe-slägten. På stora Klockan läser man denna Munkstyl: *Jhesus Maria, Anna oc Sanct Susanna help!* och på lilla Klockan: *O rex glorie, Christe veni cum pace, alfa et o, Deus et homo, Ave Maria, Amen!* och därunder ett par ord, som förmodligen äro Klockgjutarens namn. På ena sidan om ordet *alfa* ser man ett litet crucifix och på den andra en liten Maria med barnet. Gården är byggd af en Jockom Beck, och ser man hans jämte Corfitz Ulfelds med fleras porträtter i matsalen, äfvensom man i muren öfver porten ser namnen *Jocum Beck, Else Grubbe, 1699,* samt deras vapen, men på en gammal port af trä står inskurit *T. W. MDLXIX,* det är: Talle Ulfstand 1569.

Pl. 48, Fig. 152, en grafsten framför altaret i Munktorps Kyrka i Wästmanland. Jag läser: *Anno Domini MCCCVIII obiit h*(ic) *Torni de Siykrio, Cujus anima V*(olente) *Di*(vina) *misericordia in pace reqviescat,* det är: Här dog år 1308 Torni ifrån Siykrio, hvars själ skall efter Guds barmhärtighet hvila i frid. Om Siykrio ej skall betyda järnbruket Sikfors här i Wästmanland, så lär det vara ett förvändt namn på något utländskt ställe, och lär den nämde person varit af utmärkt anseende, då han kommit att ligga vid altaret. Detta är en af de svåraste inskrifter jag läst och aftecknat. I denna socken bodde Wästmanlands förste Apostel S:t David, en nitisk och gudfrucktig man, som inkom från Ängland vid år 1060. Han förmenas hafva laggt första grundstenen till Wästerås Domkyrka, äfvensom han låtit bygga Munktorps Kyrka, där man äfven i södra kyrkomuren under tornet ser märken efter hans lilla grafchor, till hvilket fordom pelgrimsfärder skola blifvit förrättade. S:t David var förut med S:t Sigfrid i Småland, men blef af honom sänd till Wästmanland, anlände först till en liten ö i Mälaren, Biskoppshamn, gent emot Torpa Kyrka, på denna ö byggde han ett Kapell af trä, satte sig sedan ned ej långt därifrån på Dåwö (Davö eller Davidsö) vid Mälaren i sjön Galten och i Munktorps socken, efter något uppehåll här skall han hafva begifvit sig till byen Santestad (S:t Davids stad), och bodde han här, då han byggde Munktorps eller S:t Davids Kyrka, och därvid ett Kloster, efter hvars Munkar socknen har namn, samt vid Klostret en skola. Davids Källa är på Sanstads ägor, och på foten af en gammal Kalk, som finnes i Kyrkan, äro tecknade Davids Attributer, hans handskar, hvilka vid tillfälle skola haft den egenskap att kunna upphängas i fria luften på en solstråle, jämför Tom. 2, p. 116.

Fig. 155, Gästrikland, Walbo socken, nära Gefle på stora Klockan: *Anno Domini 1483 Campana beatæ Mariæ Virginis.* Längre ned på Klockan såg man ett mera slitet och svårläst ord, Fig. 154, förmodligen *Allbernus,* som lär varit Prästens eller Klockgjutarens namn. De 12 kulor lära hafva afseende på något vapen, och den dubbla runan är ett bomärke. Dylika

kulor jämte en Ren i fullt språng visar sig i Gästriklands vapen. I Svenske vapen får man se kulor i dem, som tillhöra slägterna Fleming, Dyker, Ögnelod, och nästan alla dem, som sluta med stafvelsen *lod*, utom flere andre. Af Danska vapen finnas kulor i det Bylovska m. m. De öfrige Munkstylsinskrifter i Gästrikland, till hvilka Hülphers gifver anvisning, sökte jag förgäfves, emedan Klockorna äro omstöpte, men de Runstenar Göransson uppgifver voro i godt behåll.

Pl. 47. Patén af silfver förgylld med Munkinskrift uti Jällontofta Kyrka i Wästbo Härad i Småland. Man läser: *Jhesus Mariæ filius, nobis propitius et clemens, Amen!* det är: Jesus Marie son (var oss) huld och nådig, Amen! Jag förmodar, att handen med 2 finger uppåt, likasom för att aflägga ed, skall hafva afseende på Guds löfte: *Så sannt jag lefver, jag hafver ingen lust till syndarens död, utan att han omvänder sig och blifver vid lif, Hesekiels* 33: 11. Stundom finner man på fordne Prästers grafstenar deras bilder med 2 upplyfta finger, förmodligen till erinran om deras prästed, hvars uppfyllande utgjort deras äreminnen. Däremot har fordom af visse andacktsfulle varit brukligt att, vid välsignelsens läsande, uppräcka 3 finger, i afseende på det betydningsfulla trefalldiga upprepandet af ordet *Herren*.

Pl. 51 och 52, Fig. 161. Ett stenkors med inskrift, upprest utanföre Wisby östra tull på en mark, som däraf kallas Korsbetet, äfven har stället blifvit kalladt Korsbedningen. De fleste reste stenkors, som hos oss finnas, får man se på Öland, merendels utan inskrift, för öfrigt äro på flere ställen, ej endast på kyrkogårdar, utan äfven på öppna fältet, reste kors, till större delen af trä. Desse äro i anseende till ändamålet af flere slag. Ursprungligen utvisa de bedeställen. På Öland omtalas äfven, att där fordom någongång funnits vid korsets fot en stenskifva till pall för knäböjandet och en liten sparbössa af järn till allmåsors insamlande. Äfven har gudstjenst vid desse kors, före kyrkors byggande, blifvit hållen. Därefter hafva de utmärkt grafställen, då meningen varit, att man skulle bedja för den aflidnes själ. Rimkrönikan berättar, att sedan Marsken Torkel Knutsson blifvit halshuggen på söder vid Stockholm, blef ett kors rest öfver hans graf. I samma bemärkelse, till påminnelse om förbön, hafva de blifvit reste där någon på öppna fälltet genom mord, bråd-död eller våda omkommit, och seden har fortfarit ända till våra tider. Men äfven hafva de blifvit reste till minne af någon Historisk tilldragelse, och af detta slag är stenkorset på Korsbetet vid Wisby. Den händelse, som gifvit anledning till inskriften, hörer till den tid, då Kon. Magnus II Eriksson eller Smek regerade i Sverige med en lycka, som han ej hade nog själsstyrka att begagna, och under ledsamheter, dem han hvarken förstod att förekomma eller med rådighet möta. Han fick Norrige i arf och med penningar inlöstes Skåne, Halland och Bleking, och likväl var han bland de mindre lycklige regenter. Aristokraterne tillsatte hans söner till medregenter, Erik XII i Sverige och Håkan i Norrige, och af brist på vänner bland sine undersåtare, förtrodde Magnus sig åt Kon. Waldemar III i Danmark, som begag-

nade allt för att återfå de förlorade länder, hvilket af Erik hindrades, men detta hinder undanröjdes, då Erik dog 1359, och 1360 inföll Waldemar i Skåne, belägrade Helsingborgs slott, gick vidare fram och öfver till Öland, sköflade och nedbröt Borgholms slott, kom till Gottland och belägrade Wisby, borgarne gjorde då d. 26 Julii 1361 ett utfall, då 1800 af dem nedergjordes, hvarefter Waldemar intågade och sköflade staden, som därigenom förlorade hela sitt fordna anseende, och de märklige Ruinerne af Kyrkorna stå där ännu, såsom sörjande och acktningsvärde vittnen, och på korset, omkring hvilket de slagne ligga begrafne, läser man, Fig. 161: *Anno Domini MCCCLXI feria III post Jacobi* (och vidare på andra sidan om korset Fig. 162) *ante portas Wisby*(enses) *in manibus Danorum ceciderunt Gotenses h*(ic) *sepulti. Or*(ate) *P*(ro) *E*(is). Slutet af inskriften, hvarest anhålles om förböner, visar, att sedermera detta ställe blifvit begagnadt till korsbedning. Af de stenkors, som finnas på Öland, är det i Bredsätra socken vid Långöre Kapell det anseenligaste. Det är 5 alnar högt, uthugget i en enda sten med smärre kors på de 3 öfverste ändar, i likhet med ett Jerusalems-kors. Det har ganska säkert varit ett prediko-ställe; ty det har en vall som inneslutar en fredsbana af 19 steg i diameter. Det i Gerdslösa socken vid Tjusby i öster från byen åt sjösidan är mäst likt korset vid Wisby. I samma socken vid öfra Sandby är ett kors rest, där en präst om vintren under snöyra omkommit. I Persnäs socken vid Hallnäs mellan kyrkan och byen är ett vackert kors. Traditionen säger, att det är minne af 2:ne Prinsar, hvilka företagit en kappridning, då den ene red ikull och blef död, hvarföre ett gammalt qväde skall innehålla desse ord: *Och Kongens hästar de voro så skalke, — De skicka häl* (ihjäl) *prinsen i Hallnäsa marke*, men i Kalmar Consistorii protokoller för 1667 kallas det Rynings kors, emedan en Ryning där skall hafva ridit sig ihjäl. Båda desse uppgifter låta sig förena; ty man var ej så noga med titlar. Äfven om platsen utgjorde en Gymnastisk bana, samt ett allmänt kappridningsställe, kunde den ena händelsen tilldragit sig först och en dylik sedan. På stenkorset med munkstyl i Föra socken söder om kyrkan läses: *Anno Domini MCDXXXI Dominica prima post festum trinitatis hic Dominus Martinus peremtus est*, eller år 1431 första Söndagen efter Trefalldighetssöndag blef Herr Mårten mördad. Traditionen säger, att han blef ihjälslagen af Biskoppens Fogde på stället. Att Martinus var präst ser man af en kalk, som visar sig midt i korset. I Bredsätra socken, söder om öfra Sandby, är ett kors, hvarpå man läser namnet *Sune*. Men om dessa och dylika Minnesmärken äro utförliga uppgifter uti Ölands Beskr. af Ahlqvist, som äfven benäget meddelat mig teckningar af de här nämde kors. Uti Bautil ser man bland Smålands Runstenar ett kors med några, ingen mening gifvande, runor N:o 1034. Här, såsom på flere ställen, har dock Göransson ej uppgifvit ort och ställe, där monumentet är att se. Men detta kors finnes i Östbo Härad vid vägen emellan Åkers kyrka och prästgården. Då vi tale om kors på öppna fälltet, såsom bedeställen, förtjänar att anmärkas, att det ända ifrån Chri-

stendommens alldra första början varit brukligt, att bland vackra ställen under öppen himmel välja en plats, passande att underhålla de högre förbindelser, och höja tankarna till honom, som bor i höjden, således hafve vi ett skönt efterdömme uti det som uppgifves i Apostl. Gärn. 16: 13, 16, att utom staden Philippi i Macedonien vid floden var ett sådant bedeställe. — Af Historisk anledning, likasom vid Wisby, har i sednare tider ett kors af trä blifvit rest i Norrige, Christiania Län och Guldbrandsdalen vid Viig, till minne af Norrska böndernas seger öfver Georg Sinclair med en tropp Skottar. Sveriges Gustaf II Adolf, som ärft flere krig och bland dem ett med Danmark, hade låtit värfva 2000 man i Skottland, Öfversten Sinclair kom år 1612 med 1000 man af dem, och skulle gå igenom Norrige, men då de passerade bärgsklyftan Kringelen, kom Fogden Lars Gram med en mängd bönder från Guldbrandsdalen, inneslöt Skottarne på båda sidor i passet och nedgjorde dem. Sinclair (den Danskar och Norrmän orätt kålla Zinclar eller Sinklar) har i Froens Pastorat fått ett minnesmärke rest vid sin graf utanför Qvams gamla kyrkogård vid landsvägen. — En och annan gång i nyare tider hafva Svenskarne, särdeles vid högtidligare tillfällen, i stället för Historiska Kors, rest Obelisker, hvarpå vi vilje anföra ett exempel, emedan det tillhör samme vår store Gustaf Adolfs minne. Sedan han år 1631, ärofull och segrande, framträngt ända till Rhenströmmen i trackten af Maynz och Oppenheim, restes, till minne af hans vistande vid detta mål för hans segrar, en Obelisk, af Tyskarne *Die Schwedische Säule* kallad, på hvars öfre del visade sig ett lejon med ett svärd i högra klon och en stormhatt med krona på hufvudet. Det hade likväl varit mycket vackrare, om artisten, i stället för lejonet, placerat Thors bild på Obelisken, hvilken här visas Pl. 29, Fig. 92, gjord efter en gammal Tysk teckning. Schiller om Trettioåriga-kriget, då Konungens uppbrått från Maynz och belägringen af Oppenheim omtalas, nämner att åtminstone 70 år efteråt denna Obelisk ännu för vandraren utvisade det ställe, där den odödlige Konungen passerade Tysklands hufvudström 54). — Men vi återkomma till våra Nordgötiska Kors. — Worm i sina Mon. Dan. visar 3:ne dylika, nämligen i Norrige Monumentum Nierumense, p. 511, i Stavangers Amt, Jedderens fögderi på en backe i norr vid Nærums kyrka. Inskriften är med runor, äfvensom på Monumentum Tangerense, p. 516, i samma Amt och fögderi vid Tanger på Tangerhöj. I Danmark uppgifves ett kors med munkstyl, Monumentum Julescoense, p. 243, på Jutland, Nyborgs Amt, Vindings Härad vid säteriet Juleskow. De äro alla minnen af nu okände menniskor och deras företag. Utom i Sverige, Norrige och Danmark finnas ingenstädes så många inskrifter med runor som på ön Man emellan Ängland och Irland, och äro alla på flata och merendels illa medfarne stenar, som visa korsformer. På de flata sidorna ser man allehanda prydnader samt bilder af dels stående beväpnade, dels

54) Härvid kan vid det föregående en rättelse anmärkas; vid Figurernas förklaring på 8:de sidan, då Pl. 29, Fig. 92 nämnas, står Elbströmmen, rättas till Rhenströmmen.

dels ridande män, dels hundar, hästar, oxar, fåglar m. m., men runskriften är i kanten. Ön är 6 mil lång, 1½ bred och har 5 städer. Där finnas flera ätthögar, i synnerhet vid Biskoppssätet, och i Karn Viael i Kirk Michaëls socken äro några stenrör af ett alldeles eget slag, uppkastade likasom ätthögar, men bestående dels af småsten, dels af stora hvita stenar. De fynd man gjort i jorden äro bland annat illa brände och bräckliga urnor, fulla af ganska friska och hvita ben, dolkar af kåppar och stål samt spikar af rent gulld, hvilka tyckas hafva hört till prydnader på sköldar. Dessa Nordgötiska minnesmärken vittna om eröfrare från våra Skandinaviske länder, hvilka besök Häfderna icke förtiga. År 449, då Britterne anföllos af Skottar och Pikter, inkallade de Angler och Sachser från Slesvig och Holstein, med hvilka äfven förenade sig en del Jutländare. Desse kommo såsom hjelptroppar, men de intogo och bosatte sig i landet. Svenskar och Danskar, under namn af Norrmän, gjorde infall uti Ängland omkring början af 800-talet, och flere af dem nedsatte sig på öarne därvid. Vid början af 1000-talet eröfrades Ängland af Danskarne, och snart blef Danmarks Knut den store erkänd innehafvare af Ängland. Våre Nordgöter, som redan genom eröfring innehade Normandie i Frankrike, gjorde därifrån år 1066 under anförande af Wilhelm Conqvestor infall i Ängland, som intogs, och Anglo-saxiska väldet upphörde. I Ängland föreföllo således flere händelser, som gifvit anledning till införande af Nordgötiska seder, ja äfven språkblandning, och flera minnesmärken finnas däraf. Till de alldra uråldrigaste höra Kummelgråttorna, eller såsom de här kallas, *kets coiti houses*, i Wales och Cornvall, härtill kan äfven räknas *Stone Henge* eller Monumentum Salisburiense, se Tom. 1, p. 102. Runstens-korsen på ön Man äro däremot bland de yngste. Alla *e* äro af sednare slaget och alla *s* äro tagna ur Helsinge-alfabetet. De Ängelske minnesmärken af Nordgötisk art omtalas på flere ställen, men i synnerhet uti Britannia, or a Chorographical Description af Great Britain and Ireland By William Camden, London 1722, där ön Man förekommer, Vol. 2, p. 1455.

Pl. 26, Fig. 75 visar en af desse stenar på Man vid Kirk-Michaël. Teckningen med korsfiguren är på stället gjord och mig meddelad af den i sitt slag egne, men pålitlige, nu aflidne fornälskaren Alexander Seton. Inskriften, hvilken äfven finnes hos Camden, ser man här Fig. 74, den är i kanten och går nedifrån uppåt i en rad, men måste här föreställas i 2:ne. Man läser: *Julfer sunr Thurulfs eins rauda risti krus thono aft Fridu, mudur sino*, det är: Julfer Thurusson hin röde reste detta kors efter Frida sin moder. Därvid ser man Korsriddaren Julfer i pantsarskjorta med bälte, en hällebard i ena och en rund sköld i andra handen, korset har han däremot emellan benen. Uti Kirk-Michaëls kyrka ser man ett stenkors, som i sednare tider blifvit insatt öfver ett af kyrkofönstren. Inskriften ser man här Pl. 27, Fig. 79 och 80, hvilka höra tillsammans; ty Fig. 80 är början till nedra raden af Fig. 79. Camden börjar att läsa på öfra raden med ordet *laifa*,

men jag tror meningen taga sin början med Fig. 80 sålunda: *Fustra sina Toli* (Camden läser Tuli) *Rluf* (C. läser Uluf) *Katls* (C. läser Kals) *kona is an raiste krus thina efter Malmury, is laifa fustra guthan than sun ilan,* jag tyder: Hans fostermoder Tola, Rolf Ketilssons hustru, var det, som reste detta kors efter Malmury, men han lämnade god uppfostran åt en elak son. Fig. 81 visar inskriften på ett stenkors vid Kirk-Braddan. Den börjar med 2 Helsinge-runor, dem Camden ej kunnat läsa, men de äro *bjark* och *aur,* hvarföre jag läser: *Badu Rlior ne Aki risti krus thono aft Fiak sun sin Orudur sun ears,* jag tyder: Både Rolfer och Åke reste detta kors åt Fiak, den förres son, och åt Oröder, deras son (nämligen den enes son och den andres svärson). Camden läser här alla *e* såsom *h.* Fig. 82 visar runor på ett sten-kors i Kirk-Andrew på kyrkogården: *Sont Ulf hin svarti raisti krus thona aftir Arin ok Åjuk kvanu sina,* det är: *Sontulf* (ty man kan här icke läsa, hvad här verkligen står, St. Olof) den svarte reste detta kors efter sina hustrur, Karin och Åjuka. Så mycket till prof af griftminnen med runor på ön Man. Skulle man icke tro, att man besökte Kyrkorna på Öland och Gottland? En tradition är i Skåne och Harjagers Härad vid Hofterup, den Gillberg nämner p. 192, att Kon. Hottar, efter hvilken byen fått namn, och hvars stora ätthög därvid var att se, blifvit anfallen af ströfvande krigare, som kallades Manner, men att Kon. Hottar slog desse Manner, hvilka skola ligga begrafne i de därvid belägne Manhögarne. Må hända hafva desse varit vikingar från ön Man. De Latinska inskrifter på de Romerske ruiner i England hafva vi ej här att göra med, men vi skola nämna en runskrift på en dopfunt af grönaktig sten uti Bridkirk i Cumberland, Pl. 27, (de tvänne nedersta rader). Camden läser: *Er Ekard han men egrocten and to dis men red wer Taner men brogten* och tyder: Här blef Eckard omvänd, och efter hans exempel rättade sig Danske män (och efter denne mannens råd voro Danske män bragte). Man ser här, huru Anglo-Saxiskan insmygt sig både uti ord och alfabet. Hvem denne Eckard är, vet man ej; om det ej menas Anglo-Saxernas Ethelbert, som var deras förste Christne Konung. I alla fall är Ängelska Historien ej synnerligen omständlig, då Danskarne omtalas. På sjelfva Dopfunten, ser man, utom runorna och flere andre figurer, bilden af en andelig man med långa mässe-kläder. Han döper ett barn och öfver hans hufvud sväfvar den helige ande i dufvo-liknelse. Om Dopfuntar hos oss med figurer och inskrifter, se Tom. 2, p. 64, 65, 202. En sten i Skottland, *Cat Stone* kallad, skall jag uppgifva, emedan den är ett minnesmärke efter de gamle Pikter. Al. Seton har ritat den på stället i Kirk-Listons socken, 7 Ängelska mil väster ifrån Edinburgh. Se Pl. 26, Fig. 76, jag läser: *In hoc tumulo jacent Vettæ victrices,* och tyder: Uti denna graf hvila de Veteraner (det är de gamle Pikter), som stupade i det fältslag, genom hvilket de segrade (öfver Skottarne). Uti Skottland, provinsen Dumfries nära staden Annan, uti Ruthwell eller Rewell uppgifvas 2:ne run-monumenter af Hickesius uti dess Thessaurus Pl. 3, p. 4, 5, det tyckas vara grafstenar och hafva hos

oss icke okände run-förändringar, dock har man hittills ingen mening kunnat få däraf. Midt på stenarne ser man figurer af djur och växter. Uti Bihanget, eller Wanleji Ant. Litt. Sept. Liber alter p. 248 uppgifves ett stenkors i Beucastle, (förmodligen Ballycastle i Grefskapet Antrim i Irland), med runor, dem han ej tyder, dock läser han: *Rynar Dryhtner*, men jag läser efter runornas vanliga ljud: *Rin os Druhtnos*, det är: rena oss, Herre! Strahlenberg uti Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia p. 409 berättar, att han i Siberien vid en liten å, som hette Bee, en dagsresa från öknen Suburga, där många ätthögar funnos, såg en rest gråsten af omkring 8 alnars höjd, den han visar Tab. V, Litt. A, den är full med bokstäfver, af hvilka en del tydligen äro runor, såsom ᛏ, ᛚ, ᛁ, ᚺ ᛂ, ᛒ. Det hela har dock hittills varit alldeles oläsbart. Äfven såg han i Siberien ovaler, kringsatte med dels huggen, dels ohuggen sten, samt vid hvarje ända en högre rest sten, i likhet med våra envigesplatser och våra skeppsgrifter. Desse högre reste stenar visar han Tab. XI, Litt. A, B, C, D, och ser man på den förste en menniskobild och ett djur med stora horn, på den andre ᚫ, sedan stjernbilden skyttens tecken, därefter stuprunan ᛇ, och där under ett ord, som skulle kunna läsas *Yuk*, på den tredje är en uppritning, som liknar planen till en stad med sina gator, och på den fjerde ser man runan ᚠ, siffran 9, ett kors med en cirkel på öfra delen och med ett tvärstrek i ändarne, deladt såsom fingrar, förmodligen en människobild i sin enklaste form, och nederst visar sig något, som lär föreställa en vagn med sina 4 hjul.

Då vi tale om utländske inskrifter, skall jag, med tillhjelp af min icke obetydliga samling af Munkstyl på klåckor, hjelpa till att läsa en dylik inskrift i vårt grannrike. Den utmärkt arbetsamme och af vår Archäologi mycket förtjänte, nyligen aflidne R. Nyerup har i 5:te Bandet af Tilstanden i Danmark og Norge, i företalet, som han kallar *Min Antiqvariske Fodreise i Fyen i August 1805*, p. XXX, uppgifvit och visat teckning af en inskrift med munkstyl på klåckan i tornet med den svåra uppgången i Skaarup, hvilken naturligtvis befunnits meningslös; ty händelsen är den, att Klåckgjutaren af okunnighet satt inskriften i formen rätt fram, hvarföre den på klåckan skall läsas bakfram. Men man måste här börja på första raden och på tredje ordet, räknadt från högra sidan, sedan läsa bakfram, hvarefter andra raden läses från höger bakfram, och slutligen de återstående ord på första raden. Men på klåckan går förmodligen inskriften rundtomkring i en rad. Det ser väl ändå något otydligt ut, men jag läser med fullkomlig säkerhet: *Alpha et Omega, Deus et Homo, O! Rex Gloriæ, veni cum pace, Amen!* Detta votum plägar annars på klåckorna hafva ett par rimslut, sålunda: *O rex glorie! — Veni cum pace! — Alpha et O! — Deus et Homo!* Detta O, i stället för omega, begagnas äfven till rim uti gamla Psalmen: *In dulci jubilo* etc. I Skåne bifogas stundom några Danske, Tyske, eller Holländske ord. Af inskrifter

med flere variationer af detta slag har jag blott sett en med årtal, nämligen i Skånska socknen Halmstad nära Landskrona, den är af år 1414 och upplyser ett litet bihang på Danska, att en Saghstorp låtit stöpa klåckan *varfrua til lof oc santa Laurens.* Slutligen finnes namnet (förmodligen Klåckgjutarens) Herman. — Just nu får jag den underrättelsen från den 80-årige fornälskaren, Prosten E. Lindborg i Barkarö i Wästmanland och Tuhundra Härad, rörande den af Tuneld p. 287 omtalta klåcka i Barkarö, nämligen att den förstördes då kyrkan brann år 1771, ehuru murarne så af kyrkan som tornet qvarstodo, men att inskriften icke allenast finnes aftagen, utan är äfven bibehållen på den därefter stöpta, som intagit den förra klåckans plats, hvilken förmodligen var den äldsta, eller en af de äldste i Sverige. Den hade en underlig form, var föga djup, men aflång på bredden, malmen var nästan hvit, så att den lär innehållit mycket silfver, och Prosten Lindborg erinrar sig ännu, att dess ljud var ganska behagligt. Munkstylen var grof och man läste: *Anno Millesimo Nonagesimo Primo, Help Maria!* således var Christendommen genom S:t Davids åtgärd redan så stadgad på den orten år 1091, att man med ringning i tornet sammankallat menigheten till gudstjenst. Barkarö och Munktorps kyrkor lära således kunna täfla i ålder med hvilka som hälst i Sverige, äfvensom denna klåcka lär vara den äldsta man hos oss har någon kunskap om, och var den mycket äldre, ja äfven varacktigare, än den fordna ofantliga Maria Laura i Lund; ty den stöptes först 1215 och omstöptes sedan 1577 till 2:ne andra ganska ansenliga klåckor. Den äldsta klåcka jag sett, och förmodligen den äldsta ännu befintliga, är den med munkstyl i Bara i Skåne nära Malmö; ty efter Ängelens vanliga hälsning till Maria, uppgifves ganska tydligt år 1130, och således är äfven den äldre, än våra klåckor med Runor, jämför Tom. 1, p. 21. Men af så högt ljudande Munkstyl har jag ej sett någon innehålla så många för orten märkliga uppgifter, som minsta klåckan i Malmö storkyrkotorn 55).

Sednare Upptäckte och ännu Uti Ingen Samling uppgifne och tecknade Runstenar skola nu granskas, och först den i Skåne vid Kragelholm, i en gärdesgård vid en grind, se Pl. 8, Fig. 8. Man läser: *Tuni sati stain dansi aftir Brad bunta sin auk Was dutr sunr hans, han var bestr bumana auk miltastr mata',* det är: Tuna satte denna sten efter Brade, sin husbonde (man) och efter Wase hans dotterson, — han var den bäste hushållare och den gladaste värd. *Bumadr* är landtbo, landtbrukare, hushållare, och *matarmilldr* är den som gärna gifver måltider. Den som har lust att fördjupa sig uti Bradeska genealogien torde kunna påfinna, hvem de nämde personer varit. Att Brade är en urgammal Dansk slägt, och att en del af dem ägt Kragelholm är säkert.

55) Se mina Skånska Samlingar om Malmö Län och Stad p. 158, — och bör där desse tryckfel i noten, raden 12, *sue petitis incit* ändras till *tua*, eller på gamla sättet, *tue pietatis insit.*

Pl. 57, Fig. 182. Småland, Konga Härad, Furuby socken vid Kårestad. Läses: *Klaka sunir litu hiakva stein eftir fadr sin auk eftir Kala auk Vikik brudr sina*, det är: Klakes söner låto hugga stenen efter sin fader och efter Kale och Vikik, sina bröder. Stenen är 4 alnar hög och 1½ aln bred. Teckningen är af Domkyrko-Syslomannen i Wexiö Joh. Forsander.

Fig. 183. Wästergötland, Skånings Härad, Winköl. Då jag såg den, befann den sig i västra kyrkogårdsmuren. Man läser: - - *li risti stin thonsi iftir Osgut thegn harda gu*(dan), det är: - - li ristade denne sten efter Osgut, en ganska berömlig riddersman. Denne aflidne är märklig både för sitt namn och för den titel han får. Det ovanliga Osgut heter rätteligen *Asgautr* det är en af Asa-Göterne. *Thegn* är en fri man, och det därmed beslägtade *Tign* är ära, värdighet, hvaraf Tignar-namn.

Fig. 184. Uppland, Enköping, vid kyrkodörren. Här läses: *Birgikthir brudr litu risa stin thenna at Higulf fadur sin, Gud hilbi ant hans btr tha — til - - - i risti runar.* Efter ordet *btr*, eller såsom på andra stenar står *bitr*, har säkert stått *than an gardi til*, det är bättre än han gjorde till. Ibland de på Runstenar förekommande önskningar, såsom då Guds Moder anropas och då man uppmanas att läsa *Pater noster* öfver själen m. m. hvilket allt, såsom enfalld och välmening, väl icke är fördömmeligt, men åtminstone Påfviskt, finnes ingen i en mera sann Biblisk och Protestantisk anda, än då de bådo Gud hjelpa själen bättre, än han gjorde till, det vill säga, hjelpa honom, ehuru han med sina gärningar ingalunda kunnat förtjäna evig salighet. Tvänne sådane stenar finnas i samma Provins, den ena i Näringhundra Härad, Edsbo socken, Bro gärde, Bautil N:o 569, den andra i Lyhundra Härad på Husby-Skäderö kyrkogård, Brocman p. 177. Meningen på denna Enköpings-stenen blir således: Brigittas bröder låto resa denne sten åt sin fader Higulf, Gud hjelpe hans anda bättre än han gjorde till, — i (kanske den gamle kände runristaren Bali) ristade runorna.

Fig. 185. Uppland, Åsunda Härad, Tillinge socken, Tyrestad. *S - - b - - r -* (Sigbiarn) *raisti s - -* (stain) *iftir Ketil, Gud hjelbi ant - - - s* (hans), det är: Sigbjörn reste stenen efter Ketil, Gud hjelpe hans anda. Det var i denna socken på Gataskogen, emellan Enköping och Nyqvarn, som slaget stod 1365 emellan Konungarne Albrecht och Magnus Smek.

Fig. 186. Uppland, Åsunda Härad, Näs socken, Hjälestad, i en källare. Här få vi icke se *s* utan med Helsinge-runa, så att man läser: *Jubjarn auk Thurkisl raistu stain thina aftir Oslaik sivar sin, Gud hjalbi anu han* (hans), det är: Jubjörn och Thorkel de reste denne sten efter Oslaik deras svåger, Gud hjelpe hans ande. Här kan anmärkas, att detta ord i vårt Fornspråk *sivar*, *svar* eller svåger är ett ibland dem, som ej begagnats i Isländskan, där det heter *systur madr*, och svägerska *brodr kona*, likaledes kalla de svärson och svärdotter *dotturmadr* och *sunarkona*, äfvenså svärfader *fadir, konumans*, och svärmoder *modir, konu-mans*. På en sten i Uppland, Rasbo Härad och Funbo socken i Sundby står ordet *svaru*, hvilket Brocman p. 216

öfversätter med svärmoder, men det kunde äfven så väl betyda svägerska, eller svärdotter; ty vi hafva ej på stenarne tillräckligt ord af detta slag, hvarföre åtskillnaden ej kan säkert bestämmas, i händelse något bestämt häruti denna tid funnits. De gamla nu urmodiga orden *svär* som ömsom betydde svärfader och svåger, äfvensom *svära* svärmoder och svägerska, bibehöllos ännu uti de äldre Svenske Bibel-öfversättningar, men af desse ord äro i Isländska dialekten endast qvar ordet *svara* svärmoder. Denna sten äfvensom de båda föregående äro tagne ur Burei handskrifter på Kongl. Bibliotheket, hvilka äfven blifvit begagnade af Burman.

Pl. 58, Fig. 187. Småland, Wista Härad, Grenna socken, Uppgrenna by, vid landsvägen till Holkaberg i väster. Inskriften: *Svin risdi stina disi iftir Oslak auk iftir Guta sun hons an Oslaks vas brudir Svins*, Sven reste denna sten efter Oslak och efter Göte hans son, men Oslak var Svens brodr. Att Linné besett denna sten se vi af Gottländska Resan p. 336, men Göransson råkade ej på den, ehuru nära den ligger landsvägen. Stenen, som är 2¼ alnar hög och omkring 1¼ aln bred, är belägen på det ställe, som kallas Kapellet, emedan ett Kapell här fordom varit, hvaraf man ännu ser några qvarlefvor. Teckningen är af Comministren i Grenna, Magister C. F. Ekvurtzel.

Fig. 188. Småland, Östra Härad, Hvetlanda uti kyrkotornet uppe vid klåckorna. *Hgimi* (rätteligen Ingemi) *sati stin thansi at Auhunt* (rättare Aununt) *burudur* (sin). Ingemund satte denne sten åt Anund sin broder.

Fig. 189. Småland, Albo Härad, Aringsås, södra sidan af västra kyrkogårdsporten. Den är nu till större delen utnött. Man läser endast: — *i sten — sin Gud hjalb Jeklr bunta Birstum*, meningen lär vara: — reste stenen efter - - sin —, Gud hjelpe Jelker, som var Bertas husbonde, det är man.

Fig. 190. Småland, Östra Härad, Björkö socken på Nömmö gärde. Runristaren tyckes vara en utländing, eller hafva något eget och besynnerligt. Man läser: *Rufra risti stin dansi aftir suni sina Sin* (Svin) *auk Thurstin, auk atsem* (Atser) *rubir at sin tjurga guda fadura*, jag tyder: Rufra reste denna sten efter sina söner Sven och Thorsten, och Atser den stormodige åt sin gode faders sköld. Rufra är ett nytt fruntimmersnamn och betyder den lurfviga af *rufinn* lurfvig. Rubir lär vara detsamma som Isländarnes *rubbungr* storlåtig. *Tjarga* är en sköld, samma ord, som på stenen heter *tjurga*. Det var väl vanligt, att våre förfäder i ätthögarne med de dödas aska begrofvo deras vapen, men att omtala desse vapen på runstenen är ovanligt. Teckningarne af alle de nämde Småländske Runstenar äro mig benäget meddelade af Majoren och Riddaren Ennes.

Pl. 59, Fig. 191. Södermanland, Holebo Härad, Wagnhärad socken, ej långt ifrån Åby gästgifvaregård, ligger på Skåängs gärde vid landsvägen. Man läser: *Ganmals auk Olauf thau lilu* (litu) *gjara merki dausi eftir Svein fadu sin, Gud hjalbi salu hans*, det är: Ganmals och Olof de låto göra detta märket efter Sven sin fader, Gud hjelpe hans själ. Dessutom finnas 8 Run-

stenar i denna socken, hvilka af Göransson äro anförde, men denna hade han ej funnit på. Teckningen är af Kyrkoherden i Mörkö i Södermanland C. U. Ekström.

Fig. 192. Gottland, Banda Ting, ligger på Tofta kyrkogård. *Fridgair ok Alvaser ok Bothvidr litu gjeara stain hvalf disa iftir Rodulm fadur sin in - - - uf sjel hans sanktus Bartholimeus giri miskunar sjal Rotulms ofega.* Det är: Fridgair och Alvaser och Bothvidr låto göra detta stenhvalf efter Rodulm sin fader (för hans) själ, den helige Bartolomeus miskunde sig öfver Rotulm den ofeges (den tappres) själ! På stenen ser man bilden af gubben Rotulm Ofeg, tillbedjande St. Bartolomeus, som med mildhet lutar sig åt honom.

Fig. 193. Wästergötland, Laske Härad, Larf. Då jag aftecknade denne sten 1818 var den inmurad uti foten af kyrkomuren, så att inskriften icke syntes fullständigt. Utom muren såg man desse ord: *stin disi aftir Julin sun.* Man ser således, till minne af hvilken stenen är satt, och dessutom kan anmärkas den i Wästergötland ofta förekommande variation af runan *sun.*

Pl. 60, Fig. 194. Småland, Sunnerbo Härad, Ljungby socken i Sickinge gärde vid västra sidan nära landsvägen emellan Ljungby och Borrsna gästgifvaregårdar. *Gutridi girdi kubl dasi iftir Asirid fadur sin than guta im thi — ima ima ith — ufari.* Det tydliga innehåller, att Gutridi gjorde detta stenmonument efter sin fader Asirid den gode, det öfriga tyckes gifva tillkänna, att han omkommit om vintren på någon ofarbar väg. Runstenen är $3\frac{1}{4}$ aln hög, $1\frac{1}{4}$ bred, och vid 30 alnar därifrån ser man en rest sten, och åter 30 alnar därifrån 3 reste stenar, vändande sig i en rad emot de öfrige.

Fig. 195. Småland, Östbo Härad, Wäxtorps socken, Eds gård. *Tusik gadi* (gerdi) *kumbel efti Ela sun s*(in). Tusik gjorde stenvården efter sin son Ela. Det är sällan man får se ordet Kumbel så fullständigt utsatt.

Fig. 196 och 197. Stycken af en Runsten i Småland, Sunnerbo Härad, Hvitaryds socken, befinnes nu på Erikstads gärde, men har någon tid legat under en bro. Man läser: — *unu grdi kubl desi iftir Svin sun sin i mita disk ov tri kirkum.* Jag tyder: — unu (Thunu eller Tunne) gjorde denna stenvård efter sin son Sven, han förfärdigade patener åt tre kyrkor *Mita*, rätteligen *mota* tilldana efter modell, och *disk* är tallrik, patén till oblaterne.

Fig. 198 är ett stycke af en runsten, som finnes i Lund i en gärdesgård, i en gränd vid Södergatan, Tvärgatan kallad. Det är den samme jag nämt då Lund omtalas Tom. 2, p. 159. Man läser: *Tuki lit kirkiu girva auk*, eller Tyke lät göra kyrkan och - - . Jag har förmodat, att den kyrka, som här nämnes, är St. Botolfs kyrka. Denna, så väl som de 3 föregående stenar, äro tecknade af min fordne biträdare vid Antiqvariske Samlingar, nu varande RiksAntiqvarien och Professoren, Magister J. G. Liljegren, och tillhör Fig. 195 hans Akademiska afhandling: Analecta Monimentorum ad Ed.

Pl. 55 och 56, Fig. 178. Här hafve vi en Helsinge-Runsten utan någon enda Helsinge-runa. Den har äfven det ovanliga, att texten börjas, icke

vid drakens hufvud, utan på sidan till höger närmare stjerten sålunda: *Anasvidr auk Utrikr* (här är en vändruna) *auk Sigbur dir litu rita stin* (nu börjas vid hufvudet) *ftir Katilbjurn auk Anund sun hans auk saufarar. Gud hjalbi* - - - - (mer) *ki dita.* Det är: Anasvidr och Utrik och Sigbur de låta rita stenen efter Ketilbjörn och hans son Anund den sjöfarande: Gud hjelpe (hans själ) — (gjorde) detta märke. Stenen finnes i Södra Helsingland, Norrala socken på södra kyrkoväggen. Se Disputationen under Fants inseende De Territorio Australi Helsingiæ, Pl. 1, p. 30. På kyrkogården är St. Staffans graf. Han var Helsingarnas Apostel vid år 1064. Ett sällskap i Gefle, som kallades Pro Amico, har här upprest en minnesvård efter Kon. Gustaf I:s vistande härstädes. På en blåacktig sandsten i pyradmidform läser man: *Här manade Gustaf I år 1521 samlade Helsingar till Rikets räddning. Hjelten till ära, under ättlingen Gustaf III:s regering, restes stenen år 1773 af Sällskapet Pro Amico.*

Fig. 179. Wästergötland, Kållands Härad, Skalunda kyrka. Den var inmurad under en pelare, så att jag af inskriften ej kunde upptäcka mera än desse ord: *Hrakli* (eller Grakli) *auk Alkisl satu st*(ain), och denna min uppgift begagnade Lindskog i Beskr. öfver Skara Stift, Häft. 3, p. 181. De på denna sten förekommande Nomina propria äro alldeles nya. I denna socken är äfven det rycktbara Tingsstället Domshögen samt den så kallade Skalenehögen, som skall vara ett Kon. Sjolms hviloställe.

Fig. 180. Småland, Östbo Härad, Rydaholm, utanpå södra sidan af kyrkotornet vid 17 alnar öfver jorden, det hade således sina svårigheter att få grannska den, men Liljegren öfvervann dem och gjorde denna teckning, hvilken dock icke tyckes gifva någon mening. Här äro utom dubbel-runor flere besynnerligheter. Jag tager dock för afgjord, att några af dessa *B* skola vara *R*, och läser ᚦᛁᚱ ᚦᚮᚱ ᚦᛡᚱ där efter följer ett nedtryckt *s* samt *ven* sammandragne i en runa, ett dubbelt *M* (murmästaren), och sist *As* i en runa, *B*, samt *or* i en runa, således: *Dir thor dgr, Sven mm As bor* (Asbjorn), eller *detta torn täcker Sven Asbjörnsson murmästaren.* Det som står inunder skall vara *Ilsk gti*, det är *Iskil gerti*, eller Eskil gjorde (runristningen).

Fig. 181. Wästergötland, Kinnefjerdings Härad, vid foten af Kinnekulle, Husaby, i östra kyrkogårdsporten. *Ulafr sati stin dinsi iftir Hridar* (eller Gridar) *sun sin.* Olof satte denne sten efter Gridur sin son. Denna kyrka har fordom varit Domkyrka, och ser man ännu ruiner efter gamla Biskoppsgården. På kyrkogården äro 2:ne grafmonument, som förmodas tillhöra Kon. Olof Skötkonung och hans gemål. I grannskapet är St. Sigfrids Källa, där Kon. Olof blef döpt af Sigfrid.

Pl. 54, Fig. 172 och 173. Uti Södermanland, Trosa socken, på Berga gärde äro dessa efter utseendet oläsliga runor inhuggne uti en sten, som ligger

på jorden. Raden Fig. 172 står på längden nedåt stenen. Runorna Fig. 173 stå däröfver efter stenens bredd. Det förekommer mig, som detta vore gjordt af någon lustig broder. som varit Greklandsfarare, och jag anser orden för Grekiska, ehuru till större delen skrifna med runor. Då man börjar på öfra ordet och går sedan nedifrån uppåt, skulle inskriften kunna läsas: *Oinu Kitsofilos*, hvaraf kan blifva: en vän af vinet och murgrönan. *Oinos* gen. *oinu* är vin, *filos* är vän, och *Kissos* eller *Kittos* är murgröna, hvilken växt var helgad åt Bachus, och då den formerades i en krans och uthängdes, utmärkte den vinkällare eller, efter vårt sätt uttryckt, krogar och värdshus.

De öfrige i denna Tom befintlige stenar med vanliga Runor finnas hos de 2:ne Klassiske Samlare Göransson och Worm, och befinna sig här endast såsom bihang till de figurer jag velat till beskådande framställa. Mången torde tycka, att våre runstenar i allmänhet innehålla alltför litet brukbara uppgifter. Men de bibehålla åtminstone en god del af gamla språket, och visa, att då, äfvensom nu, flere dialekter funnos, så att den ene runristaren har både ord och bokstavering som är märkligen åtskildt från en annan. För att utmärka, hvem som är upphofsman till minnesmärket nyttjas 3:ne hufvudord. 1:o *Rista* eller inhugga runor. Detta kunde ske, och har förmodligen först skett, på de förut uppreste hedniske Bautastenar, för att, i likhet med de inkomne Christne prästers begrepp om grift-inskrifter, genom inristande af den dödes namn, bättre bibehålla hans, och med det samma Runristarnes åminnelse, och dels må hända för att med påtecknandet af ett Christligt votum, likasom helga den bortgångne hedniske vännen och slägtingen. Om detta ej alltid varit händelsen, så tycktes det åtminstone stundom inträffat. Således är ganska troligt, att en del af desse runstenar äro de äldste. 2:o *Reisa* eller uppresa stenen, således var det ej en gammal Bautasten, som påristades, utan en ny sten, som nu först, för inskriftens skull, restes. Af desse äro åtminstone de fleste yngre än de föregående. 3:o *Lagdu* eller lade, då grafstenar slutligen alldeles på Christna sättet lades på kyrkogårdar öfver grifterna, men likväl beskrefvos med runor, hvilken sed på Gottland blef tämmeligen allmän, och äro desse ganska säkert bland de yngste runstenar. Men hvart och ett slag af desse hafva flera förändringar.

De äldste stenar hafva således orden *risti, bad rista, lit rita, markadu stin,* märkte, gjorde minnesmärket uti stenen, *haukva hili* huggo hällen, *litu hjakva* låto hugga, *gira* eller *gera merki* göra märke, äfven förekomma *risdu, hjaku, fadi* och *markadi runar* eller *runarit,* hvilket allt betyder, att de inristade runorna eller runristningen. *Fadma* betyder omfamna, och då runorna stundom ritades i en oval ormslinga, kunde man likasom famna omkring dem och häraf torde *fadi runar* komma. Stundom får sjelfva stenen särdeles namn, således förekommer *rista il* det är *hil* hällen, *riti idun,* och då *thungi* är tyngd, lär meningen vara *riti i thun* ritade på den tunge (stenen).

Yngre äro *risa, rasa, resa, raisa, reisa* imp. *reisti* och plur. *reistu stin,* den tyckes då icke vara rest förut, *sati stain, stein, stin,* eller *runurstein, raisti steinhal, lit resa, girdi stin, girdi, gerdi, gjardi, gardi, grdi kubl* eller *kuml* gjorde stenvården. Visst är att någon gång befinnes en eller annan runsten vid en ätthög, äfven gjordes ej sällan antingen små jordkullar eller små stenrör omkring runstenarne, hvilka de hade till fotfäste, men lika säkert är, att sjelfva stenen kallades kummel; därföre förekommer *risdu Kuml* där ingen hög finnes, Bautil N:o 886, och när 2 stenar restes öfver den dödes stoft *let gjära kumbl badi,* eller bägge stenarne N:o 797. Uppkastades hög så heter det *raisa staina och haug gjara,* Bautil N:o 86, *giridi kasa,* Brocman p 55, och är detta ord äfven i Isländskan, där *kasa* betyder att hopa det ena på det andra, göra en hög, men då fråga är om stenrör, eller stensamling, heter det *gera aur* Brocman p. 215. Härvid är nödigt anmärka, att om på en runsten nämnes, att de gjorde en hög, så bevisar detta alldeles icke, att runstenen är hednisk; ty vi veta, att alla Christna seder ej kunde införas eller påtvingas på en gång, utan tvärtom skedde det hos oss ganska långsammeligen, vi veta äfven, att flere af de förste Christne alldeles icke ville begrafvas i kyrkogårdar, utan likasom förfäderna i ätthögar på sina ägor. Så gjorde Skånska Höfdingen Thor Tott i slutet af 1100-talet, se T. 1, p. 61. Den förste Christne Konung i Danmark, Gorm den gamle, och hans gemål Tyra ligga i hvar sin ätthög vid Jellinge kyrka i Jutland, Torilds Härad, och kan man se högarne aftagne hos Worm, p. 328, och hos Arnkiel p. 274. Så ville äfven Erik Rosenkrantz i Jutland, sedan han blifvit Christen, likväl begrafvas bland förfädernas ätthögar vid hans gård Hövringsholm, se Hofman Portr. des Hommes Illustr. de Dannemarc, P. 4, p. 2.

Yngst äro de Runstenar, på hvilka man läser *lagdu stain,* Bautil N:o 789, *ehr ligr* här ligger (begrafven) N:o 912, *han jar grafin i kirikiu* han har grafven i kyrkan N:o 1055, och mera dylikt.

Utom det att Runstenarne äro klassiske handlingar för gamla Svenska språket, så uppgifva de åtskilligt om våre förfäders Greklandsfärder, om krigiska företag och sjöresor både i öster och väster, om de Katolske medeltidsseder, såsom att begrafva de döde i sina dopkläder, *hvita vadum,* att hålla själmässor och böner för döda m. m., stundom innehålla de genealogiske uppgifter, ja äfven topografiske bidrag och berätta, hvem som byggt en viss kyrka eller gård, Bautil 291, 839, Brocman p. 229 med flere. En runsten berättar, att Östmader Gudfastsson lät Christna Jämtland, Bautil 1112. Runstenen på Öland, i Wickleby socken och Karlevi gärde öfver en Sibbe Uddsson hålles för att vara ett minne af Danska Konung Erik Ejegods anfall och landstigning på Öland i slutet af 1000-talet. Stenen finnes i Bautil N:o 1071, men mycket bättre och säkrare är Hilfelings ritning, införd i Thams tryckta Bref till Någre Lärda Herrar i Köpenhamn, och med en ytterligare revision ser man den i Ahlqvists Ölands Historia, D. 1, p. 39. Den som upptäckte, att denna inskrift var ett gammalt poetiskt stycke eller Drottqväde, var den

för sitt minne och sine kunskaper utmärkte och för sitt högmod löjlige Antiqvarien, fotgångaren och äfventyraren M. F. Arendt från Altona. Efter en promenad genom Danmark, Sverige och Norrige samt Frankrike, Tyskland och Italien, blef han skickad af ÖfverIntendenten Tham att bese stenarne i Helsingland med Helsingerunor, och sedan till Öland att på stället grannska Karlevi-stenen. Därifrån återkommen år 1817 medförde han upptäckten, att det var ett qväde och meddelte oss inskriften, sådan den finnes af Liljegren uti Scand. Litt. Selsk. Skrift. B. 17, och hos Ahlqvist, D. 2, p. 225, men med någon liten förändring efter Isländska uttalet och läsearten sålunda:

*Fol*ginn liggr hins *fyl*gdu
(Fl*æst*r vissi þat) m*æst*ar
*D*eydir *d*olga þru*d*ar
*Draug*r i þeimsi h*aug*i
Munat *reid* vidur *rad*a
Ryggst*erk*r i Danm*erk*u
V*and*ils jörmungr*und*ar
Ur gr*and*ara *land*i.

Då en så fullkomlig kännare af gamla språket och skaldekonsten, med ett vandt och forskande öga på stället granskat Karlevi-stenen, har jag ansett hans läseart värd att anföra, äfvensom de bokstafsrim han utmärkte. Runalfabetet har intet annat *d* än Thor, men Tyr gaf han stundom ett lent ljud, som närmade sig till *d*, och där han ville hafva ljudet *ths*, satte han þ. Inskriften är af flera och på olika sätt öfversatt, och äfven af Tham, enligt hans flygande tankegång, men meningen blir likväl i alla fall densamma, att en Dansk kämpe, befälhafvare öfver krigshären, är där i grannskapet jordad, tillika med en betydlig del af det manskap, som åtföljde honom 56). Alla de här nämde, äfvensom nästan alla Runstenar hafva inhuggne figurer och bokstäfver, högst få finnas likväl, som hafva utstående ormslinga och upphöjda runor. Bland desse uppgifves en på Öland, Åkerbo Härad och Källa socken, skada är likväl, att den är afbruten, så att man ej kan läsa en full mening. Teckningen ser man uti Rhezelii Manuskr. Monum. Öland. men stenen lär nu icke mera finnas vid kyrkan, där han tillförne var att se.

Upptäckte misstag i Bautil samt dithörande Rättelser. Det är endast den egenkäre storskrytaren, som tror sig hafva gjort ett vigtigt spratt, då

56) De första 4 raderna äro ej svåra att öfversätta; ty *folginn* är fördåld, *dolgr* fiende, *draugr* vålnad, och *thrutna* svälla upp. Således tyder jag: "De fleste veta det, största delen af hären (som medföljt) ligger här undangömd. Döda fiender uppvälla såsom vålnader ur denna hög." Det öfriga är icke så lätt att få en mening af, som man är nöjd med. Jag vill endast nämna, att jag öfversätter *ryggsterkr* med den stormodige; ty *rygr* är öfvermod. Men *grandara land* tror jag betyda ett ej just bergigt land, men där man ser en mängd kullar eller ätthögar; ty *grandi* är en liten hög, en backe. Drottqvädet är på stenen tydligen skildt ifrån den prosaiska uppgift, att stenen är rest efter *Sidi* eller *Sibe Uda sun*, Sibbe Uddsson.

han finner något att invända emot en rycktbar samlare. Likväl, med tillbörligt och nödigt misstroende till sig sjelf, och med all acktning för en föregångares möda och kunskaper, är det för vettenskapens skull en skyldighet, att uppgifva hvad som kan vara misstagit, och tillägga hvad som kan höra till den i fråga varande sakens fullkomnande. I synnerhet är en sådan granskning nödig vid Bautil; ty det är i den vägen vår enda allmänna och någorlunda fullständiga Samling. Verklig Fullständighet hos vår gamle Run-Fader bör ej komma i fråga, i synnerhet hos den förste, som samlar i stort. Om den någon gång vinnes, blir det i följd af betydlig kåstnad och fleras mödosamma arbete, eller bäst af en enda skicklig forskares hela lifstids arbete. Göranssons misstag härröra i synnerhet af vårdslöshet vid lokalens bestämmande, en så vigtig omständighet, att den interessantaste upptäckt och fullständigaste beskrifning är så godt som alldeles onyttig och obrukbar, då lokalen ej är på det nogaste beskrifven. Häruti har äfven Worm ofta felat, i synnerhet vid Monumenterna i Norrige, där det i alla fall ej alltid är lätt att orientera sig vid fråga om uppgifter för viss ort. Vi förbigå de fel Göransson sjelf rättat i slutet af boken. Bihanget i Bautil ifrån N:o 1113 till slut tyckes i synnerhet vara en i brådskan tillkommen sammangyttring, blott för att öka runstensmassan. Hvad åter runstenarnes text vidkommer, så har jag flera gångor haft tillfälle att gå, så väl vår Göransson, som Danskarnes Worm i spåren, och kan gifva det vitsord, att hos dem båda väl förekomma några, likväl för en kännare alldeles icke villande fel, dock har jag, nästan med förundran, funnit inskrifterna till större delen ricktiga och ofta noggranna uti deras hopsamlade massor, hvilket i synnerhet är en förtjänst af Worm, som i vettenskapens barndomsålder författade, under det han ofta endast hade att lita på sina resande elever, då Göransson däremot fann för sig mästare i konsten, på hvilkas axlar han kunde uppklifva. Men hos båda är mycket att anmärka vid Textens öfversättning.

Göranssons Archaïsmer, hvarigenom Härader få heta Hundari, vore förlåtliga, blott han alltid utsatt det rätta Hundari. Vi vilja göra början med Upplands-stenarne. N:o 4 är en duplett och en sämre teckning af N:o 1118, Söderby sakersti, som rättas sålunda: Semminghundra Härad, Orkestads socken och byn Söderbys gärde; ty annat är Söderby kyrka och socken, som ligger i Lyhundra härad. — N:o 52 och 53 Bällestads-stenarne, *Wallanda Hundari* skall vara Wallentuna härad, och *Waltuna* skall utmärka Wallentuna socken. Han tillägger, att de voro uppsatte 2000 år före Christi födelse, och likväl inbillade han sig på dem finna både Odens och Thors namn. På stenen 53 står ordet Arkil, och N:o 54 äfvensom N:o 55 visa en vid runstenarne belägen Arkils Tingsstad, bestående af en fyrkantig stensättning, hvilket ställe likväl har allt utseende af att vara en graf. Härvid anmärkes äfven, att N:o 52 har en förbättrad duplett uti N:o 54, hvilken här kallas äldre, men den är säkert yngre. N:o 58 är ej belägen i Mölneby vid Slottehags backe, utan i Gällestad bys norra gärde. — N:o 77 Med Frejesta

menas Frestads socken i Wallentuna härad, stenen bör sökas vid Ekeby. — Vid N:o 90 bör tilläggas, att en ny socken börjas, nämligen Angarns i Wallentuna härad. Det är denna brist på noggrannhet, som förledt Alex. Seton att hänföra Angarn till Frestads socken, och att göra Frejesta och Fresta till 2 olika socknar uti sitt Register öfver Bautil, hvilket vi i öfrigt anse såsom ett välkommet biträde vid vår run-litteratur. — N:o 97 Benhammar står såsom hörande till Angarns socken, men hörer till Wada socken. — N:o 98 står äfven bland Angarns sockens stenar, men hörer till Hammarby socken, allt i Wallentuna härad. — N:o 117 samma härad, Ösby socken, Svistad, härvid anmärkes, att den större runstenen är belägen vid sjön och det mindre stycket vid kyrkodörren. — N:o 120, understa stenen, Danderyds Skeppslag, finnes icke i Täby, utan vid Danderyds kyrkodörr, och är duplett med 1121. — N:o 126 och 127 visa likaledes en och samma sten. — N:o 135, hvars duplett N:o 1123 ingen lokal fått, befinnes i Stockholm i Riddarholms kyrkan med båda ändar inmurad i norra kyrkodörren. Den lärde Antiqvarien Bureus skall, genom betracktandet af denna sten, fått lust att läsa runor och granska fornlämningar. Nu är den försliten, men enligt Bautil N:o 135 läser jag: — — (auk Thorste) *in raistu stain dinsa eft Si*(gmu)*nd* (auk Sige)*ir auk Aystain auk Soti.* Af det första *in* syntes blott halfa runorna. De stympade namn har jag gissningsvis laggt fyllnaden till, då meningen blir N. N. och Thorsten de reste denna sten efter Sigmund och Siggejr och Östen och Sote. N:o 1123 har något tillägg efter ordet *Si*—, och tyckes där hafva stått: *Gud hjalbi ant,* Gud hjelpe anden! Före kyrkans byggnad skall stenen hafva varit rest på denna ö, som på olika tider blifvit kallad Kädjeskär, Gråmunkeholmen och Riddarholmen. — N:o 141 Sollentuna härad och socken, understa stenen finnes vid Edsbacka. — N:o 146 Egby gärde är samma sten som N:o 153 Ekeby. — N:o 157 är likaledes samma sten som N:o 1114 och uppgifves vara i Täby, skrif i dess ställe: Sollentuna härad, Järfälla socken vid Wible. — N:o 159 är duplett till N:o 1119, som ingen lokal fått, men stenen finnes i förutnämda härad och socken vid Skylstad. — N:o 160 är duplett med N:o 162 — N:o 172 Erlinghundra härad, Odensala socken, nedra stenen finnes vid Dråpstad på gärdet. — N:o 221 duplett till 1115, Danderyds Skeppslag och socken, Nora. — N:o 242 vid Anunda hög, befinnes ej i Uppland, utan i Wästmanland, Siende härad och Badelunda socken, en duplett därtill är N:o 1081. — N:o 277 Adelsnö, Hofgården, har fått en oricktig och oduglig duplett uti N:o 1136, hvarest står Håfgården i Alsnö socken, på båda ställen bör stå Adelsö. — N:o 310 Håbo härad, Tibble socken, den mindre stenen finnes i Bäby. — N:o 355, dess like ser man N:o 1125. — N:o 497 finnes icke i Fjukeby, utan i Tenstads chordörr. — N:o 540 Lundbo skall vara Fundbo i Rasbo härad. — N:o 559 Hargs socken, Hargs qvarn, skall sökas i Wallentuna härad, Hammarby socken, vid Attundalund. — N:o 1122 Rosersbergs gärde i Mark socken, skall vara Erlinghundra härad, Norsunda socken. Någon Marks socken finnes

intet här, men Markims socken ligger i Semminghundra härad. — N:o 1126 anföres bland Upplands stenar, skrif Södermanland, Oppunda härad, Husby socken vid Ösby. — N:o 1128, Huseby och Husby finnas flera, detta är beläget i Semminghundra härad och Markims socken. — N:o 1130, Erlinghundra härad, Norsunda socken, Kinsunda backe, skrif: Linsunda backe nära vägen. — N:o 1133 Mällby socken, Gärdsbacka, men bör sökas i Semminghundra härad på sydvästra sidan i Skånela kyrkomur. — N:o 1135 anföres, likasom flera, såsom icke existerande i tid och rum, men igenfinnes verkligen i Wallentuna härad och socken i Gälstads södra äng. — N:o 1140 anföres bland Södermanlands stenar, men hörer till Uppland, Färentuna härad och Ekerö socken, hvars läge vid Munsö man ser här Pl. 30, Fig. 95, dessutom finnes i Södermanland ingen Åkerö socken, men väl Åkerö säteri. — N:o 1152 är inflickad bland Östergötlands stenar, men finnes i Uppland, Semminghundra härad, Markims socken i sakerstimuren.

Vi lämna nu Uppland, för att göra en och annan anmärkning vid de i Bautil upptagne runstenar i andre provinser. N:o 721 Södermanland, Selebo härad, Ytter-Sela socken, tillägg Slangersten vid en ätthög på ett slagfällt, bestående af högar och bautastenar, men på inskriften nämnes ej *haug* eller *kasa* eller något, som kan utmärka, att de gjorde en hög, äfven har stenen ett af de sednare korstecken med tillsatser, således hörer antingen slagfältet till Christna tiden, eller och är inskriften yngre än högen. En sämre duplett däraf ser man N:o 733. — N:o 809, Södermanland, Röno härad, stenen i Grinde hage är icke i Lästringe, utan i Spelvik, eller såsom den på orten kallas, Spillevik socken. — N:o 827, Södermanland, hörer icke till Willåttinge härad och Flen socken, utan till Svartlösa härad och Salems, eller såsom de kalla det, Slem socken. — N:o 720 Södermanland är duplett med 728. — N:o 729, här ser man en prydlig Södermanlands Runsten utan runor, dock med figurer. — N:o 768 finnes icke i Södermanland, utan i Nerike, Glanshammars härad och Rinkarleby, eller Rinkaby socken. — N:o 107, Öland, Köping socken, här kan tilläggas: på ett slagfällt, bestående af högar och butastenar. — N:o 1079, Öland, har ingen lokal fått, men är duplett med 1055, och har funnits i Runstens härad vid Bjärby bro. På Öland finnas flera runstenar än de 26, som anföras i Bautil, hvilka i Ahlqvists Beskr. med tillhjelp af Registret kunna uppsökas. Halland har en särdeles brist på Runstenar, att dock den i Qvibille, som finnes i Bautil, ej är den enda, kan man se af Professor Bexells Beskr. D. 2, p. 307. — N:o 1142, Älfvestads socken är ej belägen i Södermanland, utan i Östergötland och Bobergs härad. — Men N:o 930 och 931 tillhöra ej Östergötland, utan Småland. — N:o 832 i Östergötland är den samme som 833. — N:o 919, står bland Östgöta stenarne, Kumbla socken, Gärslösa ägor vid vägen, skrif: Öland, Gräsgårds norra kyrkolucka. — N:o 950 i Wästergötland är duplett till 993 i Wiste härad. — N:o 1145, Södermanland, Daga härad, Bjärlunda socken igenfinnes, om den sökes vid Wängja brunn. — N:o 1144 har icke

fått någon vistelseort, men är den samme som 829, och befinnes vid Södertelje. — N:o 229 är införd bland Upplands stenar, men hörer till Södermanland, Åkers härad och socken och finnes i kyrkan framför altaret. — N:o 768, Navestad vid vägen, har fått sin plats vid Upplands stenar, men hörer till Nerike, Glanshammars härad och Rinkarleby socken. Vid Wästgöta stenarne anmärkes, att af de 3 stenar man ser vid N:o 1155 i Åse härad, finnas de 2:ne större i Näs socken och den mindre i Flo socken. — Runstenen, som fordom befunnits i Uppland, Simtuna härad och socken vid Anderstad, hvilken år 1689 fördes till Oxford i Ängland (se här T. 2, p. 61) har Göransson år 1750 under N:o 661 anfört såsom ännu närvarande, utan att bifoga någon anmärkning. Men efter Göranssons tid omkring 1790-talet lät ÖfverIntendenten Tham bortföra några runstenar och sätta i sina sköna parker vid Dagnäs gård, belägen emellan Sköfde och Falköping. Bland dessa var stenen i Wästergötland, Redvägs härad, som låg till tröskelsten i Smula kyrkogårdsport, Bautil N:o 974. Dessutom ditflyttade han Wästgöta stenar, som icke finnas i Bautil, nämligen en från samma härad, hvilken var inmurad i Timmelheds kyrkogårdsmur, se Brocman p. 247, Act. Litt. Sv., T. 2, p. 240, en från Kinnefjärdings härad, där jag fann den liggande nära Resvele, där Herrenheds gamla kyrka fordom stått. Verelius visar den i sin Hervarar-Saga p. 101, och Brocman nämner den p. 239, men där han nu står, rest i fonden af en väg emellan unga björkar, väcker han med sin utförliga och tydliga runskrift, med sin 5½ alns höjd åfvan jord, och med sin något spetsade och pyramidlika form, en skön och vördnadbjudande föreställning af fornåldrens Majestät. I samma lund ser man äfven en förut alldeles okänd och ganska märklig sten, som varit inmurad i tornet i Saleby i Skånings härad, se här T. 1, p. 28. De nämde 4 stenar äro reste i norra parken, dessutom ser man där på en stenfot ett stort stenblock, som tyckes vara en petrificerad Ekstubbe, på hvilken märken synas efter grenar. Jag såg den, då den ännu låg vid Hulteby i Småland, hvarifrån den är hämtad. Äfven var i samma park en af konsten tilldanad ättstupa. Åt ett annat håll vid en kulle, Aspölund kallad, är äfven en förut alldeles okänd runsten rest af 4¼ alns längd åfvan jord, den är hämtad ifrån Barne härad och Lekåsa socken, där han i Abrahams torp, till all lycka med runorna nedåt, legat och öfver 100 års tid blifvit begagnad att klappa tvättkläder på 57). Vi äro Göransson förbundne för det han visat oss den i Ängland varande Simtunastenen, och det är ganska ursäcktligt att han icke känt de till Dagsnäs flyttade stenar. Slutligen är det redan nämt p. 111, att korset i Småland N:o 1034 ingen lokal fått, men finnes vid Åkers kyrka i Östbo härad.

Vi gå nu till de Skånske stenar, hvilka i Bihanget till Bautil anföras. Af 20 runskrifter, som här visa sig, är icke mera än en enda N:o 1171, som

57) Jämför en Akademisk afhandling, under mitt inseende, af N. H. Hård, Cippi Runici ad Dagsnäs.

fått fullständig uppgift om stället, och vid 14 stenar finnes icke ett ord, som utmärker lokalen. Så mycket, som är qvar af N:o 1156, och den därunder tecknade, samt N:o 1157 finnas nu vid Marsvinsholm i Ljunits härad. Desse stenar förekomma äfven hos Worm bättre och fullständigare p. 188, och de äro de samme, hvilka man, för figurernas skull, här ser Pl. 9 och 10, Fig. 12, 14, 15. N:o 1158 finnes i Örsjö i Wämmenhögs härad, se T. 1, p. 140. N:o 1159 finnes i Lilla Harrie i Harjagers härad. N:o 1161 får man se vid Bjäresjöholm i Järrestads härad, och hos Worm p. 179. N:o 1162 ligger i kyrkogårds-muren i Glimminge i samma härad. N:o 1163 får man se i Ålstorps by i Wästra Karaby socken och Harjagers härad. N:o 1164 samt de därvid varande runrader finnas i Hellestads kyrkomur i Torna härad, men den båglika raden fortsättes längre, går sedan mera i vinklar och har flera ord. På samma ställe finnes N:o 1172. N:o 1166 finnes i kyrkomuren i Cimbris och Järrestads härad vid Cimbrishamn. För öfrigt skrifves vid 1160 Wämmenhögs härad, vid 1168 Skorby i Ljunits härad, och finnes den mycket bättre och fullständigare hos Worm p. 183, vid Sjörup N:o 1169 tillägges Ljunits härad, och är den äfven hos Worm p. 185 samt i mina Skånska Samlingar p. 22, vid 1170 skrifves: Stora Köpinge i Ingelstads härad, sydväst från kyrkan i västra kyrkoluckan, och ser man den hos Worm p. 182, vid 1171 kan slutligen anmärkas, att gården heter Dybäck uti Wämmenhögs härad, och finnes stenen hos Worm p. 198 med en mycket redigare och bättre teckning, och säger han, att stenen befanns vid Wämmenhögs prästgård nära landsvägen och Hermansvad. Af Worm hade Göransson kunnat taga flere Skånska stenar; ty Worm har p. 144 pelaren i Lunds kyrka med runor, se här T. 2, p. 168, vidare har han p. 145 Runstenen i Walkärra nära Lund, den jag visat T. 2, p. 200, Pl. 51, 52, Fig. 186. Likaledes har Worm p. 147 stenarne vid Strö i Onsjö härad, som jag uppgifvit Tom. 2, p. 61, Pl. 9, Fig. 30, 31, 32. Äfven har Worm: p. 154 Uppåkra stenen vid Lund: p. 169 Gårdstånga stenen i Frosta härad: p. 171 Åsums stenen i Gärds härad (se här T. 2, p. 52): den på kyrkogården liggande stenen i Alrum visar han p. 176, och p. 177 ännu en Bjäresjö-sten i Järrestads härad: p. 180 en med runor ristad grafsten på Hoby kyrkogård i Ingelstads härad: p. 201 stenen i Tullstorps södra kyrkomur i Wämmenhögs härad, den är rest öfver en Ulf och en ulf (förmodligen hans vapen) visar sig på stenen: p. 203 Fuglie stenen i Skjuts härad, — flera runstenar omtala, att man gjort en hög, där likväl ingen ätthög finnes, utan endast fotfäste omkring stenen af jord eller sten, men denna sten är bland dem, som visa att förfäderna stundom ristade runor på förut reste ätthällar och bautastenar; ty den står i byn midt emot kyrkan på en ätthög af omkring 94 stegs omkrets och vid 12 alnars sluttningshöjd, men inskriften nämner intet ord om någon hög: p. 204 Fosie stenen i Oxie härad: p. 205 Hyby stenen i Bara härad, och slutligen nämner Worm p. 208, men visar ej teckningen

af

af en sten vid Hjärup i Uppåkra socken och Bara härad, dock uppgifver han följande läsning därpå: *Eftir Tuka brudur sin nafni risti stin disi han vard vistr tudr arf*, jag tyder: Tyke reste denne sten efter sin broder af samma namn, han blef på en färd i väster dödens arfvinge, men Worm förklarar de siste ord sålunda: han blef visst Thors arfvinge. Denne sten har jag äfven besett, den liknar en bjelke och är spetsad i öfra ändan, sista delen af inskriften står på baksidan och börjar med ordet *han*, men ordet *arf* finnes ej, på första sidan bör man börja med ordet *Nafni*. Emedlertid lära vi ej hafva orätt, om vi räkna Göransson till last, att han i sin samling, som utkom 1750, ej begagnade den af Worm, som trycktes 1643. Mindre underligt var, att ingen af dem har Runstenen på Lundegård, som här omtalas T. 2, p. 200, Pl. 51 och 52, Fig. 188, 189. Hvad föröfrigt de Skånske runstenar i Bautil vidkommer, så har jag ännu ej kunnat upptäcka, hvar stenarne N:o 1165, 1167, 1173 och den som utan nummer står under N:o 1158 finnas, vet icke heller, om de verkligen tillhöra Skåne.

Följande till Bautil hörande Rättelser äro mig benäget meddelade af vår nitiske och af mig på flere ställen åberopade Fornälskare, Majoren och Riddaren B. A. Ennes. De angå alla den Provins, uti hvilken han bor, och den han således bäst känner, Småland, föröfrigt äro de samlingar han äger, af hvilka han meddelat mig en betydlig del, upplysande för flere andre landsorter. Vid N:o 1001, Aringsås, anmärkes, att stenen är belägen nordost från kyrkan, där flere andre fornlämningar finnas. — N:o 1002, Skatelöfs socken, Säby utmark, tillägges: står vid en ätthög, i en hage öster om vägen från Skatelöf till Sjöby vid en liten stenbro 58). — N:o 1007, Gårdsby socken, Råttnaqvarn, skall vara Råttna socken, Råttnaqvarn. — N:o 1015 Hvetlanda socken, Runstens bäck, kan tilläggas en åttondedels mil söder om Hule. — N:o 1020 är förstörd. — N:o 1023 Björkö, stenen är inmurad i kyrkogårdsmuren. — N:o 1024 Björkö socken, Glomsjö-bro, skall vara Näfvelsjö socken vid Glomsjö-bro, och står därvid en annan runsten, som ej finnes i Bautil. — N:o 1025 Björkö socken på Skepperstads ägor, men ingen by eller gård i socknen finnes af detta namn. — N:o 1026 samma socken, Holtsby gärde, finnes i Alsheda socken vid Holtsby, är sönderslagen. — 1028. Forsheda socken, Bredaryds kyrkor, finnes i nämda socken vid Bjur-

58) Jag finner det anmärkningsvärdt, att ehuru stenen står vid en ätthög, likväl äfven på denna inskrift intet ord nämnes om någon gjord hög. Det är samma sten och ätthög, hvilka jag visat, såsom en prydnad på valplatsen nära Skatelöf, se T. 1, Pl. 17, Fig. 51, stenen med sin inskrift ser man särskildt Pl. 16, jämför p. 113, och ändras här namnet Sjöbo till Sjöby. En Norrsk sten anföres af Worm p. 46, som äfven står på en hög, men inskriften nämner intet ord om någon gjord hög, utan om en gjord bro, hvilket Worm orätt tyder på sjelfva Runstenen, men helt annat voro broar, som till landets bästa gjordes, hvarmed man äfven trodde sig kunna förvärfva själens salighet.

bäcks bro vid vägen mot Bredaryd. — N:o 1029 Emellan Forsheda och Bredaryds kyrkor, stenen står vid landsvägen från Forsheda till Bredaryd på Rullebärg. — N:o 1031 Tånnö socken, Wärnamo gärde, skall vara Tånnö gärde, en mil norr ifrån Wärnamo vid landsvägen. — N:o 1033 utan lokal, finnes norr om Wärnamo vid landsvägen åt Hörlebruk. — Det är redan förut nämt, att Wisingsö-stenarne förvaras i Skolhuset. — N:o 1034 Wärnamo, men finnes 2½ mil därifrån vid Åkers kyrka nära fattigstugan. — N:o 1037 under bron vid Markestad, tillägges: Markestad är ej i Säby, utan i Höreda socken, stenen ligger nu styckad vid bron. — N:o 1038 Markestads by, tillägges sönderslagen. — N:o 1042 Edshults socken i Östraby gärde, skall vara i Hults socken. — N:o 1044 Eksjö socken, Hafrevik, men detta ställe hörer till Höreda socken. — N:o 1052 Wrigstads socken, Mortorp, detta utstrykes, i stället sättes: Svenarums socken, ej långt ifrån Lindefors bruk vid landsvägen på Mörarps ägor. — N:o 1053 Wrigstads socken, Ganås vid Rasavad, oricktigt, hvarken i Wrigstads eller Byarums socknar finnas några ställen med dylika namn, men denne sten, äfvensom flere andre, är uppletad af en flitig Runstens-sökare och vän af våra Fornminnen, Magister J. E. Lagergren, och funnen i Byarums socken vid Eckersholms bruk på en liten hög nära Laga-strömmen öster om gården, 4 mil ifrån Wrigstad. Slutligen bifogas åtminstone ett, och visserligen icke ringa låford för Göransson, att texten på desse Småländske stenar befunnits alldeles lika med den i Bautil. Föröfrigt har Brocman i Ingvar Widförlas Saga anmärkt, så väl någre felacktigheter i den tillförne uppgifna Runstenarnes text, som i synnerhet i de äldre tydningar. Den som har något begrepp om det mödosamma af dylike Samlingar undrar minst öfver de fel, som kunnat insmyga sig, och är mäst mån om att till framtida upplysning rätta dem.

Jag har således uppgifvit omkring Hundrade Runstenar i Bautil, hvilka dels erhållit bestämd ort, där de ingen haft, dels behöft och fått rättelser och tillägg där den varit oricktigt uppgifven, och dels befunnits vara dupletter, hvilket sednare naturligtvis mäst inträffat med våra många Upplands-stenar. Det är ingen tvifvel, att ju flera af Göranssons Runhällar behöfva dylika anmärkningar. Jag skall icke härmed upphöra att öka mina samlingar i denna väg, och anhåller, ej utan hopp om framgång, hos våre fornälskare att få benäget biträde härtill, hvilka Rättelser, jämte de här anförde Sednare Upptäckte Runstenar, en gång skola blifva en icke obetydlig hjelpreda för någon framtida forskare, som kan blifva i stånd att utgifva en behöflig och efterlängtad ny, förbättrad och tillökt Samling af vår Run-litteratur. Härtill fordrades antingen en endas oupphörliga bemödande, eller flere vande och pålitlige forskares fleråriga resor och noggranna undersökningar. Om icke förr, skall detta inträffa, då någon gång ett lyckligt öde framkallar en enskild förmögen Vettenskaps-Älskare, som kan urskilja duglighet, och en längre tid vill och kan årligen göra ett visst offer åt Upplysningen och Fosterlandskänslan.

Skulle någon efterfråga anledningen till ormslingorna på runstenarne, så erinrar jag mig, att den utmärkte Danske Antiqvarien och för flere år sedan aflidne Isländaren, Justitie-Rådet och Rector-Scholæ, Skule Theodor Thorlacius, sade mig sin tanke vara, att desse ormslingor föreställte de gamle tro och låfvens knutar, på hvilka man ofta, äfvensom på ringarna, såg en eller 2:ne ormhufvud, hvarföre man merendels börjar att läsa runskriften vid ormhufvudet. Af desse älskade minnen, det är af desse tro och låfvens knutar härledde han äfven orden *trolåfning* samt mansnamnen *Knut* och *Ring*, — och denne grundelige och mångkunnige mans tanke bifaller jag så mycket hellre, som jag ej funnit någon mera trovärdig.

Vi hafva tillförne nämt, att Helsingland, besynnerligt nog, har ett eget slags förkortade runor, och att man likväl i denna provins ej kunnat upptäcka flera än 5 stenar med sådan inskrift. Märkvärdigt är visserligen, att flera stenvårdar, ristade endast med detta slags karakterer, finnas hvarken i Sverige, eller annorstädes. Likväl hafva vi flere stenar, på hvilka Helsinge *s* begagnas, och högst sällan inblandas någon af de öfrige förkortade runor. Utom desse i sitt slag ensamme och märkvärdige 5 minnesmärken finnas några stenar i Helsingland med vanliga runor, af hvilka en visas här Fig. 178, och en ser man bland Curios stenar N:o 19 samt i Verelii Runogr. p. 47. Men i Uppland, Torgstuna härad, Wittinge socken och Ramsjö finnes en besynnerlig och oläslig sten, som hvarken har vanlige eller Helsinge-runor, utan i stället för inskrift, hela och halfva kors samt vinklar, se Curio p. 45, Ver. Runogr. p. 67 och i Bångs Hist. Ecclesiastica. ÖfverIntendenten Tham gjorde dock på sitt sätt ett försök att läsa stenen, se hans Anmärkningar öfver Danska Gulldhornen p. 47. Då Helsinge-Runstenarne icke finnas i Bautil, och då jag förut T. 1, p. 19, dels nämt något om deras första upptäckande, dels visat Runalfabetet, med hvars tillhjelp de kunna läsas, vill jag nu framställa sjelfva stenarne.

Pl. 55 och 56, Fig. 174, Norra Helsingland, Tuna socken, på kyrkogården. Af denna sten har man hittills endast kunnat läsa de ord, som stå på nedra delen af korset. Jag läser något mera och börjar till vänster vid de 2:ne punkter: *Runar stfn ifu Thuna lait sas stin din aftir sunr sin thria,* (nu läses nedersta delen af korset) *In Brusi Asbjarnar sun fd runar di. Stifna* är inrätta, föranstalta om, och *fd* öfversätter jag med utarbetade prydligen, antingen man vill härleda det ifrån *fadma* omfamna, lägga hand vid, eller af *fadr* polerad. Tolkningen blir således: Runmästaren (Runarbetaren eller Runpoleraren) ifrån Tuna lät sätta denne sten efter 3 sina söner, — men Bruse Asbjörnsson högg (eller gjorde prydligen) dessa runor.

Fig. 175. Vid Hudviksvall i Rogstads socken. Här få vi se ett slägtregister öfver en man, som lär varit af hög börd, emedan den, som reste minnesvården efter sin fader, så väl kände sina 12 anor. Man börjar på ormens hufvud och läser: *Frumunt fst staina dina ftir Fisjulfa Brisa sun, in Brisi vas Lina sun, in Lini vas Unar sun, in Un vas Fah sun, in Fa*

Saduri sun, (nu läses nedersta ormstjerten till vänster) *in da Barlaf, in da su Thrunar*, (nu vänder man stenen på sidan och läser högra tvärbjälken) *in da Lanasr, in da Fidrasiv*, (nu läsas på de båda hufvud, och börjar man på det till vänster) *in da Nu in Rimbium*, (nu under ormslingan, den lilla stjerten till höger) *Arva vas mudir Fisjulfi*, (stenen vändes åter på sidan och läses tvärbjälken till vänster) *Sjulfir vard um lanti disuri visr*, (slutligen går man åter till stora ormslingan och läser inra raden, hvars begynnelse är öfverst bakom ormens hufvud) *Frumunt Fjsjulfa sun fadi runar disar, wir sutum stin dina nur i Balastin*. Endast på detta sätt kan det blifva en fullkomlig mening, nemligen: Frumund reste (fäste) denna sten efter Fisjulf Brises son, men Brise var Lines son, men Line var Unes son, men Une var Fahs son, och Fah var Sadurs son, denne var Barlafs, och denne Thrunes son, den Lanassers, denne åter Fidrasivs, och han var son af Nor i Rimby: Arva var Fisjulfs moder: Sjulfer var landets Höfding: Frumunt Fisjulfsson högg på det vackraste dessa Runor: Vi satte denna sten norr i Balasten.

Fig. 176, Hög socken i Vapenhuset. Om den föregående stenen var kronglig, så är denne så mycket lättare och passar, då man vill lära sig att läsa Helsinge-runor. Här står: *Isudnjutr Thru sun lit rita stin dina ah brui girdi aftir brudr sina Asbjurn as ath Udlaf*, eller Isudnjuter Thrusson lät resa denne sten och gjorde bro efter sina bröder Asbjörn och Udlaf. Det gamla namnet Thru bibehålles ännu i Skåne uti namnet Trued.

Fig. 177, i Norra Helsingland, äfvensom de förut nämde, i Rogstads socken, vid Sunnå. Tyckes vara ett bihang till Fig. 175, och tyckes förvara minnet af någon i samma slägt. Texten är: *Brisr sun Frumunt, in da Durmunt, in da sn Ravir, in da Un, Frumuntr Fisjulfi sun riti stain dina ftir Fisjulfa*, eller Brises son var Frumunt, men han Durmunts, denne var Ravirs son, och han Unes: Frumunt Fisjulfsson ritade denna sten efter Fisjulf.

Den femte stenen är inmurad uti Hudviksvalls kyrkomur, så att blott en ringa del af inskriften synes. Magnus Celsius har sett och grannskat den och kunde blott få reda på dessa ord: *Barird rithi stain dina afai Un brudur sin Fanva sun, Arin ai arnar* — — —, det är: Barird ritade denne sten efter Une Fanvasson sin bror: Arin var Arnars farfars fader — — —. *Afi* är faders fader, och *ai* är farfars fader. De 4 förstnämde Helsinge-stenar ser man tecknade uti Nova Act. Sc. Ups. 1773, men endast texten eller Runorna hos Brocman.

I Norra Helsingland är en annan märkvärdighet för Fornälskaren, nämligen en järnring af ett fingers tjocklek och med en diameter af tre fjerdedels alen, på hvars båda sidor man ser vanliga runor. Den sitter uti kyrkodörren uti Forsa, men har tillförne sutit i dörren af en gammal gilles-stuga. Bureus har först uppgifvit denna Runskrift och visat teckningen af ena sidan uti Monum. Sveogoth. hactenus exsculpta N:o 3, och andra sidan visas af Curio uti Mon. Lapidum N:o 42. Hvad Aders Celsius uppgifvit därom, kan sess

uti Celsiska Samlingarne på Biblioteket i Upsala, och huru Brocman läste, anföres uti Gjörvells Svenska Magasin p. 727. Äfven omtalas denna Antiqvitet uti Domprosten Bälters Disp. De Helsingia och Flodbergs fortsättning däraf P. 3, pag. 99. De nämde forskares läsning och förklaring är ingalunda till alla delar lika, och kan på de anförde ställen efterses. Den som sist på stället granskat denna ring var den förutnämde Arendt, och han läste: *Uksa* (efter Isländska uttalet oxa) *tvisgilan auk aura tvo staf at fursta lagi, Uksa tvo auk aura fjur at adru lagi, in at thridia lagi uksa fiur auk aur ata staf, auk alla i Kvivar i falhaf ska givit furi, sva Ulirthu* 59) *auk all i uthri tisu ava sjal fur auk helgat, Inda gjordu sig dita nunr i Årstadum, auk Ufog ohiurtstadum, i Vibjurn fadi.* Han tålkade: En laglig (af 2:ne godkänd eller gillad) oxe och 2 öre delas på (eller bestämmas för) första laget, 2 oxar och 4 öre delas på andra laget, och till det tredje tag 4 oxar och bestämm 8 öre, och alla i Kivar samfällt skola utgöra de 4, äfven i Werda och alla i detta härad vare därföre välsignade och helgade, Inda gjorde sig detta åt Nunnorna på Årstad 60) och åt Ufag Ohjurstadum 61), en Wibjörn gjorde (denna ring). Här hafva vi ett utdrag af Gillets Skråordning i Forsa, och vid kyrkan ser man en gammal stenbyggnad, 12 alnar i fyrkant, som varit Gilles-stuga. Med all sin kännedom af språket samt mångåriga vana och färdighet att läsa runor och annan gammal skrift, så väl i flera länder som af flera slag, tillstod likväl Arenth, att detta minnesmärke var så svårt att noggrannt utreda, att han ville ännu en gång vid tillfälle vandra dit, hvilket han äfven gjort, om ej döden kommit emellan. Emedlertid vore det värdt att på stället taga kännedom, om några byar eller gårdar i Forsa socken, eller i provinsen finnas, som hafva namn af, eller någon likhet med benämningarne *Kivar, Werda, Lerdal, Ullerstad,* eller Hjurstad, och efter Celsii läsning *Tarstad* (kan vara Torgstad i Forsa socken) och Njurdstad (kanske Narstad i Tuna socken).

Utom Helsingland känner jag ingen annan gammal skrift med Helsinge-Runor, än N:o 1041 i Bautil. Den finnes i Småland, Södra Wedbo härad, Edshult socken på kyrkodörren. Jag läser först raden med vanliga runor: *Gisur* (ᚼ bör här läsas för *g*, äfven anmärkes, att *u* är en stupruna) *rsi* (risi eller risti) *theim stein if,* (iftir. Nu följer raden med Helsinge-Runor), *Fnia Fnne* (finne) *ilth.* Jag tyder: Gissur reste denne sten efter den elake Finnen Fnia, eller Finja. Således bibehöll sig länge äfven här föracktet för, och hatet till de gamle Lapp-Finnar. Denna inskrift bevisar äfven att kyrkan

59) Här ville jag läsa *u Lirdu* i Ljusdal, som ligger i samma norra del af Helsingland.

60) Man känner intet klåster af detta namn. Vi hafva ingen fullständig beskrifning öfver Helsingland, men åtminsrone är ingen kyrka eller socken, som så kallas, om det ej skall vara Wålstad uti Forsa socken.

61) Här ville jag läsa *Ufeg o Hjurstadum,* det är Ofeg i Hjälstad, och Gälstad finnes i Gnarp socken.

är bland de äldre. En annan märklig inskrift, vittnande om en redan år 1091 anlaggd kyrka, har varit på en klocka i Barkarö i Wästmanland och Tuhundra härad. Klockan bortsmälte väl, då denna urgamla kyrka brann 1771, men den 80-årige Fornälskaren Prosten E. Lindborg, som äfven då vistades på orten, har icke allenast denna inskrift aftecknad (*Anno Millesimo Nonagesimo Primo, Help Maria!*), utan berättar äfven, att klockan hade en egen form, mycket aflång på bredden, men föga djup, hade äfven ett sällsamt och angenämt ljud samt en nästan hvit färg, emedan malmen lär varit uppblandad med en god del silfver. Minnet af gamla klockans inskrift har äfven bibehållits på den nya, som intagit den fordnas rum, och i Tuneld D. 1, p. 287 nämnes denna klocka, såsom ett märkeligt bevis på en redan stadgad Christendom. Hit hör den äfven i Tuneld D. 3, p. 134 nämde runsten i Jämtland, hvilken vittnar om Christna Lärans införande därstädes af Östmader Gudfastsson. Stenen finnes i Bautil N:o 1112, och inskriften hos Brocman p. 236. Till minnesmärken af detta slag kan äfven räknas ett på kyrkoväggen i Gumlösa i Skåne och Wästra Göinge härad upphängdt pergament med en inskrift, som innehåller en lång berättelse om kyrkans invigningsfest 1191, under titel af *Encaenia Templi Gumlosani anno Christi MCXCI celebrata.*

Sedan jag i det föregående hållit mönstring med Göranssons Runstenar, återstår att lägga någre anmärkningar till hvad jag sjelf anfört, som har gemenskap med Munkstyl och Runor.

Tom. 1, pag. 17, N:o 14, här har Runan Laugurs tänkespråk ej kommit med, så lydande: *Laugur landa belte,* det är: sjön är landes bälte. Pag. 29, där Runorna i Lye kyrka nämnas, jämföres med hvad om samma runor är anmärkt Tom. 2, p. 20 och 25. Äfven ser man af de inskrifter, som finnas i T. 2, p. 24, N:o 5 och följande, att en och annan af Gottlands likstenar äro äldre än 1400-talet. Pag. 135, Pl. 40, Fig. 119, här nämnes Pastor Mörks grannskning af inskriften på Norrska Dopfatet, hans läsning har icke kommit med, emedan den redan var uppgifven af Klüwer, men den bör, för att lättare jämföras, äfven finnas här, den lyder sålunda: *Vtute Vs E. Vtute V. Mr,* hvaraf han gör *Virtute Virginis Electæ, Virtute Mariæ Virginis.* Jag har här, äfvensom Tom. 2, p. 73 etc., Fig. 42 och 43, jämförde med Tom. 1, Fig. 117 tillräckligen visat, att desse inskrifter äro alldeles de samme som på Norrska fatet, äfvensom att troligen Marie Bebådelse är den första och hufvudsakliga bilden, hvarpå inskriften har afseende, och hvarken på Adam och Eva, St. Göran eller andre i samma inskrift infattade bilder. Nu kan läsaren sjelf dömma, hvilken läsning är den troligaste, eller tydligast befinnes på faten.

Tom. 2, p. 21, Saleby klåcka jämföres med p. 28, N:o 10. Pag. 171, där inskrifter och märkvärdigheter i Lund omtalas, i slutet af Ärkebiskopp Brochstorps grafskrift är ett D uteglömt. Där skall stå: MCD9A, som utmärker år 1497. Pag. 156, rad. 16, skall läsas: *Kapellsals byggnaden* (*Litt. G*).

Pag. 27, rad. 20 får denna mening: För 6:te året i Måncirklen år 1411 torde 7 dygn efter Nyårs-Nyet enligt gamla Stylen kunna utsättas till d. 28 eller 29 Januari. Pag. 96 vid de gamle namnen på Månaderne kunna ännu några förändringar tilläggas, såsom: Januari *Thorre*, Februari *Goe*, Mars *Einmanadr* den ende af vintren återstående, April *Gaukmanadr* Gökmånad, äfven på några ställen kallad äggmånad, Maj *Solmanadr*, Juni *Midsumar*, Juli *Heyannir*, slotter-tiden, Augusti *Kornskurdar-manadr* eller *Kornskera*, kornskörden, September *Haustmanadr* höstmånad, October *Gormanadr* slagtmånad, November *Frermanadr* ismånad, December *Jolmanadr*, julmånad, äfven *Mörsugr* talgsugaren och *Skammdegi-manadr*, vinter-solståndet, då dagen är kårtast af *skammr* kårt. På Universitets-Biblioteket i Köpenhamn bland de Råstgårdske Manuskripter in 4:o N:o 82 finnas de af Skånska Presterskapet på Kongl. befallning år 1624 inlämnade beskrifningar öfver Pastoraterne. En afskrift däraf finnes på Kongl. Danska Biblioteket, man får äfven se dem i Suhms Samlingar, och lade man en särdeles vigt på att få veta, hvad månaderne kallades i Bleking, på Bornholm, i Skåne och särskildt i Lyngby i Willands härad, hvilken socken innehades af en gammal koloni från Jutland. Den bästa upplysning häruti gaf Prästen Jörgen Jacobsson i Åsum i Gärds härad. Enligt desse uppgifter kallades Januari *Glugg-*, *Höjalders-* och *Hårde*-månad, och trodde man, att de träd, som i denna månad höggos, höllo sig längst hårda och frie för mask. Februari *Göje-*, *Blide-*, *Djure-Runnen-* och *Euembris* (förmodligen qvatembris) månad, då den förste Tamperdag inföll. Ordet Djure lär komma af den *dur*, slummer, som naturen tycktes ligga uti, och Runnen lär komma af buskar till bakved, som nu hemkördes; ty *runnr* är en buske. Jan. och Febr. kallades äfven de 2 Kämpars (förmodligen från början de 2 Gudars, Thors och Goas) månader. Mars kallades *Torne-månad*, emedan man då högg qvistar till gärdesgårdar, April *Fåre-* och *Blidelin*-månad, Maj fick behålla sitt namn för Majvisornas skull, som söngos omkring Majstången, Juni *Skjärsommar*, då den längsta och klaraste dag var, Juli *Orm-månad*, Augusti *Höstmånad*, September *Fiskmånad*, October *Sädesmånad*, November *Slagtmånad* och December *Christmånad*. Man ser således, att för 2:ne sekler sedan, bibehöllos ännu flere af de gamle namn.

Tom. 2, p. 12 ser man Solcirklen och p. 13 Måncirklen utsatte med Söndagsbokstäfver och Gyllental, sådane de förekomma på Runstafvar och på andre skrifne eller inskurne RunKalendrar, samt på några grafstenar med Runskrift, där man velat utmärka årtalet. Astronomerne begagna ännu vid flere tillfällen denna så kallade Gamla Styl, och den är i Antiqviteterna ej allenast brukbar, utan den enda användbara, således äro Söndags-boksäfverne här beräknade efter denna Julianska Tidräkning, hvarom se samma Tom, p. 3. Då man nu, enligt Tabellen p. 15, vill upptäcka ett icke uppgifvit årtal, i anledning af Söndags-bokstafven och Gyllentalet, som nämnas på någon minnesvård, eller då man på Runstafven vill efterse datum och nytän-

ning, så är endast Tabellen p. 12 användbar, och Gyllentalen p. 13 är det vid alla tillfällen. Men då man vill roa sig med att i våra dagar till uppsökande af datum begagna Runstafven, måste man ihågkomma hvad jag p. 4 nämt, att Nya Stylen hos oss först antogs år 1753, då 11 dagar borttogos. Således har jag med afseende på lilla Tabellen p. 19, visat (p. 35) huru man från Söndags-bokstäfverne efter Julianska Tidräkningen kan leda sig till dem efter den Gregorianska, nämligen att man, (emedan årets ordning i Solcirklen är gifven), på Tabellen p. 12 räknar 12 Runor tillbaka, då den 12:te Runan alltid är Söndags-bokstaf, när fråga är om Nya Stylen. Men är det skåttår, blifver väl 12:te Runan Söndags-bokstaf före Skåttdagen d. 24 Februari, men efter Skåttdagen den därvid varande 11:te Runa. Således om man p. 19 vid 20:de året i Solcirklen (1831) går (Tabellen p. 12) ifrån N:o 20 tillbaka 12 Runor; så råkar man Runan ᛁ, som är den nya sökta Söndagsbokstaf. På samma sätt gående ifrån 19:de året i Solcirklen (1830), råkar man runan ᚦ, och ifrån det 17:de året (1828), som är ett skåttår, går man tillbaka 12 Runor, då ᚴ råkas, som före skåttdagen, och 11:te Runan ᚱ, som efter skåttdagen är Söndags-bokstaf. Eller än lättare: på Solcirkels-Tabellen p. 12 räknar man ifrån det gifna året i Solcirklen blott 4 år (det är en Skåttårscirkel) tillbaka, så har man Söndags-bokstafven efter Nya Stylen. Således då Skåttåret 1832 är det 21:sta i Solcirklen, går man blott 4 år tillbaka, då man har ᚠ ᚼ, hvilka nämde år äro Söndags-bokstäfver efter Nya Stylen, och på samma sätt förhålles med hvad år som hälst.

Men på det man må slippa denna beräkning, vill jag här uppgifva *Runstafvens Söndagsbokstäfver för en Solcirkel enligt Nya Stylen, hvarefter alla År alltifrån 1753 ända till 1900 rätta sig,* hvarvid bifogas de af Astronomerne nyttjade Latinske Bokstäfver, samt de Numror, som utvisa årets ordning i Solcirklen.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
ᚱᚮ	ᚦ	ᚢ	ᚠ	ᚼᚴ	ᚱ	ᚮ	ᚦ	ᚢᚠ	ᚼ	ᚴ	ᚱ	ᚮᚦ	ᚢ	ᚠ
E, D.	C.	B.	A.	G, F.	E.	D.	C.	B, A.	G,	F,	E,	D, C.	B.	A.

16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
ᚼ	ᚴᚱ	ᚮ	ᚦ	ᚢ	ᚠᚼ	ᚴ	ᚱ	ᚮ	ᚦᚢ	ᚠ	ᚼ	ᚴ
G.	F, E.	D.	C.	B.	A, G.	F.	E.	D.	C, B.	A.	G.	F.

För att veta, hvilket i ordningen det ifrågavarande året är i Solcirklen, begagnas ett af de 2:ne beräkningssätt, jag uppgifvit T. 2, p. 7, hvarefter man i den här visade Cirkel ser, hvilken Runa eller Latinsk Bokstaf för det året är Söndagsbokstaf efter Nya Stylen, hvilken i Tom. 2, p. 12 kan jämföras med den gamla.

En-

Enligt en nogare Astronomisk beräkning ändra Söndagsbokstäfverne sig något hvart 100:de år, så att skillnaden emellan Nya och Gamla Stylen kunde på 1600-talet beräknas till 10 dagar, var på 1700-talet 11 dagar, är under 1800-talet 12 dagar, och blir under 1900-talet 13 dagar. Gamla Söndagsbokstäfverne, hvilka jag i Tom. 2, p. 12 uppgifvit, äro likväl alltid att anse för grunden och mätaren för alla de kommande, och det är äfven af den anledning man kan öfver allt bibehålla och begagna dem. Här kan tilläggas, att på alla Runstafvar måste både första och sista dagarne af året på veckoraden utmärkas med Runan ᚠ, och vid skåttår bör man föreställa sig, att ᚠ utvisar både den 24 och 25 Februari.

Astronomien, som ursprungligen var en hufvudsaklig del af den högre Religionskunskapen, har i sednare tider åtminstone däruti kommit Christenheten till hjelp, att den lärt oss att på en bestämd tid gemensamt fira Posken, efter hvilken högtid flere af de öfrige beräknas, se T. 2, p. 36. *Vår-Dagjämningen* infaller alltid i Mars månad, d. 19, 20 eller 21. Den fullmåne, som är närmast Vår-Dagjämningen, kallas *Posk-Termin*, och nästa Söndag efter denna är Poskdagen. Då fullmåne infaller emellan 14:de och 16:de dygnet efter Nyet, och då Påskterminen bestämmes i anledning af en fullmåne, men månskiftet börjas med Nyet; så har det, allt sedan Christendommens början, varit nödigt veta när Nyen infalla, hvilket man därföre på de gamle perpetuelle Kalendarier och sedan hos oss på Runstafvarne gjort sig angelägen om att utmärka 62). Att känna Gyllentalen för hvarje gifvet

62) En Solmånad kallas den tid solen vistas uti en viss Constellation, men jordens och månens elliptiska rörelser äro af den beskaffenhet, att hvarken Solmånader eller Månskiften alltid äro lika långa, därföre bestämmes Solmånaden efter medelloppet till en tålftedel af Solåret, och för ett Månskifte tages ett medium af flere månskiften. Uti vårt nu varande förbättrade Calendarium sökes Vår-dagjämningen och Påskfullmånen enligt Astronomiske uträkningar på därtill inrättade Tabeller, men efter Julianska tidräkningen bestämmes *Vårdagjämningen* orörligt till d. 21 Mars, och *Påsknyet* infaller den närmaste nytänning före eller efter Vårdagjämningen, nämligen så vida detta Nyets fullmåne ej inträffar före dagjämningen. *Påskterminen* blir då 14 dagar efter Påsknyet, ifrån och med nytännings-dagen, och Påskdagen bestämmes till Söndagen efter Påskterminen. Uti Calendarium Correctum sökes äfven det närmaste Ny intill Vårdagjämningen, sedan uträknas detta Nyets fullmåne, som blir Påskfullmåne, och nästa Söndag därefter infaller Påskdagen. Skulle Nyen på hvar sin sida infalla lika långt ifrån Vårdagjämningen; så är den sednares fullmåne Påskfullmånen. Men om denna fullmåne infaller på en Lördag emellan kl. 6 och 12 eftermiddagen; så uppskjutes Påskdagen en vecka, på det vi ej skola komma att fira Påsk samma dag som Judarna. För det närvarande finnes i Europa intet land, utom Ryssland, där Julianska Calendarium allmänneligen begagnas. Uti Historiska Urkunder, som röra medeltiden nämnas ofta helgonens namnsdagar och fester. En och annan gång förekomma äfven Söndagarnas benämningar. Desse äro *Septuagesima* och *Sexagesima*, hvilka inföllo, såsom nu, sedan man slutat beräkningen ifrån Trettondedagen (*Epiphania*). Därefter kommo Fastlags-söndag *Esto mihi*, 1 Sönd. i Fastan *Invocavit*, 2 Sönd. i Fast. *Reminiscere*, 3

år är, i flere andre afseenden och beräkningar nödigt, men vid Fornforskningar har man i synnerhet att göra med den tid, som varit. Jag vill därföre, till större delen med afseende på förflutne år, uppgifva en

Tabell, inrättad för att finna Gyllentalet hvarje År under flere Sekler efter Christi Födelse.

Årtalen.	0 19 38 57 76 95	1 20 39 58 77 96	2 21 40 39 78 97	3 22 41 60 79 98	4 23 42 61 80 99	5 24 43 62 81	6 25 44 63 82	7 26 45 64 83	8 27 46 65 84	9 28 47 66 85	10 29 48 67 86	11 30 49 68 87	12 31 50 69 88	13 32 51 70 89	14 33 52 71 90	15 34 53 72 91	16 35 54 73 92	17 36 55 74 93	18 37 56 75 94
100	ᚴ	ᚼ	ᚿ	[illegible]	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛯ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ
200	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛘ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ
300	ᛦ	ᛮ	ᛯ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ
400	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛘ	ᛰ	ᚠ
500	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛯ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ
600	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛘ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ
700	ᛮ	ᛯ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ
800	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛘ	ᛰ	ᚠ	ᚢ
900	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛘ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ
1000	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛯ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ
1100	ᛯ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ
1200	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛘ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ
1300	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛯ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ
1400	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛯ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ
1500	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛯ
1600	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛯ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ
1700	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛯ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ
1800	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛯ	ᛰ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ
1900	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚮ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚿ	ᛁ	ᛆ	ᛌ	ᛐ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛯ	ᛰ

Sönd. i Fast. *Oculi,* Midfasto Sönd. *Lætare,* 5 Sönd. i Fast. *Judica,* Palmsöndag *Palmarum* (den kallas äfven *In ramis olivarum,* äfven *Osanna*), 1 Sönd. efter Påsk *Qvasimodogeniti,* 2 Sönd. efter Påsk *Misericordias,* 3 Sönd. efter Påsk *Jubilate,* 4 Sönd. efter Påsk *Cantate,* Bönesöndag *Rogate,* 6 Sönd. efter Påsk *Exaudi,* och hafva desse ord till större delen afseende på Katolska Ritualen.

Vid sidan finner man fulla Hundratalet, men öfver Runorna ser man de siffror, som böra läggas till detta Hundradetal, för att utmärka det gifna året. Där dessa i räta linier, (den ena gående nedåt Runorna, den andra dragen horisontelt ifrån Hundratalet), i rät vinkel råkas, finner man det sökta Gyllental, som gäller för ett visst uppgifvet år, då man har att göra med, eller då fråga uppkommer om Kronologier, Kalendarier, eller Fornlämningar, skrifne eller ristade med Runor. Sedan kan man efterse (T. 2, p. 13), hvilket i ordningen detta år är i Måncirklen. Således om det gifna året vore 1836, så föreställer jag mig en linie dragen åt sidan ifrån 1800, och en annan ifrån 36 nedåt; så mötas de vid Runan ᛒ, som blir Gyllental för år 1836, hvilket år är det 13:de i Måncirklen. Är åter uppgiften att ᛒ är Gyllental, och man vill veta, hvilka de år äro, som hafva detta Gyllental; så finner man dem på den här uppgifna Tabell för hvarje sekel på ett ställe samlade. Vid fråga om år 1800, drages linien åfvan ifrån första raden, där o finnes, då man ser, att detta år var Ψ gyllental, och var året således det 15:de i Måncirklen. Vidare kan anmärkas, att 2000-talet är lika med 100-talet, 2100-talet lika med 200-talet o. s. v. Men Första Seklet i Christna Tidräkningen är lika med 1900-talet.

Efter hvarje 312:te år har Nyet flyttat sig öfver ett dygn. De dagar, som vid Nya Stylens antagande bortkastades, skulle äfven göra en omflyttning af Gyllentalen nödig, hvilket är orsaken, att då man vet hvilket Gyllental på de gamle Kalendarier står för en viss dag, måste man räkna 13 Runor tillbaka på Måncirklen; för att komma till den Runa, som på våra nya stafvar skall vid samma dag utmärka Gyllentalet. Således då de gamle Runstafvar för Nyårsdagen hafva ᚦ, så hafva de nya ᛁ, hvaraf alla slags dylika Kalendarier före och efter 1753 lätt kunna igenkännas och åtskiljas, om de annars icke äro blindtvis gjorde kopier.

För att någorlunda säkert inträffa på den dag, då Nyet infaller, stå *Gyllentalen på de Gamle Stafvar* i en rad, kallad Primraden, under Veckoraden i denna omkastade ordning, hvilken sedan jämt upprepas:

ᚦ ᚺ Φ ᛭ ᛘ ᚱ ᛒ ᚢ ᚾ Ж ᚼ Ψ ᛄ ᛏ ᚠ ᛁ ᚭ ᚴ ᛚ.

På Nyare Runstafvar åter blir ordningen denna:

ᛁ ᚭ ᚴ ᛚ ᚦ ᚺ Φ ᛭ ᛘ ᚱ ᛒ ᚢ ᚾ Ж ᚼ Ψ ᛄ ᛏ ᚠ.

Månaderne Januari och Mars skola alltid hafva lika Gyllental, äfven hafva dessa månaders första och sista dag, det är d. 1 och 31, på alla Runstafvar samma Runa på Primraden. På våra Perpetuella Kalendarier utmärkes Nyet hela året igenom så vida ricktigt, att Primrunan infaller antingen på rätta dagen, eller på den därnäst intill, sällan däröfver; bestämmelsen blir således stundom litet sväfvande åt sidorna, men detta är vid flere till-

fällen tillräckligt, och man kan ej mera noggrannhet begära af ett Calendarium Perpetuum, som ofta blifvit tillverkadt fabrikslikt af mindre kunnige Runmästare. Vid Tom. 2, p. 19, raden 5 nedifrån anmärkes, att efter ordet *Thor* kan tilläggas, *men efter Nya Stylen* ᚢᚹ, *som betyder en som i det kalla Norden njuter frid och sällhet.* I andra Tomen, p. 12 har jag äfven nämt, huru det en och annan gång inträffar, att efter 95 års förlopp både samma Söndagsbokstaf och Gyllental återkomma. Således på Tabellen p. 15 etc. ser man, att ᚹ och ᛡ, som stå för 1307, återkomma 1402, ja någon gång kan man fördubbla denna beräkning, såsom här, då båda dessa Runor äfven återkomma år 1497. Men detta är ej alltid händelsen; ty 95 innehåller ej jämna Solcirklar. Därföre går det ej an att efter år 1477, som har ᚱ och ᛘ, sätta samma Runor för åren 1572 och 1667. Således T. 2, p. 30, rad. 11 nedifrån går år 1667 ut med hvad därtill hörer, och i stället kommer år 1326. Men säkert är, att samma Gyllental efter 95 år visar sig; ty 95 utgör jämt 5 Måncirklar, och lika säkert är, att efter 532 år, det är efter en Stor Poskcirkel (se T. 2, p. 4 och 5), återkomma både samma Söndagsbokstaf och Gyllental.

Då vi här hafve att göra med granskning och tilläggningar till Första och Andra Tomerna, kan äfven vid hvad här i Tredje Tomen är anfördt p. 96 om Finnar, och om det så väl genom traditionen, som uti skrifter bibehållna namnet Finveden, något tilläggas. *Finveden,* (det är Östbo, Wästbo och Sunnerbo härader i Småland), kan hafva fått namn af 3:ne anledningar. Den i min tanke minst trovärdiga är den vanliga, den af våra Häfdetecknare och Geografer antagna, att *Finnar* där bott, och att orten bibehållit deras namn. Äfven kan ordet härledas från det gamla mansnamnet *Finn,* hvilket ännu är qvar, åtminstone på Island och i Danmark, äfvensom uti sagan om Jätten vid Lund. Men det trovärdigaste är, att landet rätteligen hetat *Fenveden* af Nordgötiska ordet *Fen* moras, kärr, sumpigt ställe, hvilket ord väl gått förloradt i Svenskan och Danskan, men bibehåller sig oförändradt och under samma betydelse på Island, ja äfven i Ängland, och har säkert fordom Finland äfven af den anledning fått sitt namn af Svenskarne; ty Finska är det ej. Forngötiska ordet *Wed* betyder skog, äfven bränsle, hvilket ord alldeles gått förloradt i Danskan äfvensom i Isländskan, enligt hvilken dialekt skog heter *mörk.* Men i Svenskan bibehåller ved sin bemärkelse af bränsle, Danskarnes *brände,* i Skåne *bränne.* Likväl är klart, att ordet äfven i Sverige betydt skog; ty det vittnar namnet Tiweden, som är en skog på gränsen emellan Nerike och Wästergötland. I Ängland är det qvar i ordet *Wood,* som bibehåller båda bemärkelserna af skog och bränsle. Finveden eller Fenveden betyder således icke annat än ett Land, som är fullt af Skog och Moras, *the Fenny Wood.* Men för den mening, att någon större Finsk koloni där uppehållit sig, finnes ej ett enda bevis, ja icke en gång någon trolig anledning. Att den p. 1[illegible] anförda Runsten ej bevisar

annat, än att hvem som hälst kan råka att dö i Småland, är ganska klart. Flere gårdar, socknar, sjöar och skogar, hvilkas namn börjas med stafvelsen *Fin*, träffas i åtskillige Svenska provinser, men de hafva merendels afseende på fordna, eller ännu där varande sumpiga ställen, däremot kallade man de orter, där Finska kolonier nedsatt sig, Finmark, och så kallas de ännu, men finnas ej så långt ned i landet. Att ett fordom obildadt folk med sina stamgrenar, som lyckats att i ett vidsträckt land nedsätta en och annan utflyttning i någon ödemark, skryter med, att de af ålder innehaft hela landet, är ganska naturligt, men utgör intet bevis, och har ej den minsta trovärdighet.

UTHUGGNE BILDER och FIGURER I STEN RISTADE.

Desse sednare äro merendels äldst och finnas, dels på hällebärg och klippor, dels på Runstenar, och dels på huggne eller ohuggne stenarbeten. Någre yngre fornforskare hafva, vid anträffandet af någon stenristning, uppgifvit denna art af minnesmärken vara ett slags Nordiska Hieroglyfer, och jämfört dem med den Egyptiska och Indiska hemlighetsfulla skrift. Visserligen fulltyga dylika gissningar lust för forskning och aning om den fördel det kunde medföra att ådagalägga något nytt, jämte någon kännedom af Österländerne. Men med Antiqviteter i allmänhet, och särdeles med de Nordiske, förhåller det sig så, att ju mera enkelt och oinveckladt man kan förklara dem, desto närmare är man sanningen. Ja, till och med hvad de Klassiske och vida berycktade Egyptiske Hieroglyfer vidkommer; så har det i nyare tider blifvit tydligen bevisdt, att desse ej äro hvad man förstått med Hieroglyfer. Fransosen Champollion har först visat, (i anledning af stenen i Raschid, en stad, som af Europeerne kallas Rosett, hvilken sten jämte de Egyptiske figurer har en Grekisk öfversättning), att desse så kallade Hieroglyfer ej äro annat, än en vanlig skrift på landets språk och innehålla således det nu omsider upptäckta Egyptiska Alfabet, samt visa ständom något, som har likhet, dels med Fransmännens så kallade Rebus, dels med det slags bilder, hänvisande till sakens begynnelse-bokstaf, hvilka förekomma i den Svenska barnbok, utgifven af Vettenskaps-Akademien, för att begagnas af då varande Kronprins, Kon. Gustaf III:s son. Denna åsickt af Egyptiska Hieroglyferna har genom änn sednare upptäckter allt mera vunnit styrka. Människan har alltid älskat, forskar ej sällan med begärlighet efter, och skall alltid söka, ofta irras och aldrig hinna bottnen af det Mystiska djupet. Man vill därföre så gärna finna något vigtigt och undransvärdt i allt hvad man ej rätt förstår och hvars betydelse ej är fullkomligt afgjord, och det så mycket snarare, ju mindre uppgifter man har för sig, och ju mindre man sjelf sett.

Då man samlar något fullständigare i denna väg, blir man öfvertygad, att våre ristningar i hällebärg, på klippor, eller på mindre stenar ej äro annat, än enkla bemödanden att lämna någon åminnelse af sitt vistande på stället,

antingen händelsen då varit märklig eller obetydlig. Det är ett slags Historia, som uppenbarar sig i den råaste teckningskonst. Några få figurer äro endast ämnade till prydnader, men alla äro naturligtvis hos ett folk utan konster och smak, och förmodligen ofta tillverkade af härdade äfventyrare, enkla, stundom fula, och någon gång allt för mycket sjelfsvåldiga. Under medeltiden hafva hos oss Christne de bilder, hvilka ej föreställa Christi, Apostlarnes och Helgonens öden, ganska ofta afseende på den sanna, i alla tider och på alla orter förekommande tradition om *en Stor Strid emellan godt och ondt, emellan ljusets och mörksens riken och väldiga mackter, och om en Segerherre, som tillvägabringar det godas slutliga och afgörande öfvervälde.* Med förbigående af andre länders trosläror, vill jag blott nämna, att detta är högsta betydelsen af Thors hammare. Hit hör af medeltidens sagor S:t Göran, och i det Ord, som evigt består, söndertrampandet af ormens hufvud, den ljungeld, som föll från himmelen på jorden, (Luc. 10: 18), Apocalypsens Michaël och draken, samt flere där förebildade strider i Himmelen och plågor på jorden, m. m. — och dessa strider fortgå ännu, men sällan, såsom delar af ett sammanhang, bemärkte af menniskan, dagens barn.

Pl. 11 och 12, *Kiviks-Monumentet*, den märkvärdigaste af våra stenristningar, och det bland våre hedniske minnesmärken, som i sednare tider väckt största uppseendet, är ett grifträr med en stenkista, beläget i Skåne, Albo härad, Mälby socken, ej långt ifrån Cimbrishamn vid fiskläget Kivik. Röret kallas annars Bredarör, äfven Penningegrafven, hvaraf det är troligt, att något af värde fordom funnits i stengriften, som i sitt ostörda tillstånd var öfvertäckt af 3:ne flata hällstenar, och däröfver höjde sig griftröret i form af en vanlig ätthög med en omkrets af vid 150 alnar. Linné såg år 1749 röret i sitt primitiva tillstånd, men sedan hafva penningegräfvare laggt våldsamma händer både på röret och grafven, då de äfven afkastat täckstenarne. På 1750-talet besågos figurerna af Antiqvarierne Wessman och Brocman, och afritades af den förre. Landshöfd. Baron Chr. Barnekow skickade teckningen däraf till Lagerbring i Lund, som äfven sedan fick Hilfelings teckning, hvilken han 1780 begagnade vid utgifvandet af den Akademiska afhandling De Monumento Kivikensi, hvarigenom detta minnesmärke vunnit ryktbarhet. Grafvens storlek uppgifves olika, allt efter som man haft olika tillfälle att åtkomma och undersöka stället. Jag besökte detta minnesmärke först 1800, då jag fann stenarne till större delen förstörde och grafven igenfylld, men 1814 fick jag inseendet öfver Rikets Antiqviteter, hvarefter jag återkom, för att granska, i sitt fordna skick återställa och låta fridlysa detta utmärkta ställe. I den ställning grafven då möjligen kunnat återställas; och ännu befinnes, visar den sig här Fig. 21. Ifrån norra ändan vid stenen, Litt. *e*, till södra Litt. *l* är grafven 7 alnar lång med en bredd af 1½ aln. De till väggar reste stenar äro omkring 2 alnar höga, 1½ aln breda och 8 à 9 tum tjocka. Stenarne visas här på baksidan utlaggde, på det att ristningen tydligen måtte synas. Man ser här en Historisk händelse utförd. Stenen *a* har

ännu några qvarlefvor af fartyg med master, *b* visar en gallere med 6 par rodare, på stenen *c* ser man hästar, stenen *d* visar hjul tillhörande stridsvagnar, och *g* dylika hjul samt 2:ne stridsyxor, således tillkännagifves en flottas ankomst, som medförde hästar, stridsvagnar och anfalls-vapen, hvaraf kan slutas till ett därpå följande fältslag. Att desse ankomne krigare segrade tillkännagifves af den märkvärdige stenen *h*, på hvilken man ser Segertåget. Öfverst står Triumfatorn i sin vagn med 2 hjul och 2:ne hästar, därvid går en krigare med svärd, som anför fångar med bakbundna händer. Därunder tyckes visa sig ett liggande och ett gående djur, förmodligen ämnade till offer, och nederst en procession af Offerpräster i kåpor, framför hvilka går en, som i handen håller ett rökelsekar eller annat offerredskap, liknande en klubba. Stenarne e, *f*, *i*, *k*, *l* och *m* hafva åtminstone inga nu synliga ristningar. Men den nu mera förstörde stenen Pl. 9 och 10, Fig. 20, stod där jag satt stenen Litt. *i*, och den finnes på Wessmans och Hilfelings teckningar. Här fortsättes Segertåget. Öfverst ser man till höger 2:ne som blåsa i horn eller stridslurar, därefter en, som bär ett offer- eller rökelse-kärl, där framför en som dansar, och öfver honom en figur, som jag förmodar vara en Tambourin, hvilken han tyckes under trummandet och dansandet kasta i luften. Vi veta, att musik och dans voro bruklige under högtidliga processioner, så väl uti Konung Davids, som i Romerska Triumfatorers tid. Den stora figur till vänster förmodar jag vara Anförarens skepp, där högtidligheten slutades, då intet annat Tempel var tillreds. De 2:ne däruti varande personer hålla antingen något instrument, som skall gifva ljud, eller hopveckla de segel och tågverk, för att skaffa rum åt de kommande. Raden därunder visar 8 offerpräster i kåpor och emellan dem ett altare. På nedersta raden visas fortsättningen af processionen, hvarföre man ser 2:ne Triumfbågar samt anförare med svärd och bundne fångar, som följa efter. Desse bilder, så väl som de på stenen Litt. *h* äro högst märkvärdige och i Norden de enda i sitt slag. Så mycket mera beklagansvärdt var det för mig att finna desse vigtige sällsamheter förstörde. Litt. *h* återfann jag snart, och lät utbryta den, där den låg, under en bränvinspanna i Mälby, men den andra kunde ej återfås, och lär den blifvit genombårrad för att däraf göra en qvarnsten, hvarvid den skall hafva gått sönder och styckena blifvit förskingrade, och har jag i grafven i dess ställe satt Litt. *i*. En annan sten med figurer, den jag visat Pl. 13, Fig. 24, var äfven förstörd, och i dess ställe satte jag Litt. *m*. Här såg man, enligt Hilfelings ritning, ett skepp, ett spjut, 2:ne pilspetsar och 2:ne stridsyxor, liknande de i Norrige bruklige, och höra desse figurer till den del af bragdens Historia, som visar hvad de på flottan ankomne medförde och hvad de ämnade företaga. Några obetydlige olikheter visa sig vid jämförelsen af min teckning med den äldre, hvilket ej kan vara alldeles oväntadt. Stenarne äro ej jämna, eller släthuggne, än mindre polerade, utan flate, men skråflige, såsom vanlige runstenar. Figurerne äro ej skarpt inhuggne, utan helt lätt utgröpte, och se ut likasom

då man med ett finger gör ett lätt intryck uti en deg eller mjuk gipsmassa. Jag är likväl ganska säker på hvad jag uppgifvit och afteknadt, och frucktar icke att af en kommande forskare blifva motsagd. Jag hade god anvisning af de äldre teckningar, såg stället i flere solens och dagens lägen, och begagnade äfven ett upptändt ljus, för att efter behof göra skuggorna skarpa, därjämte voro flere biträdande ortens invånare närvarande, hvilka i flere directioner från figurerne och dagen noga eftersågo och bevittnade hvarje uppgift, förrän den tecknades. Att penningegräfvare haft tid, lust och konstfärdighet att göra desse figurer, vore orimligt att tro, dessutom blefvo de efter grafvens öppnande snart upptäckte och afritade; så att de säkert äro äfven så urgamle, som märkvärdige. Brocman kunde ej igenfinna Triumfvagnen på Litt. *h*, men jag och flere med mig sågo den äfven så tydligt, som Wessman och Hilfeling, ehuru hästarne stå ej alldeles så ordentligt, som på äldre teckningen. Hilfeling visar under vagnen 2:ne djur, samt lika som en skeppsform och en fotangel. Galeren med 6 par rodare Litt. *b* har han ej blifvit varse, den liknar skeppen på de gamle Wikingars ristningar på klipporna och hällebärgen i Bleking och Bohuslän. Min Litt. *a* har hos Hilfeling (N:o 3) ett sådant utseende, som här visas Fig. 23. Han har äfven i Lagerbrings Disp. Pl. 1 visat grafven i en ricktig perspektif, men jag har haft mera afseende på stenarnas rätta ordning och figurernas noggranna likhet. I samma stenrör upptäckte jag en förut okänd mindre graf, bestående af en dylik stenkista, Litt. o, den var vid 2 alnar lång och hade 2:ne täckstenar. Så väl i denna, som stora grafven fann jag några få små ben, men ingen urna eller annat, och vet man ej, om något fynd där tillförne blifvit gjordt, utom det, att traditionen, så väl som namnet penningegrafven gifva anvisning på uppgräfne penningar, förmodligen i någon likhet med fynden i Raflunda-lund, se Tom. 2, p. 129. Både Wessman och Lagerbring trodde sig på stenarne i stora grafven se ett Romerskt Segertåg med en Triumphator på en Biga, och den sednare tillade, att någon Romersk sjöexpediton till Östersjön torde skett, hvilken de gamle skriftställare ej känt och således ej kunnat beskrifva. Detta finner jag ej troligt, ehuru det ej kan nekas, att en Triumf är det, man i grafven velat föreställa. Vid bedömmande af minnesmärken på våra Nordiska fällt pläga ofta anvisningen till och fördjupandet uti så väl Romerska som Indiska och andre utländske antiqviteter, inleda på onödige omvägar, ja stundom rent af på villovägar. Bättre har Suhm gissat, att grafven är ett minne af Skåningarnas uppror, då Ragnar Lodbrok vid år 750 ditsände en här och slog dem vid det närbelägna Hvitaby, icke heller lära vi mycket misstaga oss, om vi förmoda, att Ragnars son Rongnwald, som föll i slaget, ligger i stora grafven, och att askan af någon hans vapendragare hvilar vid hans fötter i lilla grafven. Jämför hvad Tom. 2, p. 129—132 är anfört om sammanhanget emellan Fornlämningarne vid Kiwik, Hvitaby, Torup och Raflunda, alla i en trackt belägne. Monumentet visar,

hvad

hvad icke är otroligt, att ett slags artist, som fått något begrepp om Romerska Triumfer, varit Danska hären följacktig och förmodligen sjelf deltagit i segren. Biskopp Münter i Köpenhamn har väl i Skand. Mus. D. 1 förklarat Kiviks-Monumentet vara ett minne af Anti-Odinske Druider, som höllo på med människo-offer, men har sedermera, enligt den underrättelse han sjelf gifvit mig, helt och hållet förändrat sin tanke härom. Allmänna meningen har väl hittills varit, att grifter i stenrör höra till den så kallade Kummelåldren eller Anti-Odinska tiden, men att så icke är, utan att de endast äro ett slags ätthögar på de orter, där ringa tillgång varit på jord, men en myckenhet af sten, bevisar jag oemotsägligen, dels af Sturlusons vittnesbörd, att Kon. Tryggwe, den märkvärdige Olof Tryggwassons fader, blef begrafven i Viken uti *Tryggwa-Hrör*, se Harald Gråfelds Saga, Kap. 9. Detta Tryggwes rör är beläget i Bohuslän, Sotenäs härad och Askums socken, på det högsta af hällebärgen på Tryggön, men icke, såsom Peringskjöld oricktigt öfversatt, östan för, utan i väster från Sotanäs, och säger Sturluson endast *fyrir utann Sotanes*, eller utanför Sotanäs. Men detta stenrör blef uppkastadt på 960-talet. Man ser uti samma rör, som har vid 6 alnars höjd och 110 stegs omkrets, en fördjupning med en öfverliggande stenhäll, 4 alnar lång och 2½ bred. Vidare fylltygar jag stenrörs jämnårighet med ätthögar däraf, att uti båda slagen finnas stundom urnor, människoben m. m. ja båda hafva stundom inuti en stenkista och utanpå ätthäll och fotkädja. Stenrör med ätthäll och stenkista äro omtalte vid Bolmsö i det föregående p. 89, 90. Uti ett stenrör i Småland, Östra härad, Hvetlanda socken i Byastads skog funnos 2:ne urnor, en af lera och en af den vanliga gamla malmart. Därjämte intyga traditionen och qvarlämnade märken på orten jämte Saxos Vittnesbörd, att Starkotter, som dog vid år 460, äfven blef begrafven i ett stenrör, och var det ännu i min ungdom att se vid Weglinge bro, nära Wegeholm i Skåne. På Island, som långt efter Odens tid uppfanns, får man ej se kummelgråttör, men månge stenrör och ätthögar. Här till kan läggas, att ända in vid Christna tiden förbjuder Norrska Gulatings-Lagen, att begrafva de döda i stenrör, så väl som i ätthögar. Utom andre griftrör omtalas af Tuneld D. 2, p. 187 Angantyrs hög vid Garns hamn på Gottland, bestående af ett stenrör med fotkädja, men någon Angantyr före Odens tid känner man ej. Vid detta Angantyrs rör uppgifver Tuneld flere *Ätteplatser*, men hvad därmed menas förstår jag alldeles icke. Vid sidan af de ofvannämde kunde Kiviks-Monumentet tjäna till bevis, att griftrör ej höra till någon Anti-Odinsk Kummelålder. Starkotters graf skall omständligen beskrifvas, då vi komma till den klass, som afhandlar Grifterna. Emedlertid ser man, att ett System, som reder och urskiljer våra Fornlämningar samt borttager en och annan gammal och allmän fördom, är äfven i det afseende nyttig och nödig, att den skulle kunna förekomma vissa misstag, och bland dem gissningar af föga bestånd, äfvensom det stundom kan gifva någon anvisning på tiden,

till hvilken ett minnesmärke hörer. Såsom det visar skilnaden emellan en Ättstupa och en Ätthög, en Offerhög och en Tingshög, emellan en stensättning, som varit Tingsställe och en qvarlefva af ett slagfällt, så afgör det äfven säkert, att Griftrör, eller förut så kallade Kummel, höra till tiden emellan Oden och Christendommen, att troligen de minnesvårdar jag kallat Kummelgråttor höra till tiden före Asarnas sednaste invandring 63), att äfven i första början af Christendommen en och annan blifvit begrafven i ätthög, och att man med godt samvete kan hänföra Kiviks-Monumentet till flere sekler efter Odens ankomst 64). Vid 2 mil ifrån Kivik, på andra sidan om (eller sydväst ifrån) Cimbrishamn på gränsen emellan Wallbys och Wranarps ägor i Järrestads härad är en sten med figurer, inlaggd i gärdesgården, den är tagen ifrån den närbelägna ätthögen, Willfara-högen kallad, som haft fotkädja. På nämde sten ser man med lika dålig teckning, som vid Kivik, en vagn med 4 hjul, dragen af 2:ne hästar, och därvid något, som tyckes föreställa en väg med en bro, måhända ett skrank tillhörande en circus, eller något dylikt, icke olikt hvad man här ser på Kiviks-Monumentet stenarne *c* och *d*. Om alla till ristningar passande stenar på orten kunde framletas och granskas, torde mera dylikt upptäckas. Emedlertid är det redan upptäckta ganska märkvärdigt. Att den i Willfara-högen jordade omkommit på någon resa eller kappkörning är ej otroligt.

Figurer ser man äfven på reste stenar, både med och utan runskrift. Den märkligaste af dylika bilder finnes på en sten, tillhörande en altarplats i Wästergötland, Kinds härad och Måsebo socken på säteriet Marlsbo södra gärde, se Fig. 18, Litt. *a*, och Fig. 17 visar stenen ensam. Jag förmodar bilden föreställa Oden, åt hvilken man offrat, och jag anser denna stensättning vara ett offerställe. De 3:ne större reste stenar äro 1¼ aln höga och flisformiga. Bilden är ej ristad, utan uthuggen och half upphöjd, eller i basrelief. Jag kallar Fig. 18 altarplats, ehuru altaret, som förmodas varit i medelpunkten, nu ej mera finnes. Mina skäl äro desse: denna cirkel kan ej hafva varit ett tingställe; ty randstenarne hafva ej domstens storlek, (man kan således hvarken sitta eller stå på en sådan, icke heller stående stödja sig därvid), utan cirklens periferi består af grofva kullerstenar: vidare, allt hvad här framför det öfriga utmärker sig är vändt mot solen, i öster och söder. De 3 större stenar, som kunna hafva afseende på Thors, Odens och Freyrs dyrkan, stå i östra kanten, därjämte är troligt att den medlersta stenen är helgad åt Thor, men Odens sten har fått sin plats mot solens uppgång

---

63) Desse höra således till den rätta Kummelåldren, se bevisen Tom. 1, p. 83 etc.

64) Hilfelings teckningar, utgifne af Lagerbring, äro återgifne både i Suhms Danm. Hist. D. 1, p. 528, 529, och i Meusels Geschichtforscher, D. 5, s. 54, 55. Denne sednare tror figurerne föreställa 2:ne Sjökonungars begrafning. Brocmans relation finnes i Svenska Mercurius för Maj 1758, p. 1312, äfven omtalas Monumentet af Nyerup i Mindesmärker fra Oldtiden, p. 101, och omständligt i min Nomenklatur, p. 114 etc.

i öster 65). Jag förmodar, att Häradet af detta offerställe fått sitt namn; ty *Kindir* betyder eld. Den vid Fig. 18 varande mindre stenring, Fig. 19, kan hafva varit en mindre till offerstället hörande altarplats, äfven offerprästernas samlingsrum eller alldrahelgaste, om ej en Blothall eller slagtofferplats. Denna af Major Ennes mig tillsända teckning är af Comm. Landtmätaren Jonas Allvin, som nu, med tillhjelp af min Nomenklatur, håller på att granska och beskrifva Fornlämningarna i Wästbo Härad i Småland. Pl. 9 och 10 visar flere reste stenar med figurer och runor, alle tillhörande det förut så kallade *Hunnestads-Monumentet* i Ljunits härad i Skåne, hvilket man ser i Bautil p. 318 och hos Worm fullständigare p. 188. Härtill höra stenarne Fig. 11, 12, 13, 14, 15, hvilka alla stått tillsamman på en upphöjd plats i en åker. Då jag 1814 eftersökte detta Monument, sade man det för öfver 20 år sedan vara förstördt, men jag fann delar däraf och lät utbryta dem ur en gärdesgård vid hemmanet N:o 9, (på hvars ägor de stått) då tillhörande afl. Hans Exc. Grefve E. Ruuth, som för att bättre bibehålla hvad af Monumentet återstod, låfvade uppresa desse stenar i parken vid Marsvinsholm. Den märkligaste bilden var på Fig. 14, emedan den visar forntidens klädedrägt, då man i stället för värja vid sidan, ej sällan gick väl utrustad med en yxa på axlen. Omskriften är: *Osburn auk Tuma thair sautu stain dansi autir Rui auk Ingorud* (Worm läser Leigfrud) *sunu kuna hantar*, det är: Osbjörn och Tuma de satte denna sten efter Roe och efter hans sonhustru Ingrid. Därjämte har gubben Osbjörn, som förmodligen då var Possessionat på stället, afbildat Roe på stenen. Under hedendommen hade flere Skånske och Danske Prinsar namnet Roe, och desse stenar, som äro minnes-

---

65) Vi hafva tillförne haft tillfälle anmärka, att flere minnesmärken efter Nordgöternas gudstjenst hafva något trefalldigt. Se Offerhögen med de 3 kullar i Skåne, Tom. 1, Fig. 63. Offerhögarne i Småland, Fig. 65, 66, äro 3, och treuddige äro de därvid varande helige platser. Tre voro offeraltaren i Skåne, Fig. 17, och i Bretagne, Fig. 32 *c*, och 3:ne Skyddspelare resa sig i Bohuslän Fig. 7. Se Tom. 1, p. 95, 118, 119. Tre äro de utmärkte högar vid Gamla Upsala och Adelsö fordna Konungasäten och offerställen, och i Templet i Upsala hade af de 3 Gudar Thor sin plats midtuti. Uti Tom. 2, Pl. 51, 52 se vi de till offer helgade Trehögarne vid Lund, och i denna Tredje Tom hafva vi Fig. 116 den tresidige Skyddspelare på Adelsö, omgifven af en trehörnig fredsbana. Äfven i Danmark hafva varit 3 offerhögar tillsamman, se Tom. 2, p. 124, Fig. 215. De Tempelkummel och Altarplatser, som äro inrättade med öppna ingångar hafva dem äfven alltid åt solen i öster eller söder, se Tom. 1, p. 89 etc. Tom. 2, p. 125, Fig. 62. Hvad nu Odens bild i Kinds härad vidkommer, så är det antingen tidens eller stenhuggarens fel, att man ej kan urskilja ansickte och klädedrägt, men hvilken tecknare som hälst kan ditsätta anletsdrag, till en del omgifne af en vid kappa, och det utan att göra däraf en sådan carricature, som kåpan på den Tyske Oden, Tom. 2, Fig. 208. Det öfver allt utmärkande är den högra uppräckta armen, hvilken, för att gifva tillkänna Odens egenskap af Tyr (Krigsgud), är utan band. Jämför Odens bild i Norrige, Tom. 1, Fig. 93, 96, och de Slaviske bilder i Tyskland, på hvilka Odens namn med runor är tecknadt, Tom. 2, p. 85 etc. Fig. 208, 210, 216.

märken efter Osbjörnska slägten och stått på dess ägor, tyckas visa, att de blifvit reste vid Christendommens första antagande i Skåne, och att Roe varit hedning, men Osbjörn och hans hustru Christne. På hennes sten med korstecknet, Fig. 11, läser man: *Osburn sati stain dansi iftir Tuma sin, kuna hantar,* det är: Osbjörn satte denne sten efter sin Tuma, som var hans hustru. Att korsen på Runstenar ingalunda kan vara något Thors-märke, har jag tillräckligen visat Tom. 1, p. 26. Denna Tumas sten finnes ej hos Göransson, men väl hos Worm och den är ännu i behåll, men af Fig. 14 är icke mera qvar, än 2:ne de nedersta stycken af runristningen, se Fig. 16. De hit hörande stenar utan runskrift Fig. 12, 13, 15 äro nu förstörde, men uppgifvas af Worm 66). Under en tid af grofva och mindre odlade seder anbragtes ofta figurer af troll och odjur endast till prydnader. Så förklarar jag äfven figuren på den ena af Källby hällar i Wästergötland, Kinnefjärdings härad, se här Fig. 37. Man läser därvid: *Sturilaki sati stin dansi iftir Naur fadur sin,* eller: Sturlak satte denna sten efter Nor sin fader. Om man hade lust att af våra bilder göra Hieroglyfer, kunde man väl säga, att hornen betydde den afdödes fordna mackt och anseende, den uträckta tungan hans vältalighet och svärdet hans tapperhet, men emedlertid har det hela snarare likhet af beëlsebub sjelf, eller något annat djefvulskap, och sådana sätter man ej gärna med någon tillämpning på sin faders grift. Således är snarare troligt, att någon den tidens bildhuggare sedermera till en prydnad, eller för att väcka uppmärksamhet på sin konst, inristad denna figur 67). Det samma gäller äfven om figurerna på stenen Fig. 42, hvilka tillhöra en graf i Husaby i samma härad. Äfvensom Fig. 14, kan äfven Fig. 7 gifva något begrepp om den gamla klädedrägten. Stenen står jämte Fig. 8, hvarom förut är talat p. 116, och äro de placerade såsom vårdhållare i gärdesgården på hvar sin sida om en grind vid Krageholm i Skåne och Herrestads härad, men de hafva fordom stått vid en ätthög på ägorna. Gubben i muren har en costume som icke antyder någon krigare, således kan hvad han håller i handen ej vara ett korsgevär. Snarare är detta en Biskopp

---

66) De hafva ett äldre och mera vildt utseende och äro förmodligen minnesmärken efter samma slägts hedniska förfäder. Fig. 15 visar en som rider på en varg, hvilken styres med en ormslinga, en orm är i munnen och en i handen, och likheten med trollgumman *Hirrokin,* som omtalas vid Balders bålbränning, har man väl icke tillförne blifvit varse, men tyckes mig vara påtaglig, se Nyerups Edda p. 67. Fig. 13 visar ett troll i djursskapnad, som uppäter ett ormbo, och Fig. 12 ett annat odjur, som äfven tyckes hafva ormar eller något dylikt i munnen.

67) Stenen finnes i Bautil N:o 932, och står den jämte 935, på hvar sin sida om vägen ¼ mil från gästgifvaregården Kollängen. Stenarne äro så stora, att då denne sednare hitfördes ifrån det ställe, där han låg såsom en bro öfver en bäck, fordrades 20 par oxar för att draga honom. På samma Källby-ås, på hvilken stenarne nu stå, äro andra Källby-hällar, hvilka utgjort ett större och ett mindre tingsställe i cirkelform, men det mindre är nu förstördt.

med mössa och kåpa samt korset i handen. Härvid kan man komma att tänka på Biskopp Unni, som anföres hafva omkring år 930 predikat Christendommen så väl i Sverige, som i alla Danska länderna, således äfven i Skåne, se Lagerbring D. 1, p. 516. Den bild man ser Pl. 54, Fig. 171 visar ett långt sednare sätt att kläda sig, hvilket äfven var i bruk på 1500-talet. Detta stenrör jämte 5 reste stenar finnes i Småland, Östbo härad och Åkers socken på Ålaryds gärde. Flere slag af stenrör har jag lärt känna, se Tom. 1, p. 50, 51. Till hvad slag detta hörer, vet man ej, icke heller om däruti någon stenkista finnes, men den man, som står i den klädsel aftecknad på stenen, kan åtminstone ej hafva fått sin graf i ett stenrör, om han ej af någon vådlig händelse på stället omkommit. Det förekommer mig såsom bilden skulle föreställa en ortens fordne Possessionat, att stenröret vore ett minne och en följd af hans odlingar, att de reste stenar äro ett femstena-rör, som utvisar någon rågång eller gränsskillnad, och att siffrorna, som alldeles icke kunna vara årtal, hafva afseende på något famn- eller alnmått för gränslinien af ägorna, för någon väg eller något stängsel, som skulle underhållas, eller något dylikt. Väl finnas helgade stenrör, men om detta vore ett ovanligt offerställe, kan det åtminstone icke hafva någon gemenskap med hvad på den ena stenen är ristadt. Teckningen är meddelad af Major Ennes.

Då en stor del af landets inbyggare såsom kringresande och vikingsfarare varit de kunnigaste, de lifligaste och de som mäst sett och erfarit, och därjämte hvarje sommar varit i rörelse; är ej underligt att största delen af våra figurer i sten äro af dem ristade. Men desse ristningar innehålla inga andra Hieroglyfer eller Mysterier, än att de enkelt framställa skepp, på hvilka de ankommit, människor och djur, som de antingen medfört, eller såsom rof tagit, envigen och annat, som de i land kunnat uträtta, hvarföre sådana ristningar till större delen finnas i stenklippor och på de så kallade flathallar vid stränderna. Desse skepp hafva ifrån 5 till 25 à 30 par rodare. Se Pl. 14 och 15. Sällan, men någon gång kan man se både styrbors- och bagborsrodarne, såsom Fig. 30 visar 68). De 8 förste teckningar finnas alla i Bohus-

68) De små hål, som man så ofta finner vid ristningarne, förmodar jag vara deras sätt att föreställa hamnar och gifva tillkänna de pålar, som i sjön och på landet nedslogos för att därvid fastbinda skeppen, se Fig. 26, och ser man en dylik större och något bättre uttryckt Fig. 25, *g*. Några större skepp hafva framtill skapnad af en orm, såsom Fig. 27, *c*, *d*, *g*, *h*, någre hafva likasom ett skjul eller kajuta, förmodligen för befälhafvarne, såsom *d*, *f* och Fig. 30, *a*. Ett par hafva tydliga master och segel, se Fig. 27, *d*, *g*. Stundom har man ingräft stora fotspår i bergen för att inbilla efterkommande, att deras förfäder varit resar, och ofta bibehåller sig traditionen att jättar där bott, men de spår man ser Fig. 28 visa endast, att man gått i hamn och satt fötterna på torra landbacken. Ganska märkligt är, att Fig. 27 visar runor, vid *b* tror jag hafva stått *I Vikvju*, eller i Viken, det är Bohuslän, som så fordom kallades. Runan *Kaun* är här en stupruna. Vid *e* står ganska tydligen *sa*, och tror jag här

län, nämligen: Fig. 25 i Sotenäs härad och Tössene socken vid Öfverby prästgård på södra gärdet 2 à 300 steg ifrån gården på en flat stengrund: Fig. 26 i samma socken och i norra ändan af Walla-by på Knippelsberget, ristningen är 3½ aln lång och 1¼ bred, men mycket däraf är utslitet genom gående däröfver: Walla västra gärde Fig. 27, här lär ett sjöslag föreställas och de små punkter, som synas lära vara stenar, som de kasta på hvarannan, åtminstone tyckas *g*, *h* och *c*, *d* vara inbördes i strid, och vid *d* ser man den häfmaschin, hvarmed sten och annat inkastades på fiendens skepp, således lär härvid i farvattnet stått ett sjöslag: på den platta tingshögen vid 200 steg nordost från samma by ser man Fig. 28, de större fotspår äro emot 11 tum långa och en half aln emellan dem, de mindre äro emot 8 tum långa, de trinda hålen hafva 2¼ tums diameter, och öfver 1¼ tum är ingenstädes djupheten: Fig. 29 finnes i Tanums härad på Rylands utmark mot söder, till vänster från vägen emellan Tanum och Lur: Fig. 30 bör sökas i Tössene socken, väster ifrån den åfvannämda Walla by i gärdet ¼ mil

---

hafva stått *sax*, hvarföre man därvid ser ett af de små svärd tecknade, som man kallade saxar, eller handsaxar, hvaraf Saxarne troligen hafva namn, äfvensom Longobarderne af sina långa helleharder. Vid *i* ser man åter runan *ur*, som lär äfven här betyda, att man var kommen till viken. På rodarne ser man figurerne stundom mera utbildade såsom alla vid Fig. 25, här ser man skeppen ända ned till vattengången vid *a*, *b*, *f*, men ej vid *d*, *e*, ja man ser till och med kölvattnet vid *c*, *e*, i tydlighet öfverträffar likväl Fig. 33, där man ser rodare, åror och befälhafvaren som sitter till akters i fartyget, hvarföre äfven denna ristning utmärker sig såsom yngre. Vid Fig. 26 är *a* en brygga, framföre hvilken pålar äro i sjön nedslagne, på båda sidor om dem ligga skeppen, och på bryggan till skeppen utföras oxar och kor med kalfvar. Fig. 27 *a* visar en väl tecknad häst, och vid Fig. 30 lär *a* vara en hjort och *b* en hind, som man fångat, och tyckas de vara ämnade att lefvande eller döda medfölja på resan, men Fig. 32 visar huru man fångar och bortför ett rådjur eller något dylikt. Där ser man äfven envigen med stridshamrar, de stridande äro försedde med svärd och en af dem med ett långt spjut. Var Thors *mjolner* lik desse stridshamrar, så hade den ingen ricktig korsform, men den enas hammare tyckes däruti likna mjolner, att den kastades och kunde med ett band dragas tillbaka, och till detta bruk passa förträffligt de stenhamrar vi finna i ätthögarne. På afstånd står en man och åskådar striden likasom för att bedömma kämparnas tapperhet, och Fig. 29 ser man, på annat sätt utfördt, 2:ne uti envige och en bedömmande åskådare, som stigit af hästen och står på en tribun. Att några dylika ristningar, (af hvilka troligen minsta delen äro upptäckte, emedan flera betäckas nu af mossa, jord och grus, som samlats på klipponna), ej hafva någon hög ålder, utan äro gjorde sedan man upptäckt magnetens egenskaper, ser man däraf, att Fig. 31 visar ett i klippan inhugget kompass, och därjämte något som liknar Gyllentalet *tvimadur*, på Runstafven, hvilket tecken kunde betyda, att man låg i hamn sent på året och väntade på Nyet, för att få månsken om nätterne. Slutligen kan rörande hällristningar i Bohuslän tilläggas, att då människor med priaper därpå stundom visa sig, är det icke troligt, att de föreställa annat, än en fortsatt berättelse om hvad de vikingar, som landstigit företagit, nämligen det, hvilket äfven en del vildsinte krigare i långt sednare tider ej sällan tillåtit sig, att låta äfven det svaga och värnlösa köpa blifva offer för styrkans välde. För att göra saken tydligare har man därföre stundom visat 2:ne figurer tillsamman.

ifrån hafvet: Fig. 31 igenfinnes på Tössene utmark nordväst ifrån Walla by ¼ fjärdingsväg ifrån hafvet, och har det större stenröret i sednare krigstider blifvit begagnadt såsom grund för en vårdkase. Alla desse här samlade ristningar i Bohuslän äro anförde af Tham i dess Götiska Monumenter och äro ritade af Hilfeling, som med fleras benägna biträde flitigt undersökte stenbärgen och uppehöll sig stundom 8 à 10 dagar på ett enda ställe, men var likväl långt ifrån att tro sig hafva funnit allt hit hörande, utan var tvärtom öfvertygad, att minsta delen af honom var upptäckt, så stor är mängden af dylika minnesmärken i Bohuslän, som emottagit flera besök af vikingsflåttor, dem man har någon kunskap om, ej allenast ifrån våra Skandinaviske länder, utan äfven ifrån Skottland och Irland. Men vi hafva visat ännu en ristning från Bohuslän Fig. 32, den är ritad och beskrifven af Professor C. G. Brunius uti Nordiska Fornlämningar II, och befinnes uti Tanums härad och socken på Tegneby utmark, vänster från Lislebys kyrkostig. Dessutom har Brunius benäget meddelat mig den underrättelse, att han i denna sin fosterbyggd funnit en mängd fartyg, hvilka haft ifrån en till 30 mans besättning, och att uti en af dem stod en krigare med en lans öfver hufvudet, en annan höll i handen öfver hufvudet en sten, äfvensom han sett en annan med en stridsklubba i högra handen och en armring om vänstra armen, alla nakne med priaper. Fig. 33 visar en yngre och bättre teckning af en galeja med 12 par rodare, ristad på en sten inom Eggeby kyrkodörr i Uppland och Håbo härad, se Bautil N:o 344, och är befälhafvaren, *Stafnbui, Styrimadr*, ganska ordentligt placerad vid ackterstäfven. Vikingsflottor ser man äfven i sten ristade på Blekings klippor. Omkring 21 skepp syntes ännu tydligen år 1792, då jag skref Blekings Historia och Beskrifning, se p. 27, de störste hade omkring 30 par rodare och ristningen af en dylik intog på stenen 1¼ aln, men den minsta af dem ser man här Fig. 34, och är teckningen af Hilfeling. Ristningarne skola sökas i Östra härad och Thorhamns socken vid Môkleryd på Hästhallen, och är att förmoda, att mera dylikt finnes på stränder och öar i den stora Blekinska skärgården. Figuren tyckes föreställa fartyget, då det efter slutad rodd med upplyfta åror af egen fart löper i land. För att på ett ställe kunna se, jämföra och tyda flere ristningar i sten, och i synnerhet minnesmärken efter vikingar, har jag här Fig. 35 velat visa en sednare ristning af ett fartyg med mast, segel, mastkorg och roder. Bilderne i för- och ackterstäfven tyckas visa, att skeppet hetat Ulfven eller Draken. Göransson har denna ristning N:o 1138, och för att dömma af den förutgående Björn Järnsidas hög, lär den finnas på Munsön i Mälaren 69). Fig. 36 visar väl ej en sten, är dock märklig för sina bilder,

69) Till de förutgående rättelser i Bautil kan här läggas dessa betydliga fel, att N:o 1138 ingen lokal fått, och att vid N:o 932, som vi förut omtalt, finnas på samma sida 2:ne oricktiga anvisningar; ty N:o 933, som visar några figurer endast till prydnad, finnes ej i Wästergötland i Husby kyrka, utan har haft sin plats på kyrkogården vid Bot

och tillhör detta minnesmärke egentligen Norrige, Christiania stift, Hadelands districkt och Grans pastorat, där har vid gården Bilden varit ett nu förfallet kapell, hvars altartäcke visade desse figurer broderade. Man ser här de på orten vanligen förekommande händelser, jagt och fiske, och är det allt endast till en prydnad 70). I samma stift, men i Totens districkt och pastorat finnes Fig. 38 ristad på en 4 alnar hög sten uti en bondgård. Man ser här en ryttare, 4 hästar, en räf och en örn, och om man ville gifva dem betydelse af en kappridning, eller af någon hieroglyfisk mening, så vederlägges detta af inskriften, som nämner dem blott såsom en prydnad, och läser man: *Midl i Vitaulms auk Gerda sun sini sverdtaudr i Vitaholm igli reisti stein thane teftir Thoral auk mynt a stain ig ktir* (katir) *dusi*, det är: Midal i Witaholm och Gerda hans sons svärdotter i Witaholm de reste denne sten efter Thorvald och höggo på stenen dessa prydliga figurer. Worms öfversättning p. 487 är oricktig, han visar äfven ett par andre sidor af stenen, den ene med vänskaps-knutar och den andre med runor, vid hvilkas förklaring jag nu blott vill erinra, att *Hrigariki* (ja äfven om man läser *grigariki*) alldeles icke betyder Grekland, utan Ringerige i Norge. Fig. 41 finnes på vapenhusdörren i Färnebo i Gästrikland. Här ser man en hund, en tupp, 2 personer, som tyckas kasta en trissa till hvarannan och 3:ne, hvilka förmodligen ringa samman till gudstjänsten, (men tydligare ser man på en runsten i Uppland, Bautil N:o 558, huru det ringes på en klåcka), och kunde väl hunden och tuppen tydas på trohet och vaksamhet, men allt sammanlagdt tyckes endast vara prydnader. Inskriften är: *Ily iki*

ok

---

kyrka i Södermanland, men förvaras nu på Kongl. Museum i Stockholm. N:o 934 står äfven på orätt ställe; ty runorna finnas i Uppland, Lyhundra härad, uti kyrkan i Husby-Skäderö på vapenhusdörren. Blott ena sidan af Sarkofagen från Botkyrka visas i Bautil, och ser man där flera djur, hvaraf det ena har vingar, en man smeker en ulf och borttager en staf, den han håller i ena klon. Af 2:ne inskrifter är den ena med runor och innehåller, att Karl gjorde grafven öfver sin frände Björn till Hammarby, en son af Sven och Benkfrid. Jämte runorna äro desse Latinske rim öfver samme Björn: *Qui leget et nescit, — vir nobilis hic requiescit, — sit mundus sorde — Bjorn dictus, Christe! — precor te.* Bokstäfverne hafva flere små infattningar, likasom Hermanns sten i Lund, se Tom. 2, p. 179, 163, Fig. 120, och lär vara af samma ålder, således höra till sednare hälften af 1100-talet.

70) Man läser: *Lothan markada, var Ragnilti sini systur totir,* eller: Lotta broderade och Ragnild, som var hennes systerdotter. Dessa Damer lära här icke velat gifva några Hieroglyfer; så att jägaren med spjutet, den löpande hjorten, örnen, som slår ned på en liggande människa, då hunden tyckes komma att frälsa honom, äfvensom det vackra missfoster till höger hafva icke mer att göra med altaret och dess duk, än hvarje annan prydnad. Efter kapellets förstöring, hade Worm fått denna duk i sitt enskildta Museum, och visar den i sina Mon. p. 474. Uti Wolsunga-Sagan p. 87 säges, att Drottning Gudruna broderade på sin duk, utom andre figurer, Kon. Sigmunders skepp, hvilka seglade fram vid landet, samt Sigmunders och Siggeirs strider. Så omtalas p. 58, att Brynilda broderade Sigurds bedrifter.

ok Fulu iki ok Thurkair - - sin viin, Gud ilpu ontu; det är: Ile och Fule och Turker - - åt sin vän, Gud hjelpe anden! Jämför Bautil N:o 1092. Under medeltiden åter finner man flera figurer, som hafva en andelig betydelse. Bland de äldste af detta slag är Fig. 43, en sten på Sikagärde i Uppland, Frötuna skeppslag och socken (Bautil N:o 258), där runorna väl icke gifva någon mening, men ristningen visar den tid, då förr än man medhann bygga kyrkor, gudstjänst förrättades vid ett upphöjdt kors. Här ser man 4 andelige, hvilka förmodligen förrätta mässan, 2:ne åhörare, som tillbedja vid korset, och en munk, för hvilken en syndare tyckes bickta sig. Fig. 30, 40, 42, 43 finnas alla på en sarkofag, som hålles för att vara Kon. Olof Skötkonungs graf, på Husaby kyrkogård i Wästergötland. Fig. 39, norra sidan har afseende på den förr omtalte strid emellan det onda och goda. Den runda figur, som personerna hålla i handen, är en sköld. Den till vänster, tyckes vara mera häpen och med en vacklande tro ej komma oskadd ur striden. Fig. 40, södra sidan, midtuti ser man en Biskopp, förmodligen Sigfrid, i sin skrud med stafven, och får han ifrån höjden nyckeln till Himlen, därvid är en annan Prelat med korsstafven i handen, som tyckes sjelf vara nychristen, hvarföre han i ena handen håller en fisk, (se hvad jag om figurer anfört Tom. 1, p. 42), vid högra sidan ser man en andelig, som talar till 2:ne skriftbarn före nattvärdens meddelande, och till vänster en vördig Pater, som tyckes utsända en ung predikant, och jämte goda råd gifva honom till sinnebilder en kalk och en vågskål. Fig. 42, östra gaflen, lär endast vara till prydnad, men Fig. 44, västra gaflen, tyckes visa en i faror och frestelser stadd själ. Allt detta lär hafva afseende på St. Sigfrids bemödande att införa Christendommen och förordna lärare. Till föreställningarne om våra andeliga frestelser och strider hörer Jätten Finn i Krafts kyrka i Lund, det troll, som på flere ställen visar sig under fötterna på St. Olof, samt alla de drakar och odjur, hvilka man stundom ser föreställde på våra kyrkor. En liten drake ser man Fig. 57, som finnes utanpå östra sidan af kyrkomuren i Wä i Skåne och Gjärds härad. Stället har fordom varit en stad och haft 3 kyrkor, af hvilka denna ännu bibehållna visar en om fordna anseendet vittnande storlek och form. Chytræi upplysningar om Skåne uti Lagerbr. Mon. Scan. uppgifva p. 299, att en Fru på Örmetofta (nu en bondby) hade en enda son, omåttligt begifven på jagt, och under en jagt, omgifven af sin betjäning, får han se ett troll, hvarvid han af förskräckelse ropade *vä!* föll af hästen och dog, hvarefter modren, till hans själs bästa, anlade en stad, kallade den Wä, byggde kyrkan på stället, där trollet visat sig, och bekästade anläggandet af ett kloster (vid år 1165). Klostret blef snart flyttadt till det mera trifliga Beckaskog men stadsprivilegierna först år 1615 till Christianstad. Några åkrar bibehålla likväl namnet Munktäften, och i kyrkan såg man fordom en gammal ritning, föreställande jagten och trollsynen. I hällebärgen finnas stundom ristningar, (eller naturliga springor), hvilka

likna runor, sådana äro de på ormfiguren på det märkvärdiga Runamo i Bleking, se Tom 2, Fig. 81, p. 120. Hvad fotgångaren Arendt för mig för flere år sedan uppgaf, att denna förmenta runristning och denna ormsfigur endast vore en fordom framrunnen, sedan hårdnad stenart, bekräftas af nu varande Kyrkoherden på stället, Prosten C. P. Wulff i Hoby, som anser ormsfiguren vara en *trappgång i granitbärget*, hvars alla fördjupningar äro följder af trappens förvittring, och har han på det andra därvid varande bärg, Maklamo, aftäckt en liknande trappgång af 64 alnars längd. Dylikt utan ormslinga har jag äfven sett i Wästergötland, något öfver en fjärdingsväg ifrån Sollebrunns gästgifvaregård emellan Wennersborg och Alingsås, på höjden Brokulle nära Surkesmåse, och ser man där något, som liknar ᚢ, ᚴ, ᚱ, ᚦ i en rad. Samma slags ristningar i 3:ne rader får man se i Småland, Norra Tjust härad, i Tryserums socken på gångstigen emellan Tofrum och Skinnebo. Hvad här liknar runor är ᚺ och ᚢ. Denna märkvärdighet kallas på orten Romerska Räkningarne, men traditionen säger, att fordom en häst här stupat med sin ridande Riddare, då båda omkommit 71). Pl. 51, 52, Fig. 166 visar en rist-

71) Då våra Jättegrytor förmodligen äro Människoverk, kunna de äfven räknas till ingröpningar uti Hällebärg, och har jag uppgifvit flera dylika i min Inledn. till Känned. af Fäd. Ant. p. 173 och i Nomenkl. p. 13, noten. Därtill kan läggas: i Uppland, Trögds härad, Husby Sjutolft socken, i Grytbärget vid Ekolmssund finnas flera: i Wästergötland och Barne härad vid Lekåsa finnas dylika på flere ställen: sådane får man äfven se vid Ketilbärget vid Linköping: i Småland, Wästra härad, Svenarums socken på Hubberstads ägor är en, som kallas Munkgrytan, och har den blifvit begagnad till offerkälla: uti Iduna Häft. 7, p. 209 uppgifves en uti Rasbo socken i Uppland vid ett torp under Frötuna säteri, (men har säteriet flere torp, blir ej lätt att finna jättgrytan): i Småland, Södra Tjust härad, Gammelby socken på Baldursrams ägor emellan Gästgifvaregårdarne Eneby och Ramstad vid Grytbackarne ser man 5 jättegrytor: i Wästergötland, Wadsbo härad och Hofva socken nära vid stället, där Fagerlids kyrka stått, på den så kallade St. Pers sten, är en jättegryta, som varit offerkälla. Jättegrytor finnas äfven i Norrige, där de kallas *St. Ols Gryder*, däremot kallas de på några ställen i Småland *Pukekittlar*. Legations-Pred. J. Berggrens Bref, infördt i Allm. Journalen för år 1821, N:o 59, underrättar oss om, att Asiaterne vid Libanons bärg hafva gjort dylika jättegrytor i klipporna för att däruti baka sitt tunnbröd. I bottnen lägges en hög med glöder, och då sidorna blifvit tillräckligen varma, fastklibbas därpå degen, hvaraf bakas tunna kakor, alldeles lika med de tunnbröd, som nyttjas i Bohuslän. Att man på åtskilliga ställen i vårt Fädernesland gjort på samma sätt, är en högst trolig gissning, hvilken kan tilläggas de flere, som blifvit gjorde öfver jättegrytors tillkomst och ändamål. Vid uppgifter rörande Hällristningar kan tilläggas, att Linné uti Wästgöta Resan p. 144, nämner en 100 alnar lång Runskrift i 3 rader nära Göteborg vid Karlebäck ej långt ifrån den så kallade Ragwald Knapphöfdes graf, men uppgiften är ej noggrann. Jag har sökt denna ristning, men ej kunnat finna den, eller spörja till den. En half mil från Norrköping vid Herrebro, nära landsvägen på några flathallar ser man cirklar, hjul och flera figurer. Om de äro verkliga Antiqviteter kan man så väl därvid, som vid hvad förut är nämnt om Kiviks-Monumentet, tillägga, att vagnars former af cirklar, eller cirkelbågar, med hjul äro ganska gamla, och att till och med Homerus uti Iliaden omtalar stridsvagnar i runda former, hvilka drogos af 2:ne hästar.

ning på en sten, funnen i Småland, Norra Tjust härad, Lofta socken, i en grätta i Pukebärget. Öfverst ser man ett skepp med 3 master, därunder tyckes stå *hic sepulti* (här äro de begrafne), hvarunder man åter ser ett slagsvärd, samt en kädja, fästad uti en båge, och några andre figurer. Stenen tyckes vittna om någon vikingsfarares landgång och strider. Ett Riks-äpple, eller glob med kors, hafva vi förut sett på Kon. Rings sten på Bolmsö, Fig. 158. En dylik figur finnes äfven på en runsten på Öland, på Smedby kyrkogård, se Bautil N:o 1065, och är denna sten rest till minne af en, som hetat Ketil, kanhända Lagmannen Kätilmund, som nämnes i Kon. Magni bref af år 1349, se Ahlqvist om Öland Del. 1, p. 305. Strahlenberg omtalar p. 338, att han i Siberien på en klippa såg tecknade djur och äfven ett skepp med mast och segel i framstammen. De figurer han visar Tab. XIV, XV och XVI, hvilka man ansett för Chinesiska Hieroglyfer, äro tydligen Schamaniska och likna Gudabilderna på lapptrumman, se här Tom. 2, Fig. 182, och äro desse figurer med samma röda färg tecknade. Hvarest Lapparne först lärt att göra sina Tambouriner vet man ej, men de bevisa åtminstone, att instrumentet är gammalt. Utom de målade, finnas i Siberien äfven i stenbärgen inhuggne bilder. Bland märkvärdige figurer hafva de ett utmärkt rum, som funnos på de 2:ne fordom i Köpenhamn förvarade, nu förlorade Gulldhorn. Worm visar det ena af dem p. 344. Bland de figurer, som där äro svårast att förklara, har jag här visat några Pl. 19, Fig. 49, 50. Jag förmodar, att de föreställa, (ehuru mindre tydligt och på ett sätt, som visar konsternas barndom), en forntidens gymnastisk öfning, hvilken ännu på flere ställen bland vår allmoge bibehåller sig. Till styrka för denna min förklaring har jag här Fig. 48 visat 2:ne Gottländningar, som hålla i en staf, för att pröfva styrkan, då den ansess segrande, som kan draga den andre upp. Öfningen kallas där *draga hank* och på andre orter *våga sallt*. Teckningen är af Ekdahl. Fig. 50 visar stafven, som de skola hålla uti, men på Fig. 49 är den ej uttryckt. En ung och en gammal person skola här försöka hvarannan, och bakom hvar och en af de äldre, sitter en ung person, som tyckes bevaka den gamles rätt, och vid Fig. 50 tyckes till och med denna bevakande vilja hjelpa till att gifva den gamle en ricktning tillbaka. Ordet hank är gammalt och härleder sig från den tid man täflade i styrka genom att draga i en rem eller ett rep, och hafva Isländarne 2:ne hithörande ord *hanki* och *haunk*. På Gottland förrättar ännu allmogen sina lekar och gymnastiska öfningar med en viss högtidlighet, då den ena socknen bjuder den andra ut på ett visst fällt att *våga*, det är att försöka hvarannans styrka och täfla i kroppsöfningar. Forntidens verklige krigare och tappre Riddare hade vissa figurer på sina sköldar, hvaraf sköldmärken och slägtvapen uppkommit. Sådane finner man ofta i våra kyrkor, och stundom flera tillsamman, så att de utgöra ett litet bidrag till kännedom af de fordne possessionaters slägtvapen. Ett dylikt bidrag till Danska Heraldiken får man

se i Skåne och Frosta härad, i kyrkan i Gårdstånga 72), se Pl. 9, 10, Fig. 10.

Bilder som föreställa Gudar, eller hafva något afseende på deras dyrkan äro till större delen i någon gammal malmart gjutne, såsom de Norrske bilder af Oden och Thor, hvilka visas i Tom. 1, Pl. 34, 35, samt de i Tyskland fundne Slaviske bilder af Oden, se Tom. 2, Pl. 56, och den förmodade Freyas bild, funnen på Öland, Tom. 2, Fig. 221. I denna Tredje Tom har man däremot sett en förmodad Oden, i half-upphöjdt arbete, huggen i sten, Fig. 17. Men den uråldrigaste och därjämte varaktigaste representant i Norden af den Trefalldt Store, som fästat Polstjernan, och gifvit Polens axel sin parrallela ricktning, lär vara den lilla tresidiga pyramid, som står i Tempel-kumlet på Seland i Slagelse härad och Stillinge socken på byn Bildsös mark. Gråttan är alldeles tillstängd och har ingen sådan ingång, som visas Tom. 1, Fig. 1, 2, 5, dock kan man emellan stenarna se midtuti gråttan en rest sten i form af ett prisma, spetsig uppåt, och vid 1½ aln lång öfver jorden. Se Antiqv.-Annal. Bind. 2, p. 74, att Indianerna dyrka dylika stenar, reste i samma slags Tempelkummel är nämdt Tom. 1, p. 85, etc. Freyrs häst *Freyrfara* från Norrige och Island omtalas Tom. 1, p. 130, 131, och visas en dylik, funnen i Norrige Fig. 98, och en i Danmark Fig. 99. Samma Freyrfara nämnes äfven Tom. 2, p. 92, 93, och p. 94 uppgifves, att dylika hos oss icke heller saknas, ty där beskrifvas de, hvilka Ahlqvist upptäckt på Öland, och de teckningar han af dem gjordt har han benäget meddelat mig, hvarföre de här visas, nämligen den från Gårby socken, som fanns uti en fyrkantig stensättning Fig. 22, och den från Gärdslösa socken Fig. 9, jämför Ölands Hist. D. 2, B. 1, p. 49. En i alla fall märkvärdig och för sin sällsamhet utmärkt Antiqvitet finnes för det närvarande i min lilla Samling af fornminnen 73), nämligen Freyr sjelf, ridande på hästen Freyrfara, utskuren i ben, och såsom det tyckes, i en tand af något ganska stort djur. Den har (förmodligen i sällskap med sin ursprunglige ägare), blifvit begrafven i en hög i Wästergötland, och visas den här i sin verkliga storlek Pl. 48, Fig. 153. Att man under hedniska tiden stundom förde med sig Skyddsgudar eller Amuletter och i synnerhet Freyrs bild af silfver, ja äfven af ben, ej större än att man förvarade den uti en pung, är otvifvelacktigt, se Saga-Bibliotek af Möller Del. 3, p. 147, jämför Del. 1, p. 103, 104, samt Bartholin p. 471, och Torfæus Tom. 2, p. 3. Denne i sitt slag enda ännu bibehållne, hvilken jag äger, har ett hål igenom bröstet, hvarföre jag förmodar,

72) Efter en man vid namn Lifsten, som dog *o Skonu a Gardstogum*, (i Skåne i Gårdstånga), är en Runsten rest i Småland emellan Forsheda och Bredaryds kyrkor i Wästbo härad, se Bautil N:o 1029 och Brocman p. 198.

73) Det enda af värde jag kunnat åtkomma, sedan jag år 1805, under ordnandet af ett Historiskt Museum vid Lunds Universitet, ditskänkte min då varande icke obetydliga Antiqvitets-Samling.

att man hängt den på sig, såsom en sauvegarde eller Talisman. Dess största tjocklek är i undra delen, och utgör något öfver en tum. Såsom man ser Fig. 153, är Freyr klädd uti en mantel och har, äfven som flere andre Gudabilder, ett bälte, kanhända för att likna Orion på himmelen. Men hvad man på teckningen ej kan se är, att hufvudbonaden tyckes på högra sidan och bakdelen visa tecken till, att den fordom utgjort en krona, och man vet, att våra Gudabilder buro kronor förr än våra Konungar. Nedra delen af figuren visar en ormslinga, utgörande en kärleksknut, jämför p. 131.

Vignetten vid Tittelbladet. Då jag ville göra försök att gifva förslag till attributer åt hvar och en af Skandinaviens hedniska Gudar, Drottar eller, såsom Edda kallar dem, Gudomliga Asar; har jag funnit det mäst passande att föreställa Balders död; ty därvid voro alle Gudarne församlade, enligt Edda, Cap. 13. I anledning af Balders drömmar, som förebådade hans olycka, hade Frigg tagit ed af alla elementer och af alla produkter i Naturens riken, att de ej skulle skada Balder. Man kunde således väl skjuta, kasta, och hugga åt honom, men det skadade honom ej. Ett enda utmärkt träd i väster vid Walhall, som het *Misteltein*, hade ej aflagt denna ed; (ty vid kunskapens träd på godt och ondt skulle den fria viljan vara i fullt åtnjutande af sin förmåga). Den onde Loke besvek Frigg, så att hon för honom yppade denna hemlighet. Nu stå alla Gudarna och roa sig med att anfalla Balder, vetande att allt är förgäfves. N:o 1, 2 och 3 igenkänna vi lätteligen för *Oden*, *Thor* och *Freyr*, hvilkas attributer omständligen äro uppgifne Tom. 2, p. 105, etc. N:o 4 är *Balder*, (se om desse gudar Edda Cap. 7). Han var så älskvärd, berömd och skön, att det lyste af honom, hvarföre han här omgifves af en gloria. I handen håller han örten Balders brå eller Balders ögonbryn 74). N:o 5 *Heimdal*, himlens vårdhållare, som står på en rägnbåge och har *gjallarhorn* i handen, på hvilket han kan blåsa, så att det höres öfver hela verlden, han kastar en flintkil åt Balder. N:o 6 *Widar* med sin stora sko, den han vid den yttersta striden emellan det goda och onda skall sticka i gapet på Fenris-ulfven. N:o 7 den gode skidlöparen och bågskytten *Uller*. N:o 8 *Brage*, Nordens Apollo, med en harpa. N:o 9 *Njord*, fiskares skyddsgud, har en not. N:o 10 *Forsete*, Balders son, Gudars och människors Dommare, hvarföre han står på ett Drottsäte, omgifvet af 12 Domstenar. N:o 11 *Höder*, som är blind, och har fått ett band om sina fördärfvade ögon. N:o 12 *Wali*, en tapper stridsman och god skytt. Tyr har icke kommit med i denna beräkning, och likväl är 12-talet fullt. Jag anser Tyr vara densamme som Oden (den allvise), i egenskap af Krigsgud, (se Tom. 2, p. 86), och på en Gudabild (Tom. 2, Fig. 206, 208) läser man på ena sidan *Wodha* eller Oden, och på andra *Tyr*, i hvilket afseende igenkännings-tecknet är, att han är enhändt emedan, enligt Edda Cap. 34, den för allmänt väl sig

74) Hos oss kallas Anthemis Cotula *Ballerbrå*, men på Island har man gifvit Kamillblomman, Matricaria Chamomilla namn af *Baldersbrå*.

uppoffrande Gudommen gaf sin högra hand, på det Fenris-Ulfven skulle blifva bunden. N:o 13 är *Loke*, som ricktar bågen för Höder den starke, och räcker listigt till honom en pil, gjord af Misteltein 75). — Jag har äfven visat de af Gudinnorna, hvilka kunna få attributer. N:o 14 är den förnämsta af dem *Frigg*, Odens Gemål, hon har krona på hufvudet och ödets bok i handen, se Edda Cap. 7, äfven har hon en undergörande staf i handen, emedan Oden, enligt Yngl.-Sagan Cap. 7, gaf Gudinnorna mackt att verka med sådane öfvernaturliga krafter, hvarvid äfven de visaste häpnade. N:o 15 *Fylla*, Friggs tjenstande, med sitt gulldband om hufvudet, hon bär Figgs skor och ask med smycken. N:o 16 *Gna*, en annan tjenstande, som rider i Friggs ärender på hästen *Hofvarpner* (af varpa, kasta, utsända), hvilken går både genom luft och haf. N:o 17, 18, 19, Walkyriorna *Gudr*, *Rota* och *Skuld*, hvilka rida, för att å Odens vägnar föra styrelsen öfver fältslag, hvarföre man ser dem med en kommandostaf i handen. Endast när de uppvackta i Gudarnas borg, är det passande att de bära dryckeshorn. N:o 20 *Skade*, Njords gemål, har sin båge och löper på skidor, se Nyerups Edda p. 28. N:o 21, *Hel*, Lokes dotter, till hälften hvit och andra hälften blå 76). N:o 22 *Freya* med det equipage, uti hvilket hon kom att bivista Balders bålbränning, (Edda Cap. 13). N:o 23 *Saga*, som sitter vid tidens ström, Sökwabäck, och skrifver fornminnen på en sten. N:o 24 *Idun*, Brages gemål, som bär de odödliggörande äpplen. Om hennes borttröfvande se Braga-Rädur, jämför Nyerups Edda p. 31. N:o 25 dvärgen *Litr* och N:o 26 den Jotiska trollqvinnan *Hirrokin*, hvilka båda omtalas vid Balders likfärd 77).

De Påfviske Helgons-Bilder äro nämde Tom. 2, p. 113, hvartill kan läggas, att en och annan gång finner man helgonens attributer på olika orter något förändrade, ja äfven helt andre dem tillaggde, således har St. Andreas i Skottland en Tistel, och St. David i Wallis en Lök. Af de 2:ne Helgon jag här vill framställa visar Pl. 6 *St. Olof*, Norriges Skyddshelgon. Om hans död är förut taladt Tom. 1, p. 109. Bilden finnes i St. Olofs kyrka i Albo härad i Skåne, den är af ek, 1½ aln hög, klädd med krona, en ljusblå mantel och ett gylldene bälte, på hvilket man ser 4 hufvudskålar, hvilka

---

75) Öfvertalar den blinda mackten att förfölja och från jorden borttaga oskullden. — Uti Hervarar-Sag. C. 15 förekomma de af Kon. Heidrek besvarade gåtor, och anföres där äfven den hemlighetsfulla 28:de gåtan: *Hvad var det Oden hviskade Balder i örat, förrän han bars på bålet?* Men detta visste ingen annan än desse Gudar sjelfve.

76) Hon regerar i *Niflheim*, jordens medelpunkt, där hon i nionde verlden emottog dem, som dogo af sjukdom eller ålderdom, så vida de annars ej låto rista sig med *geirsoddi*, hvilket var så godt som en själsmässa. *Vetr* är vinter, däraf hafva vi helfvete, Hels vinter.

77) Hirrokin blef efterskickad, emedan hon var den enda, som kunde lösrycka skeppet *Hringhorna*, på hvilket Balder skulle brännas. Hon red på en varg, tyglen var af ormar, och om hennes likhet med Fig. 15 är nämdt p. 248, not. 66. Litr blef af Thor med foten uppkastad på Balders bål.

förmodligen gifva tillkänna, att han fick martyrkronan under ett fälltslag. I högra handen håller han en stridsyxa, gjord af silfver, den har likväl ej den rätta Norrska formen, (se här Fig. 78, 87), i vänstra handen håller han en riksglob, eller rättare en kalk, uti hvilken riksäpplet ligger, han trampar på trållet Skalle, som omtalas Tom. 2, p. 182 i noten. Den spelman, som står på thronens ena sida lär hafva afseende på de Skaldesånger, hvarmed han af de rikspoëter, som följde honom i striden, blef uppvacktad, eller på helgonets himmelska låfsånger, eller är det blott en prydnad, såsom de spelmän man ser på det stora gulldsmycke med ädla stenar, hvilket fanns i Motala-ström och är förvaradt i Kongl. Antiqv.-Arkivet. Ännu fara en mängd människor till denna kyrka hela året igenom, men i synnerhet hoptals Midsommarsdagen samt St. Olofs dag, offra till präst och kyrka, tacka Gud för helsa och välgång, eller bota sjukdommar och kroppsåkommor på det sätt, att de med Olofs yxa vidröra och bestryka det onda stället, hvarefter de dels dricka, dels tvätta sig i den närbelägna heliga offerkälla, där de äfven offra både penningar och handels- samt matvaror. Offret i kyrkan går årligen till vid 150 R:dr. Denna St. Olofs bild ser man på Upsala Domkyrka på en pelare vid norra dörren, i Norrköpings stads-sigill, i kyrkorna i Köpings stad, i Skultuna i Wästmanland, i Nykyrka i Wermland, i Tirsrum och Svinstad i Östergötland, i Markaryd i Småland, (där Rogberg oricktigt förklarat bilden vara Björn på Håga), samt på flere andre ställen i Sverige. Stundom har man föreställt Olof, såsom varande i strid med troll, såsom i Danmarka kyrka i Uppland och Kumla i Wästmanland. I Drontheim i Norrige, där han blef skrinlaggd, är hans bild förgylld och har en rätt formad Norrsk stridsyxa i handen, sådan som den, hvarmed han af Thorsten Skeppssmed fick dödshugget i slaget vid Sticklastad, och har man till skrinet och till denna bild gjort långväga pelgrimsfärder under Katolska tiden. Uti kyrkan i Trondenäs, i Finmarkens Amt i Norrige, har trollet vid St. Olof, såsom man ser då man öppnar lämmarne på ett af de 4 ännu i behåll varande altare, blifvit prydt med en turban och pipskägg. Denna stora, präcktiga och i antiqvariskt afseende högst märkliga kyrka är omgifven af en hög mur, som på östra sidan mot hafvet har 2:ne vårdtorn, försedde med bröstvärn och hvälfda uppgångar. Bland Katolska bilder förekommer äfven St. Anna; ty man föregifver, att Christi moders föräldrar hette Joachim och Anna. Hon afbildas hållande Maria på sitt knä, då Maria på samma sätt håller barnet Jesus, såsom här visas Pl. 7, hon kallas därföre stundom Sjelf Tredje, såsom på patenen i Linköpings Domkyrka, se Iduna, Tab. 2, Fig. 1, men där håller hon de öfrige 2:ne på hvar sitt knä. En dylik bild ser man i Småland, Norra Tjust härad och Eds kyrka, en i Skåne och den förutnämda St. Olofs socken, äfven finnes en på Trondenäs altartafla i Norrige och flerestädes 78).

---

78) St. Annas altare i Olofs kyrka i Skåne kallas äfven Mataltaret; emedan man här fordom höll mässa för Kyrkogångs-hustrur, hvilka därpå till offer framsatte allehanda

Hvad jag föröfrigt samlat, rörande kyrkors märkvärdigheter, hvilka till en stor del bestå af bilder, torde vid annat tillfälle uppgifvas. Jag vill nu endast, på flere vänners begäran, göra ett Tillägg till hvad i Tom. 2, p. 152, 162 etc. är anfördt om Lund och dess Domkyrka, af hvilken planen nu visas Pl. 44. Här är N:o 1 Högaltaret, 2 Predikstolen, 3 och 4 stolar för Konung och Drottning, 5 Biskoppsstol, 6 uppgång till medlersta stora Choret bakom kyrkan, 7 Domproststol, 8 fordna Penal-läcktaren, 9 Göteborgska Nations-läcktaren, 10 de inre pelare, 11 norra dörren, 12 södra dörren, 13 uppgången till södra Choret, 14 nedgång till Krafts-kyrkan, 15 en dylik, som nu icke begagnas, 16 uppgången till Norra Choret, 17 Stora Ingångs-porten, 18 *Ferula* (Tom. 2, p. 171, jämför 167), 19 uppgång till Norra Tornet, 20 qvarlefvor af det konstiga urverket, 21 *a* uppgången till Stora Student-läcktaren, 21 *b* uppgången till Södra Tornet, 22 bilden af den undertryckta åsnan jämte inskrifter, se Tom. 2, p. 168, där äfven urverket nämnes, 23 inskriften på pelaren vid södra dörren (Tom. 2, p. 31), 24 de yttre pelare, 25 stället där St. Görans Kapell var, som äfven kallades Jungfru Marie Kapell, och bådas bilder voro där uppsatte, 26 stället där St. Dionysii Kapell stått, 27 det gamla altare med lämmar på altartaflan i medlersta stora Choret, (Tom. 2, Fig. 114): 28 Konunga-stolen, 29 den stenläggning på gålfvet, där man trott att egentliga platsen var för missgärningsmän, som sökte fristad i kyrkan, men föröfrigt hade hela kyrkan en sådan *jus asyli*, 30 och 31 Sakerstior, 32 stora mässings-ljusstaken (Tom. 2, Fig. 113), 33 öppning med

matvaror. Utom detta och St. Olofs, hafva här varit 7 andre, tillsammans 9 altare af hvilka de fleste ännu äro qvar. Storaltaret har ett hål för reliqvier och däröfver en marmorsten, vid hvardera sidan om detta var ett vråaltare. Trefaldighets-altare, som visar en dylik bild som Tom. 2, Fig. 75, är nu så vida offeraltare, att offerkistan och fattigstocken här hafva sin plats. Marie altare, där man ser hennes bild på vanligt sätt. Detta har varit ett Dopaltare och har på det stora mässingsfatet en stor offerskål varit placerad, och ingalunda har det varit ett smörjelse-kärl, såsom uppgifves af Wassberg, som skrifvit om kyrkan; ty då man med smörjelse korssade barn och döende, behöfdes därtill ett ringa förråd i ett litet kärl. Icke heller har det så kallade rökaltaret, som hade en ugn, varit att sätta rökelsekaren på; ty de hade sin plats bakom altaret, eller i sakerstian, dessutom behöfdes därtill ej en kittel. Däremot har den, så väl som ugnen, varit för att göra döpelsevattnet varmt om vintren; ty barnet neddoppades, och finnas dylike ugnar, ehuru sällan, dock på flere ställen. För öfrigt skiljer den Skånska Anna sig ifrån de öfrige därigenom, att den har krona på hufvudet. Uti en i katolska tiden tryckt bok, funnen i Skara, läser man: *Thenne bogh haffuir trycket Pavel Griis — Sancte Anne till heder, loff ok priis — Också Marie ok Jhesu Crist — Att de ville kundgöre os thet vist — Hvat vi skulle tala eller göre — Thet himmelriki skal os til höre — Ho som tjän sancte Anne med ymykt bön — Thet seger jak eder oppa min tro — I himmelriki fanger han fwllgodh lön — Ok löffwe siden bade glad ok fro.* Sv. Merc. Augusti 1757, p. 169. I Århus Domkyrka i Jutland får man på en altartafla äfven se St. Anna, men med någon förändring, och håller Maria här en korg i ena handen. För öfrigt får man ännu i Jutland se kyrkornas Skyddshelgon visa sig utanföre kyrkan, vanligen på kyrkotaket, och underlåter Jutländaren ej att vid annalkandet blotta hufvudet och hälsa på Patronen.

med järngaller ner till Krafts-kyrkan, 34 St. Laurentius (Tom. 2, Fig. 111), 35 Munkstolar eller Kanickernas säten, 36 här står på hvar sida ett djur uthugget i trä, 37 är Södra Choret, 38 St. Margaretas altare, 39 ett kringstängdt vrå-altare och tror man, att prästerna där emottagit den hemliga bickten, 40 man håller äfven före, att detta varit ett skrift- och aflöningsställe, men år 1616 fick Galte- eller Calende-Gillet, *Sodalitium Lundense*, låf att här förvara sitt Bibliotek samt öfrige handlingar och tillhörigheter, 41 nedgången till Krafts kyrkogård, 42 Norra Choret, 43 Johannes Döparens altare, som i sednare tider blifvit kringbyggdt, för att där förvara några Domkyrkans saker, 44 uppgång till hvalfvet, 45 vrå-altare med skrank, 46 gammalt skrift- och aflösnings-rum, 47 nedgång till Krafts kyrkogård. Inre utseendet vid medlersta gången ser man Fig. 148, där *a* visar altaret, *b* predikstolen, *c* rummen för Biskops- och Domprost-stolarne, och *d* stora Student-läcktaren. Här kan anmärkas, att i Tom. 2, Fig. 114, i rummet N:o 8 på ena lämmen af altartaflan är ännu en bild, likväl utan all märkvärdighet, hvilken ritaren icke observerat. Fig. 149 visar Klosterkyrkan i Lund, där fordom Nunne-kloster varit, och är *a* sakerstian, *b* altaret, *c* prädikstolen, *d* vapenhuset, *e* rum under tornet. Fig. 146 visar kyrkan i Dalby, som en liten tid äfven varit Domkyrka, och ser man Fig. 147 dess plan 79).

Af *Ruiner* får jag denna gång endast visa dem vid Månstorp, ett Kronosäterie i Oxie härad i Skåne. Detta fordna Herre-säte har varit med ganska breda och fasta murar kringbyggdt och omgifvit med vallar och grafvar. Fig. 45 är södra gaflen utåt den nu varande gården, Fig. 46 norra gaflen utåt vallen, och har här i nedersta hålet varit en port, hvarefter man i sednare tider funnit järnstolpar och beslag. Fig. 47 är en af sidorne, nämligen

79) Denna kyrka har fordom varit större åt norra, äfvensom åt östra sidan, där altaret N:o 1 och sakerstian N:o 2 nu befinna sig. N:o 3 är den Dopfunt på hvilken inskriften läses, som uppgifves Tom. 2, p. 202. N:o 4 är predikstolen. Hvalfvet i stora gången är dubbelt så högt som det i södra, och har fordom en motsvarande gång varit i norr. Läcktaren hvilar på 8 pelare, och är därifrån en gång N:o 5, som leder upp till hvalfvet, dit äfven en gång utifrån leder vid N:o 7, och kommer man sedan från hvalfvet upp i tornet. Uppgången till läcktaren är vid nedgången till Krafts-kyrkan N:o 6, som är under tornet, och är knappt tredjedelen så stor, icke heller så långt ned i jorden, som Crypta i Lund, hvars plan, då man är längst i öster vid altaret, har likhet af ett T eller halfkorsform. Hvalfvet uti den lilla Crypta i Dalby hvilar på 2:ne midtuti reste pelare och vid nordöstra hörnet är den heliga brunnen, men den kan på intet sätt jämföras med den i Lund, som har det märkliga brunnskaret. N:o 8 föregifves vara ingången till den underjordiska väg till Lund, eller Dalby-gången, och är i Lund i Krafts-kyrkans Sakerstia en motsvarande öppning, som äfven föregifves hafva ledt till samma gång. N:o 9 tvänne mörka rum eller grafchor, och uti det norra ligger ett gammalt förtorkadt och balsameradt lik. De här visade teckningar äro af en pålitlig fornforskare och en af mina medhjelpare, Pastors-Adjunkten N. J. Löfgren, som nu arbetar på sin Beskrifning öfver de Härader i Småland, hvilka höra till Kalmar Stift.

den åt öster. Murarne bestå af gråsten och äro de innan och utan beklädde med tegel. Nästan öfverallt i vallarne äro små rum och kasemattor, och uti ena vallen har man funnit en kanon af järn. Både midtuti borgen och i murarne hafva varit flere hvälfde rum och källrar. Det lilla nedersta fyrkantiga hålet vid Fig. 45 är öppningen af en murad ränna, som leder ner till ett litet hvälfdt fängelse, och säges, att man därigenom nedräckt mat till fångarne. Nära därvid, nederst i vallen är en liten murad, hvälfd gång en half aln hög, så att man kan krypa in i vallen till de däruti varande underjordiske rum. Här har således i nödens tid varit flera slags gömmställen, både för människor och förråd till försvar. Redan långt öfver 100 år hafva dessa ruiner stått i sin fasta, men hotande ställning, och vittnat om de fordne på stället herrskande Possessionaters mackt. Månstorp är nu ett af de bäste boställen vid Skånska HusarRegementet. Till Ruiner kunna äfven räknas de gamle stensättningar, liknande Tomter, som finnas på Öland, där de kallas *Tomtingar*, se Fig. 58, och man ser märken efter likasom en hel köping eller by uti Gårdby socken, på öfra Ålebäcks utmark. Stället kallas *Qvarteren*. Hörnstenarne äro längre än de öfrige. Fyrkanterne äro fyllde med klapursten till en alns höjd, och har man uti dem bland annat funnit kalkgrus. Teckningen är af Kyrkoherden Ahlqvist, som på Öland funnit flere andre, men mindre samlingar af dylike. Då vi tale om Ruiner kan anmärkas, att vid Tom. 1, och Pl. 25, 26, 27, har det genom ritarens oricktigt påtecknade namn händt, att Fig. 71, som är St. Lars kyrkas ruin i Sigtuna, vid beskrifningen p. 121, blifvit kallad St. Peters, men Fig. 75 skall vara St. Peters, däremot har St. Olofs fått behålla sin rätta benämning, och kunna dessa namn skrifvas under plancherna, och figurernes siffror ändras p. 121.

Fynd af Gamle Vapen, Verktyg och Prydnader finnas i mängd i våra Antiqvitets-Kabinett, och då Svenske, Norrske och Danske Samlingar jämföras med hvarannan, sker det icke utan vinst för Nordiska Fornforskningen. Det Danska National-Museum kan räkna sin början ifrån år 1807, Antiqvitets-Arkivet i Stockholm är väl 194, och Museum Historicum i Lund 2 år äldre, men det Danska eftergifver ingen äldre Samling af samma slag uti fullständighet och god anordning. Kongl. Sällskapet för Norriges väl har äfven en dylik Samling uti Katedral-Skolans hus i Christiania, men den kan i anseende till fullständighet icke med de nämde förliknas. De märkligaste fynd uti Norrige äro redan uppgifne uti Tom. 1, någre få Danske skola här visas. Fig. 77, ibland en mängd Thorviggar och Flintkilar af olika slag den märkligaste, i anseende till den egenhet, att den hade ett handtag. Fig. 78, en af de stridsyxor, som mäst likna den i Norrska Vapnet. Fig. 83, en stor stridslur af kåppar, ganska gammal och den enda i sitt slag. Den vrider sig litet uppföre, liknande en spiral, och har hela spiralformen omkring 2 alnar i diameter. Den är funnen uti en måse vid Fredriksborg på Fyen. Att de gamle stridslurar ej alltid hade en viss gifven form ser man, då denna jämföres med Kiviks-stenen Fig. 20. Fig. 84, bland smycken af flere slag, samt

pärlor af bernsten och åtskillige stenarter, har man funnit flere dylika kors af ben, för öfrigt utmärkte sig en skön pärla af bernsten, stor som ett litet äpple. Fig. 85, formen på de 6 högst sällsynte urnor af gulld, som funnos år 1685 på Munkön vid Fyen. Höjden är omkring 3 tum och diametren något däröfver. Bland flere urnor af kåppar och lera, med och utan låck, får man här se en Norrsk urna af kristall, omlindad med några gulldband, och var den, då den fanns vid staden Bergen, full af aska och brände ben. Fig. 86 så väl som 89 torde varit antingen slungstenar, eller kaststenar, hvilka med en rem kunnat dragas tillbaka, eller måhända amuletter och Segerstenar. Fig. 87, den utmärktaste bland flere Bardisaner, ett ovigt stridsvapen; ty dess längd öfvergår den största karls höjd. Fig. 88, formen på en af de vackraste Stridshamrar af sten, och var hålet till skaftet på medlersta ringen. Fig. 90, en stor strålformig sten, ganska sällsam och, så mycket man vet, den enda i sitt slag. Den förmodades hafva blifvit nyttjad till skeppsankare. Fig. 91 utseendet af flera af de där förvarade Hellebarder. Ordet kommer af *Hel*, dödens Gudinna, och *bardagi* ett fälltslag, således ett vapen till strid på lif och död. Utom andre, finnas där flera af de i Tom. 2 viste fynd, och af Fig. 139, 140 icke mindre än 30 stycken, af hvilka de fleste hade öglor, och en af dessa hade den utmärkta märkvärdighet, att det funnits med ett qvarsittande stycke af träskaftet, hvilket varit så hårdt indrifvit, att ränderna uti kåpparens hålighet ännu synas på skaftet, och äfven detta bestyrker min uppgift, att de varit spjutspetsar, eller huggjärn, och troligen båda delarne, och att de finnas i mängd visar, att de alldeles icke enskildt äro Celtiske, utan att de här, såsom nästan allestädes i Europa, varit allmänne. Men hvad i Köpenhamn ej fanns var sådane pilspetsar med inkittade flintskärfvor, som jag visat Tom. 2, Fig. 129, 130, men härom nog denna gång. Bland de märkliga urnor vi hos oss hafva, är en af tjockt grönt glas, hvars form visas Fig. 65, och äro de prydnader man ser förhöjningar af glasämnet. Den är funnen på Öland i Stenåsa socken vid södra Qvinneby uti en stenkista i en ätthög, i kistan låg skelettet af en människa, och vid ena sidan af hufvudet stod en lerurna, och på den andra denna glasurna, uti hvilken endast fanns litet stoft, liknande mögel, se Ahlqvist om Öland, D. 2, B. 2, p. 80. Uti Upsala finnes intet Antiqvitets-Kabinett, men uti Laboratorium Chemicum, där Mineralie-Kabinettet förvaras, får man se ett och annat till Antiqviteterne hörande. Äfvenså får man på Astronomiska Observatorium se flere runstafvar. På förra stället afteknade jag Fig. 168 och 169. Den förre är en stridshammare af sten, ganska märklig och alldeles egen i sitt slag därigenom, att därpå äro ristade några runor, nämligen *Hol - - l - di* (*i* har här ett blindt drag, som tyckes likna *n*) *gri*, här står väl egentligen hri, men ᚼ kan här, såsom annars ofta, läsas för g. De gamle voro ej regelbundne med sin ortografi, och *hagel* kan så mycket mera ömsom läsas som *h* och *g*, som det först är en sednare, förmodligen af de andelige, påfunnen förbättring, att uttrycka ljudet *g* med en punkt uti runan *kaun*. Jag

tror, att här står ett gammalt tänkespråk och en liten, men god politisk lärdom: *Holmr lidi a grid,* det är: *Striden leder till frid,* eller krig bör ej företagas, utan för att få en säker fred. Det är icke otroligt, att detta lilla stridsvapen tillhör hedniska tiden; ty ehuru våra reste griftstenar med runor äro ristade efter Christendommens införande, veta vi likväl, att våre hedniske Förfäder kände runor, och ristade dem stundom på sitt husgeråd och andre passande ämnen. Denna torde således vara den enda hedniska inskrift vi äga. Uti Iduna Häft. 10 finnes en utförlig afhandling om denna sten, och anföres där, att runorna innehålla namnet på den fordne ägaren, som förmodas hafva haft tillnamnet *Digre,* hvilket icke heller är utan någon trovärdighet. Vill man hafva det till ett namn, kan där ganska rimligen läsas *Golfr Digri,* äfven skulle tillnamnet kunna vara *Hviti.* Se Ol. Tryggw.-S. C. 42, hvarest Bo den *Digre* och *Gudbrand Hviti* nämnas. Fig. 169 är en kaststen med den sällsamhet, att den fått en stjerna till prydnad. Båda stenarne hafva hål uti sig, båda äro tecknade i naturlig storlek, och båda lära vara fundne i Uppland. Fig. 70 är ett sednare tiders verktyg, det är funnet på hafsbottnen i Östersjön, nära Nynäs gård i Södermanland. Denna lilla omkring 9 tum långa kanon finnes nu uti Hofmarskalken Grefve Nils Bondes Samlingar på Hörningsholm, på Mörkön i Södermanland. Bakom bilden ser man runan Thor med sin fotprydnad, som särskildt visas *a,* hvaraf man kunde sluta, att någon Katolik, som känt våre fordne Gudar, funnit det passande att här visa en af Nordens märkligaste Hjelte-Gudar; likväl icke förglömmande den heliga Jungfrun, har han under bilden ditsatt denna munkstyl: *Maria ple-a hjelp got,* eller (Ave) *Maria* (gratia) *plena,* hjelpe Gud! Midt före bilden läser man *Maria pl.* innefattande samma mening. På andra sidan ser man inskriften *b* och *c,* hvilken slutar med *sun* eller *son,* således lär detta vara ägarens, eller kanonstöparens namn. Därvid ser man äfven dubbelrunan *Tr,* hvarmed krigsguden Tyr lär betecknas, hvilkens chiffre kanske därjämte varit ägarens bomärke. Den nedre tappen har tjänt till att hålla kanonen fast i en fot eller kolf. Detta arbete kan ej vara äldre än slutet af 1400-talet 80). De kopparkärl, stundom likasom 2:ne tillhopa-passande skålar, eller stycken däraf, som ej sällan finnas i Svensk jord, och hvilka jag visat Tom. 2, Pl. 6, 7, 14, hafva säkert till en stor del, om ej till största delen, varit verklige begrafnings-urnor, och äfven de, som inuti hafva hakar, öglor eller någon inrättning att fästa dem med. De som påstå motsatsen hafva ej haft tillfälle att samla tillräcklige uppgifter om desse slags fornlämningar. Det fullständigaste, bäst bevarade och därjämte vackraste fynd af detta slag är Tom. 2, Fig. 18, som är i Småland, Östbo härad och Wärnamo socken, funnet af Löjtnant Ekwurtzel, kom strax därefter i Major Ennes Samling, och slutligen till Museum Historicum i Lund. Om detta fynd hafva båda

---

80) För öfrigt kan jämföras min förklaring öfver detta fynd, införd uti Ekströms Beskrifning öfver Mörkö p. 159.

desse män lämnat följande skriftliga och öfverensstämmande betyg: *Låcket var på Urnan, då den fanns, och var det fasthäftadt med en järnten, införd genom ett hål vid ena ändan af Urnan, gående genom de i låcket-varande häften, men järntenen var förråstad, så att den afbröts då låcket aftogs, hvarefter det visade sig; att Urnan var inuti alldeles fylld med brända benbitar, aska, kol och någon sort hartsacktig materia,* (förmodligen rökelse, som stundom finnes antingen i urnorna eller därvid i stenkistan). Det är således öfver allt tvifvelsmål, att sådane kåppararbeten, som visas Tom. 2, Fig. 18, samt delar däraf, sådane som Fig. 20, 21, 24, varit grift-urnor, ja äfven de med fötter, sådane som Tom. 2, Fig. 51. En dylik med 4 fötter, hvilka hade form af hästhufvud, fanns 1825 uti en ätthög i trackten af Söderköping, hvilken hade den särskildta märkvärdighet, att den låg inuti en urna af lera, uti hvilken fanns ben och aska, hvarföre man trodde, att hjertat legat uti inre urnan, äfven kunde förmodas, att här en moder med sitt barn varit jordad. Likväl nekas icke, att gamla spännen finnas, som hafva någon likhet med dessa urnors låck eller delar; ty tidens sätt att arbeta och utzira var likformigt, och man vet, att de förnämare af båda könen hade kläder med spännen, för att kunna, öfver bröstet, antingen med hakar eller ock med därtill gjorda kädjor sammanhäfta en mantel eller annan klädnad, hvilket man äfven ser på ett och annat gammalt porträtt, men desse spännen voro af silfver och gulld, och någon gång prydde med ädla stenar. I ätthögarne begrofvos ej andra än förnäme eller på något sätt utmärkte slägter, hvadan desse grifter blifvit kallade *ätt*högar. Likväl kan äfven i jorden finnas spännen af kåppar, som torde varit på något sätt förgylldte eller försilfvrade, och är då teeknet på dem, att de äro ett par, likformige och hvarannan motsvarande, att de vid ändarne hafva, den ena en ögla, och den andra en hake, eller något annat passande sätt till sammanhäftning, och ofta, att de hafva utanpå smärre vidhäftad grannlåt. Af enklare slag äro de här visade Fig. 124, 125, 127. Såsom det urgamla förnämare bruket slutligen öfvergår, och sedan längst bibehålles bland allmogen; så får man äfven i Skåne, Bleking och flerestädes se bondpigorna hafva 2:ne stora och runda fibulæ af förgylldt silfver med flere påfästade mindre löf, hvilka smycken stundom icke knäppas, utan äro endast till prydnad, men mankönet hafva mera enkle och starke hakar. Att någre af de äldste bröstspännen af kåppar, till arbetet hafva någon likhet med de åfvannämde urnors låck, har äfven blifvit intygadt af Ahlqvist, som både öfver och under jorden gjort flere undersökningar, än våre fleste fornforskare, och har han meddelat mig den uppgift, att han på Öland, uti en grift, som innehöll ett obrändt lik, funnit på mult-

81) Här kan vid Tom. 2, p. 124 anmärkas, att Fig. 23, hvilken äfven af Major Ennes är skänkt till Akademiska Samlingen i Lund, och den man förmodat hafva hört till låcket af någon annan dylik urna, som Fig. 18, snarare varit en förbögel till ett ridtyg, emedan den har 3:ne öglor på undra sidan för att häftas.

nade kläder, som sönderföllo, då de vidrördes, dylika spännen eller prydnader af den vanliga gamla kåpparblandade metall.

HÖGAR och STENSÄTTNINGAR.

Då Druiderne hos de gamle Celter och Galler, äfvensom våre förfäder, icke allenast hade vissa träd och lundar, som tillhörde deras gudstjänst, utan äfven vissa heliga stenar och stensättningar; har vår Nord väckt uppmärksamhet hos en och annan af de Utländske Lärde, hvilke sysselsätta sig med Celtiska antiqviteter. I det afseende genomreste för några år sedan en Fransysk Litteratör Sverige, sedan han förut varit i Danmark. Han hade kommit på den tanke, att flere stenringar omkring en och samma hög jämte andre dylike märkvärdigheter i vår Nord ej funnos, utan att flere uppgifter vore endast en förmodan, huru högar med reste stenar kunnat på hvarjehanda sätt prydas. Men i Sverige finnas likväl dylike, dock vida flera och märkligare i Danmark. Härvid bör anmärkas, att det, efter så många och långvariga förstörelser, ej kan väntas, att ett gifvet antal af stensättningar på en trackt, än mindre på ett monument skulle ännu finnas i behåll. Den som således gifvit någon uppmärksamhet åt uppgifterna här i Första Tomen vet, att Pl. 1, såsom jag tillförne nämt, icke har för ändamål att presentera vissa på gifven ort varande minnesmärken, utan den utgör endast en anvisning på fornlämningars olika slag och möjliga beståndsdelar, för att, då de verkligen förekomma, kunna gifva hvar och en af dessa slag och deras delar bestämde namn, och för att slippa de godtycklige, oredige och till bemärkelsen ofta oricktige namn, som man finner uti åtskillige beskrifningar, då minnesmärken af alla slag kallas jättegrafvar m. m. och då man omtalar Bautastenar på tings- och offerställen m. m. Säkert är, att vi i vår Nord hafva månge och märkvärdige minnesmärken af sten både på högar och jämna fälltet, och att hvad på ett ställe är förstördt finnes på ett annat. Ja, vi veta hvad utseende högar med flere prydlige stensättningar haft för 2:ne sekler sedan, och sednare forskare intyga, att en märklig del af hvad Danmarks förtjänstfulle Worm uppgifvit ännu är i behåll.

Vägvisare för en Resande, som söker märkvärdige Nordiske fornlämningar i allmänhet, och särdeles för att jämföra dem med de Celtiske, kan visserligen uppgöras, hvarvid kunde förmodas, att Forskaren, kommande från Continenten, först tog vägen om Danska Länderna, hvarest han råkar i mängd, hvad han tillförne ej sett, Kummelgråttor, och hvad nu icke hos oss finnes, smärre gråttor uti en större, äfven finnes där ett större antal offeraltare, många högar, som omgifvas af stensättningar, stundom af flera omkring en och samma hög, men Danska högarne hafva det egna, att de fleste äro fyrkantige och aflånge, äfven finnas ofta på dem Kummelgråttor, stundom flera på en hög. Emedlertid bevisa och styrka äfven Danska Fornlämningar på ett,

utmärkt sätt, hvad jag Tom. 1 uppgifvit om kännetecknen på Tempelkummel och deras likhet med de Indiske Kowiler (p. 86 etc.), om skirkällor (p. 58) vid altare och offerställen, om skyddspelare (p. 59, 60), både ensamme och vid andre helgedommar, om 2:ne Tempelkummel, men 3:ne offerhögar tillsamman (Tom. 1, Fig. 3, 4, 5, 65, 66), om fredsbanor, om högars fotkädjor, bälten och kronor (Tom. 1, Pl. 1, Litt. A, N:o 5, 4, 3, 2), och om tingsbanor med Lagmanshäll eller ryggstöd vid Drottsätet eller Dommarens säte. De Svenske Högar och Stenmonumenter skilja sig åter därigenom från de Danske, att vi hafve flere ordentlige halfkorsgrafvar (Tom. 1, Fig. 18, 20), äfven hafva vi i större mängd och nästan endast runda ätthögar, och flere, hvad jag i Danska uppgifter sällan finner spår till, ensamme öfverst på högarne reste ätthällar (Tom. 1, Pl. 1, Litt. M, N:o 1). Till egenheter i Sverige torde vi äfven kunna räkna Hällkistor på jämna fältet, eller på små högar (Litt. C). Utom annat, äro våre Tingställen till större delen cirkelformige, ofta i anseende till stenarnes antal bibehållande det urgamla heliga 12-talet, de Danske äro däremot merendels fyrkantige, hafva en mängd randstenar och stundom flere märklige tillsatser. Det vore besynnerligt, om vid Danmarks många stränder icke finnas af sten laggde skeppsformer på jorden och hällristningar på klipporna, men dylika äro ej uppgifne 82).

---

82) Först vore för den Resande Forskaren att se i HOLSTEIN: Oldenburger districkt, Blekendorf socken, på godset Futterkamps ägor, aflånga högar med fotkädjor och en kummelgråtta: Grossenbrode socken och gods på byns ägor, en aflång stensättning med 3 pyramidformiga stenar i ena, och 2 fem alnar höga stenar i andra ändan, och ej långt därifrån en hög med ett offeraltare med 3 stenskifvor, stående på 10 stenar såsom fötter: Rendsburgs amt, Hohenwestedt socken, vid byn Barlau en kummelgråtta. SLESWIG, Sonderburgs amt, Broagers socken, vid byn Schelde, en kummelgråtta, och vid byn Dünt 3 aflånga högar med fotkädjor: Norburgs amt, på Ärrö i Reise socken *tre offerhögar med ett altare på hvar hög:* Nie härad, Steinbergs socken en kummelgråtta på en hög: Land-Schwansen, vid gården Schönhagen nära stranden *en skyddshäll och däromkring en dubbel fredsbana:* på Drahsberg *tre altare med en stensatt skirkälla vid hvardera,* och kring dem alla en *gemensam fredsbana:* Land Dänischen wolde vid gården Dänisch Nienhof på en aflång med träd bevuxen hög, stora stenar, satte i en fyrkant, äfven en rund hög med kummelgråtta: Flensburgs amt, Nübel härad, Qvern socken vid gården Philipsthal en ätthög med grafaltare: Haderslebens amt, Grams härad, Vidsted socken vid byn Arnitlund en aflång hög med kummelgråtta. JUTLAND har antiqviteter i mängd, hvilka borde ytterligare granskas. De märkligaste, utom Domkyrkorne och särdeles den i Århus, äro desse: Ribe Stift har utom Gorm den Gamles och hans gemåls märklige högar vid Jellinge kyrka, flere märkvärdigheter: Ribe amt, Andst sock. *en skyddspelare, kallad Marie synål, 4 alnar hög, lik en bjälke, spetsig åfvan:* Lindknud sock. på Klælunds mark, 2:ne aflånga högar, hvardera af dem är kringsatt med *tvänne rader stenar,* förmodligen fredsbana och fotkädja, den ena af dem kallas *Jynown,* det är Jutländarnes ugn, således lär den varit en offerhög, den andra är utan namn och har en kummelgråtta: Vorbasse sock. och by, en stensättning omkring 3 kummelgråttor, förmodligen trenne offeraltare. Århus Stift och amt, Zeuthen sock. och by i en hög, en kummelgråtta äfven kallad *Jynovnen,* på båttnen i gråttan ligger en flat sten, som gifver håltomt ljud, då man stöter därpå, någon

I Skåne får man se, hvad ganska sällsynt är i Sverige, *en ätthög med krona,* på Cimbrishamns-trackten vid Ingelstads gård, kallad Kon. Gorms graf, Tom. 2, Fig.

konisk stengud lär dänpå hafva stått: Glesborgs sock. vid byn Stenvad, aflång hög med fotkädja, på högen 2:ne altare, framföre det större 2:ne, en aln höga, mot hvarannan lutande stenar: Veile amt, Barrit sock. i skogen runda högar med fotkädjor, på den ena en rund kummelgrätta med en smal ingång, och därvid en förvård med 3 stenar på hvar sida: i Staxeröde skog ett Tempelkummel, *stenarne på inre sidan släta och likasom polerade.* Biskopp Birchs Antiqvitets-Kabinett i Århus förtjänar att beses, ja äfven Major Hoeg-Guldbergs samling. Wiborgs Stift, Hersom sock. *trenne nära intill hvarannan stående Skyddsstenar:* Ålborgs amt, Ferslef sock. och by, en lång *hög med fotkädja, i dess östra ända en stor rest sten.* På högen lär fordom varit ett altare: öster från byn *2 altare, omgifne med fredsbana, och en mindre stenrad emellan båda altarne:* Luns och Ahlstrups socken, Overskov mark, *ätthög med fotkädja och bälte samt 4 stora hörnstenar,* kallad Store Kongens hög, hvaraf man ser sanningen af hvad Odens lag innefattar, att bautastenar, som på detta sätt pryda högar, utvisa konglig värdighet, och hafva således fordom varit på långt flera högar: på Alstrups mark, en aflång hög med *fotkädja och krona:* Elleshöj sock. i Frystrups mark, *trenne offerhögar* nära invid hvarannan, på den ena ett altare med 7 fötter, vid östra sidan 4 uppreste spetsiga stenar: Tholstorp bys mark, *tre aflånga offerhögar, omgifne af en fredsbana,* 10 steg från dem ett altare med 6 fötter, och litet därifrån 2 runda högar med fotkädjor: Oudrups hed i en backe, *stor Kummelgrätta med 2:ne helt små grättor inuti.* Ålborgs Stift och amt, på Söderholms mark *ett ganska stort och skönt Tempelkummel, Skur eller Gudaskjul på 11 fötter med oval fredsbana och 2:ne större polarstenar,* öfverliggaren har en kullrig och spetsad rygg: Hjörring amt, Aggersborg sock., Ullerups mark, hög med fotkädja, på högen 2 platta fördjupningar 2½ aln djupa, kringsatte hvardera med 5 stenar: Thistedt amt, Hundborgs socken och mark, en stor hög *med krona,* och midt uti den ser man några stora stenar reste. Fyen, den ryctbare Palnatokes ätthög, Palnes-höj vid landsvägen emellan Odense och Åsum är nu till det mästa förstörd: Kummelgråttorna på Samsö vittna om öns tidiga bebyggande, men hafva ingen särskildt märkvärdighet: i Odense amt äro flere högar med kummelgråttor, en kallas Baner-högen, en annan Stensalarne: i Assens amt är St. Knuts sten i Vissenbjerg socken, där Kon. Knut den helige hvilade under sin resa till Odense. Laland och Falster, här finnas offeraltare med och utan fredsbana, i Nysted socken *tre altare tillsamman,* och af flere kummelgråttor kallas en Stenkistehöj, en Stora Bonde-kyrkan och en annan Lilla Bonde-kyrkan, hvilken har en förvård: Marieboe amt, Herritslev socken, på Egholmsgårds mark, den så kallade *Kämpegård, en lång och smal stensättning med 4 reste stenar i ena ändan och en stor sten i den andra,* torde varit en gymnastisk bana, eller envigesplats: Östofte sock. vid Svavevik, ett *tingsställe med Drottsäte och Lagmanshäll* (Tom. 1, Litt. D, N:o 2, 3, Tom. 2, Fig. 58). Möen, vid Nordfelds gods en *dubbel kummelgrätta.* Om Röddinge Kongens graf är en Hällkista eller ej, kan man ej rätt förstå af beskrifningen i Ant. Ann. B. 2, p. 221.

Seland har flera märkliga högar och stensättningar samt en mängd kummelgråttor, dels midtpå och vid ändarne af ofta långa och parallelogramm-formige högar, dels vid ändan af stensättningar af samma form på jämna fältet. Att uppräkna dem alla är ogörligt, desse äro de märkligaste: *Bårse* härad, Beldringe socken, Hadstrups by en ganska lång och smal hög, spetsig på ändarne, med fotkädja: *Faxöe* härad, Spjellerup socken på prästgårdens mark, *5 stenkretsar den ene innanföre den andra, den innerste nästan cirkelrund, de öfrige allt mer ovale, så att hela längden är omkring 80 a 90 steg:* Tybjerg härad, Skjelby socken, Nåby mark, först 2 tillsamman, sedan 7 höga stenar reste alla i en linie: Öster Flackebjerg härad, Marwede socken, ett

Fig. 28, och kunde i samma trackt beses det förut beskrifna Kiviks-Monumentet samt flere nämde märkvärdigheter vid Hvitaby och Raflunda. *Kum-*

---

aflångt Tingsställe, vid västra ändan en rest sten (ganska oricktigt kallad Bautasten), och 2 vid östra ändan, alla emellan 2 och 4 alnar långa, vid östra sidan *8 stenar i form af en halfmåne* (de anklagades plats), och i norra ändan *en sten af naturen danad lik en länstol* (Drottsätet), kallad Drottning Margretas stol. Gunderslöv socken, Hollöse bys mark, en Skyddshäll, upplyft på 2 stenar på jämna marken, och ett offeraltare med 3 fötter på en hög med fotkädja: i Knurrevagn-skogen, 2 *högar med kummelgråtta vid hvarannan, och den ena så tillstängd, att man ej kan se därin:* På Gunderslöfs bys mark, stor offerhög med ett altare på 3 fötter samt fredsbana och stora hörnstenar. Wäster Flackebjerg härad, Gimlinge socken vid Vollerups gård, en *lång och smal plats, omgifven med dubbla stenrader:* Holstenborg socken *tvänne kummelgråttor vid hvarannan, hvardera med sin fredsbana, och därvid ett altare.* Slagelse härad, Stillinge sock. här har Kyrkoherden J. Lange, biträdd af den bereste forskaren, Kyrkoherden i St. Mickels socken N. S. Fuglsang, upptäckt en stor märkvärdighet, *ett alldeles täckt Tempelkummel, midt uti hvilket står en Gud, en half aln hög, bestående af en pyramidformig sten,* högen på hvilken denna utmärkta kummelgråtta finnes, kallas Hossedyss och är belägen på Blidsöe bys mark, man kan ej komma in i gråttan, men väl se in igenom smala öppningar emellan de stora stenhällar, se Ant. Ann. B. 1, p. 353, jämför B. 2, p. 74: en annan alldeles täckt kummelgråtta finnes på Kjelstrups bys mark på en af Själdyssene, men man kan ej se hvad därinne är: vid Stillinge är Grims hög, som har dubbel fotkädja och en 4 alnar lång och uppåt spetsande, antingen ätthäll, eller tillbedd skyddssten: nordost från Vollerups gård finnes en *ganska lång och smal plats, omgifven af en dubbel rad med stenar:* Slagelse St. Peders socken, en platt hög, kallad Tingsstället, med en stensättning i lång fyrkant och ett 2½ aln långt drottsäte midtuti: samt ett dylikt tingsställe, där drottsätet liknar en hällkista, men består endast af 3 stenar, ett annat *Tingsställe har i omgifningsbanan 3 utmärkte och högre stenar bakom, 2 framföre, utgörande ingång, och en på hvar sida om drottsätet,* se Tom. 2, Fig. 209: på samma ställe ett ovanligt monument, efter min tanke ett *Skur* eller skjul till en *Skurgud,* 2 nedantill breda, uppåt spetsade, 5 alnar långa stenar stå på skrå, (såsom ett korthus), emot hvarannan, på dessa ligger en ofantlig trekantig sten och formerar ett skjul, fredsbanan är stor och aflång, jag förmodar att inom den varit ett offeraltare, och ser man ännu stenläggning efter Skirkällan, här vid äro flere kummelgråttor och flere aflånge så kallade Tingsställen: i Slagelse St. Mickels socken, vid Walbye gård, flere kummelgråttor och aflånge stensättningar, jämväl en cirkelrund stenform, diametren 13 alnar, i kretsens centrum äro 2:ne längre stenar: på Broemarken, en kummelgråtta, takhällen hvilar på 5 kummelblåckar, *alla stenarne äro jämna inuti, ingången åt öster, och har den en sten i jorden till dörrtröskel, äfven är bottnen något djupare än yttre jorden, och är likasom planerad med småsten.* Löve härad vid Havrebjerg by, en infattning af reste stenar, 84 alnar lång och 8 bred, en stor sten midtuti: vid Blesinge by fanns, midtuti en dylik aflång stensättning i jorden en stenkista med ben af ett obrändt lik: Artz härad, Rachlöw socken, Nostrups mark, 2 reste stenar, som kallas Gretas kyrka, förmodligen skyddspelare: Ods härad, Höjby socken på Trollestue-åkren, *en dubbel kummelgråtta och en smal communication emellan gråttorna:* Egebjergs socken, här uppgifves *Kong Orres graf vara en ätthög, omgifven af flere stenringar:* Tudse härad, Udbye socken, trenne stencirklar, den medlerste störst, kallas *Jätteting:* Horns härad på Kundbye mark, 13 ättkullar på en liten bärgsrygg, af hvilka flere med fotkädjor, förmodligen en hufvudsaklig del af ett slagfällt. Ströe härad, Gjörlöse socken vid en å, en offerhög med altare, öfverliggaren är något

melgråttor äro äfven värde att se, och det så mycket mera, som flere af våre Antiqvarier icke varit i tillfälle att se desse märklige och äldste Nordiske monumenter. Äfven i Skåne finnas dylika, och äro någre utmärkte däraf tecknade i Första Tomen, af hvilka åtskillige äro lätt åtkomlige för den resande forskaren, såsom den vid Stora Köpinge vid Ystad Fig. 12, flere närmare Skanör, såsom vid Östra Wärlinge Fig. 10, 11, vid Skegrie Fig. 1, och vid Maglarp Fig. 3. Därefter kunde uppmärksamheten vändas till antiqviteterna i och vid Lund, Tom. 2, Pl. 26—55. Sedan borde man se det vackra altarkummel emellan Lund och Landskrona vid Hofterup Tom. 1, Fig, 15: skulle ön Hwen besökas, finge man se fotkädja så väl på Galle- som Möje-hög, därefter kunde vägen tagas till Rönneberga-högar vid Landskrona, Tom. 1, Fig. 45, och till ätthögen vid Strö i Onsjö härad med ätthäll och 2 runstenar i fotkädjan, Tom. 2, Fig. 30, 31, 32; offerhögen med 3 små högar där åfvanpå kunde äfven vara värd att se vid Wedby i Norra Åsbo härad Tom. 1, Fig. 63, och ville man förvånas öfver en mängd reste stenar på ett ställe, så finnas de på valplatsen i Västra Göinge härad vid landsvägen nära Sösdala gästgifvaregård, Tom. 1, Fig. 39. Nu var man ej långt ifrån Småland och på Wexiö-trakten vid landsvägen nära Ingelstads gästgifvaregård

---

hålig midtpå och har 4 stenar till fötter, tecken till skirkälla synes. Holboe härad, Ramlöse socken, här uppgifves ett präcktigt altare, som kallas Bautastenen?? Därefter bör på Roskilds-trackten vid Lejre besökas Kon. *Harald Hildetans ätthög med grafaltare och fotkädja,* se Tom. 2, Fig. 214; samt stensätet Kongsstolen, hvarvid Riksmöten och Konungaval blifvit förrättade. De 3 högar, som ligga likasom vinklar i en triangel, lära säkert vara offerhögar, och icke, såsom Münter om Leire förmodar p. 42, grafvar för en kämpe, hans häst och hans träl. Glädande är det att se hos B. Thorlacius p. 17, att det högst märkliga monument vid Birke, fem fjärdings väg från Roskild, ännu är tämligen väl bibehållet. Det består, eller kanske rättare har bestått af *3 offerhögar, hvardera med sin fotkädja, och alla 3 med en gemensam fredsbana, den medlersta och största högen har dessutom ett bälte och öfverst ett offeraltare,* förmodligen åt de 3 öfvergudar. Se teckningen hos Worm p. 8, hos Arnkiel p. 170, och här Tom. 2, Fig. 215. Att altaret endast har 2 fötter lär vara ett tryckfel hos Thorlacius p. 51. I Roskilds Frue socken vid Skallstrups by är det förmodade *Leire Konungarnes stora offeraltare,* där hvart 9:de år största offerhögtiden var, altarbordet har vid 20 alnars periferi, och står på 7, med spetsiga ändan uppåt i en cirkel reste stenar. I Ramsöe härad, Örsted socken är en aflång *hög med altare och stensatt skirkälla:* i Dåstrups socken, Birke mark uppgifves en aflång och präcktig grafhög, skall vara en *offerhög med ett stort altare på 4 fötter, omgifvet med stensättning.* Äfven om det vore en kummelgråtta har allmogen mycket orätt, som anser det för Widrik Werlandssons graf. B. Thorlacius p. 34 uppgifver i Roskilds amt på Rye Prästgårds mark *2:ne kummelgråttor, den ena ofvanpå den andra.* Alla dessa uppgifter kunna jämföras med Antiqvariske annaler, med Münter om Lejre, och med B. Thorlacius om Steensättninger. Slutligen beses National-Museum i Köpenhamn och, om så behagas, Bornholm, där man får se i Sönder härad, Peders socken en 4 alnar hög ensam skyddspelare, och i Öster härad; Östermarie socken på Boels gärde på en liten förhöjning en skyddspelare, 5 alnar hög, vid en half aln i fyrkant, hvarpå lutar en 2 alnar lång sten, kallas Bautasten.

råkades Ingels-hög med ätthäll och ett därvid liggande stenklot med inhuggne prydnader, sedan voro många högar och stensättningar att se på Blendas hed. Önskade man se den myckenhet af fornåldrens märkvärdigheter, som finnas på Öland och Gottland; borde nu vägen tagas åt Kalmar. Annars skulle i Småland, Sunnerbo härad besökas, för att se de 3 offerhögar med därvid varande fotangelform vid Berghems gärde Tom. 1, Fig. 65: sedan på Bolmsö Tingshögen med den märklige stensättning vid Smederyd, Tom. 2, Fig. 11: offerhögarne med fotangelform på Skeda ägor, Tom. 1, Fig. 66: därefter besess i Wästbo härad de så kallade Smålands stenar i Willstads socken vid Wickenberg, se här Fig. 167, och offeraltaret i Räftled socken vid Hakarp på en flathall: i Åsenhöga socken högen med ätthäll vid Svanaholm (Fig. 67), samt 15 stencirklar och därvid 2 högar på Brytjestads ryd, man tror att det är ett tingsställe, men det kan snarare ansès för ett slagfällt: vidare i Östbo härad stenringarne i Wärnamo socken vid Hinsekind, Fig. 68: grifthögen med grafaltaret vid Näsbyholm, Tom. 2, Fig. 70: de reste stenar vid stenröret Fig. 171 i Åkers socken och Ålaryds gärde: de 2 höge reste stenar vid cirkelformen emellan Byarum och Gerahof, Tom. 2, Fig. 72: icke heller borde förbigås det stora altaret, se här Fig. 71, och altarplatsen, Fig. 72, vid Lofta på Wästerviks-trackten. Men våre uråldrigaste fornlemningar finnas i Wästergötland, där en från söder resande först råkar på det märkliga monument i Marlsbo, som här är nämt p. 146, och sedan det Tom. 1, p. 90 nämda och Fig. 8 visade Tempelkummel nära Alingsås vid Sköfde by, hvarefter man kommer till våra i Norden alldra äldste minnesvårdar vid Falköping och Karleby Långa, Tom. 1, Fig. 18, Tom. 2, Pl. 10, Litt. *a b c d g h i.* Här ser man vid landsvägen icke mindre än 11 halfkorsgrafvar, och är här det längst bebodda landet och Götarikes landrygg; ty af Östergötland har mycket fordom stått under vatten, och äro där ännu på flera ställen tydlige märken efter, att Östersjön gått i vikar ända upp till Wättern. Utom vid Karleby finnas halfkorsgrafvar på flera ställen i Wästergötland och många äro dessutom förstörde. Vid Larf får man se den besynnerliga högen Bäsing, se Tom. 2, p. 133, Fig. 168, vid Lundby Räppe hög med ätthäll, vid Vånga lagstiftaren Lumbers hög med ätthäll, Tom. 2, Fig. 17, samt Allgöta Tingsställe på Allgustorps hed, Fig. 71. Har man lust att se flera Runstenar samlade, så bör det närbelägna Dagsnäs besökas. Sedan kommer man till Säfvared vid Lidköping, där man på Brakelund får se stenar uppreste i 15 cirkelformer med 6 till 15 stenar i hvarje cirkel, förmodligen ett slagfällt. Slutligen kan man i Wads socken och Wadsbo härad vid Askeberga se den sköna stensättning Tom. 2, Fig. 79. Ämnar man sig till Norrige bör man se de där befintlige ovanligt höge reste stenar, om hvilka jag talat Tom. 1, p. 132, och de många ätthögar, som Klüver uppgifver vara stensatte vid Bratsberg, hörande till Biskoppens i Drontheim Prebende-pastorat, men här såsom annorstädes vet man ej, om med denna stensättning menas fredsbana, fotkädja, bälte, krona, eller ätthäll. I alla fall bör man först genomresa Bohuslän,

för att bese de märklige kummelgråttor på ön Orost vid Morlanda, Tom. 1, Fig. 45, och vid Tegneby, Fig. 14, 28, 30, utom flera på fasta landet: de 3 sköna skyddspelare i Norums socken och Nordre härad vid Holm, Tom. 1, Fig. 7; äfven de vid Blomsholm varande märkvärdigheter, såsom stensättningarne Tom. 2, Fig. 90, 93, samt högen Fig. 85. På återvägen kunde man i Uppland bese högarna vid gamla Upsala, Tom. 1, Fig. 67, p. 120: den gamla Drotten Njords hög med ätthäll i Norsunda socken Tom. 1, Fig. 80, p. 124: de på Björkö här beskrifne och visade högar med ätthäll eller fotkädja, eller båda delarne (likasom Tom. 1, Pl. 1, Litt. M): Kongshögarne med fotkädjor på Adelsö Fig. 99, och skyddshällen inom trehörniga fredsbanan, Fig. 116: och slutligen Samlingarne i Stockholm. Är den resande verklig kännare af de Celtiske fornminnen, och efter hvad han sett, ej glädes vid någon utmärkt förekommande likhet; så finnes i vår Nord ingen Antiqvitet, som kan tillskrifvas de gamle vidtfrägdade Druider, men emedlertid skall främlingen intyga, att hvad här uppgifves verkligen finnes, och icke är dicktadt, för att därmed bevisa förut fattade meningar, utan tvärtom skall han blifva ett ögonvittne, att Norden är full af bevis för de yttrade meningar, och sjelf blifva mera hemmastadd i denna del af Nordiska Archäologien, än de fleste infödde Forskare 83).

83) Hvilka af de här anviste Monumenter kunde mäst likna spår efter Druider, må de dömma, som forskat efter och sett Galliske minnesmärken, jag vill blott tillägga hvad nu förekommer mig såsom förtjänande någon uppmärksamhet. Vi veta, att Druiderne offrade i lundar, att de i synnerhet ansågo Eksträdet heligt, och att de högt acktade Mispel, hvilket trädslag de nyttjade vid offer åt sina Gudar, äfvensom de begagnade det såsom ett antidot emot allt slags gift, ja de trodde, att det befordrade frucktsamhet. Äfven veta vi, att denna heliga Mispel skulle af en hvitklädd präst skäras med en gylldene skära Nyårstiden. I Sverige hafva vi nästan ingen provins, där löfträn kunna växa, som icke har en eller flera ställen, hvilka genom tradition ännu behålla namn af Offerlundar, och äro de till en del ännu trädbevuxne. En flere sekler gammal Ek, som säges hafva uppvuxit ur stubben af en annan dylik dess företrädare, anses såsom en helgedom i Bleking, och finnes den i Ysanna socken vid landsvägen ej långt ifrån Norje gästgifvaregård. Man har i mannaminne alldrig vågat hugga eller ofreda den, men dess märkvärdighet har i sednare tider blifvit bortblandad med historien om Hagbart och Signild, hvilken likväl alldeles icke kan hänföras till Bleking. Detta gör likväl att trädet kallas *Habors Ek*, se min Blek. Hist. D. 1, p. 15, jämför P. Mützel De Listria, (Lister härad i Bleking). Då jag besökte denna Ek år 1791, hade den väl ett åldrigt utseende, men tycktes kunna upplefva ännu ett sekel. Den gamla märkliga Ek vid Stola säteri i Wästergötland, Kållands härad och Strö socken har flera hundrade år varit vårdad, med en särdeles vördnad ansedd, och vid dess lutande ålderdom med stöd uppehållen. Dessa stöd hafva med sina inskrifter bevarat denna Eks historia. Så mycket man däraf känner, fick den ett stöd af Öfversten Christoffer Johansson Ekeblad 1608, då den lär varit, om ej mera, omkring 200 år gammal, uppvunnen från en föregående flerahundra-årig stubbe. Efter 169 års förlopp, under hvilken tid 2:ne trästöd uppruttnat, lät Landshöfdingen Grefve Clas Jul. Ekeblad under samma Ek uppmura ett stöd af sten. Jag såg denna Ek år 1794, då den emot sina 400 års ålder mycket lutade, men ännu med litet lif hvilade på sitt stöd.

Vi gå nu till de Plancher i denna Tom, som återstå för oss att beskrifva. Det är en ny upptäckt af Kyrkoherden Ahlqvist, att Kummelgråttor finnas på Öland. I södra delen af denna ö och i Resmo socken finnas 4 kummelgråttor, och är således detta öns först bebodda ställe, eller rättare hufvudsätet för de första öboar. Gråttorna äro mer och mindre rubbade, men hafva dock tydliga tecken till att de varit kummeltempel; ty kullarne, på hvilka de finnas, äro små, af grus och småsten, hvaraf är tydligt, att de ej varit ämnade att utgöra det hufvudsakliga monument, utan äro endast vårdprydnader åt gråttorna, som äro innantill släta och polerade, men å yttre sidan skråflige, hafva ingången åt öster och gålfvet är jämnat med småsten och flisor. De öfrige Stenmonumenter på Öland bestå till större delen af kalksten, men kummelgråttorna utgöras nästan endast af stora gråstenar. Kumlet närmast kyrkan i norr har förlorat täckhällen, men rummet inuti är 6 alnar långt i öster och väster och 3 bredt, bestående af 6 granitblåck och 2 grofva kalkflisor. Ingången är 2 alnar bred. Tvänne kummelgråttor finnas norr om Mysinge by vid landsvägen. Den ena visas Fig. 60, den är nu till en del rubbad, qvarlefvor af fotkädjan äro qvar, takhällen, som är inuti polerad och utanpå skråflig och ojämn, är 5 alnar lång och högst 2 alnar bred, och gråttans sidostenar äro 2 alnar höga, sedd nedifrån högen liknar den

---

Flera dylika genom traditionen i seklers längd högt acktade Ekar torde finnas i vårt land, om de ej, såsom flere af våra öfriga Antiqviteter, blifvit medtagne af ekonomiske anledningar. Emedlertid bör minnet förvaras af dem man känt. Hvad Druidernas Mistel vidkommer, så gifva vi i Sverige ännu namnet Mistel åt den här nu mera sällsynte parasit-busken *Viscum Album*, som växer uti Ek och andra träd, men i det öfriga Norden är det olika och till en del obestämdt, hvad det menas med Mistel, Mispel, eller Mespel. Tyskarne gifva detta namn åt hagtorn, *Cratægus Oxyacantha*, Danskarne förena därmed benämningen *Mespilus*, förmodligen *Cotoneaster*, en liten buske, som i Sverige kallas oxbär. Isländarne gifva, enligt Björn Haldorsson, namnet *Mistilteinn*, dels åt lind, dels åt *Acer*, som öfversättes med *Walbirk*, men i Sverige kallas *Rhamnus Catharticus* walbjörk och *Acer Plantanoides* lönn. Ehuru skiljacktige desse benämningar må vara, är dock mäst troligt, att den buske vi kalle Mispel, *Viscum Album*, som ofta växer uti, och drager en redan förut ur jorden uppsilad och förädlad kraft af det af Druiderne högt acktade Eksträdet, måtte varit denna Mistel, som för dem var helig och undergörande, och hvars kådacktiga bär mogna först vid Jultiden och äro således färdige att skördas vid Nyår, då qvistarne af Druiderne afskuros. Om desse Celternes helige män får man fullständig underrättelse af Cæsar de Bell. Gall. 1: 6, Tacit. Annal. 1: 13, Diodor. Siculus, Ammian. Marcell. och Pomp. Mela med flere. I detta afseende är ganska märkeligt, att i vår gamla Edda kallas det lilla träd, för hvilket Frigg bar en särdeles acktning, och hvarmed Loke bedref sin konst, *Misteltein*, det är en qvist utaf Mistel. Af våre Nordiske märkvärdigheter kan jag nu ej erinra mig något, som med mera trovärdighet kunde hafva gemenskap med Druidernes Religions-begrepp, än våra många Offerlundar, våra få ännu med acktning ansedda Ekträd, och Mistelbusken, som kommit med i våra Myther. För öfrigt hafva lundar, altare och högar, först i Asien och sedan i Europa, allt ifrån Gamla Testamentets tider varit bland folkslagen allmänt begagnade vid gudstjänsten. Se, utom andre ställen, 2 Kon. Bok. 21: 4 etc.

något Tom. 1, Fig. 30. Vid denna här beskrifna grätta är en annan Fig. 61, här se vi delar af fotkädjan, äfven denna grätta är rubbad, altarstenarne äro granit, täckstenen 4 alnar lång, 3 bred och en aln tjock, är flat och glatt både åfvan och nedan. Vid ingången är en förvård, som förmodas hafva haft mindre täckstenar. Vid södra ändan af samma Mysinge by är ett dylikt Tempelkummel. Uti några Provinser, hvilka jag uppgifvit, såsom icke ägande Kummelgråttor, har likväl en och annan anledning förekommit, att något dylikt där skulle finnas, men ehuru det nu kan anses afgjordt, att de uppgifne ej kunna räknas till detta slag af fornlämningar, är likväl en af dem för sin egenhet värd mycken uppmärksamhet. Den är belägen i Småland, Östbo härad och Tofteryds socken på hemmanet Ekhults ägor, norr ifrån torpet Ekhemmet i tjocka skogen på jämna fältet, och kallas Jättestuga. Flere omständigheter kunde anvisa ett Tempelkummel, väggarne äfvensom den stora takhällen äro inuti släta, men utanpå kantiga och skråfliga, nära ingången är på grättan ännu en, men mycket mindre takhäll, (i Wästergötland har detta slag af täckhäll namn af Nyckelsten), och inuti nära medlet af norra väggen ligger en sten, som har en aln i kubikform, hvilken kunnat tjäna till piedestal åt någon helgedom. Däremot äro flere utmärkte omständigheter, som afgöra, att den ingalunda kan hållas för en kummelgrätta. Dess yttre utseende liknar ett bergras, dess ingång är emot norr, är dock icke heller midtpå denna norra vägg, utan vid ena sidan, går på skrå i nordväst, och bär nedåt i jorden; ty grättans bätten är en aln djupare än öfre jordytan. Dessutom har grättan liknat en fyrkantig kammare med 5 alnar i hvar sida och varit så hög, att en karl af medelmåttig höjd nästan kunnat stå rak däruti. Jag förmodar, att detta varit, om ej ett gammalt Troglodytbo, dock ett röfvare-näste, tillkommet genom en stor stenhäll, sprängd af åskan, och sedan ordentligare formerad af människohand, då den kubiska stenen tjänt till bord, eller säte, eller spis. I denna förmodan styrkes jag, dels däraf, att ej långt därifrån i ett bergras är en brunn med godt vatten, af 6 alnars djup, och tyckes äfven den vittna om människors åtgärd, och dels däraf, att ännu allmogen har en viss räddsla och afsky för grättan, och vill ej gå därin, därjämte tror man, att det spökar i den dystert omgifvande skogen, uti hvars norra ända befinnes ett kärr, hvarifrån man tror sig stundom höra Näcken spela, om icke den polska, med hvars composition han blifvit hedrad, dock melankoliska melodier. För de noggranna och ganska brukbara uppgifterne har jag att tacka den skicklige forskaren, Magister J. Edv. Laggergren i Tofteryd. En annan märkvärdighet uppgafs i lifstiden af Alex. Seton, som äfven lät afrita och sticka den i kåppar, den skall finnas i Wästmanland, Tuhundra härad, Dingtuna socken vid Näsby, men såsom den ej blifvit granskad af någon Kännare, vet man ej, om den är en daning af naturen, ett altare, en kummelgrätta eller, såsom mäst troligt är, ett bergras af den beskaffenhet, att det kunnat begagnas till offeraltare. Äfven har jag för längre tid sedan fått uppgift om, att i Bleking vid Hoby i skogen skulle finnas en

gråtta, hvilken uppgift med få ord nämnes, så väl uti Blek. Hist. p. 331, som uti Nomenkl. p. 162, men såsom den icke sedermera bekräftat sig; så anföres ej Bleking bland de provinser, som äga desse uråldrige fornminnen, här uti Tom. 1, där våra kummelgråttor med en viss fullständighet uppgifvas och ordnas. Nyligen har jag af Prosten C. P. Wulff fått de upplysningar, att nära Hoby i skogen väl finnes ett slags gråtta, som likväl endast utgöres af en framskjutande klippa, men att däremot i Hoby socken vid hemmanet N:o 117 Tararp äro 3:ne minnesmärken, hvilka i detta afseende kunna komma i fråga, alla aflånga med längden från norr till söder. Det första befinnes uti en med Ekträ bevuxen kulle, och består af stora uppreste flata stenar, har 12 alnars längd, 1½ alns bredd, och af 3:ne stora flata öfverliggare äro 2 förstörde och en qvar. Den andre har varit betäckt med en rund och ganska hög stenhög, en täcksten och några sidostenar äro qvar. Dessa 2:ne anser jag säkert icke för kummelgråttor, utan för stora stenkistor uti fordom ofantliga högar eller grifträr. Den tredje är endast 2½ aln lång utan täckstenar, men öppen åt söder, och uti den träffades på ett qvarters djup många ben, men ej kol, aska eller stycken af urnor. Denna har jag all anledning att anse för en Hällkista. Således består ännu min mening orubblig, att kummelgråttor endast finnas i Göta rike, och där endast i *Wästergötland* och västra vägen nedåt genom *Bohuslän, Halland* och *Skåne* till *Danmark.* Men väl kunna i de öfrige provinser offeraltare finnas, såsom altarskifvor på fötter, eller i former liknande bänkar, sådane, som här visas Fig. 71 och Tom. 1, Fig. 16, 17, men ej sådane gråttlika altarkummel, med en öfverliggare, som är platt åfvan och har hål till askan, såsom Tom. 1, Fig. 15. En af de många kummelgråttor jag sett har jag ej visat teckning af; ty såsom den är öfver en aln i jorden nedsunken, visar den ej mycket för ögat. Den kunde likväl förtjäna att nämnas, emedan den kunnat begagnas såsom altarkummel, den finnes i Skåne, Ljunits härad, Snårestads socken på Charlottenlunds ägor, nära landsvägen vid huset Krutboden. Kummelbläckarne äro 5, omkring 2 alnar höga, takhällen 5 alnar lång, 3 bred och 2 tjock, är på undra sidan alldeles slät, och har på den öfra en aflång oregelbunden uthålkning, och längre fram ännu en mindre, men mera rund utgröpning. Dessutom är vid Snårestad Snares hög, efter hvilken socknen har namn.

Till Gudstjänsten höra våra Götiske Offeraltare. Af dem hafve vi i Sverige några få i behåll. Ett sådant ganska märkligt visas här Fig. 71. Både teckningen och beskrifningen äro af Prosten Sam. Aspling, som haft den godhet meddela mig dem, och som bor där altaret finnes, i Småland, Norra Tjust härad, i den för antiqviteter både i kyrkan och på öppna fälltet märkliga Lofta socken. Ett litet stycke från kyrkan, nära vägen på hemmanet Södersjös ägor ser man detta vackra monument. Stora altarbordet är 2½ aln långt, 1½ aln bredt och har öfver 1 aln i tjocklek eller höjd. De 3 till fötter underliggande stenar äro en half aln höge. Medlersta stenen stöder endast

vid inre sidan, och de 2 öfrige vid den yttre södra sida, som vänder mot vägen. Vid dylike monumenter är det framför allt af vigt att granska åfvandelen af det, som kunnat vara altare. Altarstenen här är nu icke öfverallt jämn åfvanpå, har dock en jämn plan långs igenom, af ifrån 13 till öfver 18 tum i bredd. Den åt vägen vända sidan är mera sluttande, den andra mera brant. Nära därvid är en stenlaggd plan, Fig. 72, af 13 alnars diameter och med en sten midtuti, som liknar något offeraltaret, men är hälften mindre. Detta har antingen kunnat vara en altarplats för offrande vid mindre högtidliga tillfällen, eller en Blothall till offrens granskande, eller ock har medlersta stenen föreställt eller varit en fotapall för den Gud, till hvilken man offrat. I Olof Helg. Saga af Sturl. C. 118, 119 berättas, att i Hundstorp i Norrige utfördes Thors bild, prydd med gulld och silfver, och vistes ute på fältet på en altan, omgifven af ett skrank, och i Olof Tryggw. Saga C. 64 berättas, att Thor, lika utsmyckad, stod med flere Gudar på ett slags piedestal. Altaret vid Lofta har för liten plan upputi till offer, och de 3 fötter äro ej utan sin bemärkelse. Hvem vet, om ej de 3 Öfvergudar stått därpå, och man offrat åt dem på altarplatsen, där det lilla altaret lätt kunde utvidgas så mycket man behagade? Stället är i alla fall ganska märkligt. Komm. Landtm. Jonas Allvin har gjort en ganska märkvärdig upptäckt i Småland, Wästbo härad, Råftled socken, på Hakarps ägor, hvarest finnes en ättstupa med ättstups-säte samt altare att offra på, för att offentligen åt Oden inviga den, som skulle kasta sig ned från ättstupan. Man kan ej på annat sätt förklara de ovanliga och märkliga minnesmärken här befinnas. Jämte altarbordet äro 3:ne stenar, men af dem, står altaret endast på de 2:ne, hvilka hafva nästan lika storlek och form som altaret, nämligen hvardera omkring 3½ aln i kubik. Desse 2 fötter ligga vid hvarannan så, att de lämna en mindre öppning åt öster och en större åt väster. På dessa ligger altarstenen så, att hvarje ända inträffar ungefärligen midt på hvarje underliggande, likasom af 3:ne tärningar den ene hvilade på 2:ne andre, hvilka lämnade en liten öppning emellan sig. Den 3:dje på jorden liggande sten understöder icke altaret, utan den står och tillsluter östra hålet emellan de 2 altarfötterna, den är lika stor med de öfrige, men något spetsad öfverst, och förmodar jag, att dess ändamål varit att stöda en stege, på hvilken man gått upp för att anrätta offret på det höga altaret. Femtio alnar öster ifrån altaret är ättsätet, 1¼ aln högt, bredden något mindre och alldeles platt åfvanpå. Sådane säten för den gubbe, som skulle nedstörta sig, där han för sista gången talade med sina vänner och emottog sista välönskningen, finnas äfven på andra ställen. Hit hörer i Wästergötland de af Tuneld B. 2, p. 198 nämde säten vid Wålehäll, som ligger vid ättstupan på Hallebärg, af samma slag är den flata sten, kallad Skams altare, på bärget Walhall i Redvägs härad och Böne socken. Detta säte vid Hakarp har det egna och utmärkta, att vägen ifrån sätet till ättstupan, utgörande 30 alnar, är stenlaggd. Sjelfva ättstupan tyckes

nu

nu vara 20 a 24 alnar djup. Nedanföre är för det närvarande icke annat än sand, 50 alnar från stupans fot var skirvattnet uti en damm, 50 alnar lång och 25 bred, nu förvandlad till en Måse. Om ättstupor se min Nomenkl. p. 10 etc. Äfven här Tom. 1. p. 57, hvartill kan läggas, att Nordens äldste stendyrkare torde medfört detta religionsbegrepp från södra delen af Asien; ty R. G. Wallace berättar uti sin Historia om Hindostan, att Hinduerne anse sjelfmord för en genväg till en säll evighet, hvarföre de, bland andre sätt att afhända sig lifvet, nedkasta sig utföre bråddjup. Om altarplatser är förut talat Tom. 2, p. 125, om Fotangelformer, såsom andaktsvårdar vid Offerhögar, såsom enskildta grafvar, eller såsom delar af slagfällt Tom. 1, p. 55, och genom en upptäckt af Ahlqvist är det nu afgjordt, att man i fotangelform äfven tilldanat offerplatser. En sådan visas här Fig. 64, ena uddstenen är förlorad, men det märkligaste är i behåll, nämligen en ganska stor, nästan kubikformig, åfvanpå alldeles flat offerhäll, eller altarbord utan fötter, midtuti fotangeln. Denna i sitt slag ganska märkliga altarplats finnes på Öland i Källa socken vid byn Qvarstad. Ett stort och märkligt offerställe har varit i Småland, nämligen de så kallade Smålands stenar i Wästbo härad, Willstads socken på Winkenbergs ägor vid västra sidan af Nissa-strömmen. Teckningen af Prosten D. Nordin i Willstad får man här se Fig. 167, den är meddelad af Major Ennes. Diametern af öfversta cirklen är vid 30, af medlersta vid 26, af den understa vid 22 alnar, och äro stenarne af 1, 2 à 3 alnars höjd. Offerhällen uti medlersta cirklen är vid 4 alnar hög, och ligger nu därpå en stor nästan klotformig sten. Här har varit offer-, samlings- och förmodligen hyllningsställe, hvarest vid högtidlige tillfällen äfven invånare från närgränsande provinser infunnit sig, och lär Wästgötar och Halländingar först gifvit denna samlingsplats namn af Smålands stenar. Ett annat märkligt offerställe i samma provins är förut beskrifvit p. 146. Uti den förenämda Lofta socken, där så många ålderdomsminnen äro att se, har Dykeri-Kommissarien E. R. Hawton råkat på en märklig Skyddshäll i en beteshage vid skogsbrynet, hvilket ställe fordom hört till säteriet Gursten, men är nu tillagdt hemmanet Tjuk. Skyddshällen står på 3 kullerstenar såsom fötter, hvilka upplyfta hällen vid 9 tum från flathallen, hällens lodräta höjd är 2½ aln, och lika stor är dess bredd nedantill, sedan blir han smalare uppåt till vid 3 alnars sluttningshöjd och slutar öfverst i en spets. Då monumentet icke kunnat vara hvarken ett Altare eller en Domsten, måste det vara en Skyddshäll. I Wästergötland kallar man skyddsstenar *Skurstenar*, likasom man fordom kallade de Gudabilder, som stodo uti något skjul (*skur*), Skurgudar, och lär säteriet, i anledning af Skyddshällen, blifvit kalladt Skursten, hvaraf enligt ortens dialekt sedan blifvit Gursten. I Småland hafva äfven Skurugatan och Skuruhatt (se Tuneld p. 139) samt säteriet Skuru säkert fått namn af dylik härledning. Af samma slag förmodar jag att den i Willands härad i Skåne belägna, för trollsagan om Ljungby horn och pipa beryktade

Maglesten varit. Den är nämd Tom. 1, p. 59, men dess form visas här Fig. 56. Den är 10 alnar hög, 15 bred och 12 tjock. W. J. Coyets Relation om trolldansen och Fru Ulfstands stalldräng, hvilken förvaras på gården, är tryckt, och teckning af det gamla dryckeshornet och jägarpipan, hvilka jämte gamla skyddshällen gifvit anledning till sagan, äro att se uti Linnæi Skånska Resa p. 402, där äfven den föregifna händelsen omtalas, hvarvid jag denna gång endast vill tillägga, att en nästan alldeles dylik trollsaga berättas hafva händt i Oldenburg, se Potters Reijse durch Ost-Holland und Oldenburg, p. 153. En märklig altarplats hafva vi förut sett Fig. 18, och en Skyddspelare Fig. 116. Med den i Tom. 2, p. 128 nämda och Fig. 35 visade Skyddshäll vid Näsbyholm i Småland följer den berättelse, att under stenen hvilar en drake på en skatt, och att han stundom, i skapnad af en svart höna, har sina penningar ute i solskenet, för att torka och vädra dem. Det bör anmärkas, att Skyddspelare kallas i Norrige, ja äfven i Danmark, Bautastenar, (utom hvad redan nämt är, se Ant. Ann. B. 1, p. 362), och B. Thorlacius om Stensättningar p. 16 nämner till och med, såsom en antagen och afgjord sak, att icke i Danmark, utan endast i Norrige finnes något betydligt antal af Bautastenar, förmodligen desse ovanligt höge, hvarom här är talat Tom. 1, p. 132. Men att utmärkte och helige ansedde stenar, hvilka jag efter deras olika daning kallar Skyddshällar och Skyddspelare, varit till något Religionen tillhörande bruk, visa de gamla lagar, som bevittna stenars dyrkan, deras ovanliga storlek, eller annars utmärkta anseende, deras kägellika, än trekantiga, än fyrkantiga och pelarlika form, att de stundom äro 3 tillsamman, att de någon gång finnas stå på 3 fötter, att vidunderliga andesyner ännu berättas om dem, att de hafva likasom allt profant afvisande och stundom trekantige fredsbanor, ja äfven det, att orter finnas, där de ännu kallas Skurstenar. Dessutom kan man om sådane stoder och helige reste stenar se 3 Mose-B. 26: 1, 2. Däremot äro våre vanlige runstenar modellerade efter Bautastenarne, hafva således med dem samma form och höjd, ja det är troligt, att flere runstenar äro ej annat än redan i hedendommen reste Bautastenar, hvilka sedan under Christna tiden blifvit af de dödas ättemän ristade med runor och stundom likasom helgade med någon Christen önskan. I Norrige finnas ganska få Bautastenar, i jämförelse med den mängd vi hafva i Sverige, ja äfven i Danmark. Af Odens Lagsättning uti Yngl. Sag. Cap. 8 ser man, att Bautastenar tillhörde de förtjänstfullas grifter, således bör detta namn gifvas åt vanlige reste stenar, af emellan 1 och 5 alnars höjd, på stensatte grafvar af alla former, på eller vid ätthögar, ättkullar och griftrör; ty de sistnämde äro ej annat än ätthögar af sten, ja äfven på slagfällt, emedan desse endast äro samlingar af de slagnas grifter. Af de Norrske Skyddspelare finnas merendels en ensam, eller högst några få tillsamman, de träffas ej på grifter, men väl någon gång kunna dylike finnas ett litet stycke från en ätthög, hvilket kommer deraf, att de förnämare, och i synnerhet Konungar, hade gärna sina ätthögar nära heliga ställen, äfvensom nära offerplatser

och afgudatempel, där dylika funnos, såsom högarna vid Gamla Upsala, vid Hofgården på Adelsö, vid Lund och vid Lejre m. m. Ahlqvist om Öland och Algutsrums socken p. 272 nämner och visar Tab. 31 en vacker alldeles kägelformig skyddspelare, som har en flat skyddssten på båda sidor om sig.

Af *Tingsställen* vill jag nu endast anmärka några få. Uti Mon. Öland. af J. H. Rhezelius, ett Manuskript, som förvaras uti Upsala Akad. Bibliotek, omtalas ett nu förstördt tingsställe på Öland i Gerdslösa socken, vid Västra Bägbys södra bro, det är därföre af en stor märkvärdighet, att traditionen bestämdt uppgaf, att vissa rum och stenar voro ämnade till dommaren, nämden, åhörarne och de anklagade. Tingsstället bestod af en qvadratform, hvars ena sida var öppen. I denna öppning låg Drottsätet, hvilande på 2:ne stenar såsom fötter. Denna stensatta fyrkant var med en stenrad vid dommarens vänstra sida delad i 2:ne afdelningar eller rum. I det mindre rum till vänster från dommaren satt nämden. På stenarne, hvilka utgjorde det större rummet till höger, sutto åhörarne, och på 2:ne midtuti detta rum liggande stenar sutto de anklagade. Likaså kan man föreställa sig, att af de, vid de runde tingsställen stundom befintlige, flera stensättningar, en varit för de anklagade, andre för åhörarne, och kanske en för åklagarne. År 1818 besökte jag Gästriklands stora Tingsställe, beläget nästan midt i landet, sydväst från Gefle, i Årsunda socken, i Storsjön på Tingsön. Denna ö är stenlupen och bevuxen med tallskog, men vid södra sidan är tingsplanen, som då af en stor cirkelformig stensättning hade öfver 20 stenar qvar, hvilka voro af omkring en alns höjd, och berättade ortens äldre invånare, att där midtuti varit likasom ett tingsbord af sten (Drottsätet) och en högre sten till ryggstöd (Lagmans-hällen). I Östergötland och Dals härad vid Nässia kyrka är ett stort och vackert tingsställe för 2 härader, se Fig. 66 bestående af 24 stenar till en del af Bautastens höjd. Det har mycken likhet med Askeberga Tingsställe i Wästergötland (Tom. 2, p. 138, Fig. 79), men de 4 stenarne i ovalen äro utmärkte, äfvenså de 3:ne något lutande utanföre. Major Ennes har uppgifvit och lämnat teckning, Fig. 68, af ett tingsställe i Småland, Östbo härad och Wärnamo socken vid säteriet Hinsekind. Såsom Cirkelform är denna ovanligt stor och har en diameter af 40 alnar med klumpformiga stenar, 2 alnar höga och däröfver, och nästan likaså breda. Den mindre stenkretsen har vid 10 alnar i diameter. Här är utsickt öfver sjön Hinsen, som gifvit namn åt gården, hvars ägare, Lagman J. C. Lemchen, låtit uppresa och i ordning bringa de kullfallne och rubbade stenar. Benämningen af kind, *kindir* eld, tyckes visa, att här varit Finvedens stora Offer-, Tings- och Samlingsställe, då man förmodligen haft nog att göra både i stora och lilla Cirkeln.

Till *Krigsväsendet* höra Valplatser. Af detta slags fornlämningar såg jag förliden sommar en icke obetydlig i Östergötland, Hanekinds härad vid Slaka kyrka, hvarest oaoktadt stora förödelser ännu finnas qvar 70 a 80 re-

ste Bautastenar. En annan Valplats är i Kinds härad, Västra Eneby socken på Hofby ås, bestående dels af ätthögar, dels af Bautastenar. Orätt anföres af Widegren p. 327, att här varit dommaresäte och att stenarne haft runor. Hülfers om Wästerbotten omtalar att i Bygdeå socken på Kasamyran varit ett slagfällt, bestående af ättkullar, uti hvilka man fann spikklubbor, spjut och flere dylike stridsvapen. Vid den Tom. 1, p. 116, Fig. 57 nämda valplats i Småland vid Tonnö tillägges, att öster ifrån denna plats vid landsvägen emellan Wärnamo och Tonnö står runstenen N:o 1033 i Bautil, och att ifrån de tecknade minnesmärken Fig. 58 till de flera, som visas Fig. 57, är en föreningskädja, bestående af några reste stenar. De stänger af hassel, hvilka anföras såsom omgifvande och utmärkande gamla Valplatser, kunna icke i våra dagar, äfven om de i sådant ändamål verkligen funnits och till och med varit af den hårda eken, blifva föremål för antiqvarisk forskning. Hvad därom säges, äfven af Lagerbring D. 1, p. 147, förskrifver sig från den föga trovärdiga Wolsunga-Sagan, och angår oss i alla fall icke, emedan det talas om Gjukungarne i Nederländerne. Vid Bråvalla eller andre inhemske slag omtalas ej sådant, men väl att på sjelfva slagfältet en stor och utmärkt hög blifvit uppkastad åt den slagne anföraren. Att Öland varit ett tillhåll för Vikingsanförare är klart af de flera borgar, hvaraf ännu finnas qvarlefvor, Tom. 1, p. 128, och att desse ofta fört krig, antingen inbördes, eller med främmande Vikingar, ser man af de mångfalldiga, nästan långs åt hela ön varande griftsamlingar, af det slag jag antagit vara Valplats-minnen. De som tro på ännu bibehållne märken af fordne allmänna begrafningsplatser måste äfven antaga, att Öland varit hela Nordens kyrkogård, eller ock å andra sidan, att på en mängd folkrike orter på fasta landet, där intet dylikt i mannaminne funnits, ett odödligt slägte flyttat till en annan planet. Dessa Ölands slagfällt äro af alla slag med mångfalldiga förändringar, bestå i synnerhet af en oräknelig mängd stensättningar af alla former samt jord och gruskullar, och emellan desse grupper äro ej sällan föreningskädjor. Jag har af dem flere tecknade efter Ahlqvists ritningar, men de äro så långsträckte, vidlyftiga och bestående af flere hopfogade ark, att jag här icke kunnat visa dem, föröfrigt kan man få se en mängd uppgifter om dem uti Ölands Hist. och Beskr. Hvad man här ser Fig. 164 och 165 äro små delar af ett slagfällt i Småland och Wärnamo socken på gärdet söder om Mossle, Backegården, teckningen är af Ennes. Ovalen är märklig, emedan den nog tydligen utmärker sig vara en envigesbana med en ordentlig ingång. Den är 25 alnar lång och 15 bred. Dess ordentliga bana, ingång och passande längd är ett förnyadt bevis på, att äfven hvad enligt mitt System uppgifves om formen af envigesbanor instämmer med möjligaste forskning och trovärdighet, se Tom. 1, p. 62. De 3:ne stenrör äro ovanlige, i anseende till sin nästan kägellika form. Höjden och diametren vid jorden äro nästan lika och vid 5 alnar. Trekanterne, hvilka hafva sina hörnstenar i behåll, hålla omkring 15 alnar i hvar sida. Utom dessa delar af valplatsen, hvilka äro nå-

got från hvarannan, äro ännu qvar flere stenrör och ättkullar, äfven bautastenar, dels i rader, dels i trekantig form, dels spridde. Till sednare tiders sällsynte krigiska anstalter höra till försvar inrättade kyrkotorn. Vid den förut omtalta Trondenäs kyrka i Norrige äro i kyrkomuren 2:ne vakttorn, inrättade till dylikt ändamål. I Skåne och Järrestads härad är Borreby gård, som fordom tillhört Ärkebiskoppen i Lund, här har kyrkotornet haft försvarsanstalter i flere rum, och öfverst i ett rum är ett stort hjul med järntaggar, som skulle nedrullas i trappan, om fienden vågade tränga fram i den mörka uppgång. Wårdsbergs kyrkotorn i Östergötland har äfven varit en åttkantig borg, inrättad med försvarsgluggar, och har socknen af detta vårdtorn fått namn. Stället är äfven märkligt för det fältslag, som därvid stått emellan de 2:ne Prinsar Erik, som täflade om Svenska Kronan. Sjöns kyrka i Medelpad har äfven varit ett Slott, Burarne tillhörigt, och haft skottgluggar m. m. och inrättades det till en kyrka af Fale Bure junior, se Tuneld B. 2, p. 46, 469, B. 3, p. 92. Huru man i vår tid ansett kyrkotorn, såsom ett brukbart försvar i nöden, se mina Skånske Saml. p. 266.

Det sista af lifvet, äfvensom af vår afhandling, leder oss till närmare bekantskap med *Grifterna*. Då man i fråga om antiqviteter ej tänker sig fullkomligt in uti de fordne tider, föreställer man sig, att det Christeliga bruk, eller rättare den de Påfviske prästers befallning, att hela församlingen skulle låta sina afdödas stoft hvila tillsamman på ett visst därtill helgadt rum, måste äga anseende af uråldrig häfd, men det är långt därifrån, och en sådan gemensamhet var aldrig i fråga, utom det, att de storättade hofmän fingo någon gång hafva sina mindre ätthögar omkring Konungens större hög. För öfrigt hade stundom, men visst icke alltid, en ätteboren slägt en gemensam ätthög eller några få ätthögar på en gemensam jord, nämligen gårdens tillhörande fällt, således hvar och en på sin åker eller fällt. Icke alla Konungar af Ynglinga-ätten blefvo jordade i Gamla Upsala högar, än mindre hade de följande hedniske regenter visse ställen, där alltid efterträdare af samma ätt fick sitt hvilorum. De förnämare och förmögnare i städerne hade merendels antingen arf- eller aflinge-jord på landet, om ej utjord till tomten i staden, och hvad de ringare vidkommer både i städer och på landet, så se vi att Sturluson, som långt bättre än vi kände våre hedniske fäders bruk, låter Oden befalla, att deras kroppar skulle brännas, och askan antingen kastas i sjön, eller ock okonstladt nedgrafvas i jorden utan hög eller stensättning. Krigen voro hos ett krigiskt folk många, och däraf valplatser i mängd, men något, som liknade våra kyrkogårdar fanns ej. För öfrigt jemför om de inbillade allmänna begrafningsställen Tom. 1, p. 103, samt hvad här förut är nämt om Björkö p. 20. Då ärans folk bör äran ske, är nödigt att af fäders grifter först nämna ätthögar, hvilka allt efter den dödes värdighet voro mer och mindre prydligt inrättade, och hyste inom sig mer eller mindre kostbare prydnader, redskap och smycken, hvilket gifvit anledning till våra

fynd 84). Emellan Lund och Malmö vid Helenelund nära Kronotorp, en utbrytning från Arlöfs by i Burlöfs socken och Bara härad, har jag sett 3:ne för sin storlek och sine drakringar märklige högar, af hvilka den ene, som genomgrofs och borttogs, visade en ovanlig inre inrättning. De 2:ne lågo ganska nära hvarannan och voro ansenlige af 9 a 10 alnars lodrät höjd, men omkring roten af dem framskymtade här och där en liten del af en undre stor sten. Då det var tydligt, att här förefunnos sådane nedre drakringar, som jag uppgifvit höra till en del större ätthögars beståndsdelar T. 1, p. 71, 72, Nomenkl. p. 39, 40, skedde gräfning och undersökning, och då jorden var borttagen, liknade denna drakring alldeles en fotkädja, såsom Fig. 53 visar, stenarne voro omkring 2 alnar höge, och för mera fasthets skull vore smärre stenar emellan dem inkilade. För öfrigt blefvo desse 2:ne högar i sin fulla storhet orörde, men den 3:dje lika stora högen, belägen ett stycke från de förenämde, undersöktes allt igenom och förstördes i grund. Då man ifrån öfra delen kom 4 alnar ned, befanns där en stenlaggd plan och på denna planerade cirkel visade sig en öfre tredubbel drakring, i mullen fann man flere människoben eller rättare större delen af ett helt benragel, men uti den stenkista, som var i medelpunkten, se Fig. 54, funnos endast stycken af ett kåpparsvärd, en sönderfallen kåpparurna, och uti den tänder, ännu så bibehållne, att man kunde se, att människan dödt i sin bästa ålder vid 30 år, därjämte var i kistan en hästsko af den form, som Fig. 55 visar, och af kännare sades vara af det slag som nu brukas i Spanien. Dessutom var vid högens fot en nedre drakring. Äfven i vår tid kunde man ej utan en viss förmögenhet och tillgång på arbetare låta uppkasta en sådan grift; ty för att jämna denna, erfordrades att bortskaffa vid 3400 lass jord och omkring 220 lass sten, sådane Skånska lass, som dragas af 2:ne hästar. Efter så mång-

84) Då fynd här åter nämnas, kan anmärkas, att om af en större samling af högar, uti någon skulle finnas pärlor och annat, som kunde synas vara fruntimmersprydnader, så hindrar det alldeles icke, att ju stället kan anses såsom en valplats; ty kädjor, pärlor och ringar både på fingrar och armar hörde till de förnämare hjeltars klädsel. Dessutom se vi af berättelsen om Bråvalla-slaget, äfvensom af Hervarar-Sagan, att både en och flera Sköldmör kunde finnas i en krigshär, hvilka icke allenast stridde tappert, utan äfven voro anförare. Men äro högarne så beskaffade, att en ganska stor kongshög är midtuti, och flere smärre rundt omkring, då kunna de vara af annat slag och höra till hofståten i de dödas rike. Vid Tom. 1, p. 107, Fig. 41, 42, hvilka jag sjelf på stället aftagit, kan tilläggas, att på samma Örslöfs bys gärde finnas 2:ne andra massor af högar, hvilka tillhöra samma slagfällt; ty efter en drabbning, då man ömsom förändrar ställning, retirerar, förföljer och håller stånd å nyo, är ingenting naturligare, än att flera massor af stupade blifva liggande, och öfver dem af den efterlefvande hären högar uppkastade. I samma Berga socken på Berghems gärde vid landsvägen finnas 100-tals högar jämte några stensättningar; så att det synes, att ett stort och mera långvarigt slag i denna trackt för sig gått. Till hvad p. 165 är anfördt om kåpparurnan Tom. 2, Fig. 18 med tillhörande låck samt ben och aska kan tilläggas, att en sådan icke allenast är funnen vid Sörsjö, utan äfven vid Mossled, allt i Wärnamo socken.

falldige gräfningar, som skett, och ännu ske, och efter den nästan fullständiga kunskap vi hafva om ätthögars inre beskaffenhet, är det högst sällsynt att påfinna något nytt. Sedermera har man äfven sport till en dubbel drakring uti en hög vid Fjelkinge nära Christianstad, se Iduna H. 9, p. 301. I Småland, Wästbo härad och Ås socken vid säteriet Svanaholm på gärdet jämte vägen äro flera ätthögar, af hvilka den märkligaste har en ätthäll, 5 alnar hög, på hvilken man i sednare tider ristat några vapen, och det på båda sidor af stenen, se Fig. 67, och för att kunna se dessa båda sidor, är denna ätthäll föreställd dubbel 85). I Östbo härad, Wärnamo socken norr ifrån Källstorp på gärdet finnes Fig. 69, en platt hög af 1½ alns höjd, och därpå ett aflångt stenrör af samma höjd. Denna form är, i anseende till stenröret, beslägtad med Ragvald Knapphöfdes hög, som jag visat Tom. 2, Pl. 10. Källstorps-högen kallas *Kommingen*, hvilket förmodligen betyder främlingen, och lär någon Furste, *kommande* från utrikes orter, här fått sin graf. Teckningen är af Ennes. Fig. 63 visar belägenheten af en graf, som med mycken trovärdighet kan tilläggas Starkodder, en hjelte så af fornsagor i flere tidehvarf upphöjd, att man snart skulle tro, att han, lik Indiens Gudar, undergått flere incarnationer. Trenne Kämpar af detta namn har man någon kunskap om. Starkodder Storverksson kallas uti Herv.-Sagan Alodräng och säges där, att han bott på Alupotta, hvarför man tror, att han bott på Aluön i Medelpad, hvarest finnas 2 byar, kallade Påtta och Påttäng, och i samma landskap i Tuna socken på Röde äng visas Starkodder Alodrängs graf, den allmogen kallar Rödungs-piltens graf, se Tuneld, B. 3, p. 92 och Fant p. 48. Hans son hette Storverk, och dennes son var Starkodder Storverksson den andre, kämpe och skald, som här är fråga om. Han var Landvärnsman (Generalissimus) hos Kon. Harald i Norrige och fosterbroder med hans son Vikar. Han vistades någon tid vid Svenska hofvet i Konungarne Alriks och Eriks tid. I Yngl.-Sag. C. 25 berättas, att han var med Sjökonungen Hake och slog Kon. Hugleik i Upsala. Till Danmark kom han i Kon. Frode den 4:s tid, och dog efter många äfventyr, tapperhetsprof och illbragder vid 90 års ålder, efter Suhms beräkning år 460, se om honom hos Suhm Tom. 1,

85) Ritningen är af aflidne HofrättsRådet Th. Aug. Odencrants, och meddelad af Major Ennes, som äfven lämnat följande underrättelse om vapnen. Västra sidan, öfversta paret, *Axel Mangnusson Gyllenstjerna*, gift med *Karin Nilsdotter Ribbing*. Andra paret, *Georg Fleetvood*, Riddare, var General-Major, då han från Ängland hitkom 1632, Friherre 1654, General-Löjtnant och Env. Extr. till Ängland 1656, KrigsRåd 1665, dog 1667. Han var gift med *Brita Carlsdotter Gyllenstjerna*. Östra sidan, första paret, *Adolf Jacob Fleetwood*, Friherre, Öfverste-Löjtnant och Kommendant på Bohus fästning, dog 1676, gift med *Christina Maria Sjöblad*. Andra paret, *Carl Hartvig Fleetwood*, Friherre, 1714 Öfverste och Kommendant på Warberg, 1719 General-Major, dog 1729, och är han, såsom de öfrige, begrafven vid Ås kyrka. Han var gift med *Margareta Christina Sparre*. Då vi åter tala om vapen, kan anmärkas, att Tom. 1, p. 47, där vapnet på stenbärget i Norrige uppgifves, ändras Greflig till Friherrlig krona.

p. 254. Saxo uppgifver, att han efter en 90-årig lefnad blef begrafven på Råljungs hed vid Weglinge bro uti ett 60 alnar långt stenrör. Denne Starkodders graf, (eller fordna stenröret), är belägen i Skåne, södra Åsbo härad vid Wegeholm, där äfven Råljungs mark och Weglinge-bro befinnas. Fig. 63 visar lokalen utanföre Wegeholm, där *a* är Starkodders graf, som för vid 40 år sedan ännu var i behåll, men stenarne befinnas nu uti bron och i gärdesgårdar, så att af det stora röret äro knappt några stenar qvar på grafven. Jämte qvarnhuset *b* ser man här den nu vanligen så kallade Utvälinge-bro c. Detta är en af de få fornlämningar man till tiden med någon trygghet kan bestämma. En annan så kallad Starkodders graf har jag besökt på Göteborgstrackten i Ale härad vid Starkered, den är omgifven af några stenflisor. Häradets och socknens namn lära gjort denna ort till en, ehuru svag medtäflarinna med Medelpad om äran att hysa Urgubben Alupotta i sitt sköte, men skall 3 kämpar med starkt (*oddr*) spjut i Svithiod vara Oden gifna, så kan ju Alehärads-grafven skryta med att tillhöra den tredje, eller *Strarkadr hinn gamli*, som besjöng och bivistade Bråvalla-slaget vid år 730. Ett väl bibehållet griftrör uppgifves af Ennes och visas här Fig. 163, det finnes i Småland, Östbo härad och Wåxtorps socken på gärdet vid Eriksbo, ett torp under Eds säteri, stenkistan är 6 alnar lång, 2 bred och en djup, ett par af täckhällarne finnas qvarliggande. Traditionen säger, att 2 jättar här i envige dödat hvarannan. Ett stycke från röret står *en gammal gran, hallad Jättegran, som hålles helig* och ingen vågar däraf hugga den minsta gren. Om stenrör hafva något gemensamt med Celtiske inrättningar, såsom den acktningsvärde och mångkunnige forskaren Biskopp Münter tyckes förmoda; så hafva vi i Sverige en ganska stor mängd af stenvårdar, som kunde komma i fråga till bevis af beröring med detta folkslag 86). En ovanlig Sjömansgrift eller skeppsform ser man Fig. 73, alldeles olika de, som visa sig i Tom. 2, Fig. 82, 88, 90 och 98. Den finnes på Öland, Södra Möckleby socken i söder från Abruna by, fören och acktern äro 42 alnar ifrån hvarannan, största stenen är 7 alnar hög, 2 bred midtpå och ett qvarter smalare nederst, lilla stenen håller 2½ aln i höjd och bredd, förmodligen hafva de kullerstenar, som fullbordat skeppsformen med styrbord och babord blifvit

bort-

86) Att griftrör icke höra till den så kallade Kummelålder, eller tiden före Oden, se här p. 145, jämför Nomenkl. p. 3. Detta stenrör vid Wåxtorp har, utom det, att inga figurer finnas, sådan likhet med Kiviks-Monumentet, att om detta sednare blott såsom aftäckt griftrör med orubbad kista skulle aftecknas, kunde de sättas i hvarandras ställe. Vid Kiviks-Monumentet p. 145 kan tilläggas, att Biskopp Münter uti Ant. Annal. B. 2, H. 2, p. 283 gifvit en ny förklaring öfver detta Monument: teckningen förmodas föreställa ett människooffer: triumfbågarne, om ej fängelser, offerplatser: hjulen skola utmärka, att händelsen skedde vid jultiden, och hästarne en kappridning. Uppgiften att stenarne i grafven, i anseende till yttre formen, äro tillhuggne, är ett misstag, de äro verklige *pierres brutes*, såsom vanlige kummelblåckar, runstenar och bautastenar, hvilka hafva något flata sidor.

borttagne, jämför Ahlqvist D. 2, B. 2, p. 170. Denna ö har lämnat ett rikt fällt för interessanta uppgifter 87). Om stenröret i Ljungby socken i Små-

87) Vår Ahlqvist har på ett utmärkt sätt gagnat, och skall med ökad erfarenhet, med säkert öga, med sannt och fördomsfritt omdöme ytterligare gifva ljus åt den vigtiga, men före 1790 minst, eller alldeles icke odlade del af Nordens Archäologi, som granns-skar högar och stensättningar af alla slag, samt söker att utforska deras bestämmelse. Hans Ölands Hist. Del. 2 är full af bevis för hvad jag bestämt om ätthögar, stenrör, ättkullar och stenformer af alla slag. Att ätthögar äro grifter har alltid varit kändt, men att ättkullar, eller desse små, låga, ofta endast af grus och sten bestående, och med eller utan beklädning af gräsvall varande högar, på Öland likasom i Småland och annorstädes, äfven äro grafvar och delar af slagfällt, visas B. 1, p. 79, 167, 171 och B. 2, p. 40, 141, 172; emedan uti dem funnits urnor, kol, brände och obrände ben, uti och utom stenkista, malmsvärd med baljring och dolkar, ja äfven mynt. Likaledes hafva Ölands Antiqviteter ytterligare bestyrkt min indelning af högprydnader, nämligen ätthäll, krona, bätte, fotkädja, drakring och grafaltare, dessutom finnas där, på ett eller annat ställe, i stället för ätthällen, en stor klotrund sten, äfven ett stenrör har en dylik ätthälf, ja till och med har en ätthäll blifvit begagnad till runsten, 1: 118, 188, 189 = 2: 18, 97, 155. Uti fyrkanter hafva funnits kol och ben, likaså i rektangelformer med höga hörnstenar, allt delar af slagfällt 1: 80 = 2: 96. Äfven har å nyo gifvits bekräftelse åt den skillnad jag gjort emellan trianglar och fotangelformer, samt desse sednares särskildta bruk. Såsom delar af slagfällt har uti dem funnits kol och ben, 2: 93, men äfven har, såsom redan nämt är, på en dylik funnits ett offeraltare, 1: 100, hvilket likväl icke har någon gemenskap med de där nämde lodastenar. Uti runde och planerade stenformer hafva funnits kol, ben, stycken af en urna, samt en nål och ringar af gammal malmart, 1: 78. Härmed kan jämföras den cirkelform, under hvilkens centralsten jag fann 3:ne under hvarannan varande hvarf af ben, se Tom. 2, p. 53. Att samlingar af större och mindre högar, äfvensom af flere slags stensättningar äro slagfällt har jag flerestädes visat, och på Öland är ett ställe med just sådane fornlämningar, hvilket icke allenast af en ännu bibehållen tradition, utan äfven af en runskrift bestämmes såsom valplats, och dess tid utsättes icke utan trovärdighet till vid år 1020, se D. 1, p. 34, D. 2, B. 2, p. 92. Hvad jag redan år 1797 i min Inledn. p. 198 uppgifvit om läderpenningar med silfvernaglar har blifvit bekräftadt genom fynd både på Öland, 2: 60, och i Danmark, se Thorlacius p. 40. Bautastenar med smala ändan i jorden och breda uppåt hafva funnits på Öland, 1: 214, och jag har Tom. 1, p. 106 anmärkt, att sådane finnas i Östergötland, i Småland, och i myckenhet på ett stort slagfällt i Bretagne. Af Ölands många slagfällt vill jag här nämna ett, bestående af små bautastenar, af 2 alnars längd, och af ättkullar, endast en aln höga och så ordnade, att någon punkt af högens nedre periferi slutar in till en bautasten, 2: 128. Desse bautastenar, om också endast en vid hvar hög, vittna att de slagne vikingar förhållit sig tappert, och att de öfverlefvande känt och noga iakttagit Odens lag. I desse kullar hafva funnits aska, ben och skeppsnaglar. Att stensatte skeppsformer, såsom jag uppgifvit, äfven äro grifter, har visat sig, emedan uti dem funnits brände ben, 1: 82. En af de vackraste, Noe Ark kallad, har en ordentlig mast midtuti och 15 roddarebänkar, 1: 214. Hvad jag uppgifvit om föreningskädjor emellan något åtskilde monumenter, samt fotkulor under tingsställen, har äfven fått förnyade bevis, och dylika tingsställen hafva i anseende till antalet fått en ansenlig tillökning. Hvad man kan önska och vänta af denne Forskares berömliga nit och osparda möda är att från Öland och Gottland få ytterligare uppgifter om de forn-

land med en därvid varande stensättning, Fig. 194 är förut talat p. 119. Torfäus uti Ser. Dynast. Reg. Dan. C. 6, p. 130, 144 omtalar, att våra Nordgöter begrofvo sina lik antingen vid landsvägen, eller en hvar på det fällt, som tillhörde hans gård, detta kan ej nekas. Men därjämte, beropande sig på Stephanius, berättar han, att begrafningen skedde på det sätt, att man gjorde en aflång, af sten kringsatt bålbränningsplats, utgörande 20 alnar i längd och 3 i bredd, att liket sedan midtuti den brändes, hvarefter askan lades på samma plats uti urnan och högen uppkastades där åfvanpå. Man kunde med skäl fråga, hvar Stephanius fått veta alnmåttet, och att högen just var uppkastad på sjelfva bålbränningsplatsen, samt hvarest uti eller vid högarne märken efter dylika platser finnas? De träffas åtminstone ej i Sverige, men i Danmark får man väl se många aflånge stensättningar, äfven nära högar, men fråga blir, om de varit bålbränningsställen. De anses åtminstone där oftast för Tingsställen. Hafva drakringarne varit bålbränningsplatser, som väl kan vara troligt; så anmärkes, att desse först af mig äro upptäckte och det i Sverige, där de äro alla runda. Men Strahlenberg skall hafva sett aflånge stensättningar vid högarne uti Siberien, där han äfven såg grifter, stensatte dels med huggen, dels med ohuggen sten, trekantige och i parallelogramformer, äfven några stenrör, samt ofantliga ätthögar i mängd, i dessa funnos urnor, stundom 1 aln höga, svärd, knifvar, pilar, prydnader hörande till kläder, ridtyg, små Gudabilder, små och stora polerade metallplåtar med allahanda figurer (således Talismans). De arbetade saker voro dels af järn, dels af vanlig gammal malmart. Pag. 356 berättar han, att vid den lilla staden Abakan var en stor hög, hvars ätthäll var uthuggen såsom en gubbe med mustascher och skägg, han vände sig åt öster och tycktes föreställa en Priap, stenen var 2¼ aln hög, en aln bred nedtill och ¾ öfver skulldrorna, ryggen var fullskrifven med okände karakterer (han visar dem, och jag tycker, att de äro mäst lika de Armeniske bokstäfver), uti en cirkel omkring högen voro 9 små fyrkantige grafvar, utgörande likasom en fredsbana, och

---

minnen, hvilka hittills i jorden minst blifvit undersökte, såsom fotanglar, skeppsformer af alla slag, och cirklar, liknande tingsbanor, då de äro många tillsamman. Bland annat tyckes fotanglen med griftaltare, 2: 39, fordra en dylik undersökning, äfven skall en ytterligare uppgift rörande öfra delen af den offerhäll på högen jag visat Tom. 2, Fig. 103 afgöra, om den är ett altare eller en ätthäll. Ahlqvist har äfven påtänkt en ny plan för sin forskning och ämnar under en fortsatt gräfning i grifter, jämte fäst uppmärksamhet på hvad griftens yttre och hvad jordfynd kunna vittna om den dödes stånd etc. med tillhjelp af Osteologien utröna den jordades kön och ålder. Slutligen må med tacksamhet nämnas, att han, utom månge lämnade uppgifter om Öland, visat mig den vänskap att 1: 82, 151 rätta hvad jag Tom. 1, p. 81 och Nomenkl. p. 185, 186, förledd af Hilfelings på stället gjorda teckningar, uppgifvit om kullerstens-skepp på Öland med dubbla randstenar och stenlaggde halfdäck. Likväl torde Hilfeling hafva rätt däruti, att dylika finnas eller funnits, om ej på Öland, dock på Gottland.

på något afstånd var en bärgsrygg, i form af en halfcirkel, och därvid voro äfven några fyrkantige grafvar. Således låg här en Regent med sin hofstat, och ätthällen visade utseendet af Konungen, eller föreställde en Skyddsgud, som skulle vårda hans grift. Hvem kan säga oss säkert, om de ursprunglige Nordgöter, förrän de kommo hit, lämnat desse minnesmärken efter sig, eller om de endast äro en följd af den likhet flere urgamle Nationer hafva, i anledning af grannsämja, eller af gemensamt ursprung? Men äfven hos oss är ett och annat, som vi ej rätt förstå, utan måste anse för *Flertydige Minnesvårdar.* Hit hänför jag de på Öland befintlige stenrör med källor och särskilde randprydnader, liknande kransar. De fordra vidare undersökning, det vore oväntadt om de befinnas vara griftrör, de kunde kanske möjligtvis öfverst uppe haft ett offeraltare, ehuru sådane svårligen kunna stå säkert, och alldrig befunnits på stenrör, men jag anser mäst troligt, att de öfverst haft en dyrkad skyddspelare i form af en ätthäll, och då man på något ställe däromkring förrättat offret, har skirkällan varit nödig. Vi återkomma således till stenars dyrkan. De små kransar torde kunnat begagnas för att därinnom sätta smörjelse samt rökelsekärl, och om ej till annat, troligen till eldstäder, nödige för de tillämnade offer. Redan i Gamla Testamentets tider smordes icke allenast Konungar, utan allt heligt, så smorde Jacob en helig vårdsten, 1 Moseb. 28: 18, om reste och tillbedde skyddsstenar, liknande våra, talas i 3 Moseb. 26: 1, det heliga invigdes med rökverk och smörjelse, 2 Moseb. 40, och ingredienserne uppgifvas C. 30. Äfven till afgudarnas dyrkan nyttjades rökelse Esaia 66: 3, Hesek. 8: 11, och de som tillbådo vände sig åt öster. Det är icke otroligt, att i de Nordiske grifter, uti hvilka man finner rökelsekakor, äro offerpräster begrafne, hvilka begagnat rökelsen till något heligt bruk. Till smörjelse nyttjades i Norrige sjelfva offerblodet, se Frithjofs Saga om Baldurs hage vid Bergen, och Håk. Adalst. Fostr. Saga C. 16. Om helgade stenars smörjelse hos oss, se Tom. 1, p. 59. Uti Indien, där stundom helgedommar äro kolossaliske, finnas tillbedda, åt Solen helgade stenar af 158 fots höjd, och piedestalen, som uppehåller en sådan, har 363 fot i diameter. Jämför Benares Asiatik Miscellany Tom. 1, p. 388, och Monumens Celtiques, ou Recherches sur le culte des pierres par Cambry p. 166. Hvad åter angår det Keysler uti Ant. Sept. et Celt. anför om våre Nordboars och Celternas stendyrkan och blotkällor, så är allt så ytligt och ofullständigt, att det icke leder till något resultat. I allmänhet kan denna sak och jämförelsen emellan Indisk, Celtisk och Skandinavisk stendyrkan, ännu anses för alldeles outredd, och har jag här endast velat gifva någon anledning till vidare forskning uti detta interessanta ämne. Den längsta Skyddssten hos oss är, så vidt jag känner, den ena af de i Wästergötland ganska märkeligen så kallade Thorshällar, i Frökinds härad och Kinneveds socken vid Sörby, den största liknar en kägla och är 30 alnar hög, den mindre är platt åfvanpå, de tyckas vittna om Dualism, äfvensom de 2 store skyddshällar, upplaggde på en gemensam stenfot uti den närgränsande Wårdkumla

socken vid Hällestorp, men i samma provins har äfven tretalet bibehållit sin helgd; ty 3 skyddsstenar hafva gifvit namn åt säteriet och byn Trestena vid Skara. Vi komma nu till de gråstensrör på Öland, uti hvilka jag förmodar att skyddsstenar fordom stått, åt hvilka man offrat. Fig. 51 kallas Blårör, möjligtvis i anseende till färgen på den olja, med hvilken stenen blifvit smord. Röret är beläget emellan Borgholm och Köping, har 194 steg i omkrets och 12 alnars lodrät höjd, det har fotkädja, *a* är en nedsänkning i röret, man vet ej af hvad anledning, (kanske för att visa ett fotspår efter någon ofantlig varelse), *b* en dubbel ganska väl gjord stensättning i form af en krans, förmodligen offerprästens plats, *c* mindre ordentliga kransar, *d* någre koniske stensättningar. Fig. 62 är i samma trackt, omkretsen 130 steg, lodräta höjden 6 alnar, *a* en nedsänkning, där förmodligen stora skyddsstenen stått, *b* en uttorkad skirkälla på norra sidan, *c* en uti kransen varande, endast tre fjerdedels aln hög, rest sten, ifrån hvilken en stenrad leder till källan, förmodligen offerprästens plats. Fig. 59 äfven i samma trackt, omkretsen 134 steg, *a* skirkällan åt norr, som ännu har ett ganska godt vatten, omgifven af en stenmur, formerande ett aflångt rum, förmodligen offerprästen ägnadt, däruti fordom äfven ett altare torde varit. Teckningarne äro meddelade af Ahlqvist, de finnas äfven uti Peringsskölds Saml. om Öland på Kongl. Biblioteket. Fig. 52 har jag aftagit på stället vid Brunstorps fiskläge i Skåne, Ljunits härad och Balkåkra socken, det är en aflång fyrkant, bestående af reste stenar omkring 3 alnar höge, hela norra sidan befinnes nu stående i en gärdesgård, både Östersjön och landsvägen äro ganska nära, längden är 42 steg och bredden 22, äfven äro i grannskapet ätthögarne, kallade Fulshög, Sellebjer och Ekebärgs-backen. Denna, äfvensom flere andre dylike fyrkanter, har kunnat vara en grift, ett tingsställe, en evigesbana och en altarplats; ty därtill, att den utgjort någon del af ett slagfällt, finnas nu inga anledningar, således anser jag den ännu flertydig. Kyrkan är både vacker och märkvärdig, altartaflan är gammal och har flera lämmar, på den helige talarstolen ser man bland annat Marcus, och bildhuggaren, vetande att det Gudsmannen skref var ett Evangelium, har placerat vid honom en liten gyldene ängel, som spelar på violin. Här ser man äfven längre ned i kyrkan träbilder i kroppsstorlek, föreställande Christus och alle Apostlarne med deras insignier, se Tom. 2, p. 114. Utom flere bildhuggerier och målningar på hvalf och väggar, ser man epitafier öfver *Fredrik Wlfeld* till *Borsöe*, som dog 1596, och hans Fru *Berette Marsvin*; och öfver *Christian Wrne*, *velbestalter Oberste* för det Svenska *Westerbodiske regemente*, hvars föräldrar voro Danmarks Råd och Marsk *Jörgen Wrne* och *Margrete Marsvin*, han var född på Kronoborgs slott 1626, och dog på Marsvinsholm 1667, och var han gift med *Ide Daa*, som var en dotter af Danska Riksrådet och Amiralen *Claus Daa* till *Borgebye* och af *Ingeborg Passberg*. Fig. 170 är den p. 119 nämda stensättning vid runstenen Fig. 194 i Småland. Detta lär vara lämningar efter någon gammal hednisk stensättning, på hvars ena

sten, man sedan ristat runor. Annars är det ej ovanligt, att man vid ett hufvudmonument finner en eller flere reste stenar, likasom till vårdhållare, och finnas 2:ne sådane vid altarplatsen i skogen Köpinge Tall på Öland, Tom. 2, p. 105, Fig. 205. Till Flertydiga Monumenter räknar jag äfven en stensättning uti det fordna Svenska Pomern, Fig. 93, det är beläget vid 1½ mil från Greifswald vid landsvägen till Loitz. Teckningen är af min fordne följeslagare på Antiqvariska resor, Medicine Kandidaten G. A. Hammarlind. Tid och tillfälle tilläto honom ej att verkställa de nödige mätningar, men emedlertid ser man, att detta minnesmärke mycket liknar både de Svenske och Danske. Det kan hafva varit en eller 3:ne grifter, ett tingsställe, eller 3 altare inom en fredsbana 88).

Nu ett ord, innefattande vägledande anmärkningar för mindre erfarne älskare af fornminnen, som samla uppgifter. Hälldre än att förgäta något af vigt, bör allt omständligen antecknas. Man bör ej hasta med att bedömma fornlämningens ändamål, därtill fordras en långvarig forskning och framför allt att hafva rest och sett mycket på flere ställen i Norden, utan att hafva medfört några af en tillfällighet förut fattade meningar. Litteraturens annars ljusa Verld öfversvämmas af en syndaflod af ord, ej af sak och sanning, hvaraf man aldrig får tillräckligt under jordlifvets kårta bana. Allt hvad som anföres, för att sätta sig sjelf och några moderne vändningar, men ej ämnet i dagen, är väl ett, ehuru i sig sielf vämjeligt, bete för den ytlige, men han fastnar ej länge därpå. Man vill endast hafva så mycket, att saken kan rätt fattas och, om den stundom synes mindre intagande, något litet, som kan göra den lättsmält. Vid Antiqvariska arbeten bör den, som har för sig en mängd af samlingar, framför allt bringa i ljuset det, som är af vigt, det är som kan leda till någon bestämmelse. Man igenkänner strax den mindre kunnige, ehuru nitiske forskaren, om han med mångordighet utsväfvar, endast för att visa någon beläsenhet, eller ock vid det uppgifna monument med ett visst eftertryck fäster sig vid småsaker, som intet upp-

88) För den fornälskare, som skulle få tillfälle att bese ön Rügen, vill jag uppgifva några ställen, som borde besökas: *Rugard* eller Rudigard, en gammal borg på största höjden af ön, ej långt ifrån staden Bergen: *Carenza Burg* söder om staden Gartz, fordom ett Tempel, såsom man säger, åt Slaviske Gudar, som hetat Rügevit, Porevit och Poremutz: Vid *Sagard* har varit Tempel åt Gudinnan Hertha: *Dubberwort* har lämningar af Tempel eller Offerställe: *Tempelberg* vid Bobbin likaledes: *Arkona* på öns norra udde har varit en betydlig fästning, samt haft ett Tempel åt Guden Svantevit, hvilket förstördes af Danskarne, då de intogo ön 1168: *Wostewitz* på Borowerbärgen på halfön Jasmund visar ännu grafvar och offerhögar: *Stubbenkammer* är belägen på östra sidan af ön, här bör man se Königsstuhl, där Kon. Carl XII år 1715 åt frukost och besåg ett sjöslag emellan Svenska och Danska fartyg i Greifswalds-viken. Desse ställen, af hvilka jag besett några, äro mig benäget uppgifne af Major Ennes, som äfven sjelf sett en större del af denna sköna Odoacers födelsebygd.

lysa, och kanhända glömmer just det, som skulle göra uppgiften brukbar och leda till resultat. Det vore ej olämpligt att indela Antiqviteter, likasom annat med bestämdt värde, uti lösören och fastigheter. Med fynd är det alltid likgilltigt att veta hvilken dag, af hvem och af hvad anledning det fanns, ja ofta till och med i hvilken provins och socken det funnits, likväl bör allt uppgifvas. Men af vigt är att känna ämnet, metallen eller stenarten, hvaraf det är gjordt, om penningar eller flere andre saker voro med i fyndet, om det kan hafva skaft, om multnade stycken af skaftet förefinnas, om det har hakar och fästen, om det har lång nållik spets, om det har slipad ägg, om det kan brinna och nyttjas till rökverk, om det är taget ur någon grift och af hvad slag m. m. hvilket allt leder till bedömmande af dess användbarhet och dess ålder. Med Inskrifter skall man ej befatta sig, om man ej har någon kännedom af alfabetet och språket samt de i en mindre odlad tid vanlige vårdslösheter, hvilka böra blifva i sitt oförbättrade skick. Vid ruiner, (se T. 1, p. 125), samt högar och stensättningar är, såsom vid andre fastigheter, bland det hufvudsakliga lokalen det första, ja till och med är en bifogad kompassnål alltid välkommen och stundom alldeles oumgänglig. Antalet af 3, och vid stenar äfven af 12 och 24, bör väcka en särskild uppmärksamhet. Är ett monument af kändt slag rubbadt eller skingradt; så blir frågan, huru mycket för en viss dag är eller var i behåll, en bisak, som likväl bör nämnas, angelägnare är, om man kan få spörja, huru det varit i sitt fullständiga skick, eller om man därtill kan sluta af andre, som äro orubbade. Vid kummelgråttor är hufvudsakligt att anföra, i hvad väderstrek ingången är, äfvenså alla stenarnes yttre och inre släthet eller ojämnhet, samt om det har förvård, tröskelsten m. m. Vid offerställen, där altare finnes, är hufvudsaken att grannska dess öfra del, äfven böra fredsbanor, skirkällor m. m. anmärkas. Vid tingshögar beskrifves noga planen öfverst på högen, och vid alla minnesmärken anmärkes höjd, vidd och vårdprydnader m. m. Vid alla slags flertydiga fornlämningar är undersökning genom gräfning en hufvudsak, icke så mycket för att se uti grafvar, hvad jämte de dödas stoft finnes, (ty förändringarne af grifters inre äro nogsamt kände och ofta undersökte, och fynd hafva vi i tusendetal), utan i synnerhet för att med säkerhet kunna bestämma, hvilka former alltid, stundom, eller alldrig innehålla grifter. Är monumentet ej på orten allmänt, bör det efter gräfningen fullkomligen återställas i sitt fordna skick. Dessa äro i korthet mina åsickter af föremålen för vår forskning, hvilka naturligtvis äro lämpade efter de framsteg Nordiska Archäologien redan gjort, hvarföre de i en framtid länge torde blifva gällande. För öfrigt älska vi alla hvarje undersökning, i hvad form och efter hvad åsickt den ock må framställas, då den kan gifva en ny, eller bestyrka en känd uppgift om fornverlden; ty ehuru sinnligt vi alla äro fästade vid ögonblicket, känna vi dock, i den mån vi äro lyckligt danade, en njutning, ja ett behof och en uppbyggelse af att tänka på det framfarna, äfvensom på det vigtiga tillkommande.

Hvad säga oss slutligen desse spår efter Fornfäder, orygglige i sin känsla af sjelfständighet såsom bärgshällarne? De tala äfven till Medborgaren. Hvad säga dessa minnetsvårdar, utmärkte af enkelhet, tilldanade af mull eller af ohuggne stenmassor? Skandinaviens Konung har sjelf besvarat frågan vid slutet af Stortinget i Norrige år 1816. En ljus blick insåg slutmeningen af Nordboars Runor, och han lät ljuda *C'ette voix intérieure, mille fois répétéepar les Tombeaux et les Souvenirs de leurs pères, qui leur crie: Soyez pauvres, mais indépendans et honorés! Que cette voix vous soit à jamais sacrée!*

ASHMOLEAN
OXFORD
MUSEUM

Fig. 1.

ua tōrdū m·cc·lxvii·fundat' est iste loc' p nobilē dūm dūm holmgerū militē acco

Provīcia terre salutis habet	Provīcia pener hīt	Provīcia apulie hīt	Provīcia
custodias·v·loca frm·lxxxiii	custōs·vi·lō frm·	custōs·x·lō frm·	hīt custodi
loca scē clare xii	xlix·lō scē clare·xviii	xxxii·lō scē clare·vi·	frm·xxi·lō

p venabilē dūm dūm olavum epm Revalem cōsecrat' ʒ singlari būficio dotat' m

romanie vel grecie	Provīcia sycie hīt	Provīcia terre scē hʒ	Provincia Portugalie
m· loca fratrū·xii	custōs·iiii·lō frm·	custōs·iii·lō fratrū·x	custodias·vii·loca fr
clare· viii·	xviii·lō scē clare·v	xiii·lō scē clare·v	xiiii·lō scē clare·xiii

Iste loc' provincie ordinis cismōtane Nota ordo frm minor quē du

Provīcia dacie habet	Provīcia saxonie habʒ	Provīcia polonie hīt
custodias·viii·loca	custodias·xii·lō frm·xl	custodias·vii·lō frm
frm xxxv·loca scē clare ii·	lō scē clare·vii	lxx·lō scē clare·vi

mīro et locor ac p mundū lōge lateqʒ diffudit·habet·xxxvi·pvīcias loca fratrm mille sexcēt

ungarie	Provīcia ybernie hʒ	Provīcia anglie hʒ	Provīcia francie hīt	Provīcia burg
vii·lō frm	custōs·iiii·lō frm	custōs·vii·lō frm	custodias·viii·lō frm	e hīt custōs·vi
scē clāe·iiii	xxxiii·lō scē clāe·iii	xlii lō scē clare xxi	xli·scē clare·xiiii·	frm·xlviii·cla

J. Hstad

rch 2.

ia dnam katherinā	spe dni alexandri pp iiij	7 archiepi lundn	dni pleniiac demu	
	Provicia calabrie ht	Provicia cicilie ht	Provicia sclavonie hob3	Provicia
o	custos iij · loca frm ·	Custodias · v · lo frm	custodias · iiij · lo frm	ht custos
or	xxx · lo scē clare · v ·	xxviij · lo scē clare · iiij	xxiiij · lo scē clare · iij ·	loca scē

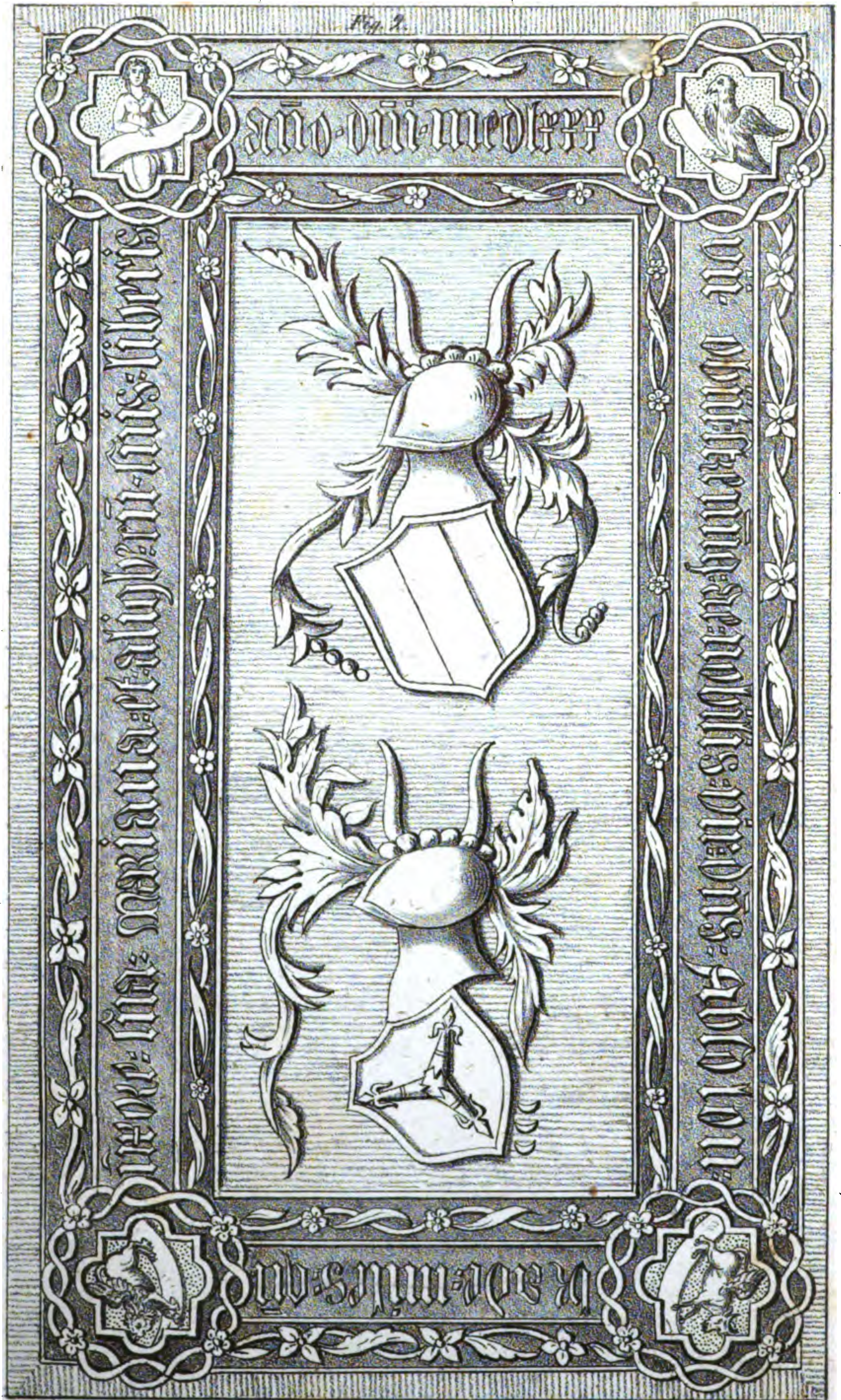
a scij nicolai epi 7 c3 7 scē Kathine vg 7 mr			cū sumo altari ad honorem scip
vicaria tartarie ht	vicaria bolnen3 hab3		apti 7 scī laurēcii mris scor con
custos · iij · lo frm xvi ·	custos · iij · lo fratrum		fessor fracisci 7 dnici · dnica
lo scē clare · ii	xij · loc scē clare nulla		octam pet 7 pauli ē dedicacio istr

	mitis gloriosis sancti	sui francisci multiplicauit in plonar	
icia superioris a ·	Provicia austrie hab3	Provicia bohemie ht	Provicia
ht custos · viij · lo frm	custodias · vi · loca frm	custodias · vii · lo frm ·	h3 custodias
ca · scē clare · xxii ·	xxvii · lo scē clare xxiiij ·	xlii · lo scē clare · xii ·	xlvii · lo

· Loca soror ordīs scē clare · ccc · lii · Et sunt sumt duo milia · c · lxxx v –				
ovicia prucie	Provicia aquitanie ht	Provicia turonie ht	Provicia aragonie ht	Pro
ustos · viii · lo	custos · x · lo fratrū	custos · v · lo · fratrū	custos · v · loca fratrum	cus
n · lon · cla · xv	lxxxi · scē clare · xv ·	xxxvi · lo scē · clare · viii	xxxviii · lo scē cla · xxvi	xli

ster-kyrka.

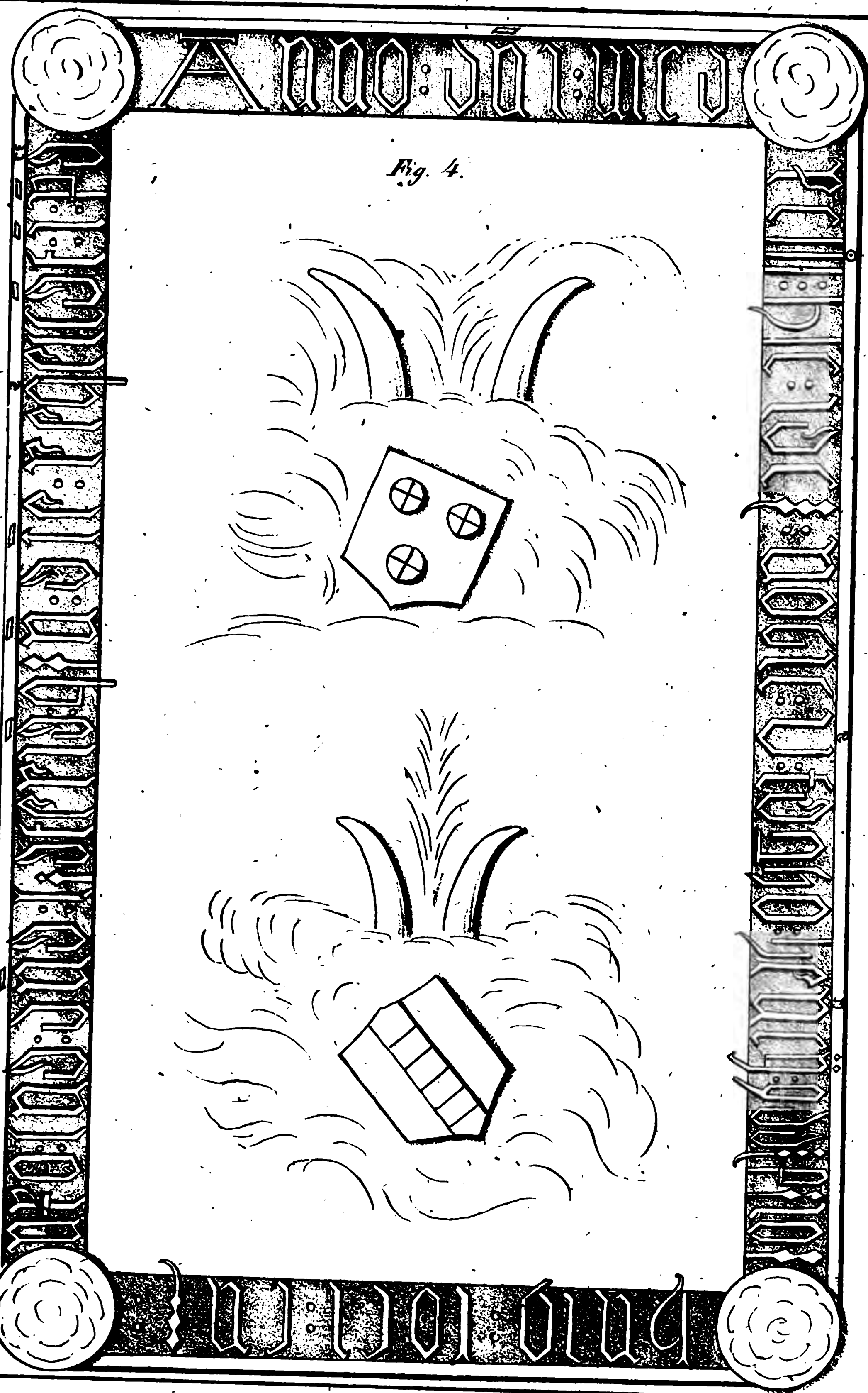
Pl. 3.

Pl. 4.

Fig. 3.

I. Bosjö klosters-kyrka i Skåne.

St Olof.

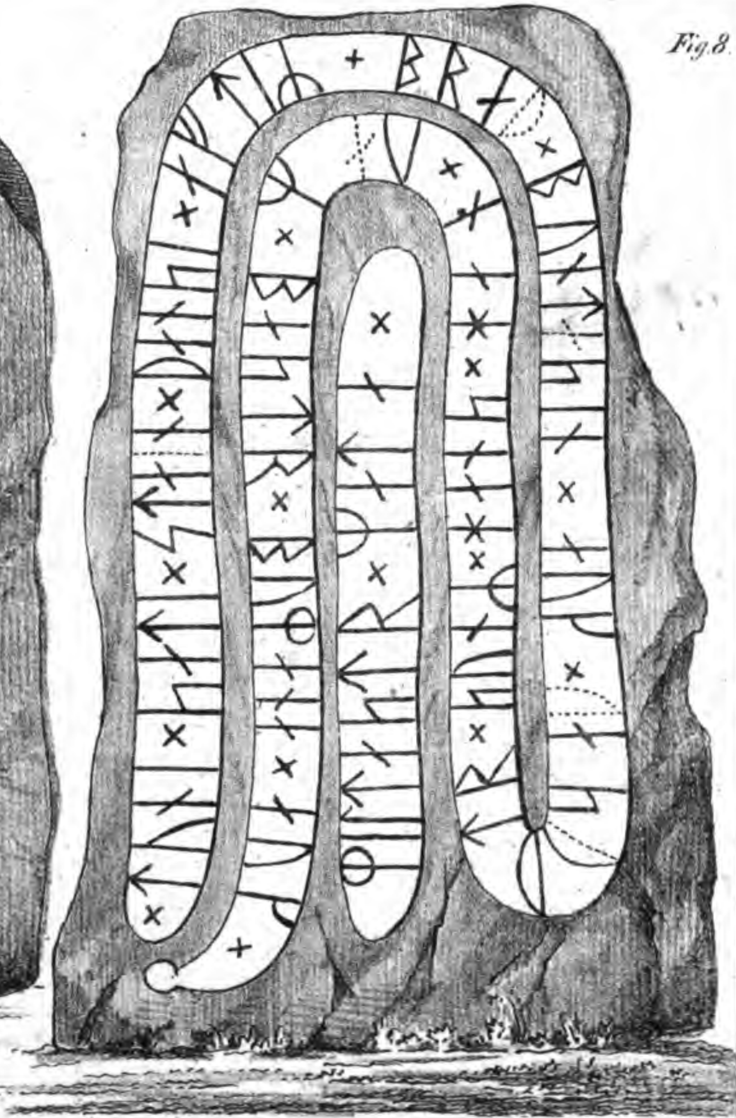
Fig. 6.

St Anna.

Pl. 8.

Fig. 7.

Fig. 8.

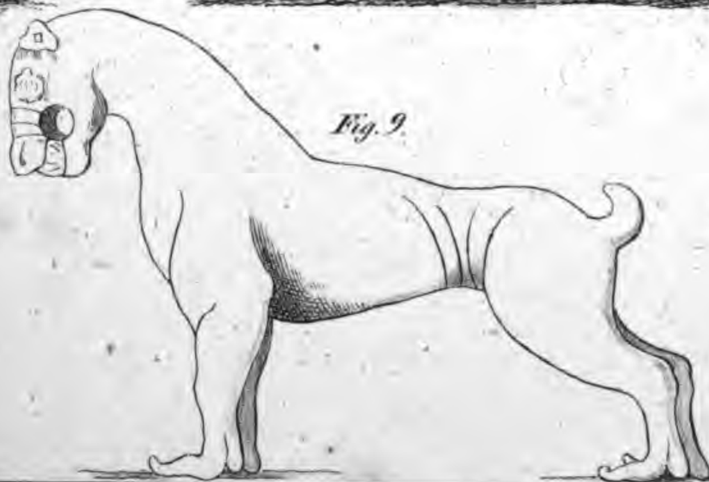

Fig. 9.

Fig. 11.

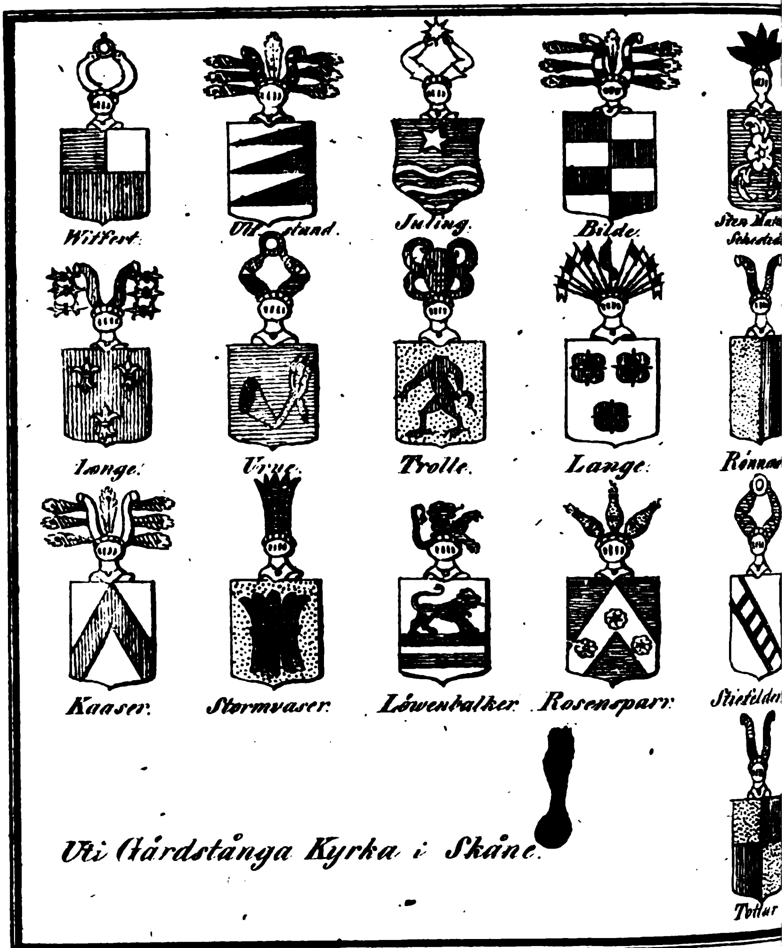

Fig. 12.

Fig. 13.

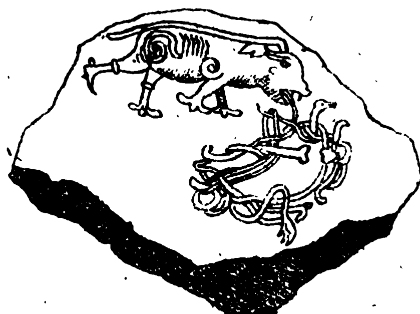

Fig. 14.

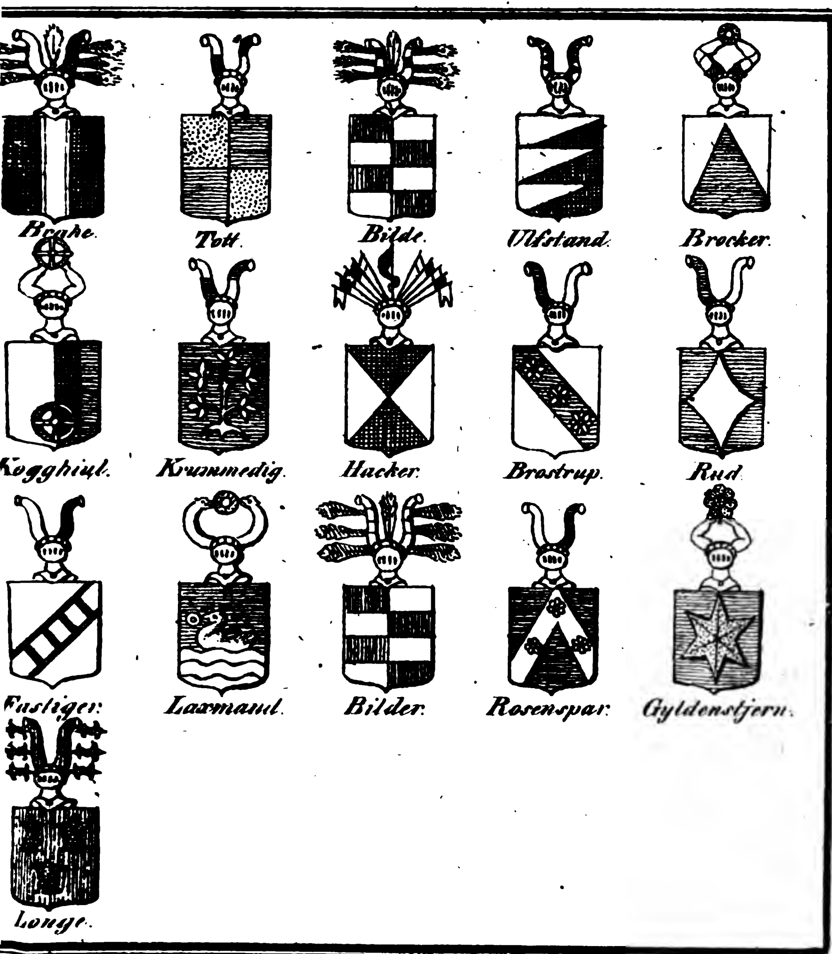

Fig. 20.

Fig. 18. Fig. 19.

Fig. 17.

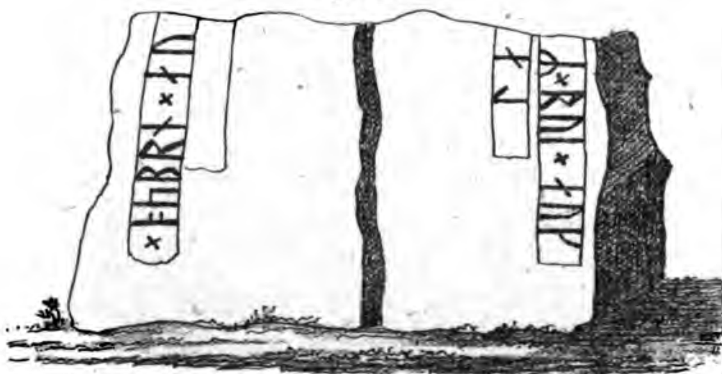
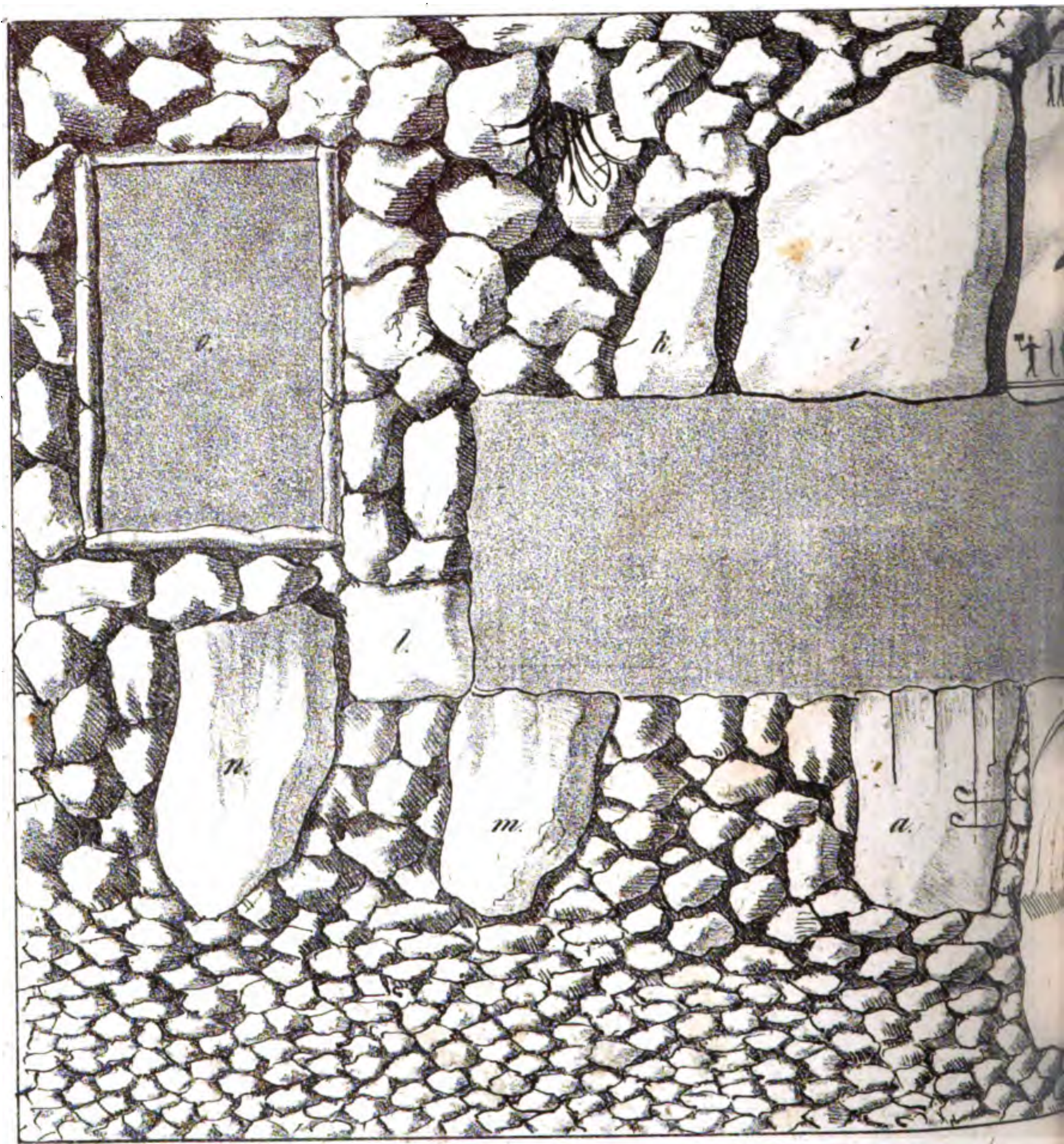

Fig. 16.

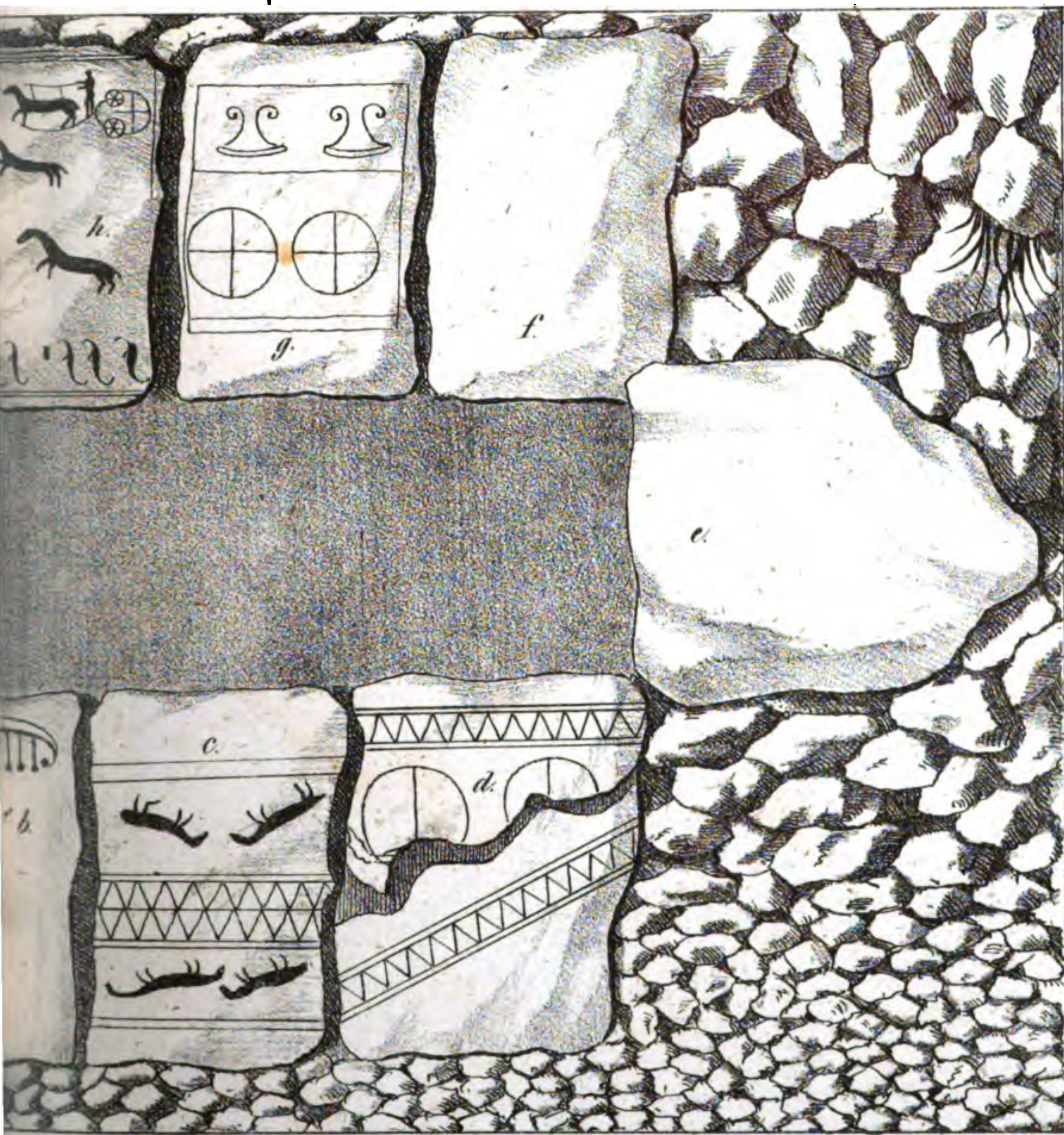

Fig. 15.

Fig. 21. Kiviks Mon

...tet i Skåne.

Pl. 13.

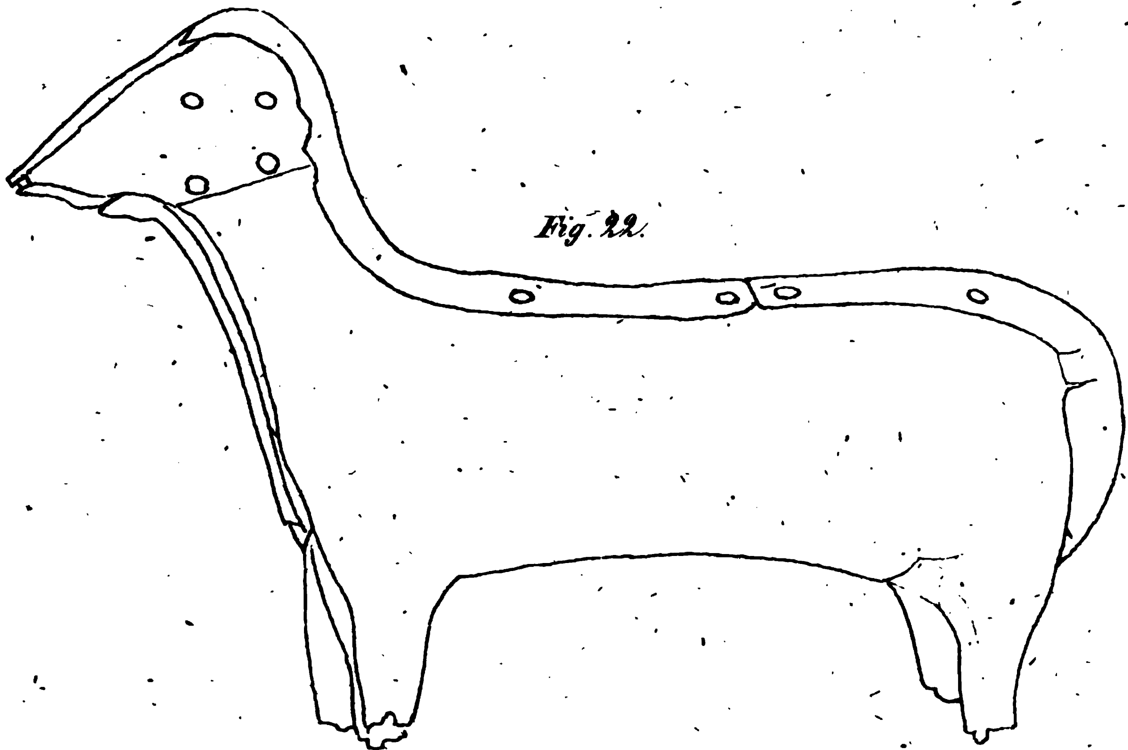

Fig. 22.

Fig. 23.

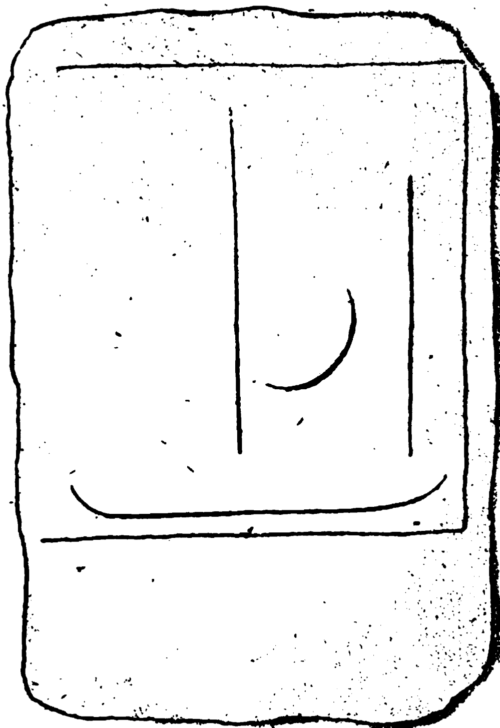

Fig. 24.

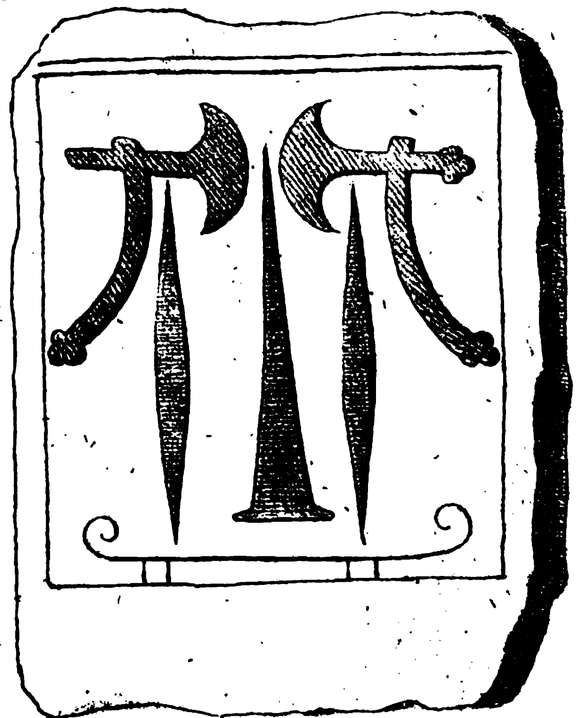

Fig. 25.

Fig. 28.

Fig. 29.

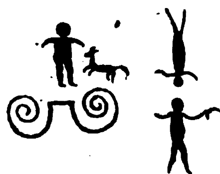
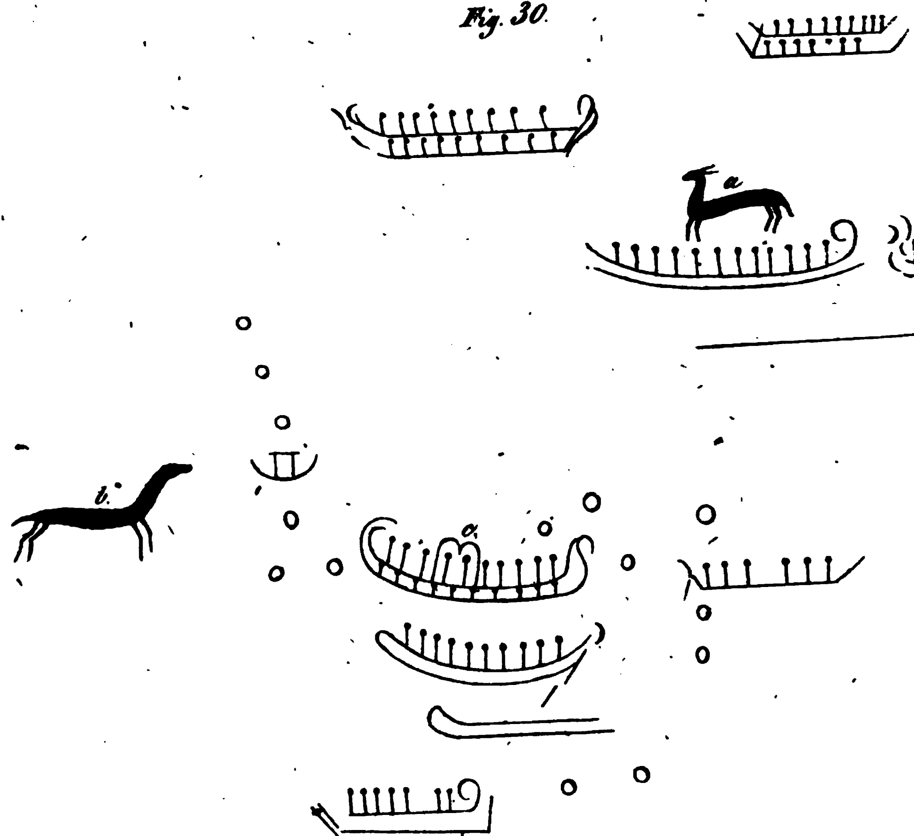

Fig. 30.

Söder.

Fig. 26.

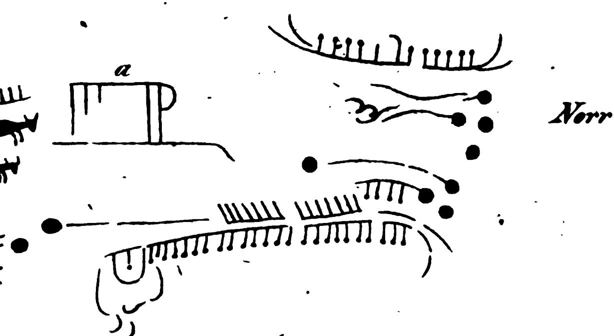
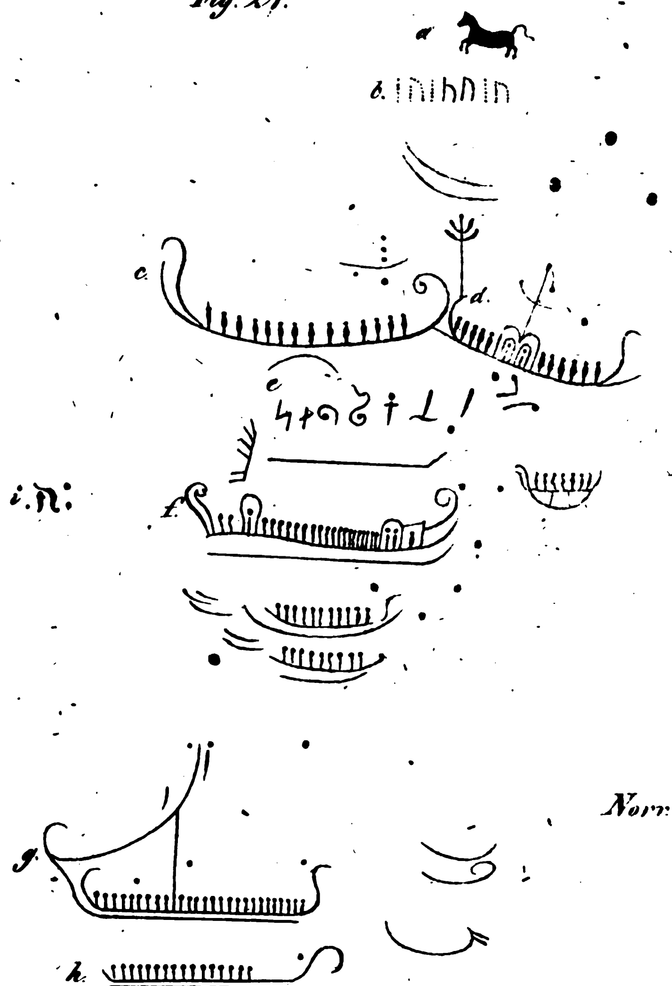

Fig. 27.

Norr.

Fig. 31.

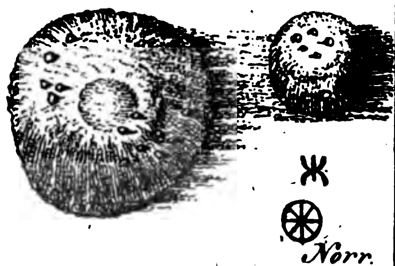

Fig. 32.

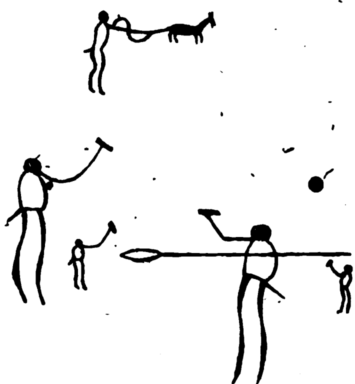

Fig. 33.

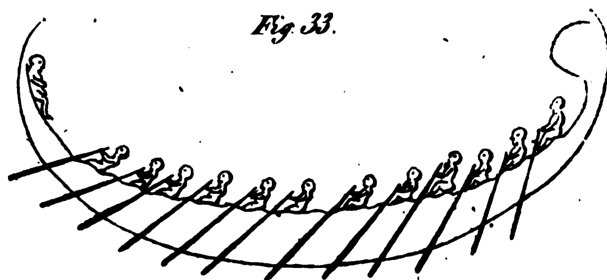

Fig. 34.

Fig. 39.

Fig. 42.

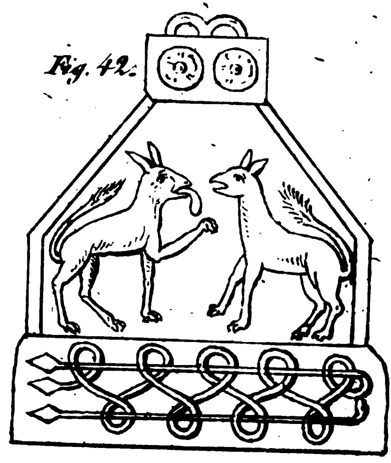

Fig. 40.

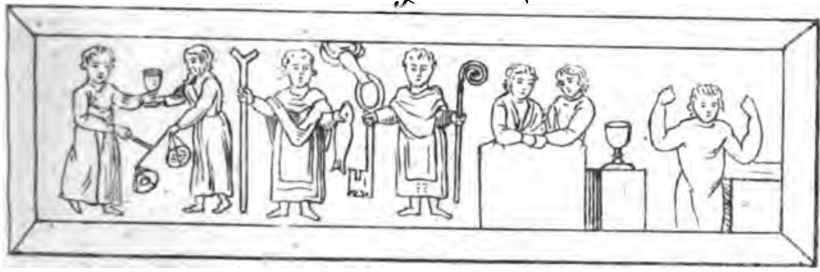

Fig. 43.

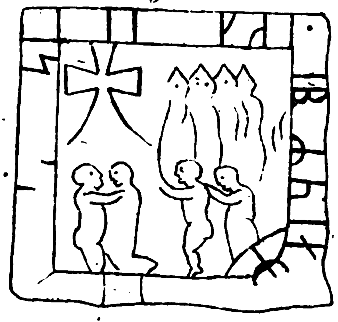

Fig. 41.

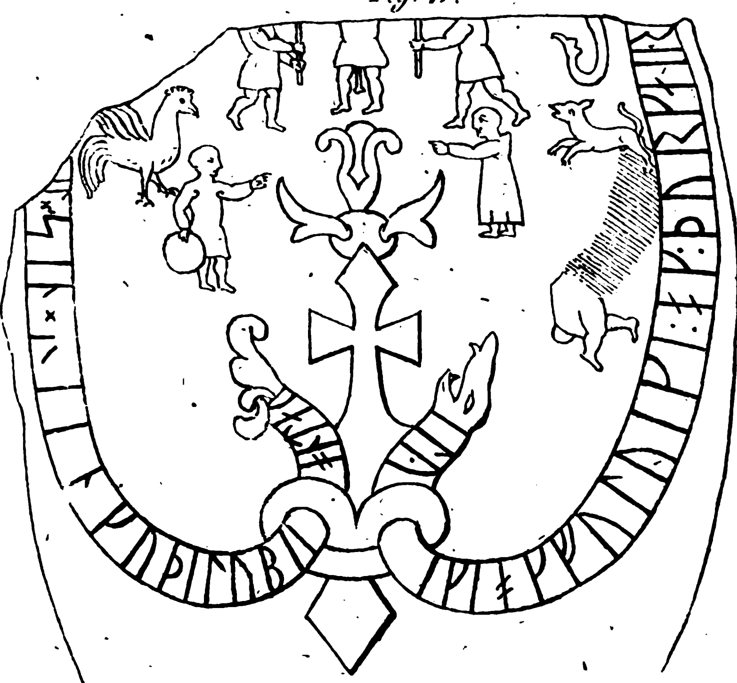

Fig. 44.

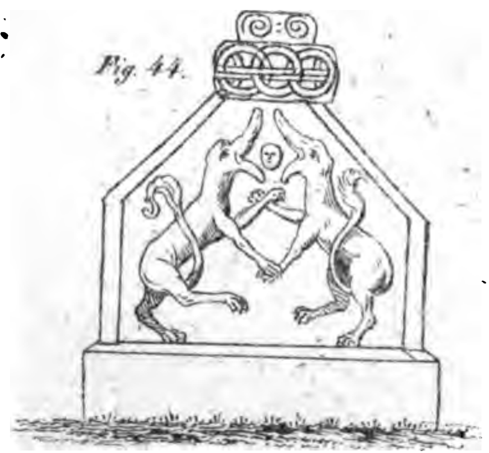

Fig. 45.

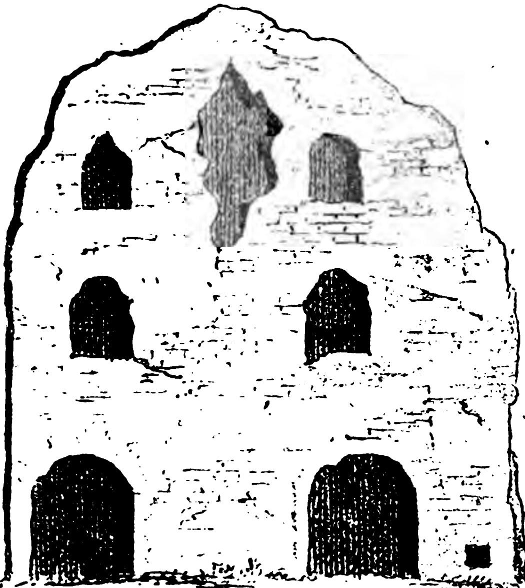

Fig. 46.

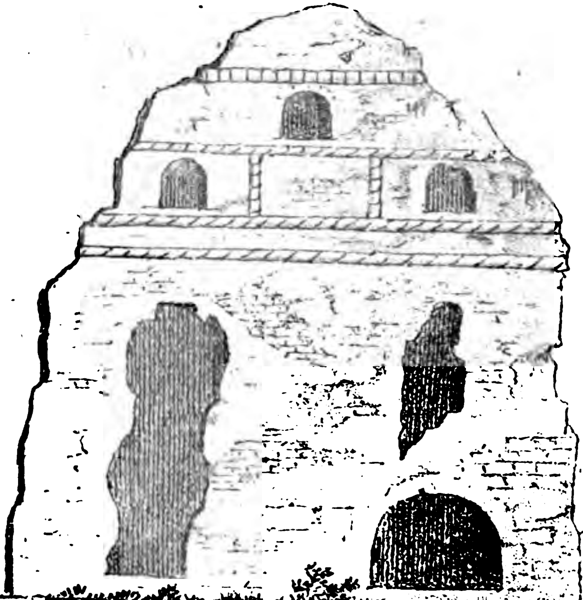
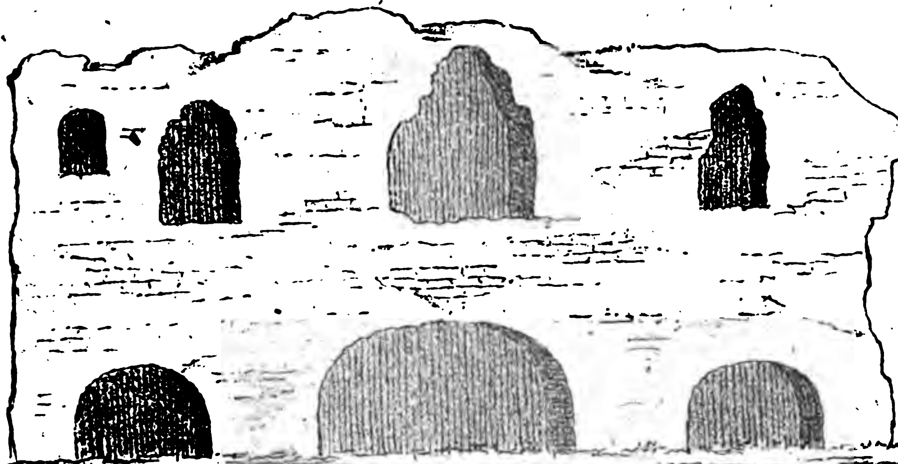

Fig. 47.

Ruinerne vid Månstorp i Skåne.

Fig. 48.

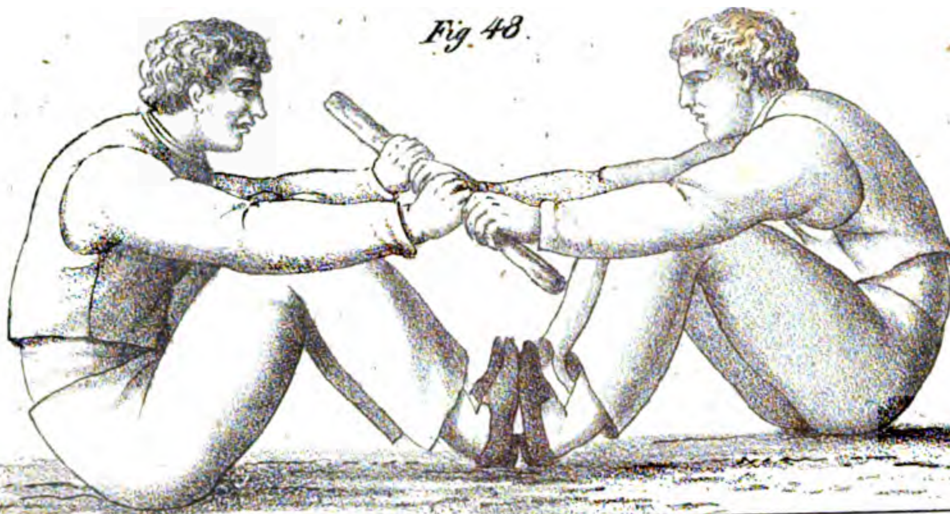

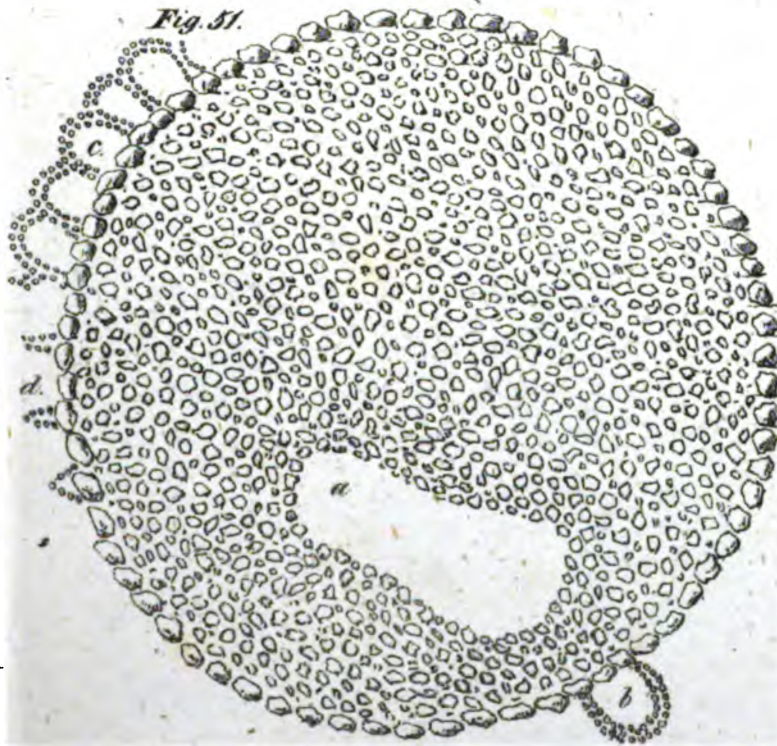
Fig. 49.

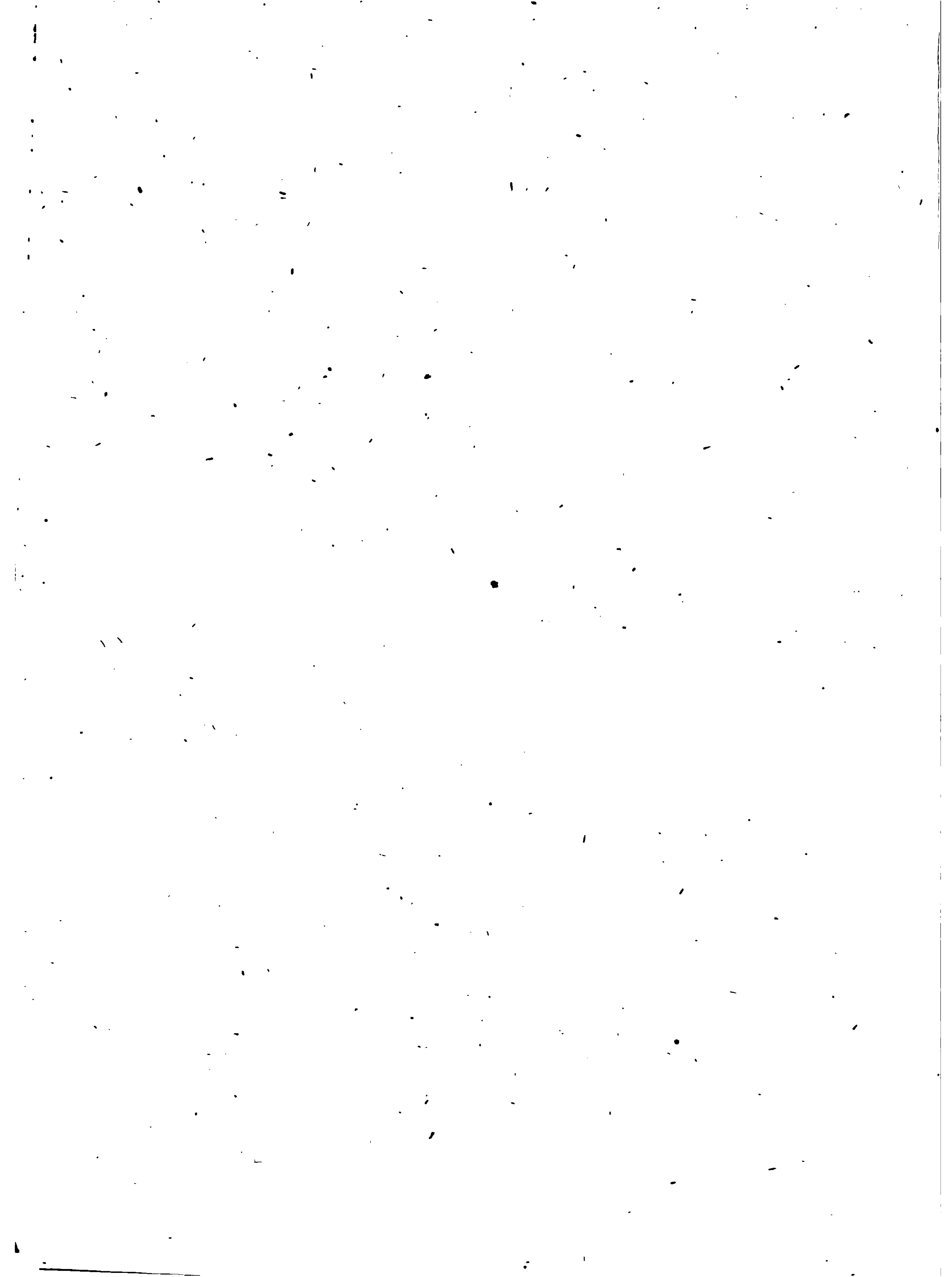

Fig. 50.

Fig. 51.

Pl. 20.

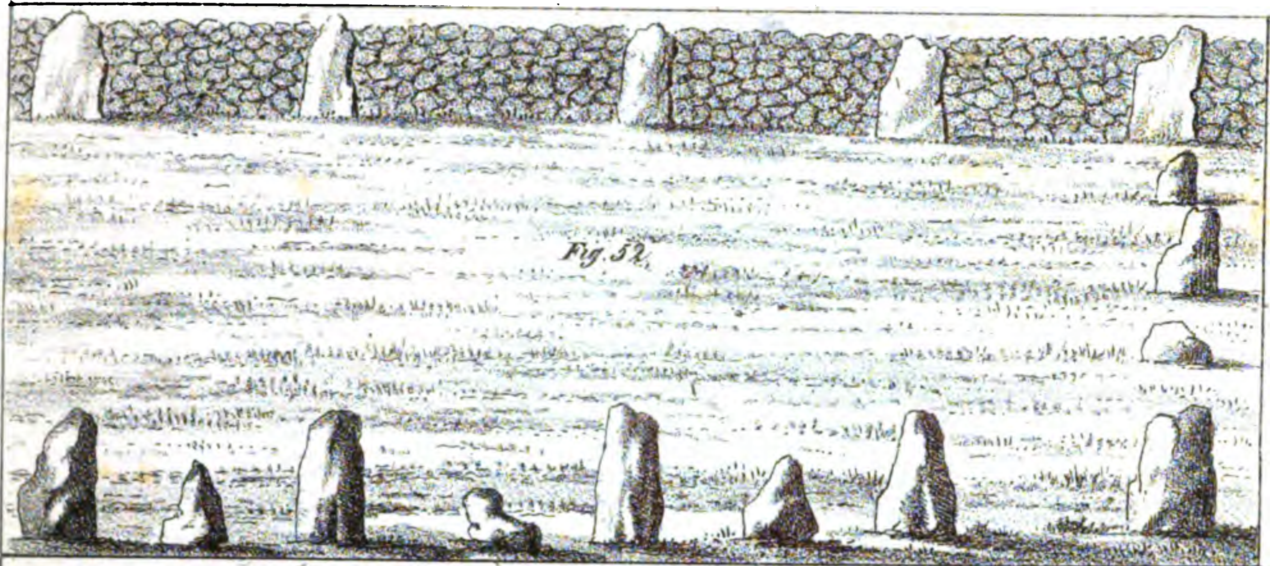

Fig. 52.

Fig. 53.

Fig. 57.

Fig. 54.

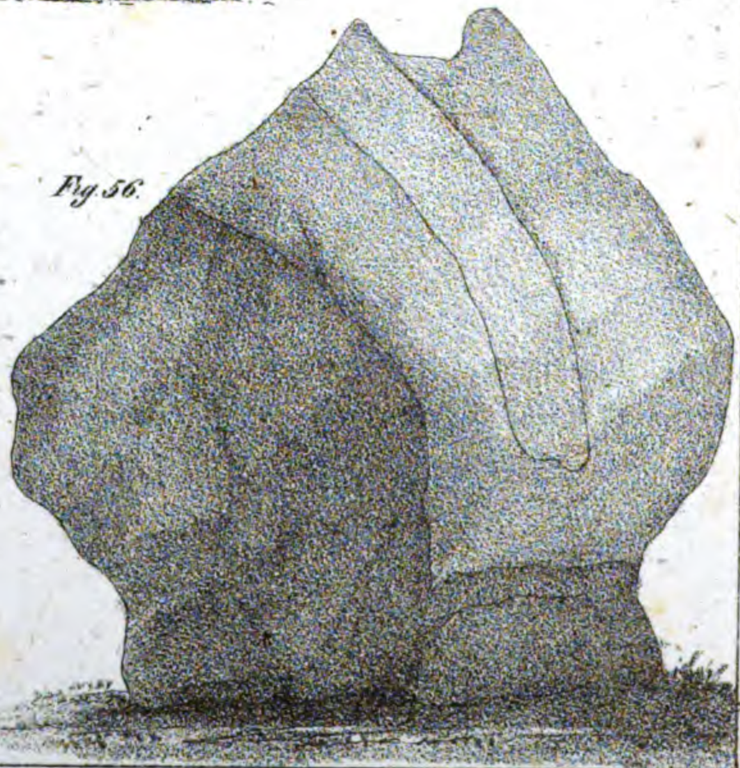
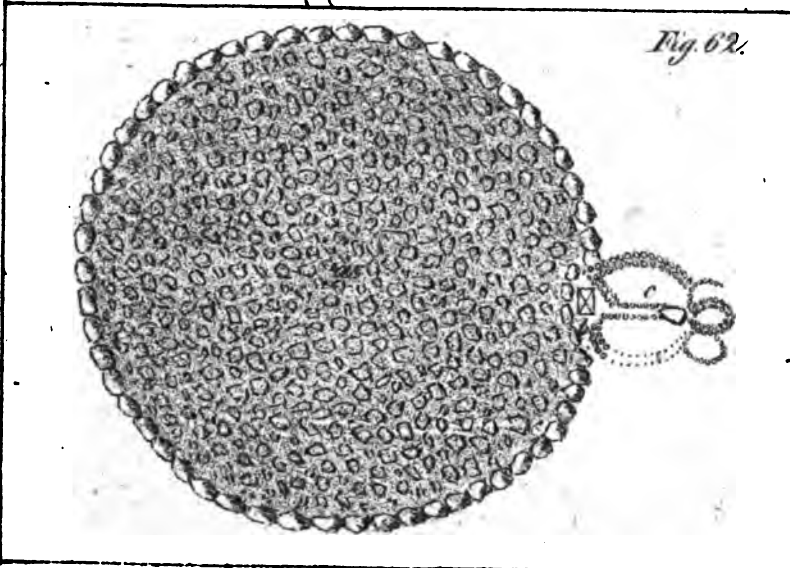

Fig. 56.

Fig. 55.

Fig. 58.

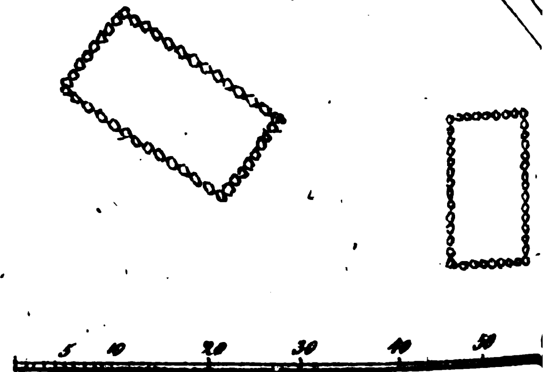

Fig. 59.

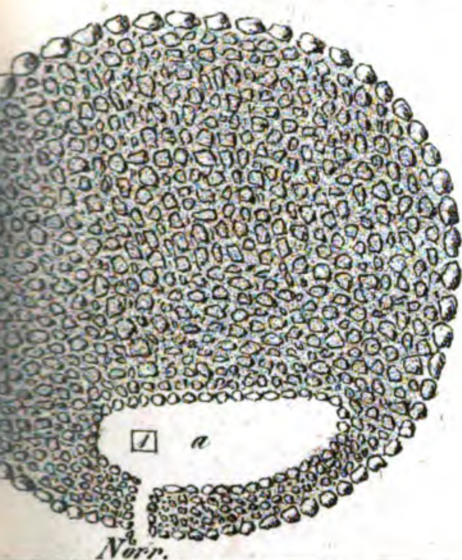

Fig. 60.

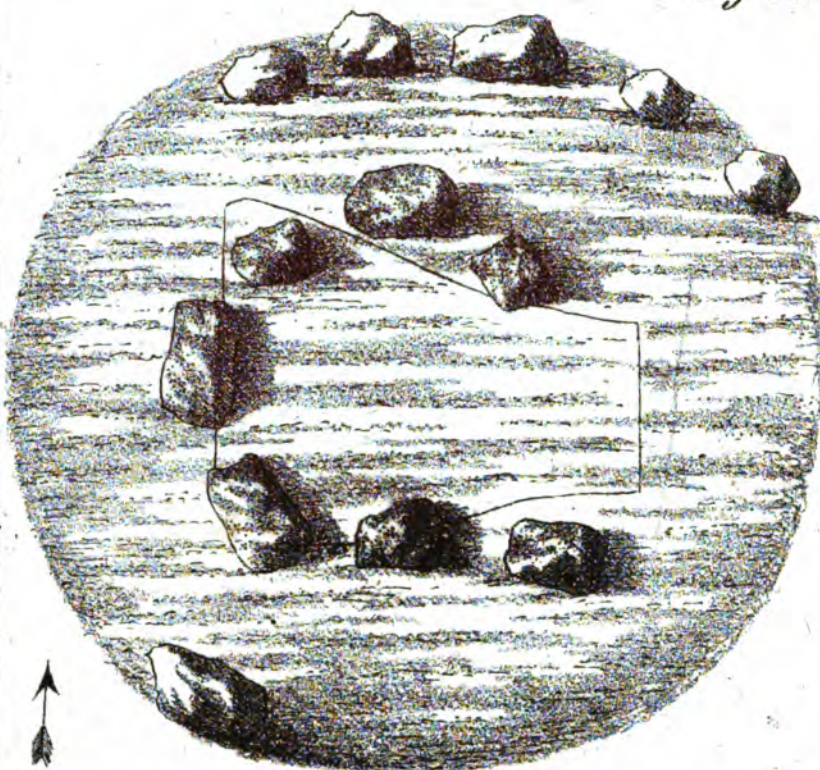
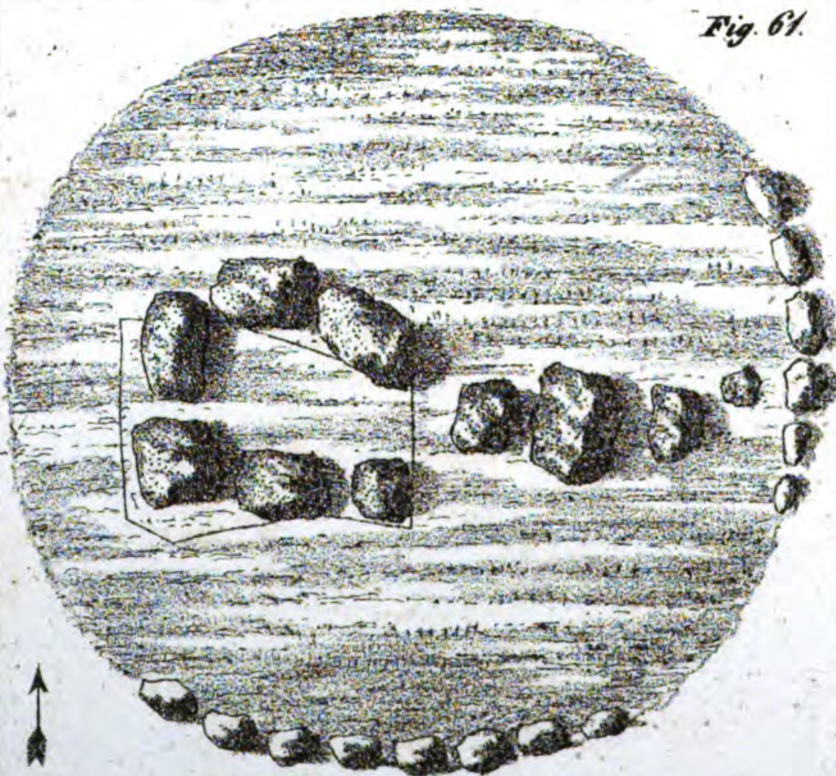

Fig. 61.

Pl. 23.

Fig. 63.

Fig. 65.

Fig. 64.

Fig. 66.

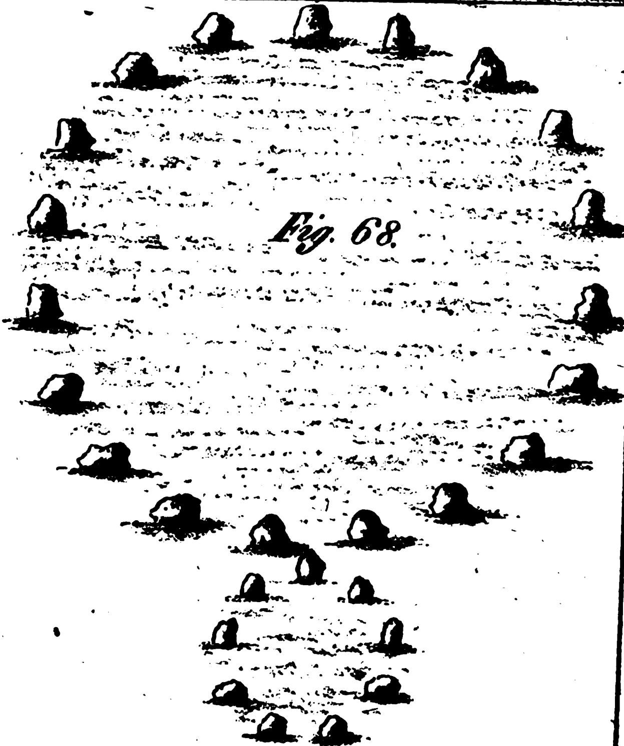
Pl. 24.

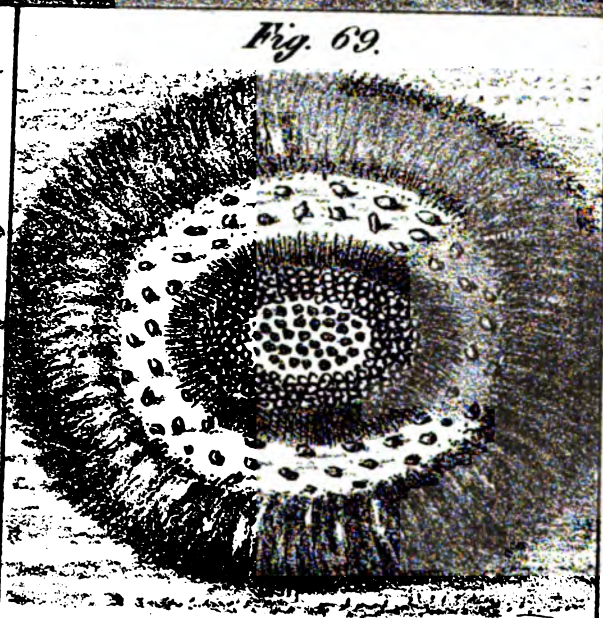
Fig. 67.

AMSG.KNDR.
1594.
GFR.BGS.
1640.

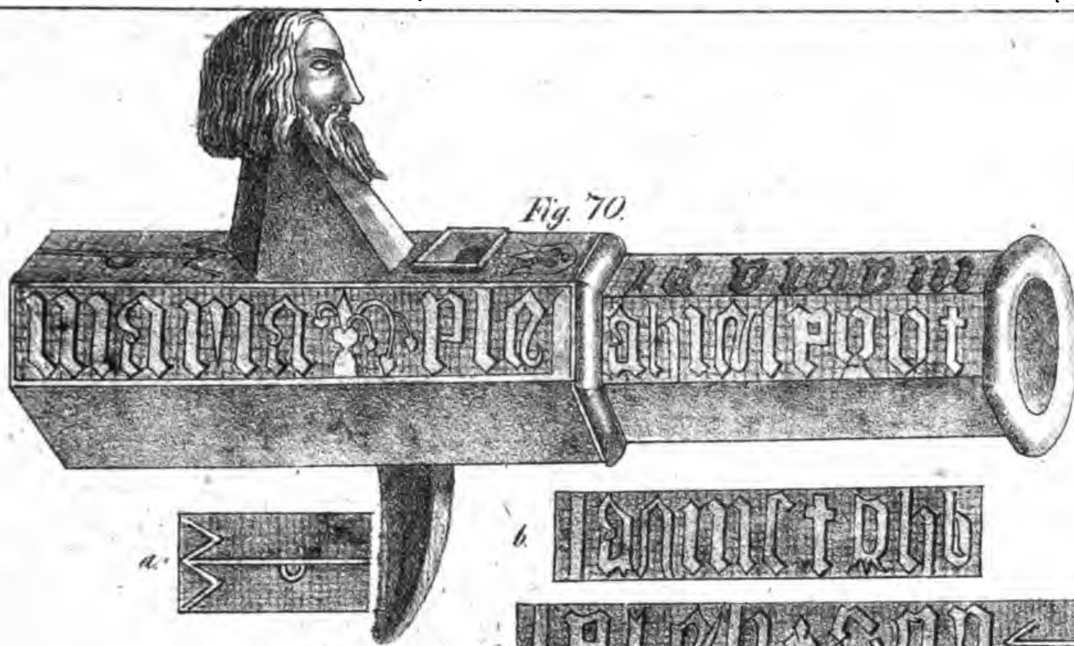
AIF. CMSB.
1668.
CHF · MCS
1739.

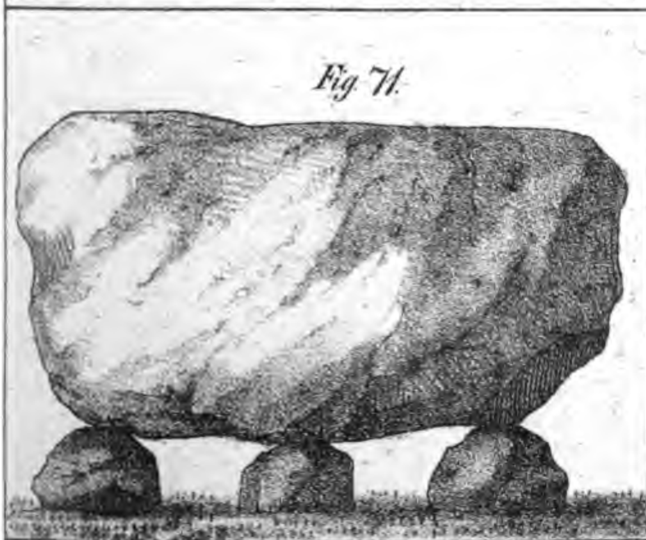
Westra Sidan.
Östra Sidan.

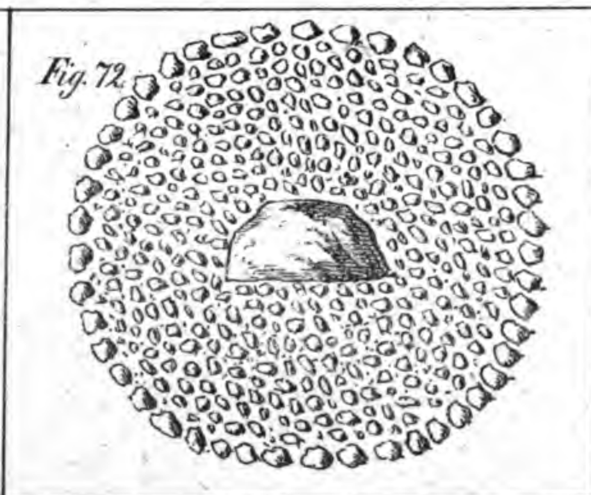

Fig. 68.

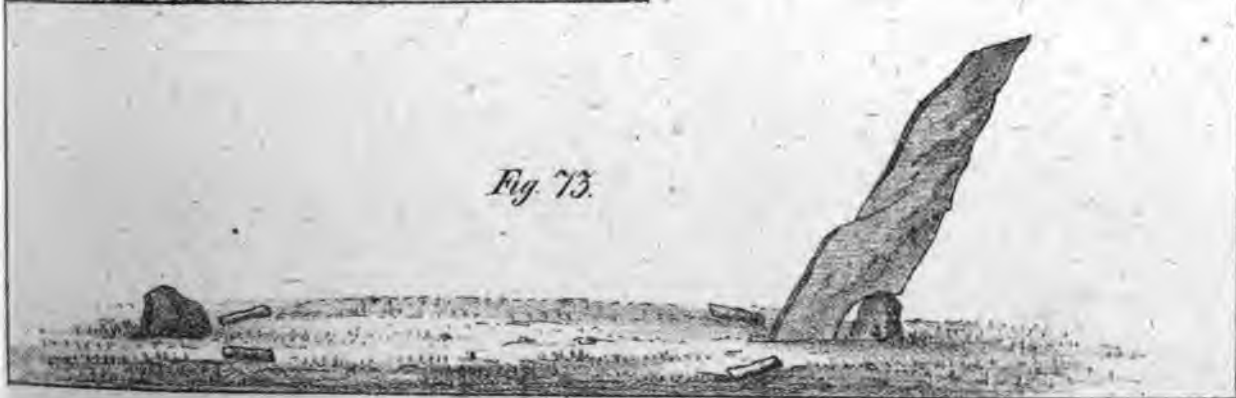

Fig. 69.

Pl. 25.

Pl. 26.

Fig. 74.

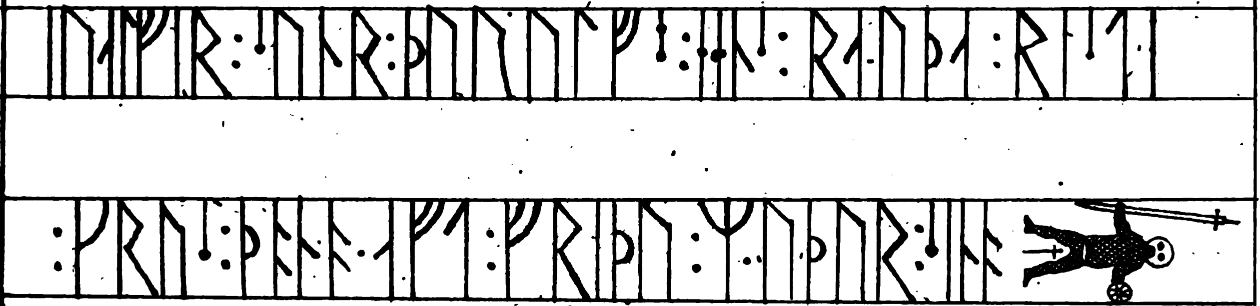

Fig. 75.

Fig. 76.

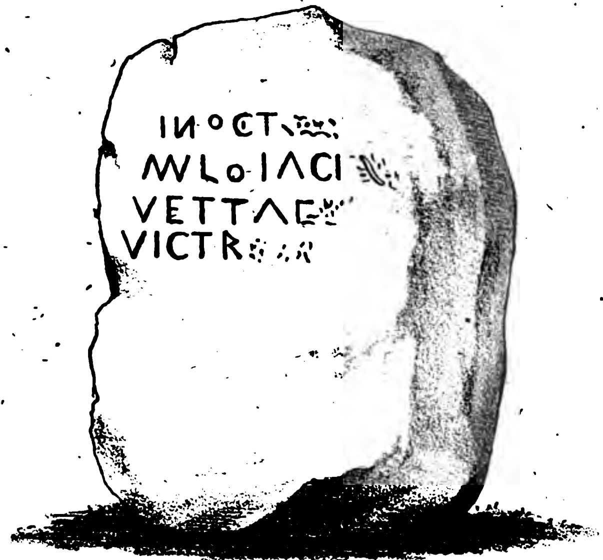

Fig. 77.

Fig. 78.

Fig. 79.

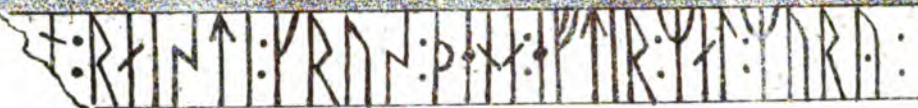

Fig. 80.

Fig. 81.

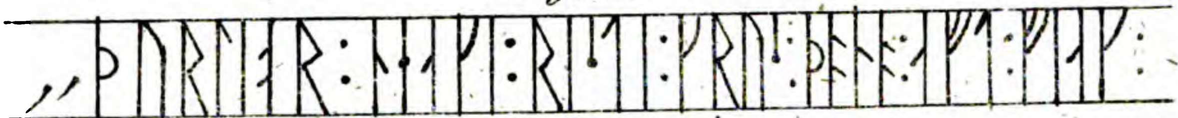
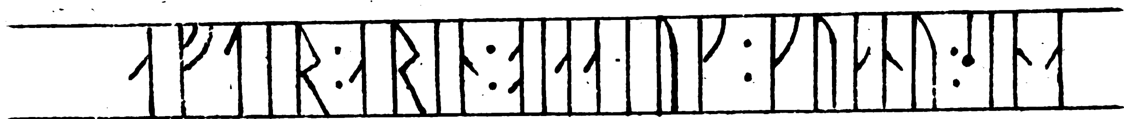

Fig. 82.

Pl. 28.

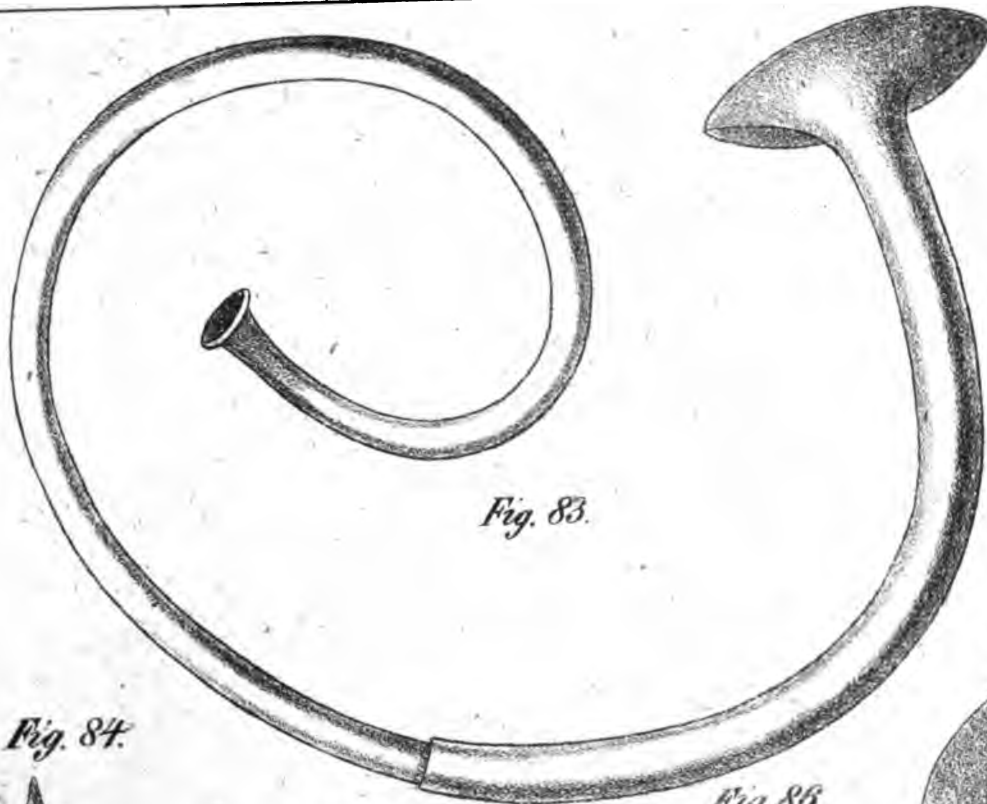

Fig. 83.

Fig. 84.

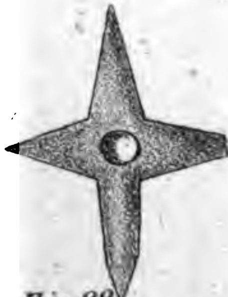

Fig. 85.

Fig. 86.

Fig. 87.

Fig. 88.

Fig. 89.

Fig. 90.

Fig. 91.

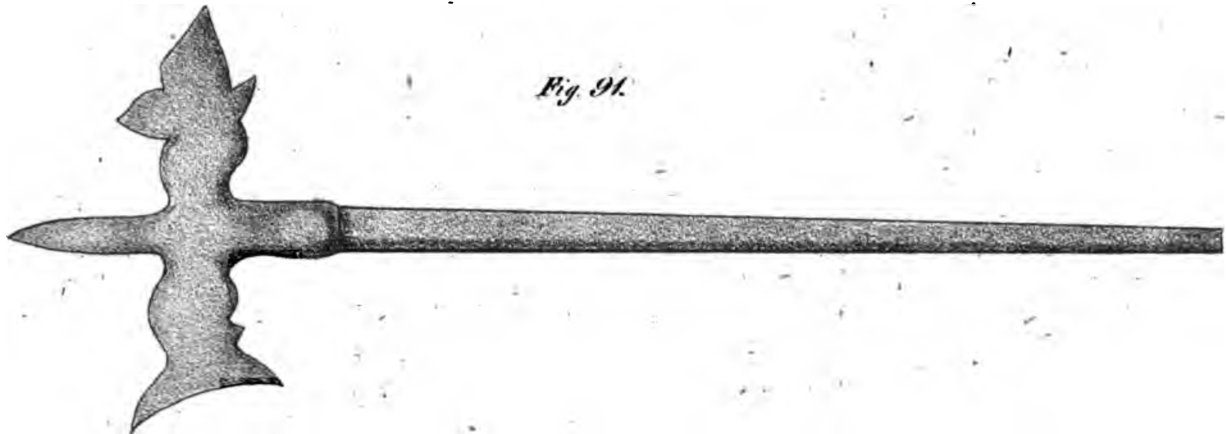

Fig. 92.

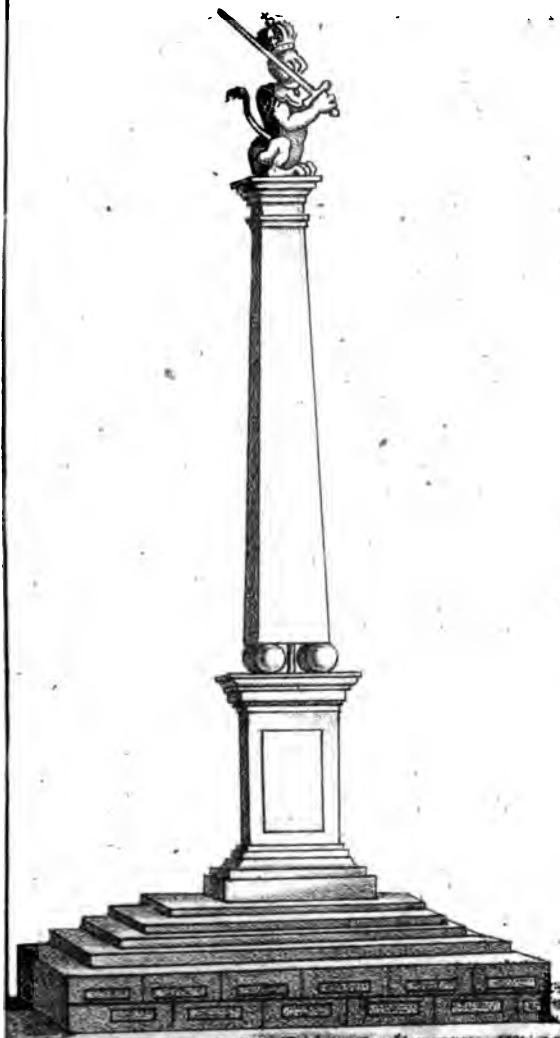
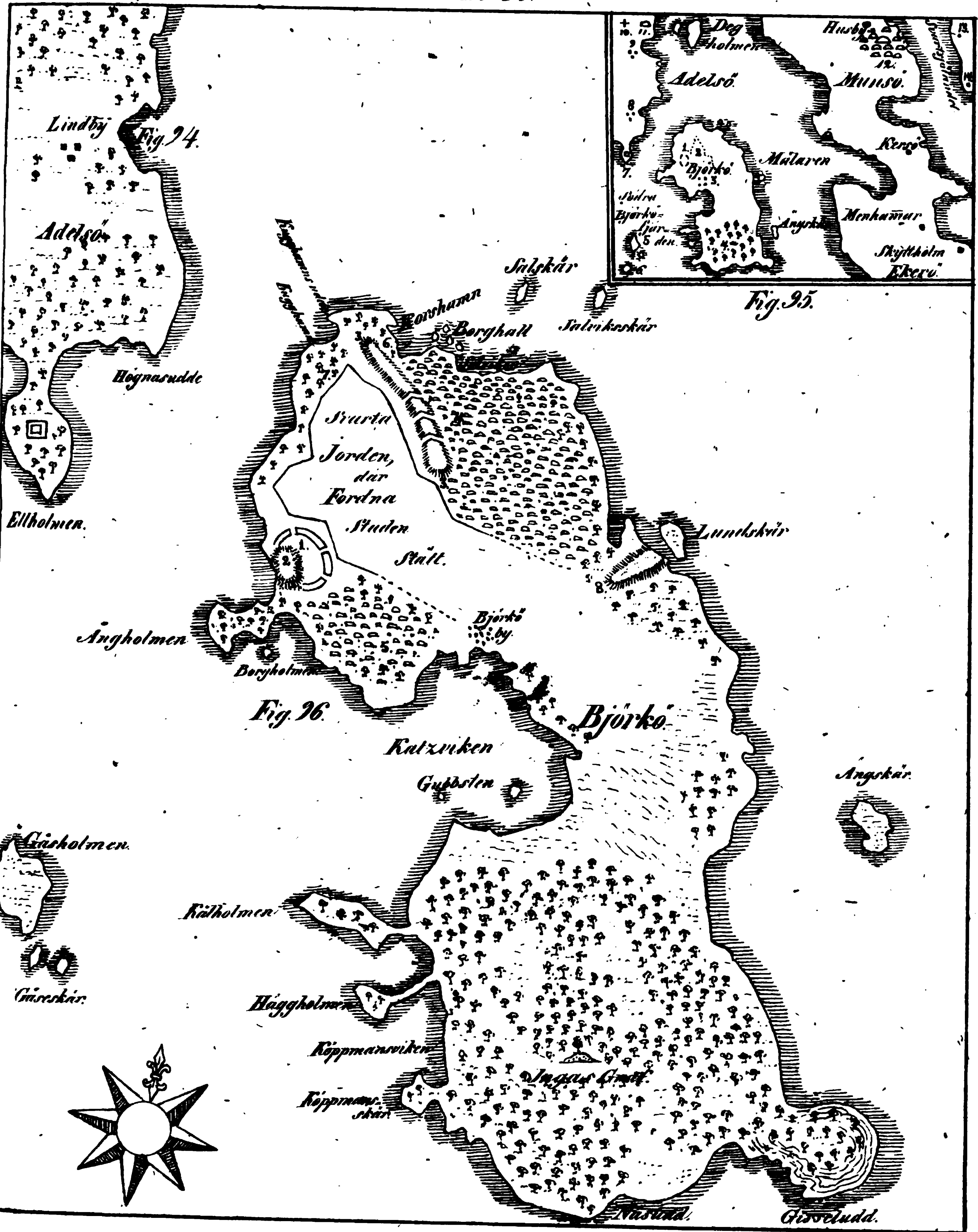

Fig. 93.

Pl. 30.

Lindby
Fig. 94.
Adelsö
Högnasudde
Ellholmen.
Dog holmen
Husby
Adelsö.
Munsö.
Björkö
Mälaren
Kergö
Södra Björkö fjärden
Menhamar
Skytthölm
Ekerö.
Fig. 95.
Salskär
Korshamn
Borghall
Salviksskär
Svarta Jorden, där Fordna Staden Stått.
Lundskär
Ängholmen
Borgholmen
Björkö by
Fig. 96.
Björkö
Katzviken
Gubbsten
Ängskär
Gåsholmen.
Källholmen
Gåseskär
Häggholmen
Köppmansviken
Köppmans skär
Ingas Graf
Näsudd.

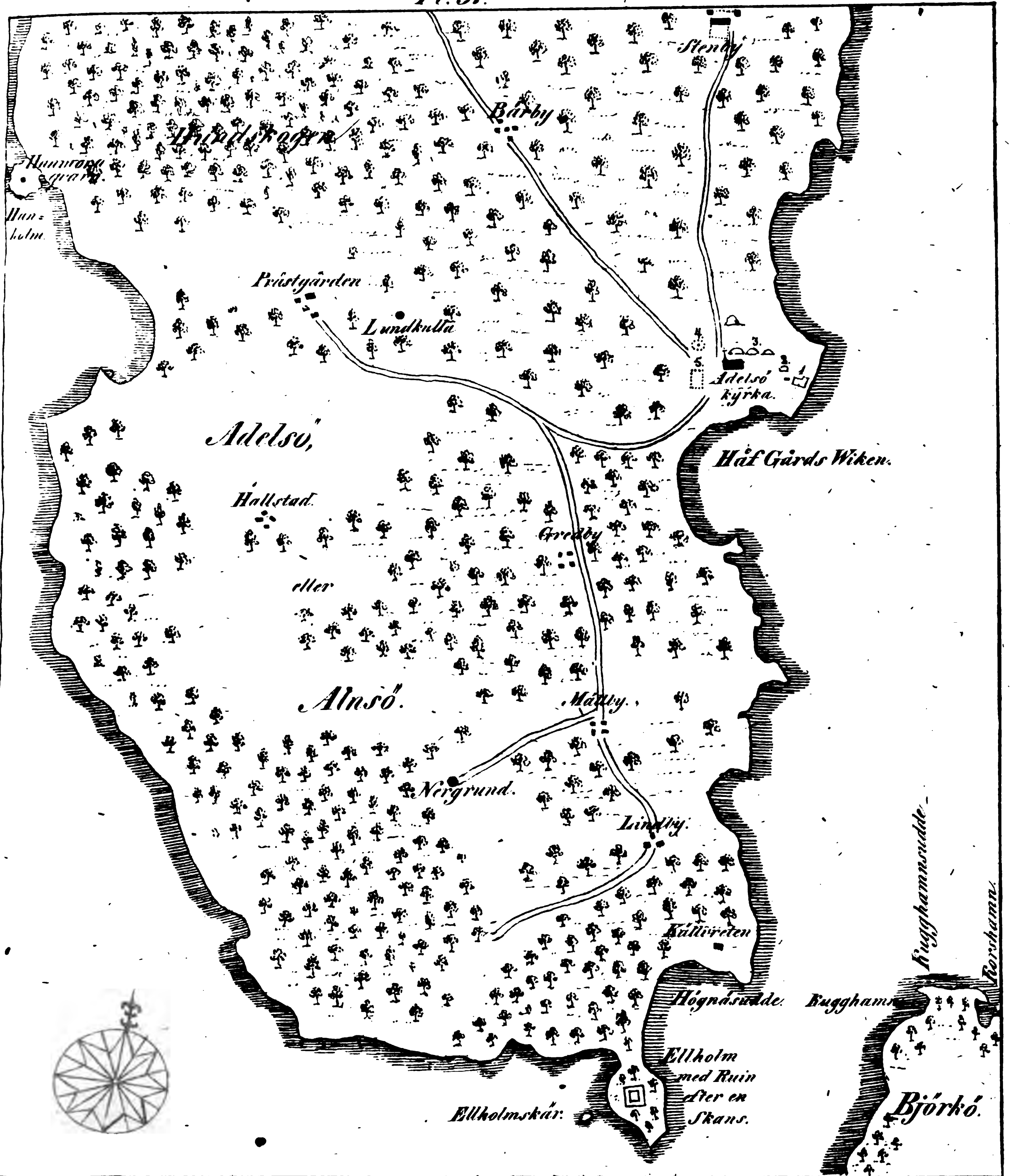

Stenby
Bårby
Han-holm.
Prästgården
Lundkulla
Adelsö kyrka.
Håf Gårds Wiken.
Adelsö,
Hallstad
eller
Alnsö.
Gredby
Nergrund.
Lindby.
Högnäsudde.
Kugghamn
Kugghamnsudde
Korshamn.
Ellholm
med Ruin
efter en
Skans.
Ellholmskär.
Björkö.

Fig. 97.

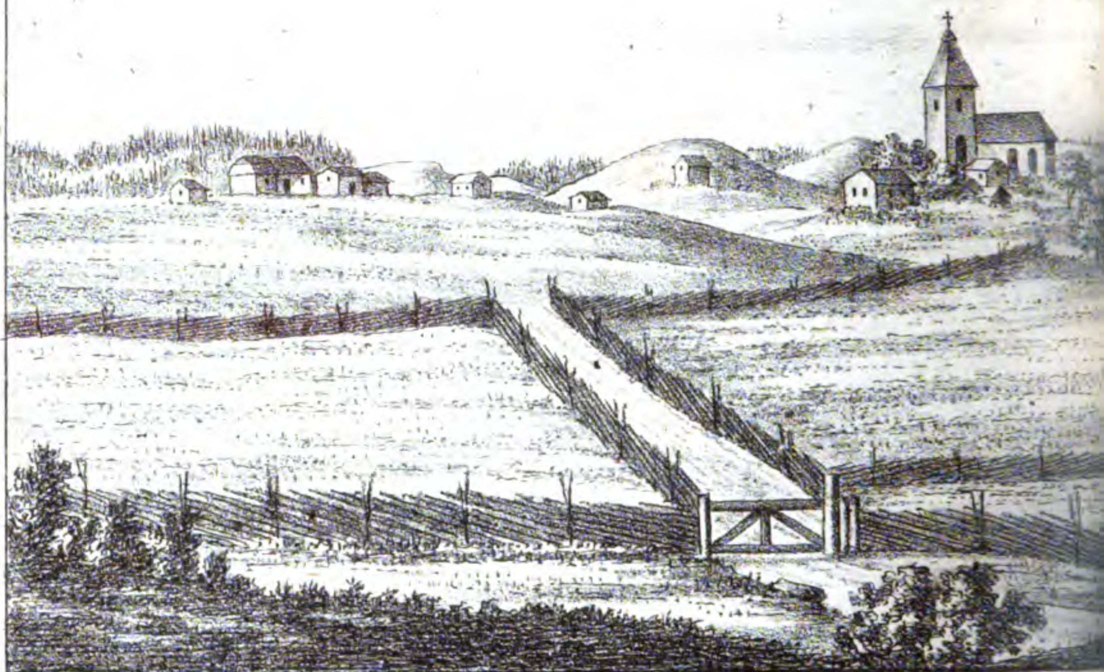

Fig. 106.

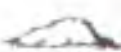

Fig. 107.

Fig. 105.

Fig. 98.

Fig. 99.

Fig. 100

Fig. 101.

Fig. 103.

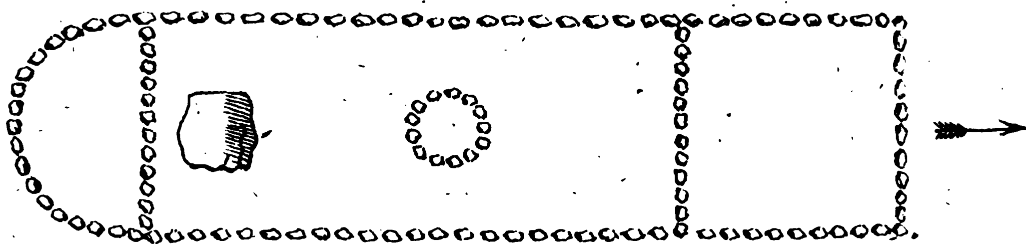
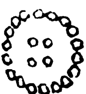

Fig. 104.

Fig. 102.

Pl. 34.

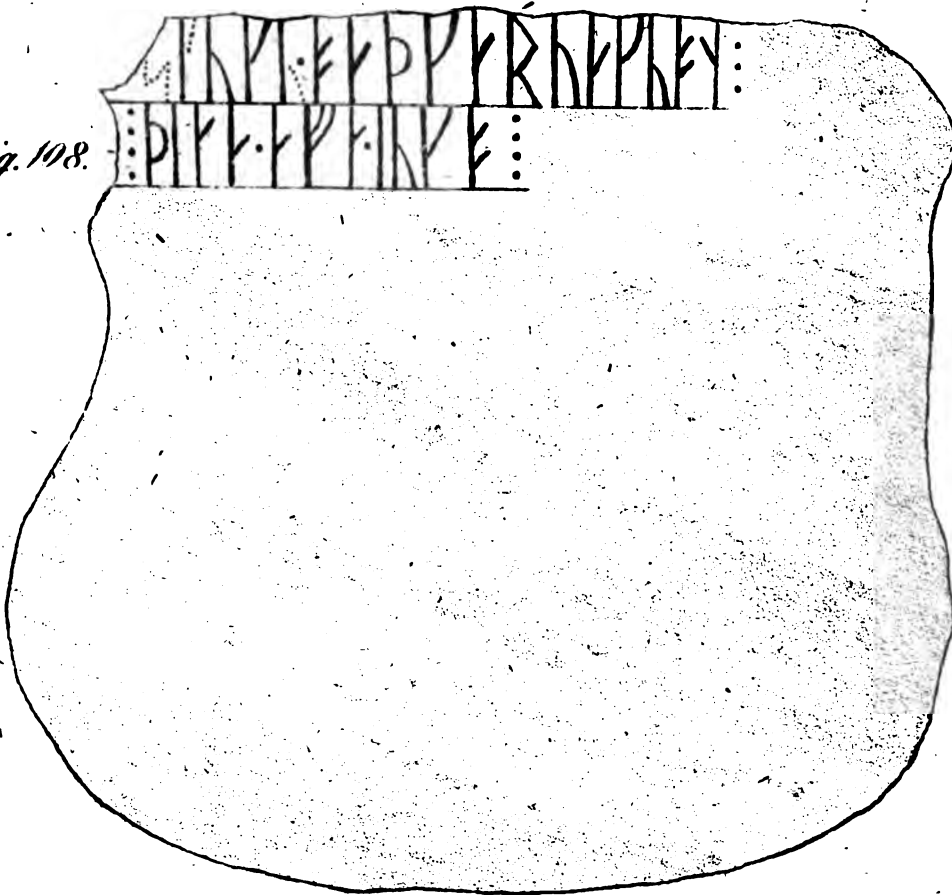

Fig. 108.

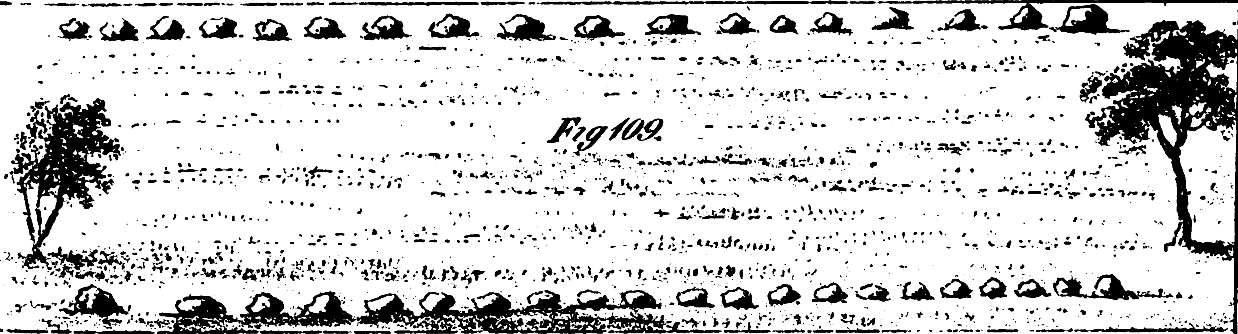

Fig. 109.

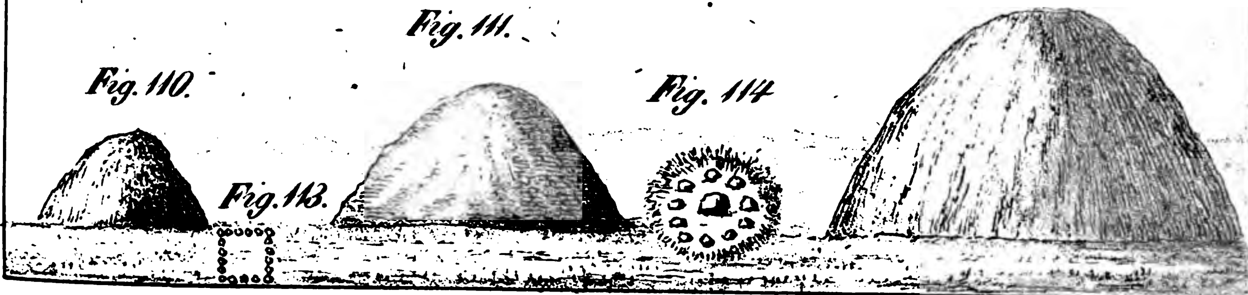

Fig. 110. Fig. 111. Fig. 112. Fig. 113. Fig. 114

Pl. 35.

Fig. 115.

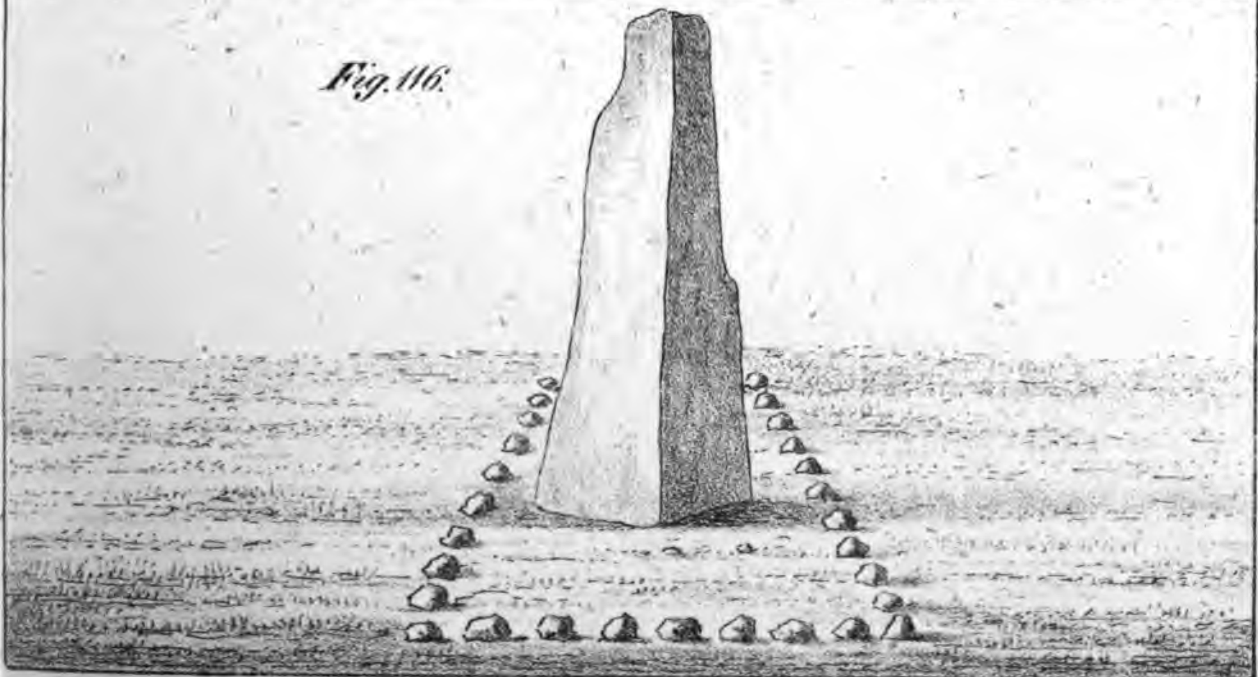

Fig. 116.

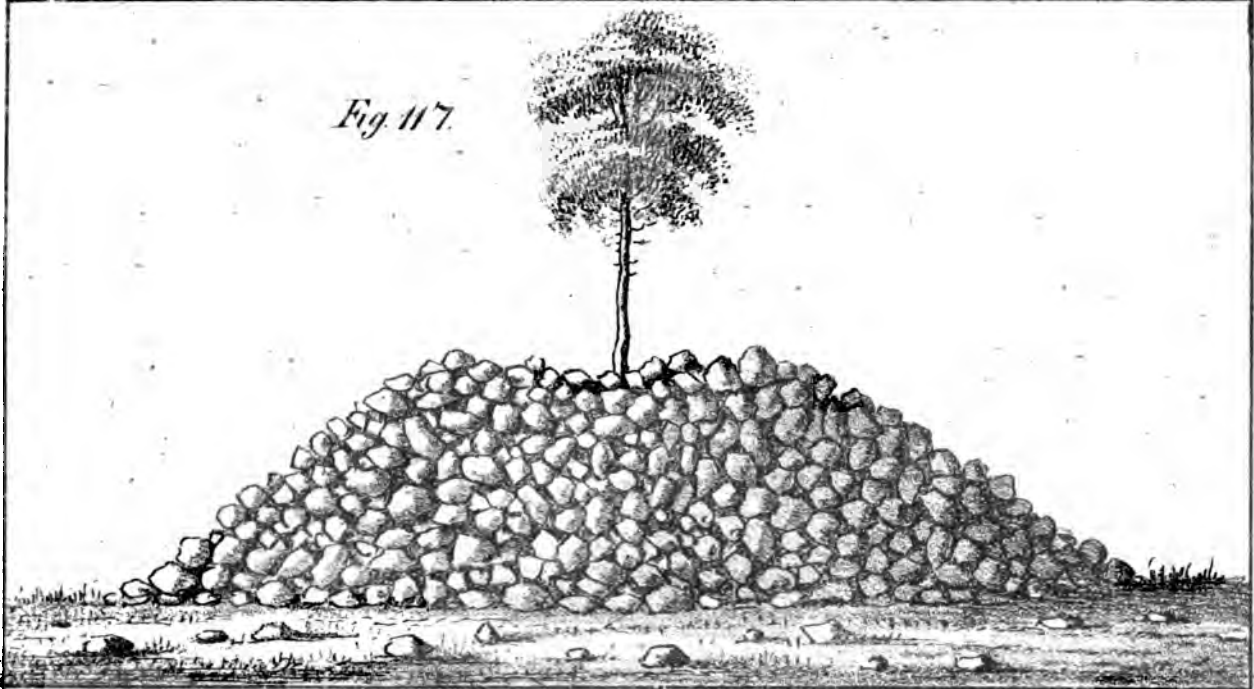

Fig. 117.

Fig. 118.

Fig. 120.

Fig. 119.

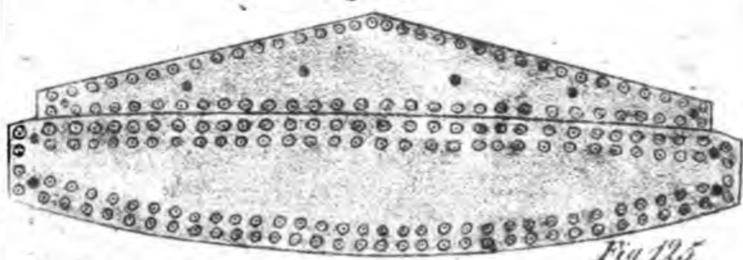

Fig. 121.

Fig. 123.

Fig. 124.

Fig. 125.

Fig. 122.

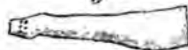

Fig. 126.

Fig. 127.

Fig. 128.

Fig. 129.

Fig. 130.

Fig. 131.

Año · dñi · mcdlxxvii · viii ● dies · novembr ·

...ez ● est · hic · nobil · vir ● nicolaus · mag

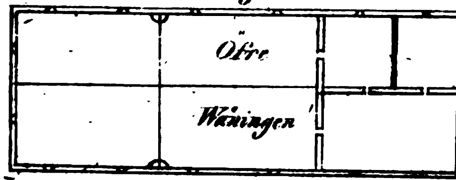
...ns · ce · aia requiescat in pace ·

Fig: 132.

Fig. 133.

Pl. 39.

Fig. 134.

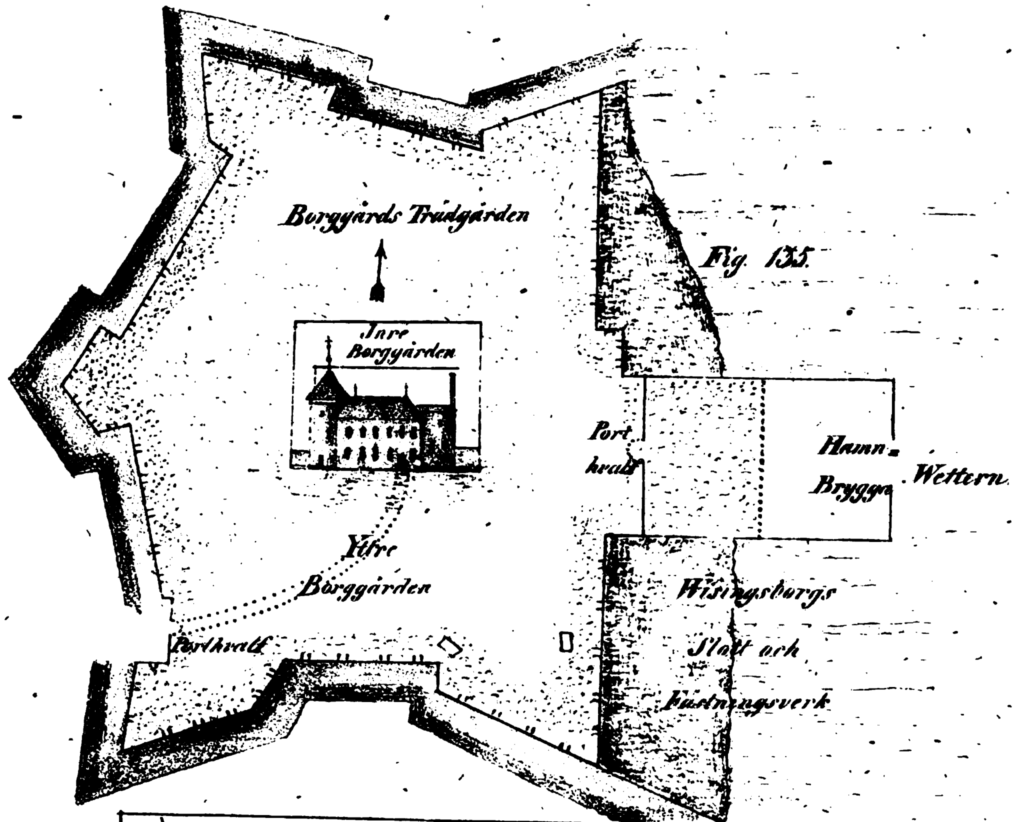
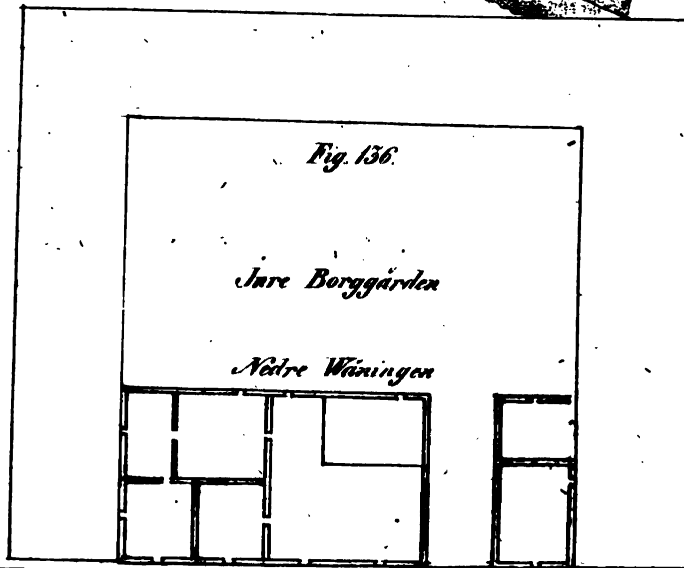

Fig. 136.

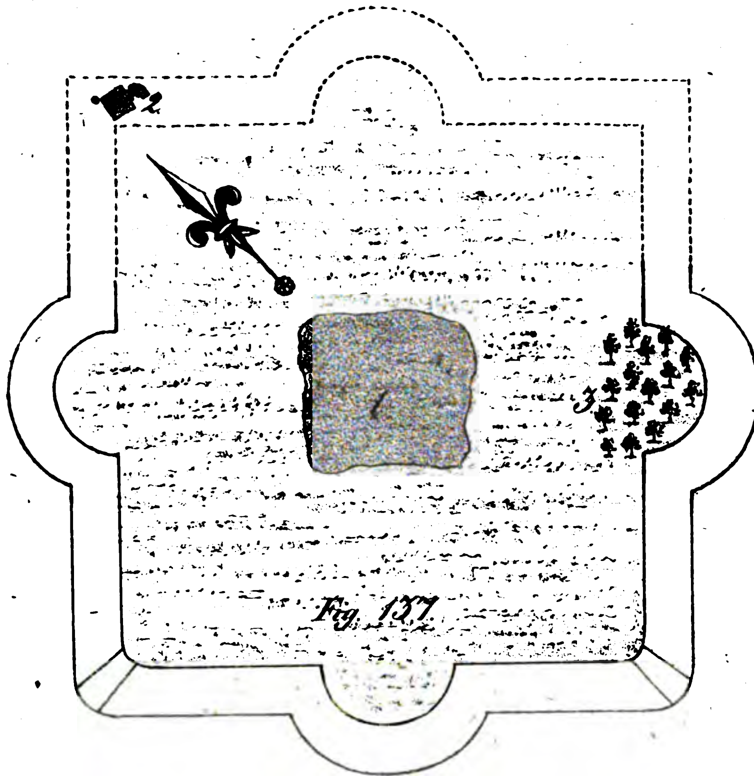

Fig. 137.

5. 10. 15. 20. 25. 30. 35. 40. 45. 50. 56.

Scala af 56 Sv. Fot

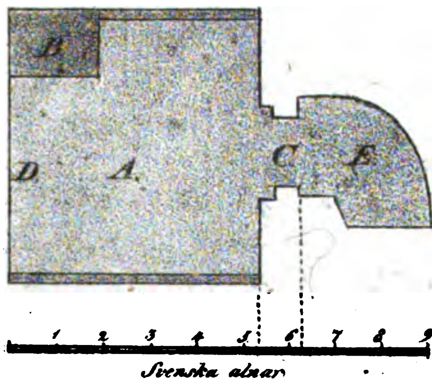
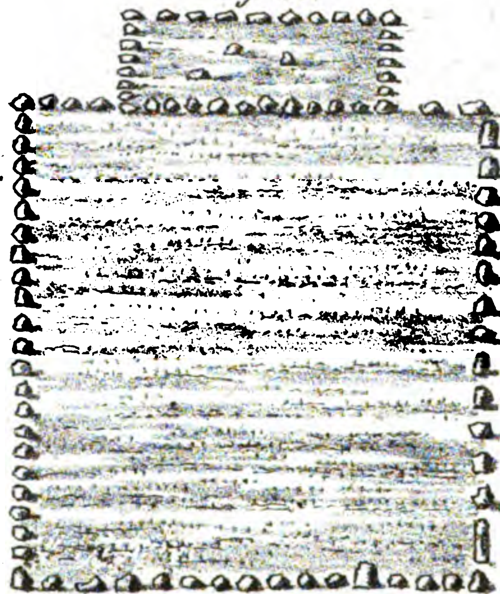

Fig. 138.

Fig. 139.

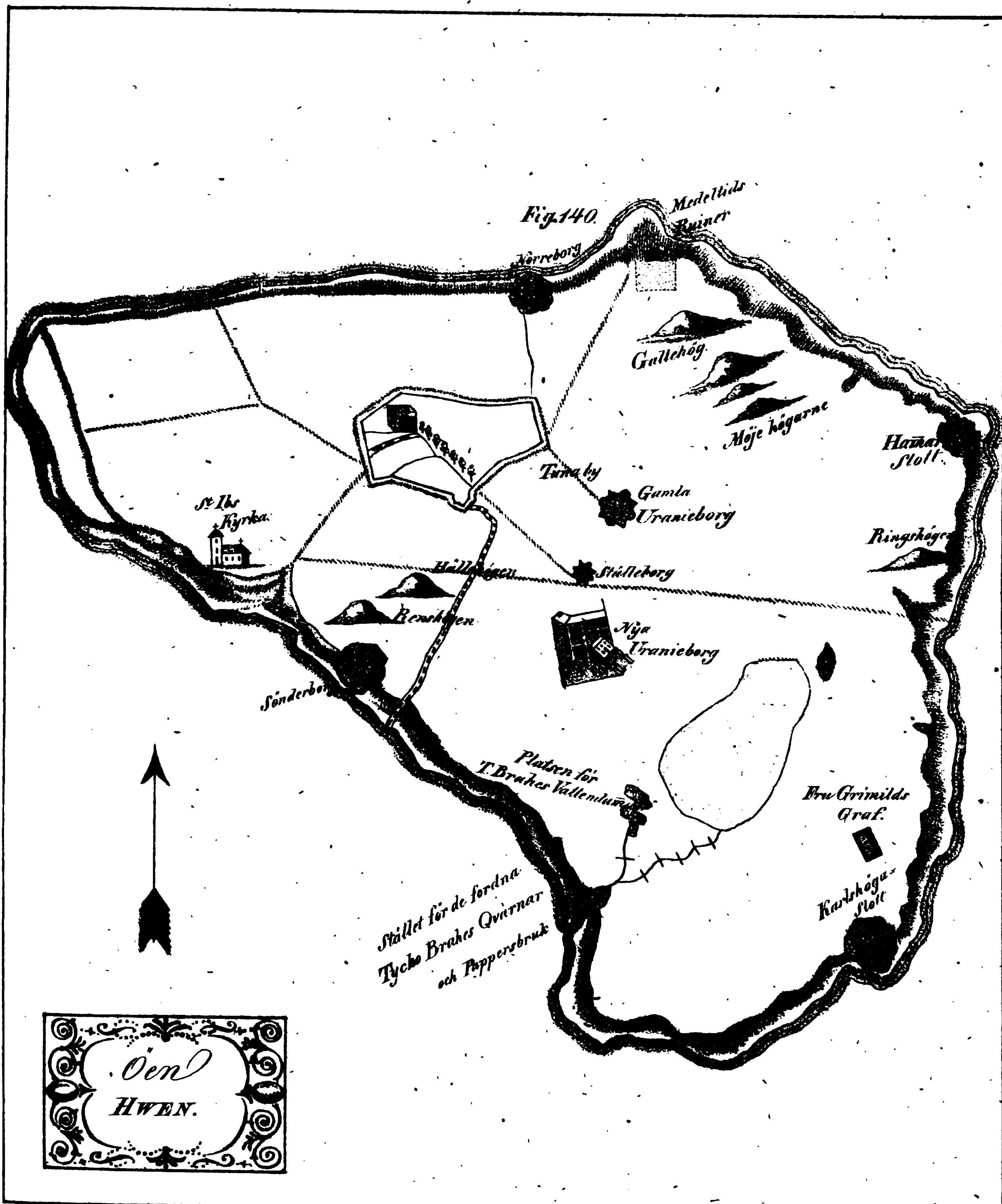

Fig. 140.
Medeltids Ruiner
Nörreborg
Gallehög
Möje högarne
Slott.
Tuna by
Gamla Uranieborg
St. Ibs Kyrka.
Stålleborg
Nya Uranieborg
Platsen för T. Brahes Vallendam
Fru Grimilds Graf.
Stället för de fordna Tycho Brahes Qvarnar och Pappersbruk
Karlshöga Slott
Öen HWEN.

Fig. 141.

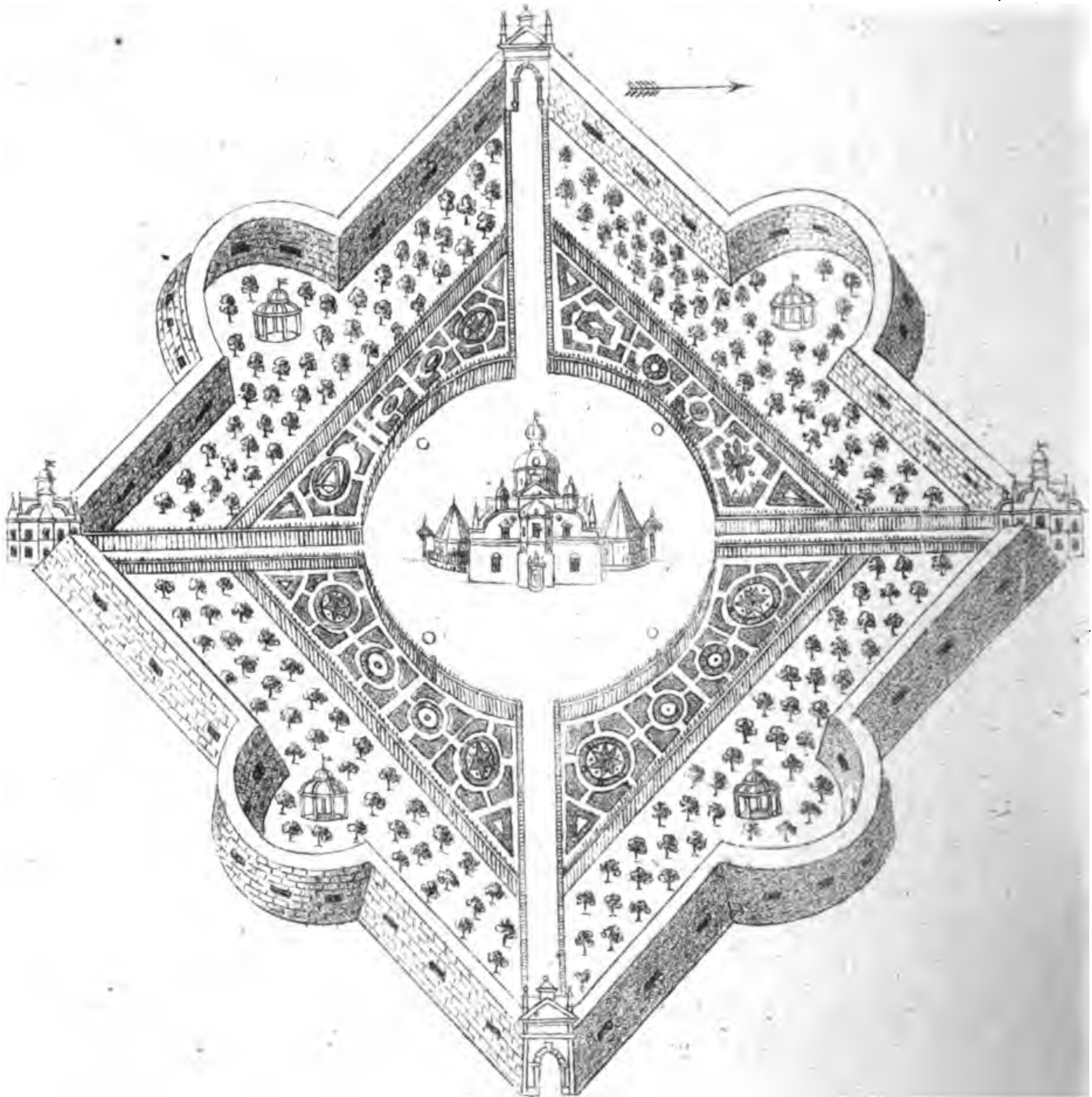

Fig. 142.

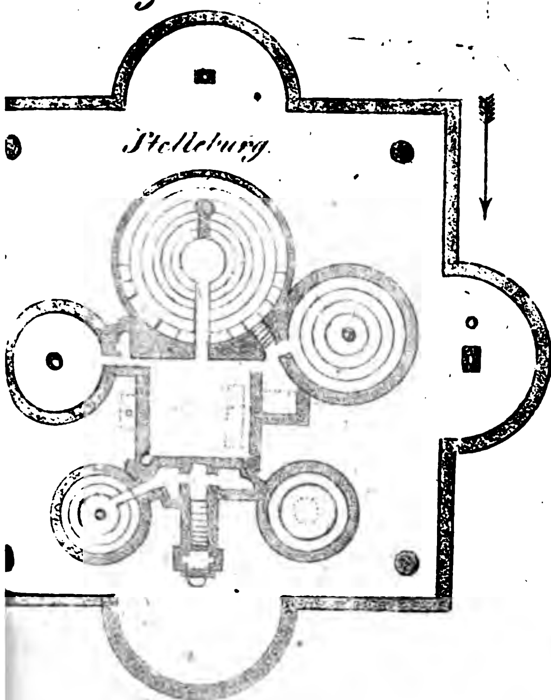

Fig. 143.

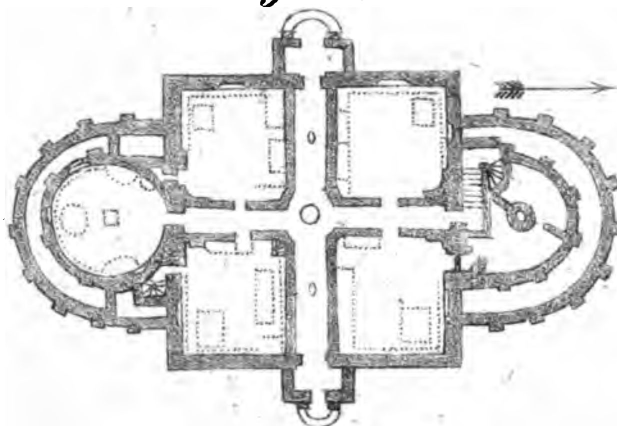

Fig. 144.

Uranienburg.

Pl. 44.

Fig. 145.

Plan af Lunds Dom kyrka.

Fig. 146.

Dalby kyrka, en mil öster från Lund.

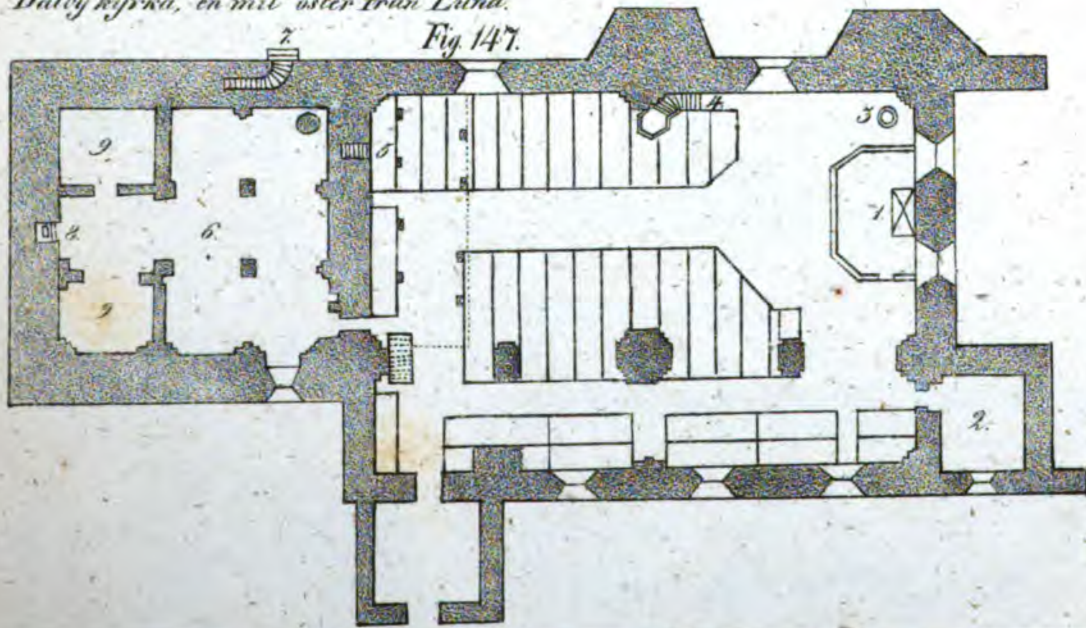

Fig. 147.

Fig. 148.

Jnre utseendet af Domkyrkan i Lund.

Klosterkyrkan i Lund.

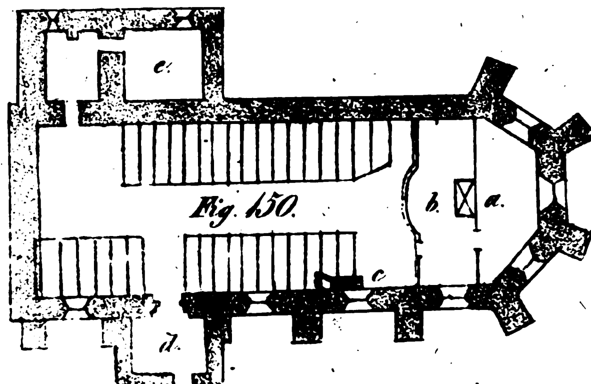

Fig. 151.

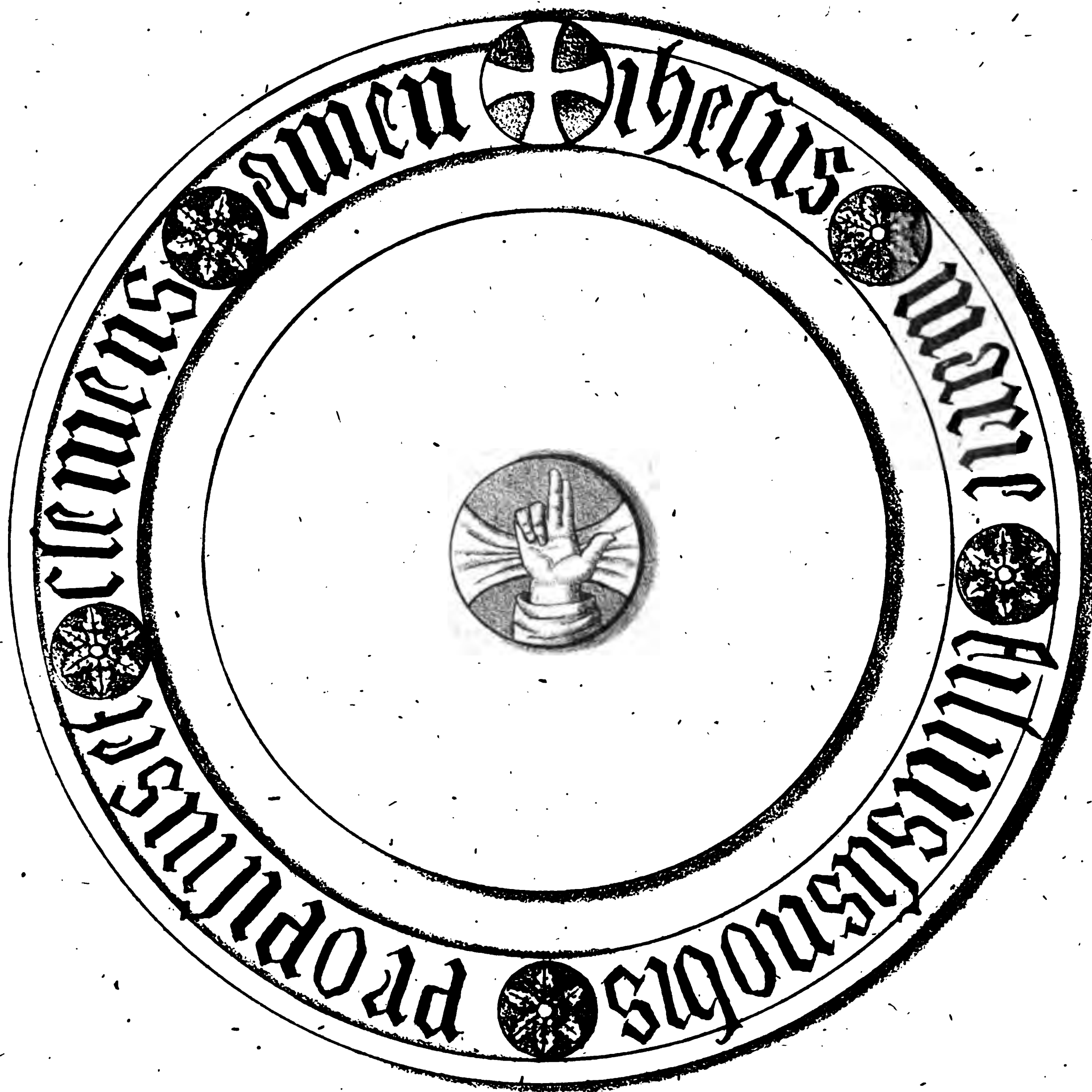

Fig. 152.

Fig. 153.

Fig. 154.

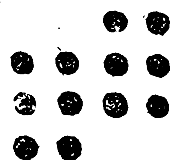
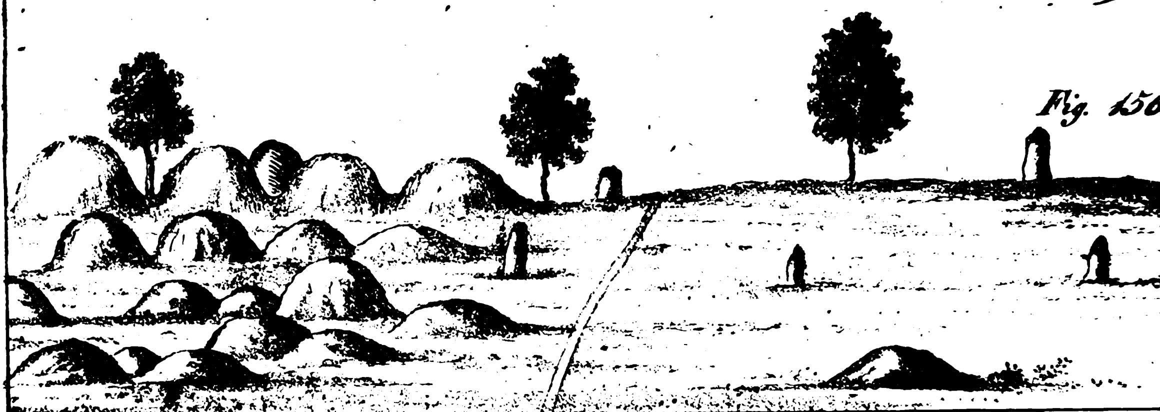
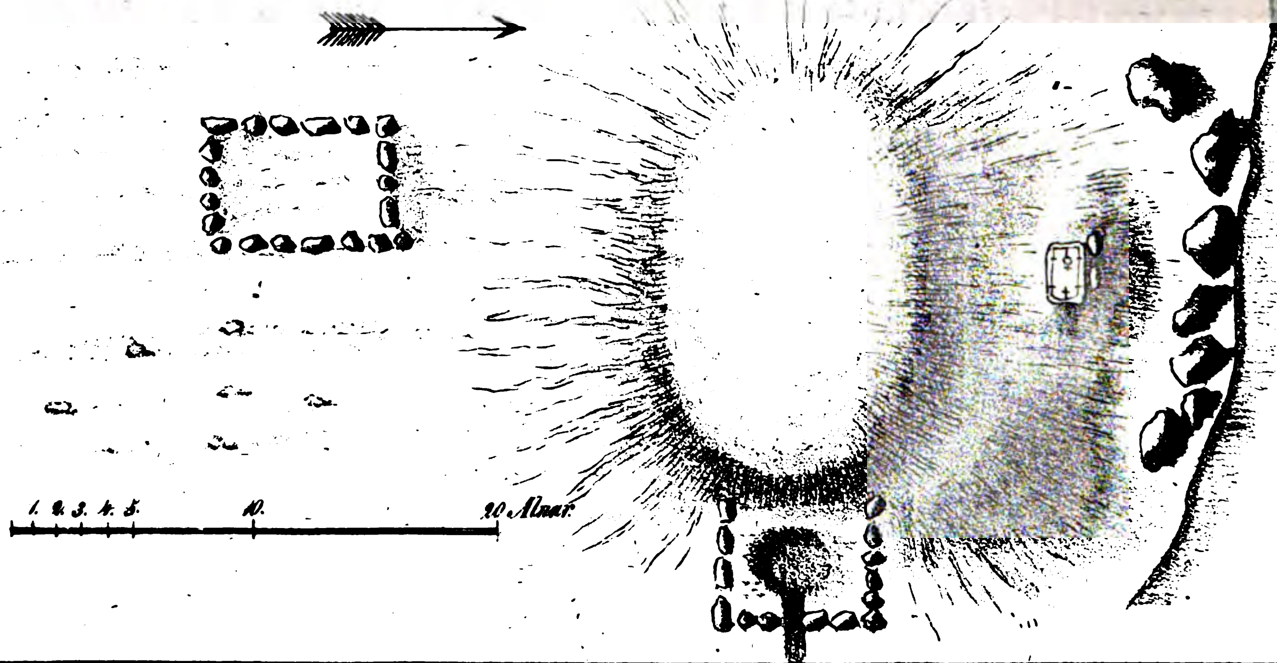

Fig. 155.

Fig. 156

Sjön Bolmen.
Fig. 157.
Bolmsö.
1. 2. 3. 4. 5. 10. 20 Alnar.

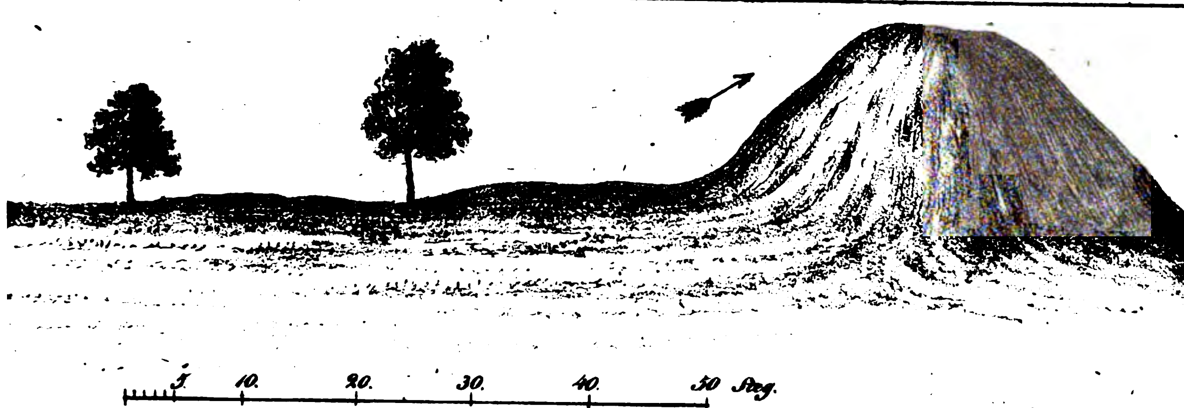

Fig. 158.

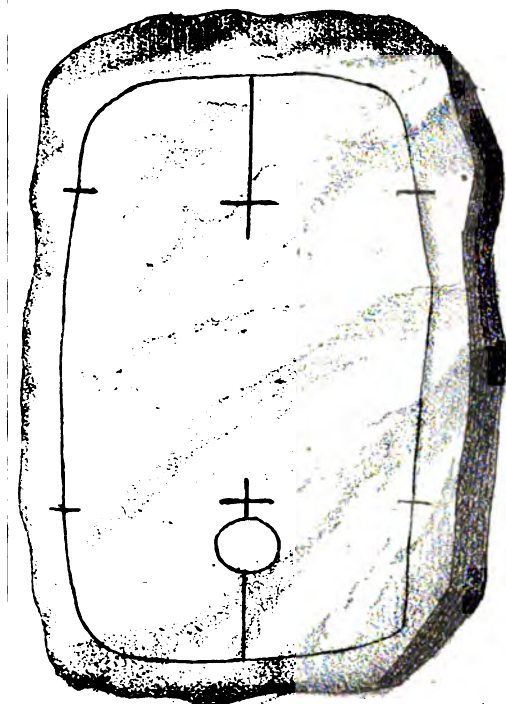

Fig. 159.

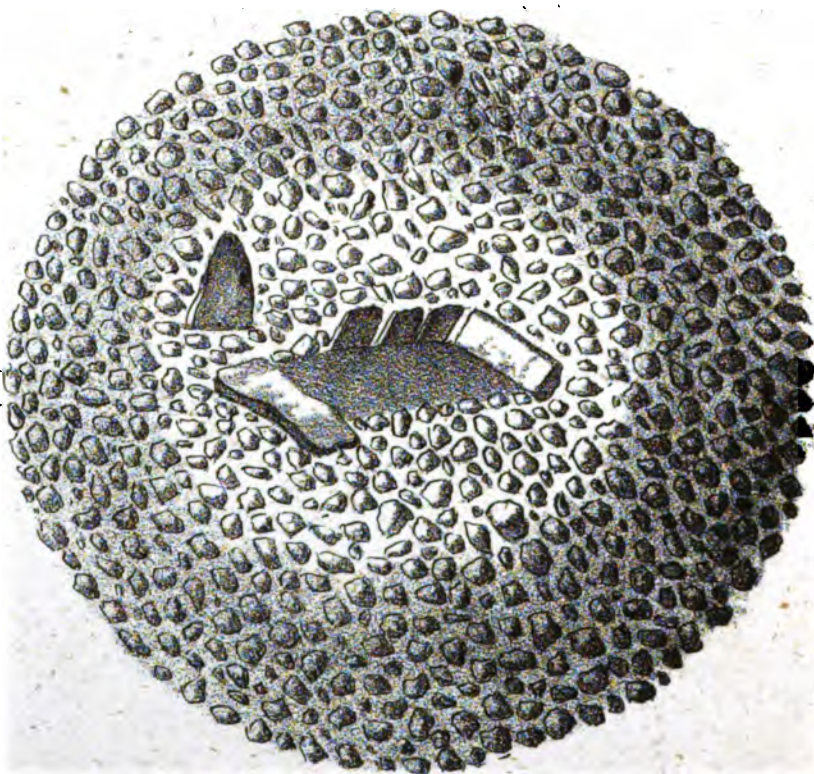

Fig. 160.

Fig. 161.

Fig. 163.

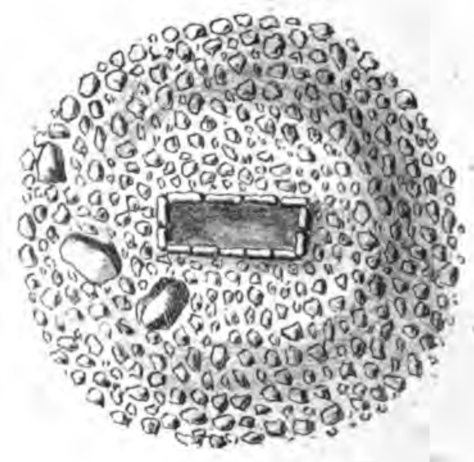

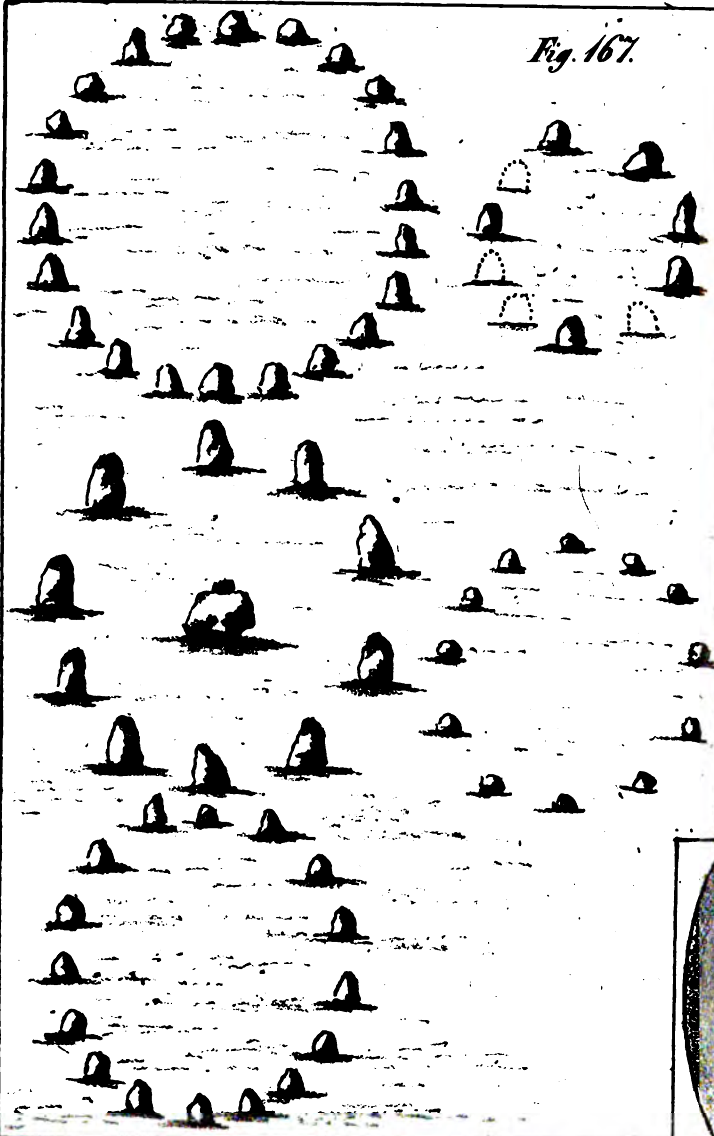
Fig. 166.

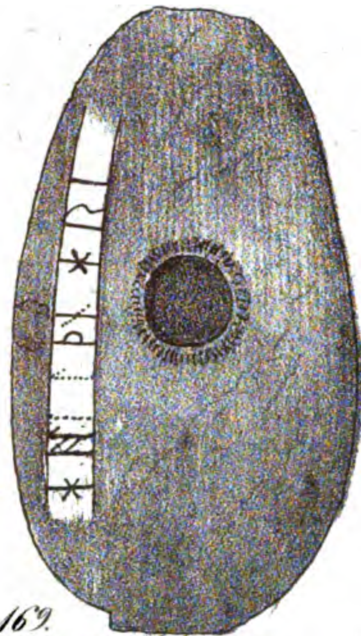

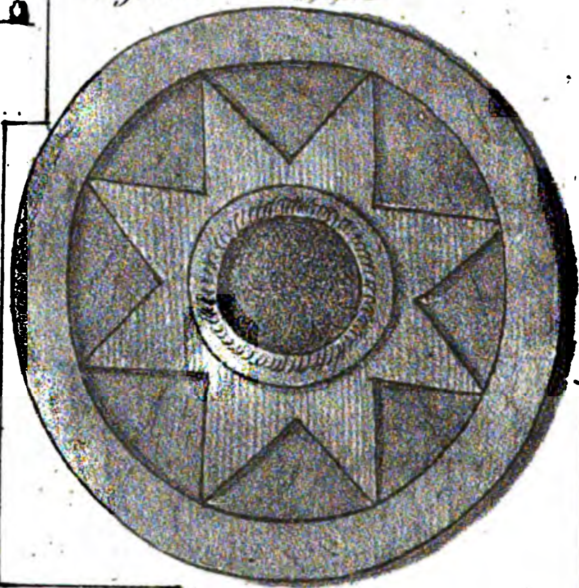
Fig. 162.

Fig. 164.

Fig. 165.

Fig. 167.

Fig. 168.

Fig. 169.

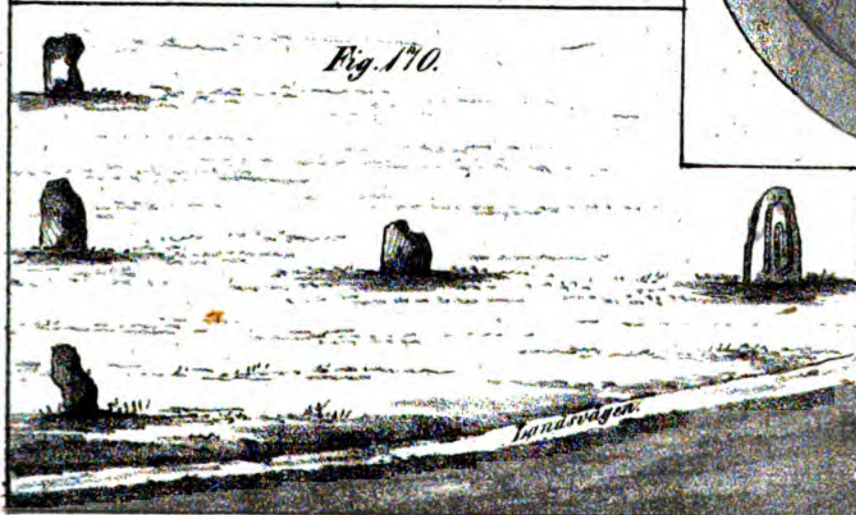

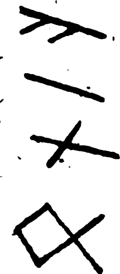
Fig. 170.

Fig. 171.

Fig. 172.

Fig. 173.

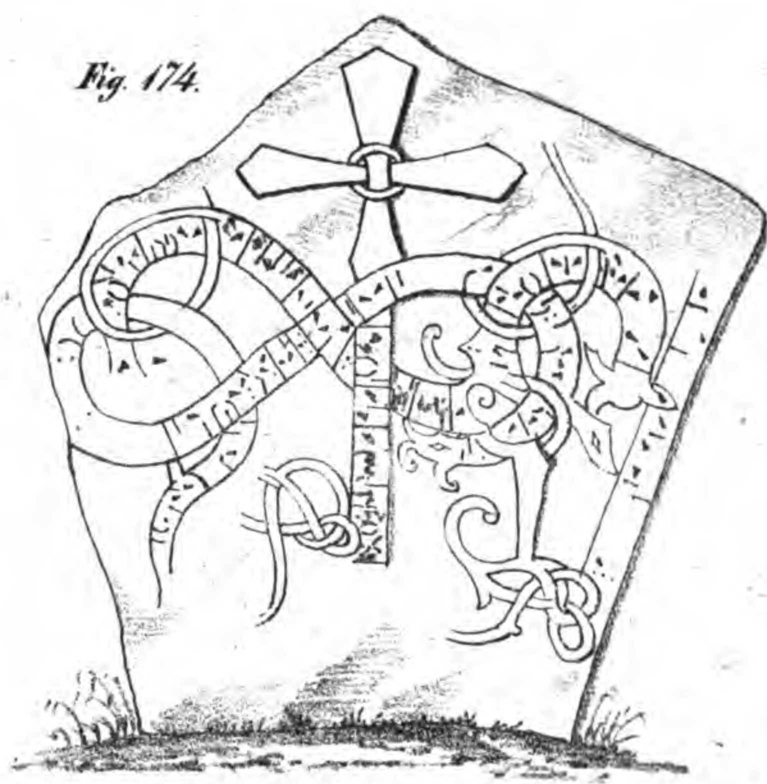

Fig. 174.

Fig. 175.

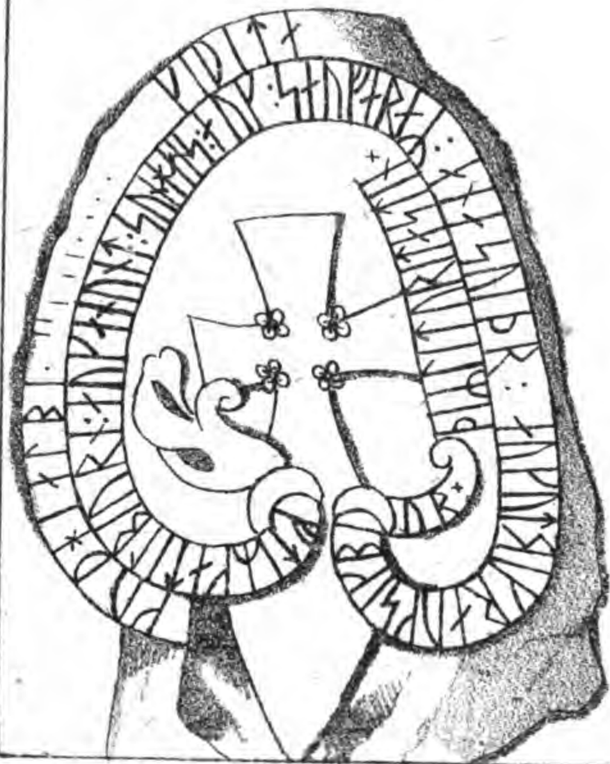

Fig. 178.

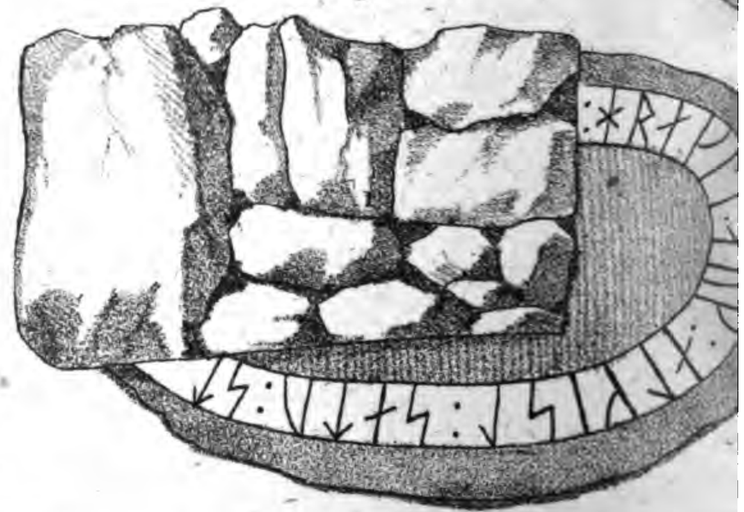

Fig. 179.

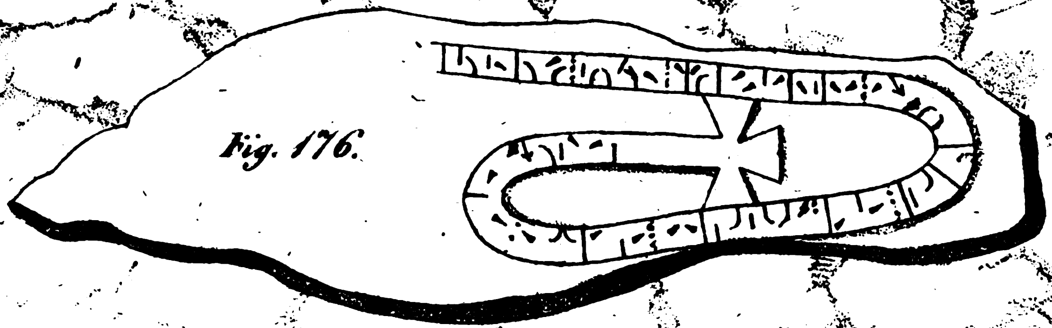

Fig. 176.

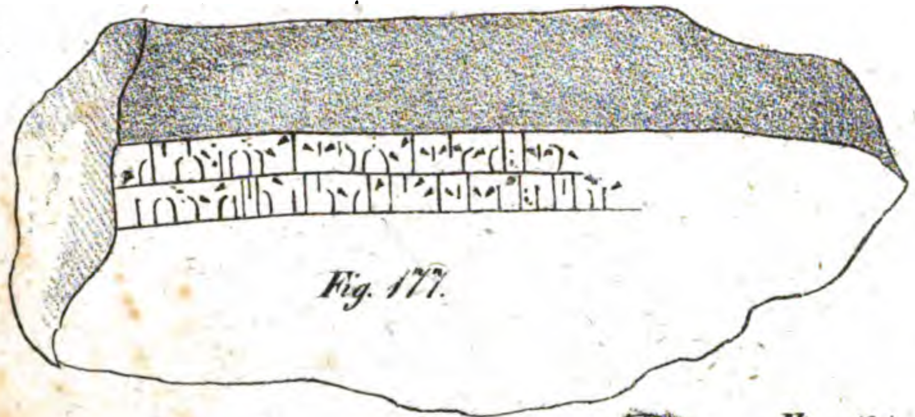

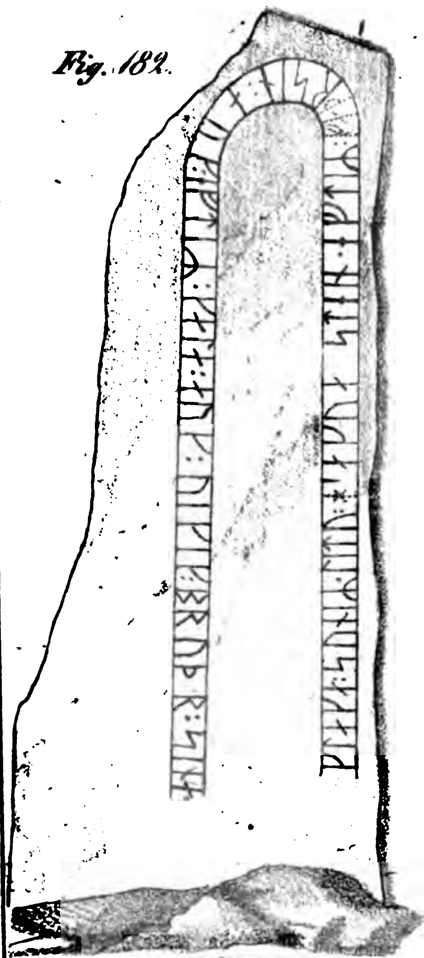
Fig. 177.

Fig. 181.

Fig. 180.

Fig. 182.

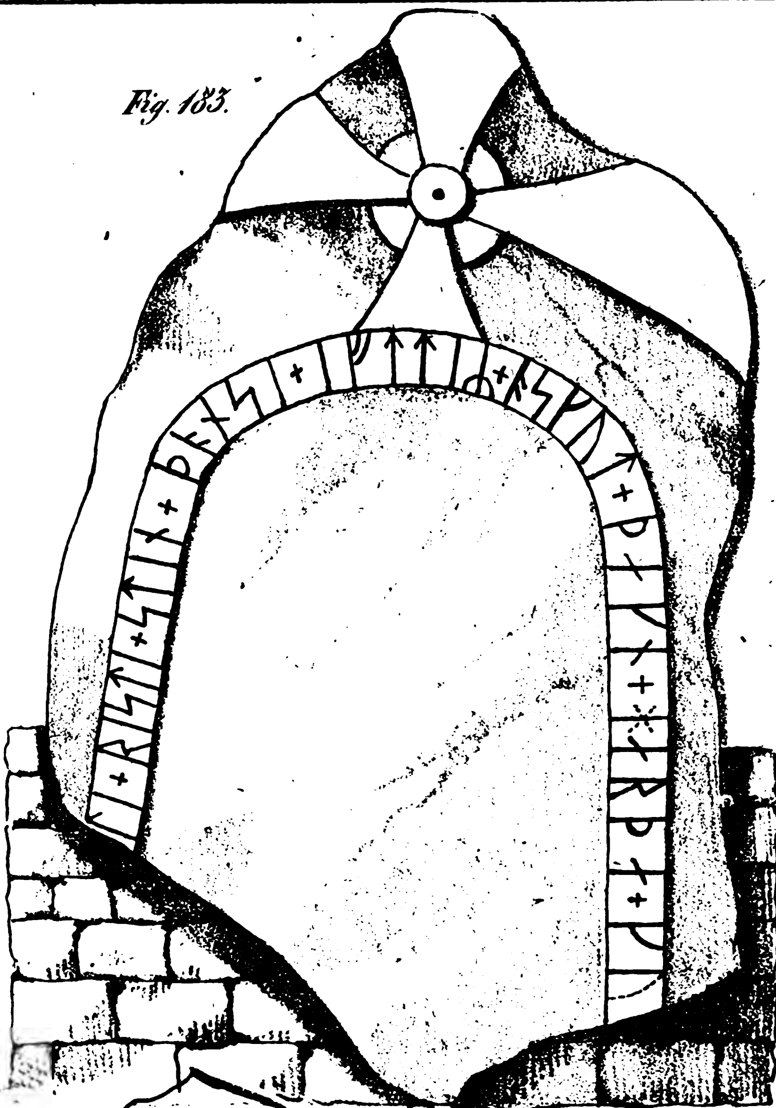
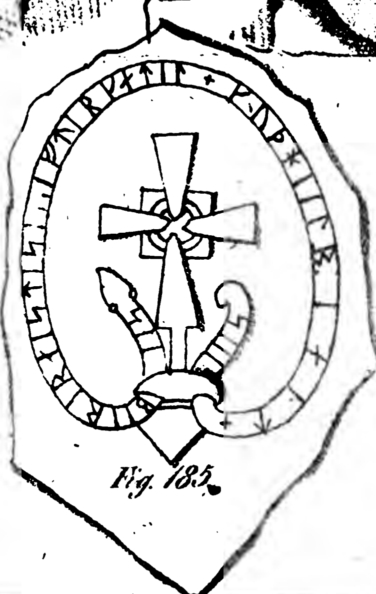
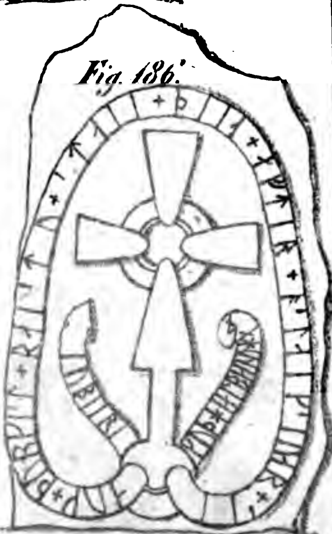

Fig. 183.

Fig. 184.

Fig. 185.

Fig. 186.

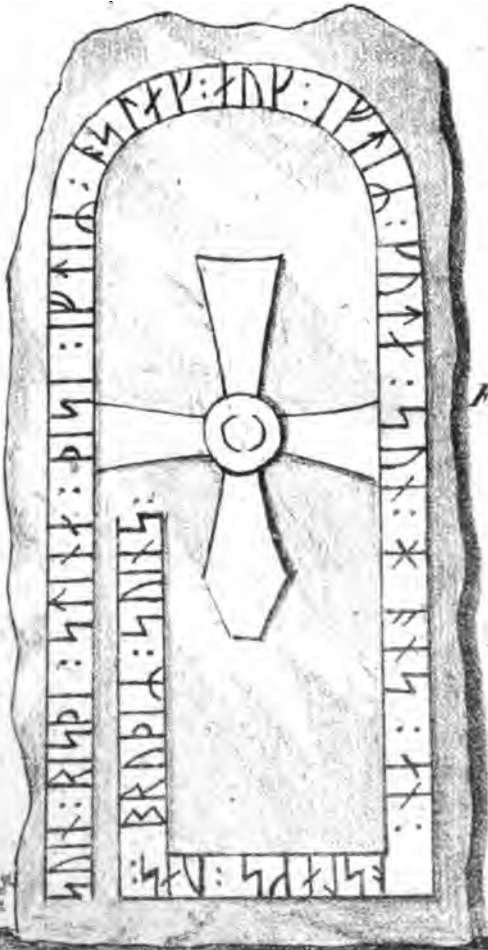

Fig. 187.

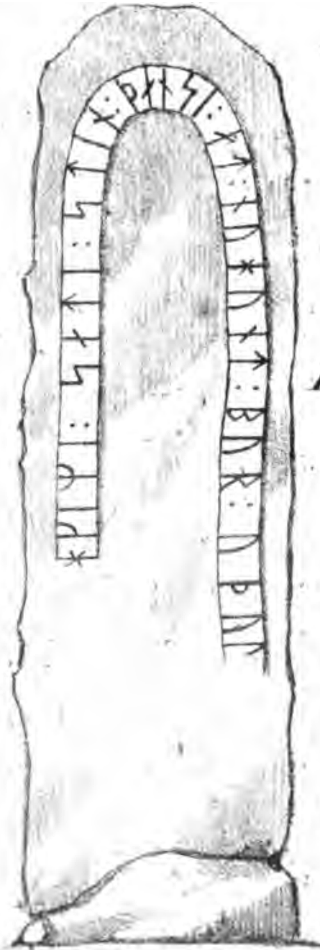

Fig. 188.

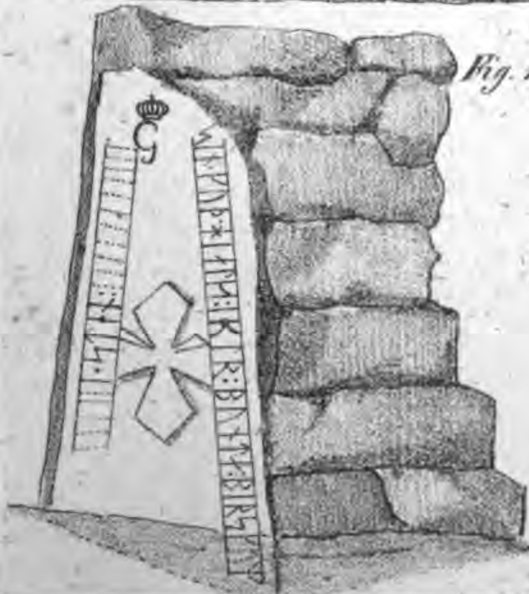

Fig. 189.

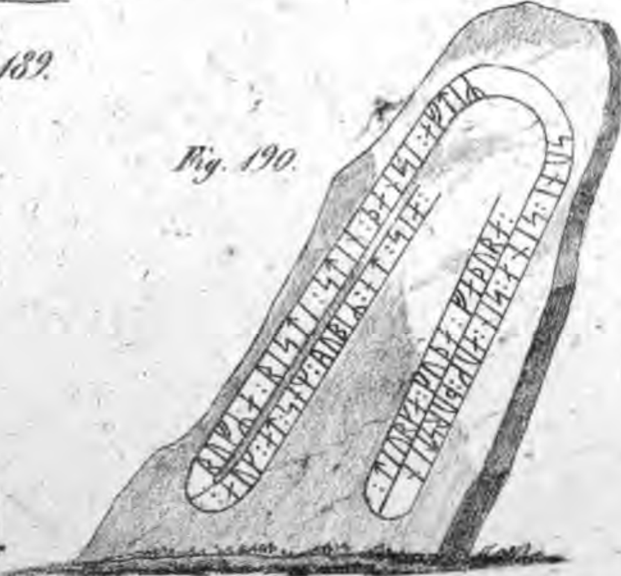

Fig. 190.

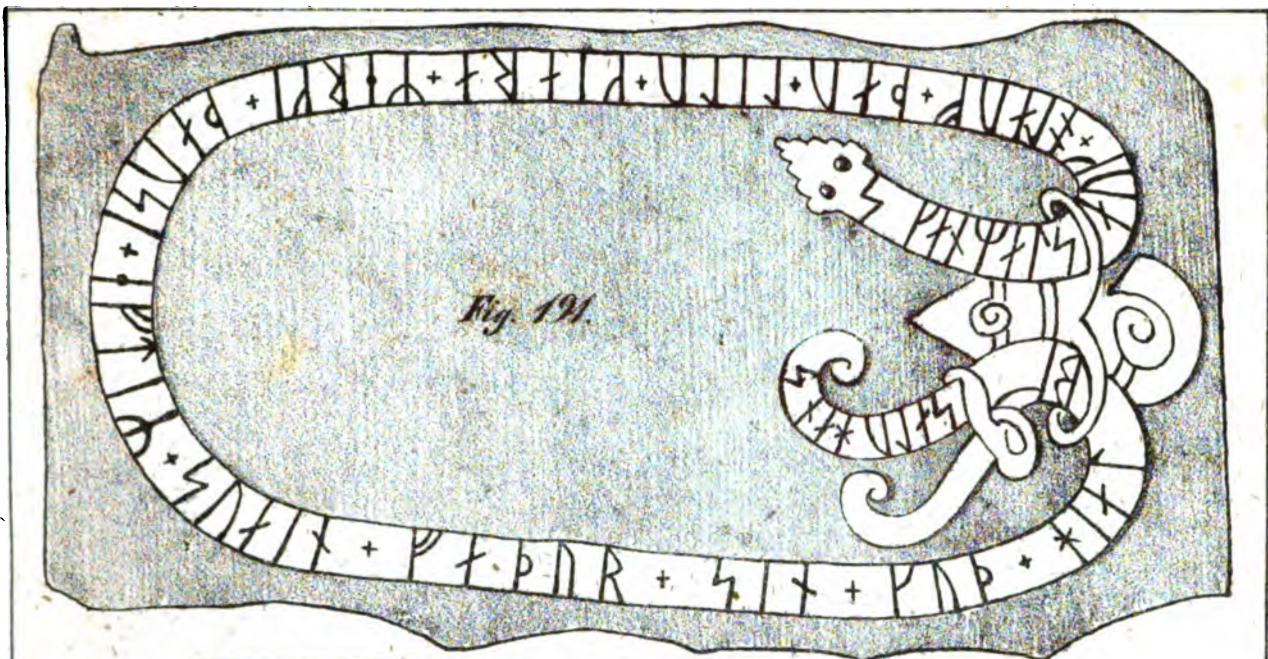

Fig. 191.

Fig. 192.

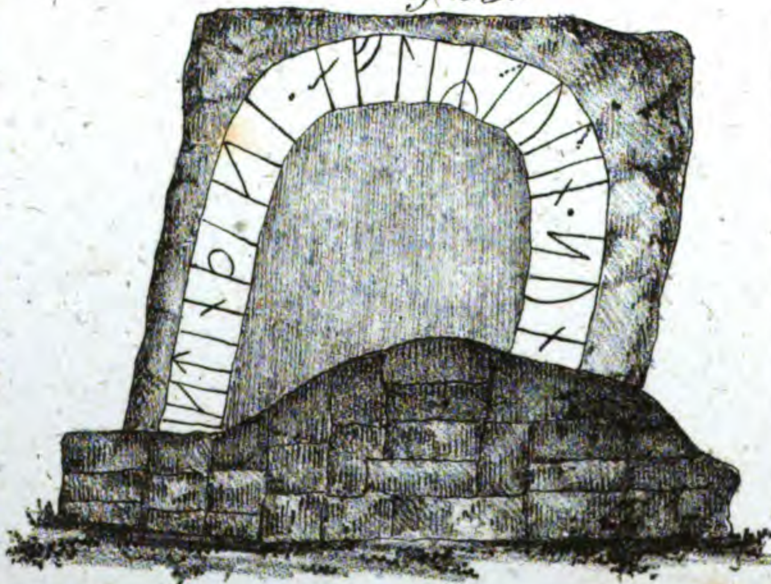

Fig. 193.

Fig. 194.

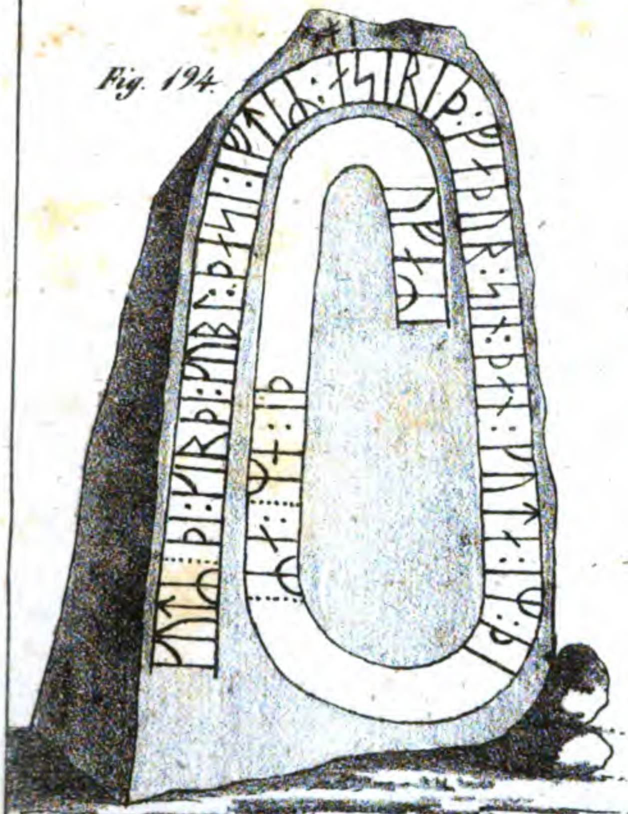

Fig. 195.

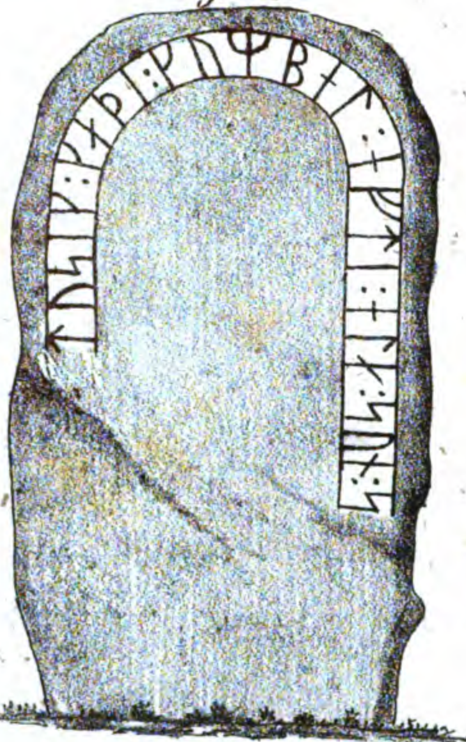

Fig. 196.

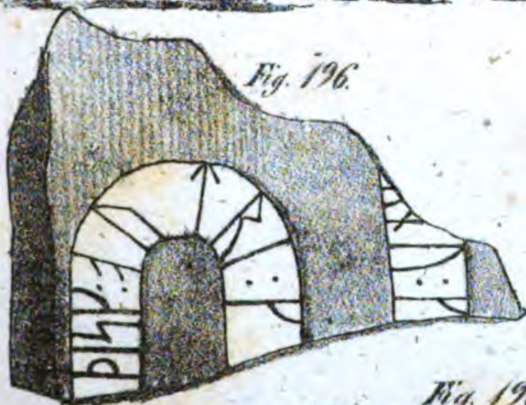

Fig. 197.

Fig. 198.

ASHMOLEAN
OXFORD
MUSEUM

